

วารสารสังคมศาสตร์

มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

ปีที่ 29 ฉบับที่ 1 (มกราคม-มิถุนายน 2569)

Journal of Social Sciences

Srinakharinwirot University

Volume 29 Issue 1 (January-June 2026)

ISSN: 3027-8694 (Print)

ISSN: 3027-8708 (Online)

วารสารสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
ปีที่ 29 ฉบับที่ 1 (มกราคม-มิถุนายน 2569)
Journal of Social Sciences Srinakharinwirot University
Volume 29 Issue 1 (January-June 2026)
ISSN: 3027-8694 (Print) ISSN: 3027-8708 (Online)

ข้อมูลทั่วไปของวารสารสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

วารสารสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ กำหนดออกปีละ 2 ฉบับ คือ ฉบับที่ 1 (มกราคม-มิถุนายน) และฉบับที่ 2 (กรกฎาคม-ธันวาคม) บทความที่ขอตีพิมพ์ในวารสารฯ จะมีผู้ทรงคุณวุฒิ (Peer Review) พิจารณาก่อนการลงตีพิมพ์บทความในรูปแบบผู้พิจารณาไม่ทราบชื่อผู้แต่งและผู้แต่งไม่ทราบชื่อผู้พิจารณา (Double-blinded Peer Review) โดยบทความวิจัยมีผู้ทรงคุณวุฒิพิจารณาจำนวน 3 ท่านต่อบทความ และบทความวิชาการมีผู้ทรงคุณวุฒิพิจารณาจำนวน 2 ท่านต่อบทความ วารสารฯ รับประทานอาหารบทความประเภท บทความวิจัย (Research Article) และบทความวิชาการ (Review Article) ตลอดจนบทวิจารณ์หนังสือ (Book Review) และบทความวิชาการรับเชิญ (Invited Article) ออกเป็นครั้งคราว ทั้งนี้บทความทุกประเภทที่พิจารณาในการตีพิมพ์นั้นไม่มีการเรียกเก็บค่าธรรมเนียมในการตีพิมพ์ (No Page Charge)

คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ยินดีรับผลงานวิชาการเพื่อพิจารณาตีพิมพ์เผยแพร่ลงในวารสารสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ อย่างไรก็ตาม ทักษะและข้อคิดเห็นที่ปรากฏในผลงาน เป็นของผู้นิพนธ์ ผู้ใดที่จะนำผลงานฯ ไปเผยแพร่ต้องได้รับอนุญาตจากผู้นิพนธ์เป็นลายลักษณ์อักษร และกองบรรณาธิการขอสงวนสิทธิ์ในการปรับปรุงแก้ไขรูปแบบการเตรียมผลงานวิชาการโดยไม่ต้องแจ้งให้ผู้นิพนธ์ทราบล่วงหน้า การพิจารณาของกองบรรณาธิการในการพิจารณาตีพิมพ์เผยแพร่ลงในวารสารฯ ถือเป็นที่สุด

วัตถุประสงค์

1. เพื่อส่งเสริมและสนับสนุนคณาจารย์ นักวิชาการ และนิสิตคณะสังคมศาสตร์ รวมถึงผู้สนใจทั่วไปได้เผยแพร่ผลงานวิชาการ
2. เพื่อสร้างสรรค์ พัฒนา และแลกเปลี่ยนองค์ความรู้ทางวิชาการและวิทยาการวิจัยใหม่ ๆ ทางด้านสหวิทยาการสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์

สาขาวิชาที่เปิดรับผลงาน

ภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ การพัฒนาชุมชน รัฐศาสตร์ การปกครอง ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ รัฐประศาสนศาสตร์ สังคมวิทยา มานุษยวิทยา นิติศาสตร์ สังคมสงเคราะห์และสวัสดิการสังคม ประชากรศาสตร์ การบริหารและการจัดการ การจัดการท่องเที่ยว การจัดการโลจิสติกส์ สังคมศึกษา สหวิทยาการทางสังคมศาสตร์

ที่ปรึกษา

ศาสตราจารย์เกียรติคุณ ดร.โกสุม จันทศิริ	คณะแพทยศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
ศาสตราจารย์ ดร.ชลวิทย์ เจียรจิตต์	คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
รองศาสตราจารย์ ดร.ชาคริต ชุ่มวัฒนะ	คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
รองศาสตราจารย์ ดร.หทัยรัตน์ มาประณีต	คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ธันนิกานต์ สุธงส์นัย	คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

กองบรรณาธิการ

บรรณาธิการ

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ปรกรณ์ เมฆแสงสวย	คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
--	---

กองบรรณาธิการภายนอก

ศาสตราจารย์เกียรติคุณ ดร.เกษม จันท์แก้ว	โครงการศึกษาวิจัยและพัฒนาสิ่งแวดล้อมแหลมผักเบี้ย อันเนื่องมาจากพระราชดำริ มูลนิธิชัยพัฒนา
ศาสตราจารย์เกียรติคุณ สัณชัย สุวัจนุต	คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร
รองศาสตราจารย์ ดร.จุฬณี ตันติกุลานนท์	วิทยาลัยสหวิทยาการ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
รองศาสตราจารย์ ดร.ทวีศักดิ์ ฤทธาจารย์	บัณฑิตวิทยาลัยการจัดการและนวัตกรรม มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีพระจอมเกล้าธนบุรี
รองศาสตราจารย์ ดร.พนวิทย์ สัมพันธ์พานิช	สถาบันวิจัยสภาวะแวดล้อม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
รองศาสตราจารย์ ดร.ณัฐ ฟูวงศ์เจริญ	คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
รองศาสตราจารย์ ดร.สุภาภรณ์ ประสงค์ทัน	คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ชลฤทัย โกววรรณกุล	คณะบริหารธุรกิจและการบัญชี มหาวิทยาลัยขอนแก่น
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.รักษนก ข่านูบาล	วิทยาลัยประชากรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.รักษพงษ์ วงศาโรจน์	คณะการจัดการท่องเที่ยว สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์
อาจารย์ ดร.มาตริณี รักษาตานนท์ชัย	ข้าราชการเกษียณ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์
อาจารย์ ดร.ศยามล เจริญรัตน์	สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

กองบรรณาธิการภายใน

รองศาสตราจารย์ ดร.กฤติยา คันธโชติ	คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
รองศาสตราจารย์ ดร.ธิดินันท์ ขาญโกศล	คณะบริหารธุรกิจเพื่อสังคม มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
รองศาสตราจารย์ ดร.ณัฐ มุสิกศิลป์	คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สุริย์พร นิพัทธวิทยา	คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ณัฐพร ไทยจงรักษ์	คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ธนภูมิ อดิเวทิน	คณะบริหารธุรกิจเพื่อสังคม มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

กองจัดการ

นางสาวนนทพร มีศิริ
นางเบญจมาศ เขมาศกิตาสรณ์
นางสาวสินินาฏ ตรีเพ็ชร
นายอนุพนธ์ คำปัน
นางสาวนุชนาถ อุทศน์

คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

ผู้ทรงคุณวุฒิพิจารณาผลงานวิชาการ

รองศาสตราจารย์ ดร.จอมพล พิทักษ์สันตโยธิน

Hunkuk University of Foreign Studies,
South Korea.

รองศาสตราจารย์ ดร.จุฬณี ตันติกุลานนท์

มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

รองศาสตราจารย์ ดร.ทวีศักดิ์ กลุขเจริญ

มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีพระจอมเกล้าธนบุรี

รองศาสตราจารย์ ดร.ปริญญ์ มีสุข

มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลธัญบุรี

รองศาสตราจารย์ ดร.ภูมิ มูลศิลป์

มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

รองศาสตราจารย์ ดร.ภูริ พวงค์เจริญ

มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

รองศาสตราจารย์ ดร.วรินทร์ ไร่ รุ่งเรืองจิตต์

มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

รองศาสตราจารย์ ดร.สิทธิพงศ์ วัฒนานนท์สกุล

มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

รองศาสตราจารย์ ดร.สุภาภรณ์ ประสงค์ทัน

มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ณัชชญา ทองจันทร์

มหาวิทยาลัยอัสสัมชัญ

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ณัฐพร ไทยจงรักษ์

มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ธนภูมิ อดิเวทิน

มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.พิมพ์ตะวัน จันทน์

มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ยุทธนา ศรีสวัสดิ์

มหาวิทยาลัยสยาม

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ศิวพล ชมภูพันธ์

มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.อัญชลี ศรีกลชาญ

มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.เอกพงษ์ สารน้อย

มหาวิทยาลัยศรีปทุม

อาจารย์ ดร.จิรัช หมื่นฤทธิ์

มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

อาจารย์ ดร.ปรมินทร์ ตั้งโอภาสวิไลสกุล

มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

อาจารย์ ดร.วิศรุต สำลีอ่อน

มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

อาจารย์ ดร.สันติภาพ นันทะสาร

มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

อาจารย์ ดร.อัญชลลา โภชนสมบูรณ์

มหาวิทยาลัยรามคำแหง

อาจารย์อดิสร เสมแย้ม

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ดร.ปองภพ สีนะวงศ์

ธนาคารแลนด์ แอนด์ เฮาส์ จำกัด (มหาชน)

ข้อมูลการติดต่อ

กองบรรณาธิการวารสารสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

114 ซอยสุขุมวิท 23 เขตวัฒนา กรุงเทพฯ 10110

โทรศัพท์: 0-2649-5000 ต่อ 11725 Email: jsocswu@gmail.com

Website: <http://ejournals.swu.ac.th/index.php/JOS>

ผู้ออกแบบปก: มูฮำหมัด ฮาดี อินสกุล และ นุชนาถ อุทศน์

**รายละเอียดการส่งผลงานวิชาการลงตีพิมพ์ใน
วารสารสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
ปีที่ 29**

ฉบับที่ 1 เดือนมกราคม – มิถุนายน 2569

ฉบับที่ 2 เดือนกรกฎาคม – ธันวาคม 2569

ISSN: 3027-8694 (Print) ISSN: 3027-8708 (Online)

คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ขอเชิญอาจารย์ นักวิชาการ นักวิจัย นิสิต นักศึกษา และผู้สนใจทั่วไปส่งผลงานวิชาการได้แก่ บทความวิจัย บทความวิชาการ บทความหนังสือ หรือบทความปริทรรศน์ เพื่อลงตีพิมพ์ในวารสารสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ISSN: 3027-8694 (Print), ISSN: 3027-8708 (Online) อยู่ฐาน TCI กลุ่มที่ 2 ซึ่งมีกำหนดออกปีละ 2 ฉบับ ดังนี้

ฉบับที่ 1 คือ ปีที่ 28 ฉบับที่ 1 (มกราคม – มิถุนายน 2569)

ฉบับที่ 2 คือ ปีที่ 28 ฉบับที่ 2 (กรกฎาคม – ธันวาคม 2569)

วัตถุประสงค์

1. เพื่อส่งเสริมและสนับสนุนคณาจารย์ นักวิชาการ นิสิตคณะสังคมศาสตร์ รวมถึงผู้สนใจทั่วไปได้เผยแพร่ผลงานทางวิชาการ
2. เพื่อแลกเปลี่ยนทรรศนะทางวิชาการในสาขาสหวิทยาการทางสังคมศาสตร์
3. เพื่อสร้างสรรค์และพัฒนาองค์ความรู้ทางวิชาการและวิทยาการวิจัยใหม่ ๆ ทางด้านสังคมศาสตร์ต่อไป

ข้อกำหนดผลงานวิชาการที่ลงตีพิมพ์ในวารสารสังคมศาสตร์

1. เป็นผลงานวิชาการทั้งภาษาไทยหรือภาษาอังกฤษในสาขาสหวิทยาการทางสังคมศาสตร์ และไม่เคยลงตีพิมพ์ในหนังสือและวารสารใดมาก่อน ยกเว้นเป็นผลงานที่ได้นำเสนอในการประชุมทางวิชาการแบบไม่มีเรื่องเต็ม (Proceedings)
2. ความยาวของต้นฉบับไม่เกิน 12 หน้า กระดาษ A4
3. **ชื่อเรื่อง** พิมพ์ไว้หน้าแรกตรงกลาง ขนาดตัวอักษร 18 ตัวหนา มีชื่อภาษาไทยและภาษาอังกฤษ
4. **ชื่อผู้เขียน** พิมพ์ชื่อผู้เขียนภาษาไทยและภาษาอังกฤษ อยู่ใต้ชื่อเรื่องโดยขีดขอบกระดาษ ด้านขวาขนาดตัวอักษร 14 อักษรตัวเอียง และให้ระบุตัวเลขเป็นตัวยกท้ายชื่อผู้เขียน เพื่อแสดงรายละเอียดเกี่ยวกับสถานที่ทำงาน และ E-mail ของผู้เขียนบทความหลัก ไว้เป็นเชิงอรรถในหน้าแรก
5. **ชื่อหน่วยงานของผู้เขียน** พิมพ์ชื่อหน่วยงานผู้เขียนภาษาไทยและภาษาอังกฤษ อยู่บรรทัดส่วนล่างสุดในหน้าแรกขนาดตัวอักษร 10 อักษรปกติควรระบุหน่วยงานต้นเรียงไปจนถึงหน่วยงานหลัก และให้ระบุตัวเลขเป็นตัวยกท้ายชื่อหน่วยงานผู้เขียน เพื่อแสดงรายละเอียดชื่อผู้เขียนบทความทุกท่าน ไว้เป็นเชิงอรรถในหน้าแรก และระบุ Corresponding e-mail ของผู้เขียนบทความหลัก

6. **บทคัดย่อ (Abstract)** ภาษาไทยและภาษาอังกฤษ ความยาวทั้งสองภาษาไม่ควรเกิน 350 คำ หรือ 20 บรรทัด

7. **คำสำคัญ (Keywords)** ทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษ จำนวน 3-5 คำ

8. ผลงานวิชาการจะต้องใช้ตัวอักษรและรูปแบบการพิมพ์ตามที่กำหนดไว้ในหัวข้อตัวอักษร และรูปแบบการพิมพ์

9. **บทความวิจัย** ให้เรียงลำดับดังนี้

9.1 บทคัดย่อ (Abstract)

9.2 บทนำ (Introduction) ระบุความสำคัญของปัญหา กรอบแนวคิด และวัตถุประสงค์การวิจัย

9.3 ระเบียบวิธีวิจัย (Research methodology) ระบุแบบแผนการวิจัยการได้มาซึ่งกลุ่มตัวอย่าง และการกำหนดขนาดกลุ่มตัวอย่าง เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย การหาคุณภาพเครื่องมือ วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล และการวิเคราะห์ข้อมูล

9.4 ผลการวิจัย/ผลการทดลอง (Results) เสนอผลที่พบตามวัตถุประสงค์การวิจัยตามลำดับอย่างชัดเจน ควรเสนอในรูปตารางหรือแผนภูมิ

9.5 อภิปรายผล/วิจารณ์ (Discussion) เสนอเป็นความเรียง ชี้ให้เห็นถึงความเชื่อมโยงของผลการวิจัยกับกรอบแนวคิด และงานวิจัยที่ผ่านมา ไม่ควรอภิปรายเป็นข้อ ๆ แต่ชี้ให้เห็นถึงความเชื่อมโยงของตัวแปรที่ศึกษาทั้งหมด

9.6 สรุป (Conclusion) ระบุข้อสรุปที่สำคัญและข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้ และประเด็นสำหรับการวิจัยต่อไป

9.7 รายการอ้างอิง (References) ต้องเป็นรายการที่มีการอ้างอิงไว้ในเนื้อหาเท่านั้น

10. **บทความวิชาการ** ให้เรียงลำดับดังนี้

10.1 บทคัดย่อ (Abstract)

10.2 บทนำ (Introduction)

10.3 เนื้อเรื่อง (Content) แสดงสาระสำคัญที่ต้องการนำเสนอตามลำดับ

10.4 บทสรุป (Conclusion)

10.5 ข้อเสนอแนะ (Suggestion)

10.6 รายการอ้างอิง (References)

11. ผลงานวิชาการจะต้องใช้ระบบการอ้างอิงและการเขียนเอกสารอ้างอิงตามที่กำหนดไว้ในหัวข้อ “การอ้างอิงและการเขียนเอกสารอ้างอิง”

12. บทความวิจัยจะต้องผ่านพิจารณาถ้อยแถลงจากผู้ทรงคุณวุฒิ (Peer Review) พิจารณาถ้อยแถลงทั้งบทความในรูปแบบผู้พิจารณาไม่ทราบชื่อผู้แต่ง และผู้แต่งไม่ทราบชื่อผู้พิจารณา (Double-blinded Peer Review) โดยบทความวิจัยมีผู้ทรงคุณวุฒิพิจารณาจำนวน 3 ท่านต่อบทความ และบทความวิชาการมีผู้ทรงคุณวุฒิพิจารณาจำนวน 2 ท่านต่อบทความ

13. บทความรับเชิญ และบทวิจารณ์หนังสือ จะผ่านการตรวจสอบคุณภาพจากบรรณาธิการ (Editor Review)

14. กองบรรณาธิการขอสงวนสิทธิ์ในการตรวจสอบและแก้ไขความถูกต้องตามหลักไวยากรณ์ ในบทคัดย่อภาษาอังกฤษโดยไม่ต้องแจ้งให้ผู้เขียนทราบล่วงหน้า

วิธีการและกำหนดส่งต้นฉบับ

ผู้พิมพ์ส่งต้นฉบับทั้งในรูปแบบ Microsoft Word และ PDF ผ่านระบบออนไลน์ของวารสารสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ที่ <http://ejournals.swu.ac.th/index.php/JOS>

เอกสารที่ต้องส่งเพื่อขอเสนอผลงานวิชาการเพื่อลงตีพิมพ์

1. ต้นฉบับทั้งในรูปแบบ Microsoft Word และ PDF
2. แบบเสนอผลงานวิชาการเพื่อลงตีพิมพ์ในวารสารสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
3. แบบรับรองบทความวิจัยจากปริญญานิพนธ์/วิทยานิพนธ์/คุณนิพนธ์

เงื่อนไขอื่น ๆ

1. กองบรรณาธิการจะมีจดหมายแจ้งผลการพิจารณาการลงตีพิมพ์ในวารสารเมื่อบทความดังกล่าวผ่านการประเมินจากผู้ทรงคุณวุฒิ และกองบรรณาธิการแล้ว
2. หากผลงานใดได้รับการพิจารณาตีพิมพ์ เจ้าของผลงานจะต้องรีบดำเนินการแก้ไขต้นฉบับให้เสร็จและส่งคืนกองบรรณาธิการภายในเวลาที่กำหนด หากไม่ดำเนินการ กองบรรณาธิการอาจไม่พิจารณาให้ตีพิมพ์และผู้พิมพ์ต้องรับผิดชอบค่าใช้จ่ายด้านค่าตอบแทนผู้ทรงคุณวุฒิพิจารณาบทความที่เกิดขึ้น
3. กองบรรณาธิการจะไม่ส่งคืนต้นฉบับให้แก่เจ้าของผลงาน
4. กองบรรณาธิการจะส่งวารสารจำนวน 1 เล่ม ให้แก่เจ้าของผลงานที่ได้รับการตีพิมพ์

การติดต่อสอบถามรายละเอียด

กองบรรณาธิการวารสารสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

(ติดต่อ: คุณเบญจมาศ เขมาศกตาสรณ์ หรือคุณนุชนาถ อุทัย)

คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

114 ถนนสุขุมวิท 23 เขตวัฒนา กรุงเทพฯ 10110

โทร. 0-2649-5000 ต่อ 11725

Email: jsocswu@gmail.com

การอ้างอิงและการเขียนเอกสารอ้างอิง

การอ้างอิงและการเขียนเอกสารอ้างอิงของวารสารสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ยึดตามแบบการอ้างอิงของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ แสดงตัวอย่างได้ตามด้านล่างนี้ หรือสามารถค้นหารายละเอียดเพิ่มเติมได้ที่เว็บไซต์สำนักหอสมุดกลาง มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ หรือตามชื่อเว็บไซต์ดังนี้

https://lib.swu.ac.th/th/images/researchsupports/apa_swu.pdf

1. การอ้างอิงในเนื้อเรื่อง (Citation)

กรณีผู้เขียนต้องการระบุแหล่งที่มาของข้อมูลในเนื้อเรื่อง ให้ใช้วิธีการอ้างอิงแบบนาม-ปี-เลขหน้า (Author-date-page in-text citation) โดยระบุชื่อผู้แต่ง ปีที่พิมพ์ เลขหน้า หลังข้อความนั้น ๆ เพื่อบอกแหล่งที่มา ตามตัวอย่างดังนี้

1.1 สำหรับแหล่งที่มาภาษาไทย: (ชื่อ นามสกุล. ปีที่พิมพ์: เลขหน้า)

ตัวอย่าง (สุพัตรา สุภาพ. 2536:18) (ล้วน สายยศ และ อังคณา สายยศ. 2543: 36)

1.2 สำหรับแหล่งที่มาภาษาอังกฤษ: (นามสกุล. ปีที่พิมพ์: เลขหน้า)

ตัวอย่าง (Smelser.1995:145) (Thomson and Thomson. 1993: 12-13)

2. การเขียนเอกสารอ้างอิง (References)

การอ้างอิงส่วนท้ายเล่มในรูปแบบเอกสารอ้างอิง ให้จัดเรียงรายการเอกสารตามลำดับอักษรชื่อผู้แต่งตามตัวอย่าง ดังนี้

2.1 หนังสือ

ชื่อ นามสกุล. (ปีที่พิมพ์). ชื่อเรื่อง. ครั้งที่พิมพ์. เมืองที่พิมพ์: สำนักพิมพ์.

ตัวอย่าง

บุญช่วย ศรีสวัสดิ์. (2547). ไทยสิบสองปันนา. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ: ศยาม.

Sebesta, Robert W. (2002). **Concepts of Programming Languages**. 5th ed. Boston, M.A.: Addison-Wesley.

2.2 หนังสือรวมบทความ

ชื่อ ชื่อสกุล. (ปีที่พิมพ์). ชื่อบทความหรือชื่อตอน. ใน ชื่อหนังสือ. ชื่อบรรณาธิการ หรือผู้รวบรวม(ถ้ามี). หน้าที่ตั้งพิมพ์บทความนั้น. ครั้งที่พิมพ์. เมืองที่พิมพ์: สำนักพิมพ์ หรือผู้จัดพิมพ์.

ตัวอย่าง

ศักดิ์ศรี แยมน์ดดา. (2544). รามเกียรติ์. ใน สารานุกรมไทยฉบับราชบัณฑิตยสถาน. หน้า 15876 - 15887. กรุงเทพฯ: ราชบัณฑิตยสถาน.

Massaro, D. (1992). Broadening the Domain of the Fuzzy Logical Model of Perception. In **Conceptual and Methodological Issues**. Edited by H.L.Pick, Jr.; P.Van Den Brook; & D.C. Knill. pp. 119-150. Washington, D.C.: American Psychological Association.

2.3 หนังสือแปล

ผู้เขียนเดิม. (ปีที่พิมพ์). ชื่อเรื่องภาษาไทย. แปลโดย ชื่อผู้แปล. ครั้งที่พิมพ์.

เมืองที่พิมพ์: สำนักพิมพ์.

ตัวอย่าง

ชาเวตซ์, เควิน เอ็ม. (2539). **ไขปัญหาอินเทอร์เน็ต**. แปลโดย กิตติ บุญยกิจโนทัย; มีชัย เจริญด้วยศีล และ อมรเทพ เลิศทัศนวงศ์. กรุงเทพฯ: ซีเอ็ดดูเคชั่น.

2.4 วิทยานิพนธ์ ปริญญาโท หรือสารนิพนธ์

ชื่อ นามสกุล. (ปีที่พิมพ์). **ชื่อเรื่อง**. ชื่อวุฒิปริญญา (สาขาวิชาเอก). เมืองที่พิมพ์:
ชื่อมหาวิทยาลัย. ถ่ายเอกสาร.

ตัวอย่าง

เลิศชาย ศิริชัย. (2537). การสูญเสียที่ดินและการตอบสนองด้านอาชีพของชาวนา:
ศึกษารณิหมู่บ้านภาคกลาง. ปริญญาโทการศึกษาดุสิตบัณฑิต (พัฒน
ศึกษาศาสตร์). กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัยมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
ถ่ายเอกสาร.

2.5 บทความจากวารสาร

ชื่อ นามสกุล. (ปีที่พิมพ์, วัน เดือน). ชื่อบทความ. **ชื่อวารสาร**. ปีที่(ฉบับที่): หน้าที่อ้าง.

ตัวอย่าง

สุริยวุฒิ สุขสวัสดิ์, ม.ร.ว. (2540, มีนาคม). พระพุทธรูปพระพุทธรูปยอดีฟ้าจุฬาโลก.
ศิลปวัฒนธรรม. 18(5): 38-39.

Harris, Mark N., Loundes, Joanne, and Webster, Elizabeth. (2002).
Determinants of Household Saving in Australia. *The Economic
Record*. 78(241): 207-233.

2.6 บทความจากหนังสือพิมพ์

ชื่อ นามสกุล. (ปี, วันที่ เดือน). ชื่อบทความหรือชื่อหัวข้อในคอลัมน์. **ชื่อหนังสือพิมพ์**.
หน้าที่ตีพิมพ์บทความ.

ตัวอย่าง

นวลจันทร์ จินตนาพันธ์. (2546, 14 กุมภาพันธ์). ปรับหนี้เพิ่มแรงขับฟื้นเศรษฐกิจ
ยั่งยืน. **คมชัดลึก**. หน้า 15.

2.7 แหล่งข้อมูลอิเล็กทรอนิกส์

ชื่อผู้แต่ง. (ปีที่พิมพ์หรือปีที่สืบค้น). **ชื่อเรื่อง**. สืบค้นเมื่อ วัน เดือน ปี (หรือ Retrieved
เดือน วัน, ปี), จาก (from) ชื่อเว็บไซต์

ตัวอย่าง

มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. (2548). **หลักสูตรประกาศนียบัตร 1 ปี ด้านบริหาร
จัดการสำหรับผู้บริหาร**. สืบค้นเมื่อ 24 พฤษภาคม 2548, จาก [http://
news.swu.ac.th/newsdetail.asp?ID](http://news.swu.ac.th/newsdetail.asp?ID)

Kishwar, Madhu. (1997). **Women's Marginal Role in Politics**. Retrieved
October 2, 2000, from [http://www.freespeech.org/manushi/97/
politics.html](http://www.freespeech.org/manushi/97/politics.html)

ตัวอักษรและรูปแบบการพิมพ์

1. ตัวอักษรการพิมพ์: ใช้รูปแบบตัวอักษร TH Sarabun PSK, Single Space
 ด้านบน 1 นิ้ว ด้านล่าง 1 นิ้ว ด้านซ้าย 1.25 นิ้ว ด้านขวา 1 นิ้ว
2. รูปแบบการพิมพ์

รายการ	ลักษณะตัวอักษร	รูปแบบการพิมพ์	ขนาดตัวอักษร
ชื่อบทความ	ตัวหนา	กลางหน้ากระดาษ	18
ชื่อผู้เขียนบทความ (ไทยและอังกฤษ)	ตัวเอน	ชิดขวา	16
บทคัดย่อ	ตัวหนา	ชิดซ้าย	16
เนื้อหาบทคัดย่อ	ตัวปกติ	-	14
หัวข้อใหญ่	ตัวหนา	ชิดซ้าย	16
หัวข้อย่อย	ตัวหนา	ใช้หมายเลขกำกับ	14
เนื้อหาบทความ	ตัวปกติ	ใช้หมายเลขกำกับ	14
การเน้นความในบทความ	ตัวปกติ	-	14
ข้อความในตาราง	ตัวปกติ	-	12
ข้อความอ้างอิง	ตัวเอน	-	14
เอกสารอ้างอิง	ตัวหนา	ชิดซ้าย	14

ตัวอย่างการเขียนลำดับหัวข้อและตัวเลข

หัวข้อใหญ่

1. หัวข้อย่อย

1.1 หัวข้อย่อย

1.1.1 หัวข้อย่อย

1) เนื้อหา

1.1) เนื้อหา

1.1.1) เนื้อหา

(1) เนื้อหา

(1.1) เนื้อหา

(1.1.1) เนื้อหา

จริยธรรมในการตีพิมพ์ผลงานในวารสารวิชาการ (Publication Ethics)

1. บทบาทและหน้าที่ของผู้เขียนบทความ (Author Ethical Responsibilities)

1.1 ผู้เขียนบทความมีหน้าที่พิจารณาว่าต้นฉบับของบทความที่ส่งให้วารสารพิจารณาตีพิมพ์จะต้องเป็นบทความที่ไม่เคยตีพิมพ์ที่ไหนมาก่อน ตลอดจนไม่ส่งต้นฉบับบทความซ้ำซ้อนกับวารสารอื่น

1.2 ผู้เขียนบทความมีหน้าที่พิจารณาว่าต้นฉบับของบทความเป็นไปตามวัตถุประสงค์ของวารสาร

1.3 ผู้เขียนบทความมีหน้าที่พิจารณาว่าต้นฉบับของบทความต้องไม่คัดลอกผลงานของผู้อื่น

1.4 ผู้เขียนบทความมีหน้าที่พิจารณาว่าต้นฉบับของบทความต้องอ้างอิงผลงานของผู้อื่นอย่างเหมาะสม หากมีการนำผลงานเหล่านั้นมาใช้ในบทความของตัวเอง เช่น ภาพ ตาราง เป็นต้น

1.5 ผู้เขียนบทความมีหน้าที่พิจารณาว่าต้นฉบับของบทความดำเนินการจัดรูปแบบและขนาดตัวอักษรตามแบบฟอร์ม (template) ของวารสาร

1.6 ผู้เขียนบทความมีหน้าที่พิจารณาว่าต้นฉบับของบทความได้รับการตรวจสอบความถูกต้องของรายการเอกสารอ้างอิงทั้งในของรูปแบบ และเนื้อหา ทั้งในส่วนของการอ้างอิงในบทความ และเอกสารอ้างอิง

1.7 ผู้เขียนบทความมีหน้าที่พิจารณาว่าต้นฉบับของบทความปรากฏชื่อผู้ร่วมทำบทความทุกคน ซึ่งเป็นผู้ที่มีส่วนในการดำเนินการบทความจริง

1.8 ผู้เขียนบทความมีหน้าที่พิจารณาว่าต้นฉบับของบทความระบุแหล่งทุนที่สนับสนุนในการทำวิจัยนี้ และ/หรือมีผลประโยชน์ทับซ้อนจะต้องระบุในบทความ และแจ้งให้กองบรรณาธิการทราบ

1.9 ผู้เขียนบทความมีหน้าที่พิจารณาว่าต้นฉบับของบทความจะต้องไม่รายงานข้อมูลที่คลาดเคลื่อนจากความเป็นจริง ไม่ว่าจะเป็นการสร้างข้อมูลเท็จ หรือการปลอมแปลง บิดเบือน รวมไปถึงการตกแต่ง หรือ เลือกแสดงข้อมูลเฉพาะที่สอดคล้องกับข้อสรุป

1.10 ผู้เขียนบทความมีหน้าที่พิจารณาว่าต้นฉบับของบทความนั้น หากเป็นการศึกษาวิจัย และทำการทดลองในคนหรือสัตว์ทดลอง ซึ่งอาจส่งผลกระทบต่อศักดิ์ศรี สิทธิ ความปลอดภัย และสุขภาวะของคน ขอให้แนบหนังสือรับรองจริยธรรมจากคณะกรรมการจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์หรือสัตว์ทดลอง ทั้งนี้การอนุมัติให้ลงตีพิมพ์ขึ้นอยู่กับพิจารณาจากกองบรรณาธิการวารสารฯ ถือเป็นที่สุด

2. บทบาทและหน้าที่ของบรรณาธิการวารสาร (Editor Roles and Responsibility)

2.1 บรรณาธิการมีหน้าที่พิจารณาคุณภาพของบทความที่ขอพิจารณาตีพิมพ์ในวารสารที่รับผิดชอบ และไม่ตีพิมพ์บทความที่เคยตีพิมพ์ที่อื่นมาแล้ว

2.2 บรรณาธิการมีหน้าที่พิจารณาตีพิมพ์เผยแพร่ผลงานวิจัยที่มีระเบียบวิธีวิจัยที่ถูกต้องและให้ผลที่น่าเชื่อถือ

2.3 บรรณาธิการต้องไม่เปิดเผยข้อมูลของผู้เขียน และผู้ประเมินบทความแก่บุคคลอื่น ๆ ที่ไม่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการพิจารณา

2.4 บรรณาธิการต้องไม่มีผลประโยชน์ทับซ้อนกับผู้เขียนและผู้ประเมิน

2.5 บรรณาธิการต้องมีการตรวจสอบบทความในด้านการคัดลอกผลงานผู้อื่น (Plagiarism) อย่างจริงจัง และจะต้องระงับการประเมินและติดต่อผู้เขียนเพื่อปฏิเสธการตีพิมพ์เมื่อตรวจพบการคัดลอกผลงานของผู้อื่น

2.6 บรรณาธิการสามารถดำเนินการถอนบทความได้โดยไม่ต้องได้รับความยินยอมจากผู้เขียน เมื่อตรวจพบว่า บทความมีการลอกเลียนบทความอื่นโดยมิชอบ หรือมีการปลอมแปลงข้อมูล ซึ่งสมควรถูกถอดถอน แม้ว่าผู้เขียนจะปฏิเสธถอนบทความตนเองก็ตาม

3. บทบาทและหน้าที่ของผู้ประเมินบทความ (Reviewer Roles and Responsibilities)

3.1 ผู้ประเมินบทความต้องไม่เปิดเผยข้อมูลในบทความแก่บุคคลอื่น ๆ ที่ไม่เกี่ยวข้อง ตั้งแต่ช่วงระยะเวลาที่ตอบรับประเมินบทความดังกล่าวจนถึงช่วงเวลาที่ยื่นขึ้นนั้นได้ตีพิมพ์เผยแพร่แล้ว

3.2 ผู้ประเมินบทความต้องไม่มีผลประโยชน์ทับซ้อนกับผู้เขียนผู้ประเมินบทความ หากไม่แน่ใจจะต้องแจ้งให้บรรณาธิการวารสารทราบและปฏิเสธการประเมินบทความ

3.3 ผู้ประเมินบทความควรพิจารณาตอบรับประเมินบทความเฉพาะสาขาวิชาที่ตนมีความเชี่ยวชาญ และหากมีส่วนใดของบทความที่มีความเหมือนกัน หรือซ้ำซ้อนกับผลงานชิ้นอื่น ๆ ผู้ประเมินบทความต้องแจ้งให้บรรณาธิการทราบ

**แบบเสนอผลงานวิชาการเพื่อลงตีพิมพ์ใน
วารสารสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ**

เรียน บรรณาธิการวารสารสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

ข้าพเจ้า ☐ นาย ☐ นาง ☐ นางสาว ☐ อื่น ๆ (โปรดระบุ)

ชื่อ - สกุล (ภาษาไทย)

(ภาษาอังกฤษ)

ตำแหน่งทางวิชาการ (โปรดระบุ)

☐ ศาสตราจารย์ ☐ รองศาสตราจารย์ ☐ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ☐ อาจารย์ ☐ ดร.

☐ อื่น ๆ ระบุ.....

ที่อยู่และหมายเลขโทรศัพท์ (ที่ติดต่อได้)

.....

.....

โทรศัพท์ที่ทำงาน..... โทรศัพท์มือถือ.....

โทรสาร..... E-mail.....

มีความประสงค์ขอส่งผลงานวิชาการ เรื่อง :

ชื่อผลงาน (ภาษาไทย)

.....

ชื่อผลงาน (ภาษาอังกฤษ)

.....

ประเภทของผลงานวิชาการ

☐ บทความวิจัย ☐ บทความวิชาการ ☐ บทความหนังสือ ☐ บทความปริทรรศน์

ในกรณีที่ไม่สามารถติดต่อข้าพเจ้าได้ กองบรรณาธิการสามารถติดต่อบุคคลดังต่อไปนี้

ชื่อ - สกุล.....

โทรศัพท์..... โทรสาร

E-mail..... มีความเกี่ยวข้องเป็น

ข้าพเจ้าขอรับรองว่าผลงานนี้ ☐ เป็นผลงานของข้าพเจ้าเพียงผู้เดียว

☐ เป็นผลงานของข้าพเจ้าและผู้ที่เกี่ยวข้องในผลงาน

ผลงานนี้ยังไม่เคยลงตีพิมพ์ในวารสารใดมาก่อน และจะไม่นำไปเพื่อพิจารณาตีพิมพ์ในวารสารอื่น ๆ อีก นับจากวันที่ข้าพเจ้าได้ส่งผลงานต้นฉบับนี้มายังกองบรรณาธิการวารสารสังคมศาสตร์

.....ลายมือชื่อเจ้าของผลงาน

แบบรับรองบทความวิจัยจากปริญญานิพนธ์/วิทยานิพนธ์/คุษฎีนิพนธ์

เรียน บรรณาธิการวารสารสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

ข้าพเจ้า ☐ ศาสตราจารย์ ☐ รองศาสตราจารย์ ☐ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ☐ อาจารย์ ☐ ดร.

ชื่อ – สกุล

ที่อยู่และหมายเลขโทรศัพท์ (ที่ติดต่อได้)

.....

โทรศัพท์ที่ทำงาน..... โทรศัพท์มือถือ.....

โทรสาร..... Email.....

ขอรับรองว่าได้ตรวจสอบบทความวิจัยจากปริญญานิพนธ์/คุษฎีนิพนธ์ เรื่อง :

ชื่อผลงาน (ภาษาไทย)

.....

ของ ชื่อ – สกุล

ว่าถูกต้องตามหลักวิชาการเป็นที่เรียบร้อยแล้ว

.....ลายมือชื่อ

(.....)

อาจารย์ที่ปรึกษาหลัก

บรรณาธิการแถลง

วารสารสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ปีที่ 29 ฉบับที่ 1 (มกราคม-มิถุนายน 2569) เป็นวารสารที่อยู่ในฐานข้อมูลศูนย์ดัชนีการอ้างอิงวารสารไทย (Thai-Journal Citation Index Centre [TCI]) กลุ่มที่ 2 ระหว่าง พ.ศ.2568 - 2572 วารสารสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มีวัตถุประสงค์เพื่อการส่งเสริมและสนับสนุนการเผยแพร่ผลงานการวิจัย และการสังเคราะห์องค์ความรู้ทางวิชาการในด้านสังคมศาสตร์ ของคณาจารย์ นักวิชาการ นักวิจัย และนิสิตนักศึกษา สู่สาธารณชน และผู้ที่มีความสนใจในด้านสังคมศาสตร์ การจัดทำวารสารฯ ฉบับนี้ได้รับความสนใจจากคณาจารย์ นักวิชาการ นักวิจัย และนิสิตระดับบัณฑิตศึกษาส่งบทความวิจัยเพื่อขอรับการพิจารณาตีพิมพ์และผ่านการพิจารณาจากผู้ทรงคุณวุฒิ ทั้งสิ้น 10 เรื่อง เป็นบทความวิจัยทั้งหมด 10 เรื่อง การพัฒนากิจกรรมการเรียนรู้โดยใช้บอร์ดเกมร่วมกับกระบวนการเรียนรู้แบบรวมพลัง 5 ขั้นตอน (CO-5STEPS) เพื่อพัฒนาผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนและทักษะการคิดวิเคราะห์ของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 การศึกษาทางมานุษยวิทยาว่าด้วยการบริโภคเลือดสัตว์: ระบบนิเวศแห่งความจำเป็นและข้อห้ามระบบอาหารในพิธีกรรม สถานการณ์และข้อเสนอเกี่ยวกับการฟื้นฟูตลาดชุมชนตลาดบ้านคลองช้าง อำเภอมหาราช จังหวัดพระนครศรีอยุธยา การส่งเสริมความยั่งยืนของวิถีชาวประมงและแนวทางการแก้ไขปัญหาการใช้โปงพางในบริบททางกฎหมาย อิทธิพลของพฤติกรรมการใช้งาน TikTok ต่อการเห็นคุณค่าในตนเอง โดยมีการเปรียบเทียบทางสังคมเป็นตัวแปรส่งผ่านของนิสิตมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ บางเขน การรับรู้เชิงยุทธศาสตร์และขีดความสามารถเชิงองค์กร: เบื้องหลังบทบาทนำของไทยในกลุ่มความมั่นคงระดับภูมิภาคช่วงสงครามอินโดจีนครั้งที่ 3 การบูรณาการภูมิปัญญาท้องถิ่นอยุธยากับกลยุทธ์การสื่อสารการตลาดดิจิทัลเพื่อยกระดับวิสาหกิจชุมชนในเขตเมืองมรดกโลก: แนวทางการพัฒนาแบบยั่งยืนสำหรับเมืองประวัติศาสตร์ การบูรณาการภูมิปัญญาท้องถิ่นอยุธยากับกลยุทธ์การสื่อสารการตลาดดิจิทัลเพื่อยกระดับวิสาหกิจชุมชนในเขตเมืองมรดกโลก: แนวทางการพัฒนาแบบยั่งยืนสำหรับเมืองประวัติศาสตร์ การศึกษาเปรียบเทียบระบบการจัดเก็บภาษีผู้สูงอายุของประเทศไทยและต่างประเทศ บทบาทของผู้นำสี่เสาหลักต่อการอนุรักษ์และสืบสานวัฒนธรรมจีนของคนไทยเชื้อสายจีนในอำเภอบาง จังหวัดยะลา และ ปัจจัยที่ส่งผลต่อความตั้งใจซื้ออุปกรณ์ประดับยนต์รถออฟโรดของตราयीห่อหนึ่ง

ในนามของกองบรรณาธิการขอขอบคุณผู้สนับสนุนบทความทุกท่านที่ให้ความสนใจในการส่งบทความวิจัยมาเผยแพร่ในวารสารสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ นำไปสู่การต่อยอดและขยายองค์ความรู้ในทางสังคมศาสตร์สู่สาธารณชนต่อไป ขอขอบพระคุณผู้ทรงคุณวุฒิทุกท่านที่ให้ความอนุเคราะห์ในการประเมินบทความที่นำมาตีพิมพ์ในฉบับนี้ให้เป็นบทความที่มีคุณภาพและขอขอบคุณกองจัดการวารสารที่ทุ่มเท และเสียสละแรงกายและเวลาในการจัดทำวารสารสังคมศาสตร์ให้เป็นวารสารทางวิชาการที่มีคุณภาพเสมอมา

สุดท้ายนี้กองบรรณาธิการวารสารสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ขอเชิญชวนคณาจารย์ นักวิชาการ นักวิจัย นิสิตนักศึกษา และผู้สนใจทุกท่านส่งบทความเพื่อขอรับการพิจารณาตีพิมพ์ในฉบับต่อ ๆ ไป

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ปรกรณ์ เมฆแสงสวย
บรรณาธิการ

สารบัญ

บทความวิจัย	หน้า
การพัฒนากิจกรรมการเรียนรู้โดยใช้บอร์ดเกมร่วมกับกระบวนการเรียนรู้แบบ รวมพลัง 5 ขั้นตอน (CO-5STEPS) เพื่อพัฒนาผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนและ ทักษะการคิดวิเคราะห์ของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 Development of Learning Activities Using Board Games and the Collaborative Five-Step Learning Process (CO-5STEPS) to Enhance Learning Achievement and Analytical Thinking Skills among Grade 5 Students <i>กฤตพงศ์ แก้วเมฆ และ กนก พานทอง</i> <i>Kittapong Kaewmek and Kanok Pantong</i>	1
การศึกษาทางมานุษยวิทยาว่าด้วยการบริโภคเลือดสัตว์: ระบบนิเวศแห่ง ความจำเป็นและข้อห้ามระบบอาหารในพิธีกรรม The Anthropology of Hemophagy: Ecologies of Necessity and Symbolic Prohibitions in Ritual Food Systems <i>จารุวรรณ ขำเพชร</i> <i>Jaruwan Kumpetch</i>	17
สถานการณ์และข้อเสนอเกี่ยวกับการฟื้นฟูตลาดชุมชนตลาดบ้านคลองช้าง อำเภอมหาราช จังหวัดพระนครศรีอยุธยา The Situation and Proposal Regarding the Revitalization of the Community Market, Ban Khlong Chang Market, Maha Rat District, Phra Nakhon Si Ayutthaya Province <i>จุลศักดิ์ ชาญณรงค์ อชิระ อุتمان และ พรพรรณ โปร่งจิตร์</i> <i>Chulasak Channarong, Achira Uttaman, and Pornpan Prongchit</i>	31
การส่งเสริมความยั่งยืนของวิถีชาวประมงและแนวทางการแก้ไขปัญหา การใช้โปงพางในบริบททางกฎหมาย Promoting the Sustainability of Coastal Fishing Communities' Livelihoods and Legal Approaches to Addressing the Use of Phong Pang <i>ดวงกมล ผู้ภักดี กนกวรรณ เหล่าทอง ศศิธร ภูเงิน สุกัญญา อ่อนน้อม</i> <i>อัครเดช เจนจิตราววงศ์ เอกรินทร์ บุญเลิศ และ วิรัตน์ นาทิพเวทย์</i> <i>Dungkamon Pupakdee, Kanokwan Laothong, Sasithon Phu-ngern,</i> <i>Sukanya Oonnom Akkaradech Jenchitrawong, Akkarin Bunloet,</i> <i>and Virat Natipvad</i>	40

- อิทธิพลของพฤติกรรมการใช้งาน TikTok ต่อการเห็นคุณค่าในตนเอง 58
โดยมีการเปรียบเทียบทางสังคมเป็นตัวแปรส่งผ่านของนิสิตมหาวิทยาลัย
เกษตรศาสตร์ บางเขน
The Influence of TikTok Usage Behavior on Self-Esteem:
The Mediating Role of Social Comparison among Undergraduate
Students at Kasetsart University, Bangkhen Campus
ธวัชชัย พวงเพชร ปิยมาส ช้างเผือก นรุตม์ พรประสิทธิ์ และ ศรสลัก นิมบุตร
Thawatchai Puangphet, Piyamas Changpuak, Narut Pornprasit,
and Sornsasuk Nimbut
- การรับรู้เชิงยุทธศาสตร์และขีดความสามารถเชิงองค์การ: เบื้องหลังบทบาท 76
นำของไทยในกลุ่มความมั่นคงระดับภูมิภาคช่วงสงครามอินโดจีนครั้งที่ 3
Strategic Perception and Organizational Power: Behind Thailand's
Leading Role in the Regional Security Complex during the Third
Indochina War
ปณิธิ ชัยชนะ
Paniti Chaichana
- การบูรณาการภูมิปัญญาท้องถิ่นอยุธยาเข้ากับกลยุทธ์การสื่อสารการตลาดดิจิทัล 98
เพื่อยกระดับวิสาหกิจชุมชนในเขตเมืองมรดกโลก: แนวทางการพัฒนาแบบยั่งยืน
สำหรับเมืองประวัติศาสตร์
Integrating Ayutthaya Local Wisdom with Digital Marketing
Communication Strategies for Community Enterprise Development
in World Heritage Sites: A Sustainable Framework for Historic Cities
พัทธ์พสุตม์ สาธุนุวัฒน์ และนันท์นฤธิ์ เอ็บอิม
Patpasut Satunuwat and Nanthanit Erb-im
- การศึกษาเปรียบเทียบระบบการจัดเก็บภาษีผู้สูงอายุของประเทศไทยและต่างประเทศ 113
A Comparative Study of Taxation Systems for the Elderly in Thailand
and Other Countries
รัฐอัครธีร์ อัครธีรฐิติภูมิ
Rattaakkhatee Akkhateerathitiphum

บทบาทของผู้นำสี่เสาหลักต่อการอนุรักษ์และสืบสานวัฒนธรรมจีนของคนไทย เชื้อสายจีนในอำเภอเบตง จังหวัดยะลา	134
---	-----

The Roles of the Four Pillars of Leadership in Preserving and
Transmitting Chinese Culture among Thai People of Chinese
Descent in Betong District, Yala Province

สุรัชย์ ไวยวรรณจิตร สุไรยา หนีเร่ อีสัยส มะแก้ง มุฮัมมัดราฟิร มะแก้ง
และ วันชนะ หลีเอบ

*Surachai Vaivanjit, Suraiya Nire, Isyas Makeng,
Muhummudrafee Makeng, and Wanchana Leeab*

ปัจจัยที่ส่งผลต่อความตั้งใจซื้ออุปกรณ์ประดับยนต์รถออฟโรดของตรายี่ห้อหนึ่ง	148
---	-----

Factors Influencing Purchase Intention toward Off-Road Vehicle
Accessories of a Particular Brand

อัจฉรา ชื้อสกุลเจริญ และ สมบัติ อารังสินถาวร

Auschara Cheusakunjaroen and Sombat Thamrongsinthaworn

การพัฒนากิจกรรมการเรียนรู้โดยใช้บอร์ดเกมร่วมกับกระบวนการ
เรียนรู้แบบรวมพลัง 5 ขั้นตอน (CO-5STEPS) เพื่อพัฒนาผล
สัมฤทธิ์ทางการเรียนและทักษะการคิดวิเคราะห์ของ
นักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 5

Development of Learning Activities Using Board Games
and the Collaborative Five-Step Learning Process
(CO-5STEPS) to Enhance Learning Achievement and
Analytical Thinking Skills among Grade 5 Students

กฤตพงศ์ แก้วเมฆ¹ และกนก พานทอง²

Kittapong Kaewmek and Kanok Pantong

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีความมุ่งหมาย 1) เพื่อหาประสิทธิภาพกิจกรรมการเรียนรู้โดยใช้บอร์ดเกมร่วมกับกระบวนการเรียนรู้แบบรวมพลัง 5 ขั้นตอน 2) เพื่อเปรียบเทียบผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนก่อนเรียนกับหลังเรียน 3) เพื่อเปรียบเทียบทักษะการคิดวิเคราะห์ก่อนเรียนกับหลังเรียน 4) เพื่อศึกษาความพึงพอใจของนักเรียนที่มีต่อการจัดการเรียนรู้โดยใช้บอร์ดเกมร่วมกับกระบวนการเรียนรู้แบบรวมพลัง 5 ขั้นตอน การวิจัยครั้งนี้การวิจัยแบบกึ่งทดลองในรูปแบบ One-Group Pretest-posttest Design เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย คือ แผนการจัดการเรียนรู้ผ่านกิจกรรมการเรียนรู้โดยใช้บอร์ดเกมร่วมกับกระบวนการเรียนรู้แบบรวมพลัง 5 ขั้นตอน แบบวัดผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน แบบวัดทักษะการคิดวิเคราะห์ และแบบประเมินความพึงพอใจ กลุ่มประชากร คือ นักเรียนระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 โรงเรียนอัสสัมชัญศรีราชา ปีการศึกษา 2567 จำนวน 207 คน และกลุ่มตัวอย่าง คือ นักเรียนระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 จำนวน 1 ห้องเรียน จำนวน 36 คน เป็นการสุ่มแบบกลุ่ม (cluster sampling) โดยใช้ห้องเรียนเป็นหน่วยสุ่ม สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล ได้แก่ ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และสถิติทดสอบทีแบบกลุ่มตัวอย่าง 2 กลุ่มที่ไม่อิสระต่อกัน

¹นิสิตหลักสูตรการศึกษามหาบัณฑิตสาขาหลักสูตรและการสอน คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา จ.ชลบุรี

Master's degree student in Curriculum and Instruction, Faculty of Education, Burapha University, Chonburi Province.

²ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ประจักษ์วิทย์และจิตวิทยาประยุกต์ คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา จ.ชลบุรี

Assistant Professor, Department of Research and Applied Psychology, Faculty of Education, Burapha University, Chonburi Province.

Corresponding author e-mail: kanok1459@gmail.com

ARTICLE HISTORY: Received 8 February 2025, Revised 28 May 2026, Accepted 5 June 2026

ผลการวิจัยพบว่า 1) กิจกรรมการเรียนรู้โดยใช้บอร์ดเกมร่วมกับกระบวนการเรียนรู้แบบรวมพลัง 5 ขั้นตอน มีประสิทธิภาพเป็นไปตามเกณฑ์ 80/80 2) ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนหลังเรียนสูงกว่าก่อนเรียนอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 3) ทักษะการคิดวิเคราะห์หลังเรียนสูงกว่าก่อนเรียนอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 4) ความพึงพอใจของนักเรียนที่มีต่อการจัดการเรียนรู้โดยใช้กิจกรรมการเรียนรู้โดยใช้บอร์ดเกมร่วมกับกระบวนการเรียนรู้แบบรวมพลัง 5 ขั้นตอนอยู่ในระดับดีมาก

คำสำคัญ: กิจกรรมการเรียนรู้โดยใช้บอร์ดเกม รูปแบบกระบวนการเรียนรู้แบบรวมพลัง 5 ขั้นตอน ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน ทักษะการคิดวิเคราะห์

Abstract

The purposes of this study were: (1) to determine the efficiency of learning activities using board games integrated with the Collaborative Five-Step Learning Process (CO-5STEPS); (2) to compare students' learning achievement before and after participating in the learning activities; (3) to compare students' analytical thinking skills before and after participation in the learning activities; and (4) to examine students' satisfaction with learning activities using board games integrated with the Collaborative Five-Step Learning Process.

This study employed a quasi-experimental research design using the One-Group Pretest–Posttest Design. The research instruments consisted of lesson plans based on learning activities using board games integrated with the Collaborative Five-Step Learning Process, a learning achievement test, an analytical thinking skills assessment, and a satisfaction questionnaire. The population comprised 207 Grade 5 students at Assumption College Sriracha during the 2024 academic year. The sample consisted of one Grade 5 classroom with 36 students, selected through cluster sampling using classrooms as the sampling units. Data were analyzed using mean, standard deviation, and the dependent-samples t-test.

The findings revealed that: (1) the learning activities using board games integrated with the Collaborative Five-Step Learning Process achieved the efficiency criterion of 80/80; (2) students' posttest learning achievement scores were significantly higher than their pretest scores at the .05 level; (3) students' posttest analytical thinking skills were significantly higher than their pretest scores at the .05 level; and (4) students' satisfaction with the learning activities using board games integrated with the Collaborative Five-Step Learning Process was at a very high level.

Keywords: Board game-based learning activities, Collaborative Five-Step Learning Process (CO-5STEPS), Learning achievement, Analytical thinking skills

บทนำ

ปัจจุบันสังคมโลกมีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วจากกระแสโลกาภิวัตน์ ส่งผลต่อการดำเนินชีวิตของมนุษย์ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม วิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี และการศึกษา ทำให้หลายประเทศทั่วโลกให้ความสำคัญกับการพัฒนาคุณภาพการศึกษาเพื่อเตรียมผู้เรียนให้สามารถดำรงชีวิตและปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงในศตวรรษที่ 21 ได้อย่างมีประสิทธิภาพ เนื่องจากการศึกษาเป็นกลไกสำคัญในการพัฒนาศักยภาพของมนุษย์ทั้งด้านความรู้ ทักษะ กระบวนการคิด และคุณลักษณะอันพึงประสงค์ (ลัดดาวัลย์ ส่องทอง. 2564) โดยเฉพาะการจัดการเรียนรู้ในศตวรรษที่ 21 ที่มุ่งเน้นให้ผู้เรียนสามารถคิด วิเคราะห์ แก้ปัญหา สื่อสาร และประยุกต์ใช้องค์ความรู้ได้อย่างเหมาะสม ผ่านกระบวนการเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญและเปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้มีส่วนร่วมในการเรียนรู้อย่างกระตือรือร้น (สุริยาพร นพพรเศรษฐกุล. 2561)

ทักษะการคิดวิเคราะห์ถือเป็นทักษะพื้นฐานที่มีความจำเป็นอย่างยิ่ง เพราะเป็นกระบวนการคิดที่ช่วยให้ผู้เรียนสามารถจำแนกข้อมูล พิจารณาความสัมพันธ์ของเหตุและผล ตีความข้อมูลอย่างมีเหตุผล รวมทั้งสามารถตัดสินใจและแก้ปัญหาได้อย่างเหมาะสม ผู้เรียนที่มีทักษะการคิดวิเคราะห์จะสามารถเชื่อมโยงองค์ความรู้กับสถานการณ์ต่าง ๆ ในชีวิตประจำวันได้อย่างมีประสิทธิภาพ (ปิยะพร พิมพิศาล. 2563) นอกจากนี้ ทักษะการคิดวิเคราะห์ยังเป็นพื้นฐานสำคัญของการเรียนรู้ในระดับที่สูงขึ้น และเป็นทักษะที่ช่วยส่งเสริมให้ผู้เรียนสามารถเรียนรู้ด้วยตนเองอย่างต่อเนื่องในอนาคต

อย่างไรก็ตาม จากสภาพการจัดการเรียนรู้รายวิชาสังคมศึกษาในปัจจุบัน พบว่าการจัดการเรียนรู้ส่วนใหญ่ยังคงเน้นการบรรยายและการอธิบายเนื้อหาตามหนังสือเรียน ส่งผลให้ผู้เรียนมีบทบาทในการเรียนรู้น้อย ขาดโอกาสในการแสดงความคิดเห็น การอภิปราย การตั้งคำถาม และการวิเคราะห์ข้อมูลอย่างเป็นระบบ (ทิศนา แคมมณี. 2565) อีกทั้งจากการสังเกตพฤติกรรมการเรียนรู้ของผู้เรียนพบว่าผู้เรียนจำนวนมากยังไม่สามารถอธิบายเหตุผลของคำตอบ เชื่อมโยงความสัมพันธ์ของข้อมูล หรือวิเคราะห์สถานการณ์ทางสังคมได้อย่างเหมาะสม นอกจากนี้ ผลการประเมินผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนในรายวิชาสังคมศึกษายังพบว่าผู้เรียนส่วนใหญ่มีคะแนนด้านการคิดวิเคราะห์อยู่ในระดับต่ำ โดยเฉพาะข้อคำถามที่เน้นการอธิบายเหตุผล การเปรียบเทียบข้อมูล และการเชื่อมโยงสถานการณ์ ส่งผลให้ผู้เรียนขาดทักษะที่จำเป็นต่อการเรียนรู้ในศตวรรษที่ 21 และไม่สามารถประยุกต์ใช้องค์ความรู้ในชีวิตประจำวันได้อย่างมีประสิทธิภาพ จากปัญหาดังกล่าวสะท้อนให้เห็นว่า การจัดการเรียนรู้ในรายวิชาสังคมศึกษายังขาดรูปแบบหรือกิจกรรมที่ช่วยกระตุ้นให้ผู้เรียนเกิดกระบวนการคิดอย่างเป็นระบบและยังไม่สามารถสร้างบรรยากาศการเรียนรู้ที่ส่งเสริมการมีส่วนร่วมของผู้เรียนได้อย่างแท้จริง ดังนั้นจึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องพัฒนารูปแบบการจัดการเรียนรู้ที่สามารถส่งเสริมให้ผู้เรียนเกิดทักษะการคิดวิเคราะห์ผ่านกระบวนการเรียนรู้เชิงรุกและเปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้ลงมือปฏิบัติ คิด ตัดสินใจและแลกเปลี่ยนความคิดเห็นร่วมกัน (ฐิตินันท์ ดาวศรี และคณะ. 2565)

จากการศึกษาเอกสาร แนวคิดและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง พบว่าบอร์ดเกมเป็นสื่อและนวัตกรรมการเรียนรู้ที่ได้รับความนิยมในการนำมาใช้เพื่อส่งเสริมการเรียนรู้ในศตวรรษที่ 21 เนื่องจากบอร์ดเกมมีลักษณะเป็นกิจกรรมที่เปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้มีส่วนร่วมในการเรียนรู้ผ่านสถานการณ์จำลอง ผู้เรียนต้องใช้กระบวนการคิด การวางแผน การแก้ปัญหา การตัดสินใจ และการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกับสมาชิกในกลุ่มตลอดการเล่น ซึ่งกระบวนการเหล่านี้ช่วยกระตุ้นให้ผู้เรียนเกิดการคิดวิเคราะห์และ

เรียนรู้จากประสบการณ์ตรง (วชิรวิทย์ เอี่ยมวิลัย. 2563) อีกทั้งบอร์ดเกมยังช่วยสร้างบรรยากาศการเรียนรู้ที่สนุกสนาน ลดความตึงเครียดในการเรียน และกระตุ้นแรงจูงใจในการเรียนรู้ของผู้เรียนได้เป็นอย่างดี ขณะเดียวกัน กระบวนการเรียนรู้แบบรวมพลัง 5 ขั้นตอน (CO-5STEPS) เป็นรูปแบบการจัดการเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ โดยมุ่งพัฒนาผู้เรียนให้สามารถสร้างองค์ความรู้ด้วยตนเองผ่านกระบวนการเรียนรู้อย่างเป็นระบบ ประกอบด้วยขั้นตอนการกระตุ้นความสนใจ การแสวงหาข้อมูล การคิดวิเคราะห์ การสรุปองค์ความรู้ และการสื่อสารหรือแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ซึ่งเป็นกระบวนการที่ช่วยส่งเสริมให้ผู้เรียนเกิดทักษะการคิดขั้นสูง สามารถวิเคราะห์ข้อมูล สังเคราะห์องค์ความรู้ และอธิบายเหตุผลได้อย่างเป็นระบบ (พิรุณ ینگนอก. 2564)

เมื่อพิจารณาความสัมพันธ์ระหว่างบอร์ดเกมและกระบวนการเรียนรู้แบบ CO-5STEPS พบว่าทั้งสองแนวคิดสามารถเชื่อมโยงและสนับสนุนการพัฒนาทักษะการคิดวิเคราะห์ของผู้เรียนได้อย่างชัดเจน กล่าวคือ บอร์ดเกมทำหน้าที่เป็นเครื่องมือหรือสถานการณ์ที่ช่วยกระตุ้นให้ผู้เรียนเกิดการคิด การตัดสินใจ และการแก้ปัญหาในระหว่างการเล่น ขณะที่กระบวนการ CO-5STEPS เป็นกรอบแนวทางในการจัดลำดับขั้นตอนการเรียนรู้ให้ผู้เรียนได้ฝึกคิดอย่างเป็นระบบ ตั้งแต่การสำรวจข้อมูล การอภิปรายร่วมกัน การวิเคราะห์สถานการณ์ การสรุปองค์ความรู้ ไปจนถึงการสื่อสารและสะท้อนผลการเรียนรู้ ดังนั้น เมื่อนำบอร์ดเกมมาบูรณาการร่วมกับกระบวนการ CO-5STEPS จะช่วยให้ผู้เรียนไม่เพียงเกิดความสนุกสนานและมีส่วนร่วมในการเรียนรู้เท่านั้น แต่ยังช่วยส่งเสริมให้ผู้เรียนเกิดกระบวนการคิดวิเคราะห์อย่างเป็นขั้นตอน สามารถใช้เหตุผลในการตัดสินใจ เชื่อมโยงข้อมูล และประยุกต์ใช้องค์ความรู้ในสถานการณ์ต่าง ๆ ได้อย่างมีประสิทธิภาพ แม้ว่าจะมีงานวิจัยจำนวนหนึ่งที่ศึกษาการใช้บอร์ดเกมเพื่อพัฒนาทักษะการเรียนรู้ และมีงานวิจัยเกี่ยวกับการจัดการเรียนรู้ด้วยกระบวนการ CO-5STEPS เพื่อส่งเสริมผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนหรือทักษะการคิดของผู้เรียน แต่ยังไม่พบงานวิจัยที่ศึกษาการบูรณาการ “บอร์ดเกม” ร่วมกับ “กระบวนการเรียนรู้แบบรวมพลัง 5 ขั้นตอน (CO-5STEPS)” เพื่อพัฒนาทักษะการคิดวิเคราะห์ในรายวิชาสังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม โดยเฉพาะในระดับชั้นประถมศึกษาที่มีอยู่อย่างจำกัด จึงเกิดเป็นช่องว่างขององค์ความรู้ที่ควรได้รับการศึกษาเพิ่มเติม เพื่อให้ได้แนวทางการจัดการเรียนรู้ที่เหมาะสมกับบริบทของผู้เรียนในปัจจุบัน

ด้วยเหตุนี้ ผู้วิจัยจึงสนใจศึกษาการจัดการเรียนรู้โดยใช้บอร์ดเกมร่วมกับกระบวนการเรียนรู้แบบรวมพลัง 5 ขั้นตอน (CO-5STEPS) เพื่อพัฒนาทักษะการคิดวิเคราะห์และผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของผู้เรียนในรายวิชาสังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม โดยมุ่งหวังให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ผ่านกิจกรรมเชิงรุกที่เปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้ลงมือปฏิบัติจริง ฝึกคิด วิเคราะห์ ให้เหตุผล ตัดสินใจ และทำงานร่วมกันอย่างเป็นระบบ อันจะช่วยส่งเสริมทั้งผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน ทักษะการคิดวิเคราะห์ และความสามารถในการนำองค์ความรู้ไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันได้อย่างมีประสิทธิภาพ อีกทั้งผลการวิจัยยังสามารถใช้เป็นแนวทางในการพัฒนาการจัดการเรียนรู้ในรายวิชาสังคมศึกษาให้สอดคล้องกับการพัฒนาทักษะแห่งศตวรรษที่ 21 ต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อหาประสิทธิภาพกิจกรรมการเรียนรู้โดยใช้บอร์ดเกมร่วมกับกระบวนการเรียนรู้แบบรวมพลัง 5 ขั้นตอน (CO-5STEPS) ให้มีประสิทธิภาพตามเกณฑ์ที่กำหนด 80/80
2. เพื่อเปรียบเทียบผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 ก่อนเรียนกับหลังเรียนโดยใช้บอร์ดเกมร่วมกับกระบวนการเรียนรู้แบบรวมพลัง 5 ขั้นตอน (CO-5STEPS)
3. เพื่อเปรียบเทียบทักษะการคิดวิเคราะห์ของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 ก่อนเรียนกับหลังเรียนโดยใช้บอร์ดเกมร่วมกับกระบวนการเรียนรู้แบบรวมพลัง 5 ขั้นตอน (CO-5STEPS)
4. เพื่อศึกษาความพึงพอใจของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 ที่มีต่อกิจกรรมการจัดการเรียนรู้โดยใช้บอร์ดเกมร่วมกับกระบวนการเรียนรู้แบบรวมพลัง 5 ขั้นตอน (CO-5STEPS)

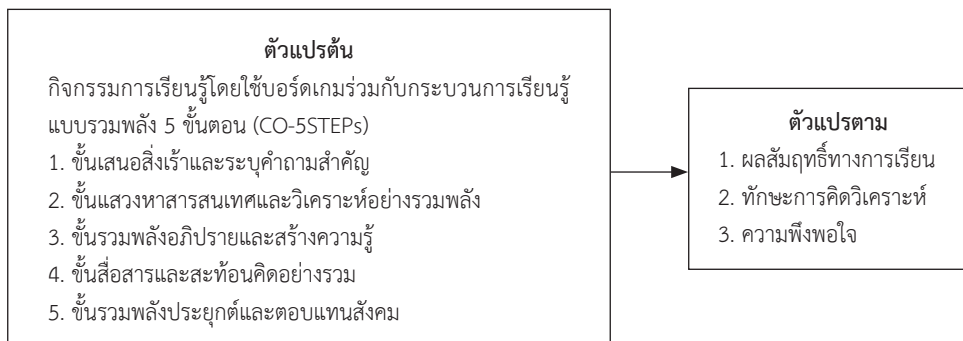
สมมุติฐานของการวิจัย

1. กิจกรรมการเรียนรู้โดยใช้บอร์ดเกมร่วมกับกระบวนการเรียนรู้แบบรวมพลัง 5 ขั้นตอน (CO-5STEPS) มีประสิทธิภาพสูงกว่าเกณฑ์ที่ 80/80
2. ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนหลังเรียนด้วยกิจกรรมการเรียนรู้โดยใช้บอร์ดเกมร่วมกับกระบวนการเรียนรู้แบบรวมพลัง 5 ขั้นตอน (CO-5STEPS) ของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 ที่สูงกว่าก่อนเรียน
3. ทักษะการคิดวิเคราะห์หลังเรียนด้วยกิจกรรมการเรียนรู้โดยใช้บอร์ดเกมร่วมกับกระบวนการเรียนรู้แบบรวมพลัง 5 ขั้นตอน (CO-5STEPS) ของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 สูงกว่าก่อนใช้กิจกรรม
4. นักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 มีความพึงพอใจต่อกิจกรรมการจัดการเรียนรู้โดยใช้บอร์ดเกมร่วมกับกระบวนการเรียนรู้แบบรวมพลัง 5 ขั้นตอน (CO-5STEPS) อยู่ในระดับมาก

ขอบเขตของการวิจัย

1. ขอบเขตด้านประชากรและกลุ่มตัวอย่าง
 - 1.1 ประชากรในการวิจัย คือ นักเรียนระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 โรงเรียนอัสสัมชัญศรีราชา ปีการศึกษา 2567 ที่เรียนในรายวิชาประวัติศาสตร์ จำนวน 6 ห้องเรียน มีนักเรียนทั้งสิ้น 207 คน
 - 1.2 กลุ่มตัวอย่างในการวิจัย คือ นักเรียนระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 5/4 จำนวน 1 ห้องเรียน จำนวน 36 คน เป็นการสุ่มแบบกลุ่ม (cluster sampling) โดยใช้ห้องเรียนเป็นหน่วยสุ่ม ซึ่งการจัดห้องเรียนเป็นแบบคลัสเตอร์สามารถทุกห้อง
2. ขอบเขตด้านตัวแปร ตัวแปรที่ศึกษา มีดังนี้
 - 2.1 ตัวแปรต้น ได้แก่ กิจกรรมการเรียนรู้โดยใช้บอร์ดเกมร่วมกับกระบวนการเรียนรู้แบบรวมพลัง 5 ขั้นตอน (CO-5STEPS)
 - 2.2 ตัวแปรตาม ได้แก่ ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน ทักษะการคิดวิเคราะห์ และความพึงพอใจต่อกิจกรรมการจัดการเรียนรู้โดยใช้บอร์ดเกมร่วมกับกระบวนการเรียนรู้แบบรวมพลัง 5 ขั้นตอน (CO-5STEPS)
3. ขอบเขตด้านเนื้อหา คือ เนื้อหารายวิชาประวัติศาสตร์ ระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 เรื่อง ความจริงกับข้อเท็จจริงเกี่ยวกับเรื่องราวในท้องถิ่น
4. ขอบเขตด้านพื้นที่ คือ โรงเรียนอัสสัมชัญศรีราชา
5. ขอบเขตด้านระยะเวลา ระยะเวลาที่ใช้ในการดำเนินการวิจัย คือ 24 มิถุนายน 2567 – 31 กรกฎาคม 2567

กรอบแนวคิดการวิจัย

ภาพประกอบที่ 1 กรอบแนวคิดการวิจัย

ระเบียบวิธีวิจัย

การพัฒนากิจกรรมการเรียนรู้โดยใช้บอร์ดเกมร่วมกับกระบวนการเรียนรู้แบบรวมพลัง 5 ขั้นตอน (CO-5STEPS) เพื่อส่งเสริมผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนและทักษะการคิดวิเคราะห์ของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 ในครั้งนี้เป็นการวิจัยกึ่งทดลอง (Quasi Experimental Research) โดยรายละเอียดดังนี้

1. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย แบ่งเป็น 2 ประเภท ได้แก่ เครื่องมือที่ใช้ในการทดลอง และเครื่องมือที่ใช้ในการวัดและประเมินผลตัวแปรตาม ดังนี้

1.1 เครื่องมือที่ใช้ในการทดลอง มีรายละเอียดดังนี้

แผนการจัดการเรียนรู้ผ่านกิจกรรมการเรียนรู้โดยใช้บอร์ดเกมร่วมกับการจัดการเรียนรู้แบบกระบวนการเรียนรู้แบบรวมพลัง 5 ขั้นตอน (CO-5STEPS) ผู้วิจัยได้ศึกษาและวิเคราะห์หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 ของโครงสร้างรายวิชาพื้นฐาน ส15102 ประวัติศาสตร์ 5 เกี่ยวกับเนื้อหาและจุดประสงค์การเรียนรู้วิชาประวัติศาสตร์ 5 ในสาระการเรียนรู้พื้นฐาน หน่วยการเรียนรู้ที่ 1 เยือนยลทศนาท้องถิ่นไทย หัวข้อความจริงกับข้อเท็จจริงเกี่ยวกับเรื่องราวในท้องถิ่น จำนวน 1 แผนการจัดการเรียนรู้ โดยใช้เวลาในการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ 4 ชั่วโมง ร่วมมือจากนั้นส่งให้ผู้เชี่ยวชาญด้านการจัดการเรียนรู้สังคมศึกษาจำนวน 5 ท่าน ประเมินคุณภาพของแผนการจัดการเรียนรู้ โดยพิจารณาในด้านสาระสำคัญ ด้านจุดประสงค์การเรียนรู้ ด้านกิจกรรมการเรียนรู้ ด้านสื่อการเรียนรู้ และด้านการวัดและการประเมินผล โดยใช้มาตราประมาณค่า (Rating Scale) 5 ระดับ ซึ่งความเหมาะสมของแผนการจัดการเรียนรู้นี้อยู่ในระดับมากที่สุด ($\bar{X}$ = 4.90 และ SD= 0.14) จากนั้นปรับปรุงและแก้ไขตามคำแนะนำของผู้เชี่ยวชาญและนำไปใช้กับกลุ่มตัวอย่างต่อไป

1.2 เครื่องมือที่ใช้ในการวัดและประเมินผลตัวแปรตาม ได้แก่

1.2.1 แบบทดสอบวัดผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน ทำการออกแบบให้ครอบคลุมกับเนื้อหาตามจุดประสงค์การเรียนรู้ หัวข้อความจริงกับข้อเท็จจริงเกี่ยวกับเรื่องราวในท้องถิ่น มีลักษณะเป็นแบบทดสอบแบบปรนัยชนิดเลือกตอบ 4 ตัวเลือก จำนวน 20 ข้อ จากนั้นส่งให้ผู้เชี่ยวชาญด้านการจัดการเรียนรู้สังคมศึกษาจำนวน 5 ท่าน พิจารณาจากค่าดัชนีความสอดคล้อง (IOC) ซึ่งมีค่า IOC

อยู่ระหว่าง 0.67-1.00 ผู้วิจัยดำเนินการปรับปรุงแก้ไขตามข้อเสนอแนะของผู้เชี่ยวชาญ จากนั้นนำไปทดลองใช้ (Try out) เพื่อตรวจสอบคุณภาพทั้งฉบับ พบว่ามีค่าความยากง่ายที่ 0.71 ค่าอำนาจจำแนกที่ 0.50 และค่าความเชื่อมั่นทั้งฉบับโดยใช้สูตร KR-20 ของคูเดอร์ ริชาร์ดสัน เท่ากับ 0.85 จากนั้นไปใช้ทดสอบกับกลุ่มตัวอย่างต่อไป

1.2.2 แบบประเมินทักษะการคิดวิเคราะห์ ได้ปรับปรุงข้อคำถามเกี่ยวกับการประเมินทักษะการคิดวิเคราะห์ของ โสภิตา มะลิซ้อน (2562) มีลักษณะเป็นแบบทดสอบแบบปรนัย ชนิดเลือกตอบ 4 ตัวเลือก จำนวน 20 ข้อ จากนั้นส่งให้ผู้เชี่ยวชาญด้านการจัดการเรียนรู้สังคมศึกษาจำนวน 5 ท่าน พิจารณาจากค่าดัชนีความสอดคล้อง (IOC) ซึ่งมีค่า IOC อยู่ระหว่าง 0.67-1.00 ผู้วิจัยดำเนินการปรับปรุงแก้ไขตามข้อเสนอแนะของผู้เชี่ยวชาญ จากนั้นนำไปทดลองใช้ (Try out) เพื่อตรวจสอบคุณภาพทั้งฉบับ พบว่ามีค่าความยากง่ายที่ 0.63 ค่าอำนาจจำแนกที่ 0.46 และค่าความเชื่อมั่นทั้งฉบับโดยใช้สูตร KR-20 ของคูเดอร์ ริชาร์ดสัน เท่ากับ 0.84 จากนั้นไปใช้ทดสอบกับกลุ่มตัวอย่างต่อไป

1.2.3 แบบสอบถามความพึงพอใจของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 ที่มีต่อกิจกรรมการเรียนรู้โดยใช้บอร์ดเกมร่วมกับกระบวนการเรียนรู้แบบรวมพลัง 5 ขั้นตอน (CO-5STEPS) ได้ปรับปรุงข้อคำถามเกี่ยวกับความพึงพอใจของ จารุวรรณ เทวกุล (2555) เป็นลักษณะแบบมาตราส่วนประมาณค่า 5 ระดับ ให้คะแนนระหว่าง 1 - 5 คะแนน ได้แก่ น้อยที่สุด น้อย ปานกลาง มาก มากที่สุด มีจำนวน 25 ข้อ จากนั้นส่งให้ผู้เชี่ยวชาญด้านการจัดการเรียนรู้สังคมศึกษาจำนวน 5 ท่าน พิจารณาจากค่าดัชนีความสอดคล้อง (IOC) ซึ่งมีค่า IOC อยู่ระหว่าง 0.67-1.00 ผู้วิจัยดำเนินการปรับปรุงแก้ไขตามข้อเสนอแนะของผู้เชี่ยวชาญ จากนั้นไปใช้ทดสอบกับกลุ่มตัวอย่างต่อไป

2. แบบแผนการวิจัย

ใช้แบบแผนการทดลอง Single-Group Pretest-Posttest Design (McMillan & Schumacher. 2014) ดังแสดงในตารางที่ 1

ตารางที่ 1: แบบแผนการวิจัย Single-Group Pretest-Posttest Design

Group	Pretest	Intervention	Posttest
A	O1	X	O2
Time →			

3. วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล

3.1 ผู้วิจัยทำหนังสือเพื่อติดต่อประสานงานกับผู้อำนวยการ โรงเรียนอัสสัมชัญศรีราชา อำเภอศรีราชาจังหวัดชลบุรี เพื่อขออนุญาตเก็บรวบรวมข้อมูล พร้อมนัดวันเวลาพบกับนักเรียนในห้องเรียนที่ใช้เป็นกลุ่มทดลอง

3.2 เมื่อถึงกำหนดวัน เวลานั้น คณะผู้วิจัยเดินทางไปชี้แจงวัตถุประสงค์ ขั้นตอนการดำเนินงานวิจัย ทั้งการเตรียมตัวก่อน ระหว่าง และหลังการทดลอง ให้กับกลุ่มตัวอย่างในการวิจัย ได้รับทราบ พร้อมทั้งดำเนินการทดสอบด้วยแบบทดสอบวัดผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนและแบบประเมินทักษะการคิดวิเคราะห์ของนักเรียน (Pre-Test)

3.3 ดำเนินการจัดแผนการจัดการเรียนรู้ผ่านกิจกรรมการเรียนรู้โดยใช้บอร์ดเกมร่วมกับการจัดการเรียนรู้แบบกระบวนการเรียนรู้แบบรวมพลัง 5 ขั้นตอน (CO-5STEPS) ผู้วิจัยได้ศึกษาและวิเคราะห์หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 ของโครงสร้างรายวิชาพื้นฐาน ส15102 ประวัติศาสตร์ 5 เกี่ยวกับเนื้อหาและจุดประสงค์การเรียนรู้วิชาประวัติศาสตร์ 5 ในสาระการเรียนรู้พื้นฐาน หน่วยการเรียนรู้ที่ 1 เยือนลัทธินาถองถิ่นไทย ผู้วิจัยแบ่งกลุ่มนักเรียนออกเป็น 9 กลุ่ม กลุ่มละ 4 คน โดยให้นักเรียนจับกลุ่มตามอิสระ กิจกรรมเป็นระยะเวลา 4 สัปดาห์ โดยมีรายละเอียดดังนี้

3.3.1 สัปดาห์ที่ 1 นักเรียนดำเนินการใช้แผนการจัดการเรียนรู้ที่ 1 ตามการจัดการเรียนรู้โดยใช้บอร์ดเกมร่วมกับกระบวนการเรียนรู้แบบรวมพลัง 5 ขั้นตอน (CO-5STEPS) โดยเป็นการจัดการเรียนรู้ในขั้นที่ 1 ขึ้นเสนอสิ่งเร้าและระบุคำถามสำคัญ ผู้วิจัยให้นักเรียนแบบทดสอบวัดผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนก่อนเรียนและทำกิจกรรม “พอมคนักพยากรณ์” ผ่านโปรแกรม Wordwall เพื่อเป็นการนำเข้าสู่บทเรียน

3.3.2 สัปดาห์ที่ 2 นักเรียนดำเนินการใช้แผนการจัดการเรียนรู้ที่ 1 ตามการจัดการเรียนรู้โดยใช้บอร์ดเกมร่วมกับกระบวนการเรียนรู้แบบรวมพลัง 5 ขั้นตอน (CO-5STEPS) โดยเป็นการจัดการเรียนรู้ในขั้นที่ 2 ขึ้นแสวงหาสารสนเทศและวิเคราะห์ ผู้วิจัยอธิบายความรู้ในหัวข้อความหมายและรายละเอียดที่เกี่ยวข้องกับความจริง ข้อเท็จจริงและข้อคิดเห็นและให้นักเรียนร่วมกันอ่านบทความวิชาการเพื่อร่วมกันวิเคราะห์ความจริง ข้อเท็จจริงและข้อคิดเห็นที่ปรากฏในบทความดังกล่าว

3.3.3 สัปดาห์ที่ 3 นักเรียนดำเนินการใช้แผนการจัดการเรียนรู้ที่ 1 ตามการจัดการเรียนรู้โดยใช้บอร์ดเกมร่วมกับกระบวนการเรียนรู้แบบรวมพลัง 5 ขั้นตอน (CO-5STEPS) โดยเป็นการจัดการเรียนรู้ในขั้นที่ 3 ขึ้นอภิปรายและสร้างความรู้และขั้นที่ 4 สื่อสารและสะท้อนคิด โดยให้นักเรียนเล่นบอร์ดเกม “Local Topic จริงหรือเท็จในประวัติศาสตร์ท้องถิ่น” และร่วมกันทำใบกิจกรรมกลุ่ม โดยผู้วิจัยจะสังเกตทักษะการคิดวิเคราะห์ของนักเรียนแต่ละกลุ่ม จากนั้นให้นักเรียนตัวแทนออกมานำเสนอตัวอย่างข้อมูลบางส่วนเกี่ยวกับการจำแนกประเภทความจริง ข้อเท็จจริงและข้อคิดเห็นที่ได้จากการเล่นบอร์ดเกม

3.3.4 สัปดาห์ที่ 4 นักเรียนดำเนินการใช้แผนการจัดการเรียนรู้ที่ 1 ตามการจัดการเรียนรู้โดยใช้บอร์ดเกมร่วมกับกระบวนการเรียนรู้แบบรวมพลัง 5 ขั้นตอน (CO-5STEPS) โดยเป็นการจัดการเรียนรู้ในขั้นที่ 5 ขึ้นประยุกต์และตอบแทนสังคม ผู้วิจัยให้นักเรียนเขียนความสำคัญของการจำแนกความแตกต่างระหว่างความจริงกับข้อเท็จจริงและทำแบบทดสอบวัดผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนหลังเรียน

3.4 ดำเนินการทดสอบด้วยด้วยแบบทดสอบวัดผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนและแบบประเมินทักษะการคิดวิเคราะห์ของนักเรียน (Post-Test) และแบบสอบถามความพึงพอใจของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 ที่มีต่อกิจกรรมการเรียนรู้โดยใช้บอร์ดเกมร่วมกับกระบวนการเรียนรู้แบบรวมพลัง 5 ขั้นตอน (CO-5STEPS)

3.5 หลังเสร็จสิ้นการทดลอง คณะผู้วิจัยได้รวบรวมและตรวจสอบข้อมูล พร้อมทำการบันทึกข้อมูลให้เรียบร้อย เพื่อเตรียมนำไปดำเนินการวิเคราะห์ทางสถิติต่อไป

4. การวิเคราะห์ข้อมูล

4.1 การวิเคราะห์หาประสิทธิภาพกิจกรรมการเรียนรู้โดยใช้บอร์ดเกมร่วมกับกระบวนการเรียนรู้แบบรวมพลัง 5 ขั้นตอน (CO-5STEPS) ให้มีประสิทธิภาพตามเกณฑ์ที่กำหนด 80/80 โดยใช้ค่าสถิติพื้นฐาน ได้แก่ ค่าเฉลี่ย ($\bar{X}$) และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (SD)

4.2 การวิเคราะห์เปรียบเทียบผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 ก่อนกับหลังใช้กิจกรรมการเรียนรู้โดยใช้บอร์ดเกมร่วมกับกระบวนการเรียนรู้แบบรวมพลัง 5 ขั้นตอน (CO-5STEPS) ด้วยการใช้สถิติทดสอบที แบบกลุ่มตัวอย่าง 2 กลุ่มที่ไม่อิสระต่อกัน (Dependent t-test)

4.3 การวิเคราะห์เปรียบเทียบทักษะการคิดวิเคราะห์ของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 ก่อนกับหลังใช้กิจกรรมการเรียนรู้โดยใช้บอร์ดเกมร่วมกับกระบวนการเรียนรู้แบบรวมพลัง 5 ขั้นตอน (CO-5STEPS) ด้วยการใช้สถิติทดสอบที แบบกลุ่มตัวอย่าง 2 กลุ่มที่ไม่อิสระต่อกัน (Dependent t-test)

4.4 การวิเคราะห์ความพึงพอใจของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 ที่มีต่อกิจกรรมการจัดการเรียนรู้โดยใช้บอร์ดเกมร่วมกับกระบวนการเรียนรู้แบบรวมพลัง 5 ขั้นตอน (CO-5STEPS) โดยใช้ค่าสถิติพื้นฐาน ได้แก่ ค่าเฉลี่ย ($\bar{X}$) และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (SD)

ผลการวิจัย

1. ประสิทธิภาพกิจกรรมการเรียนรู้โดยใช้บอร์ดเกมร่วมกับกระบวนการเรียนรู้แบบรวมพลัง 5 ขั้นตอน (CO-5STEPS) ให้มีประสิทธิภาพตามเกณฑ์ที่กำหนด 80/80 มีรายละเอียดดังนี้

จากตารางที่ 2 ผลการหาประสิทธิภาพกิจกรรมการเรียนรู้โดยใช้บอร์ดเกมร่วมกับกระบวนการเรียนรู้แบบรวมพลัง 5 ขั้นตอน (CO-5STEPS) ให้มีประสิทธิภาพตามเกณฑ์ที่กำหนด 80/80 สำหรับนักเรียนระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 พบว่า คะแนนเฉลี่ยใบกิจกรรมระหว่างการจัดกิจกรรมการเรียนรู้โดยใช้บอร์ดเกมร่วมกับกระบวนการเรียนรู้แบบรวมพลัง 5 ขั้นตอน (CO-5STEPS) (E1) มีคะแนนเฉลี่ย 86.81 และคะแนนสอบเฉลี่ยหลังใช้กิจกรรมการเรียนรู้โดยใช้บอร์ดเกมร่วมกับกระบวนการเรียนรู้แบบรวมพลัง 5 ขั้นตอน (CO-5STEPS) (E2) มีคะแนนเฉลี่ย 83.33 แสดงว่า กิจกรรมการเรียนรู้โดยใช้บอร์ดเกมร่วมกับกระบวนการเรียนรู้แบบรวมพลัง 5 ขั้นตอน (CO-5STEPS) มีประสิทธิภาพสูงกว่าเกณฑ์ที่กำหนดไว้

ตารางที่ 2: ผลการหาประสิทธิภาพกิจกรรมการเรียนรู้โดยใช้บอร์ดเกมร่วมกับกระบวนการเรียนรู้แบบรวมพลัง 5 ขั้นตอน (CO-5STEPS) ให้มีประสิทธิภาพตามเกณฑ์ที่กำหนด 80/80

จำนวน	คะแนนเฉลี่ยใบกิจกรรมระหว่างการจัดกิจกรรมการเรียนรู้โดยใช้บอร์ดเกมร่วมกับกระบวนการเรียนรู้แบบรวมพลัง 5 ขั้นตอน (CO-5STEPS) (E1)		คะแนนสอบเฉลี่ยหลังใช้กิจกรรมการเรียนรู้ (E2)		ประสิทธิภาพ
	ใบกิจกรรม “วิเคราะห์ความจริงและข้อคิดเห็นผ่าน” บทความวิชาการ	ใบกิจกรรม Local Topic	คะแนนเต็ม	คะแนนที่ได้	
นักเรียน	3 คะแนน	5 คะแนน	20	16.66	86.81/83.33
	2.83	4.11			
	คิดเป็นร้อยละ 86.81		คิดเป็นร้อยละ 83.33		

2. การเปรียบเทียบผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 ก่อนกับหลังใช้กิจกรรมการเรียนรู้โดยใช้บอร์ดเกมร่วมกับกระบวนการเรียนรู้แบบรวมพลัง 5 ขั้นตอน (CO-5STEPS)

จากตารางที่ 3 ผลการเปรียบเทียบผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 ก่อนกับหลังใช้กิจกรรมการเรียนรู้โดยใช้บอร์ดเกมร่วมกับกระบวนการเรียนรู้แบบรวมพลัง 5 ขั้นตอน (CO-5STEPS) ปรากฏว่า ค่าสถิติทดสอบ t เท่ากับ -28.46 และค่า p น้อยกว่า .05 แสดงให้เห็นว่าผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนหลังใช้กิจกรรมการเรียนรู้โดยใช้บอร์ดเกมร่วมกับกระบวนการเรียนรู้แบบรวมพลัง 5 ขั้นตอน (CO-5STEPS) ของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 สูงกว่าก่อนใช้กิจกรรมการเรียนรู้โดยใช้บอร์ดเกมร่วมกับกระบวนการเรียนรู้แบบรวมพลัง 5 ขั้นตอน (CO-5STEPS) อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ .05

ตารางที่ 3: การเปรียบเทียบผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 ก่อนกับหลังใช้กิจกรรมการเรียนรู้โดยใช้บอร์ดเกมร่วมกับกระบวนการเรียนรู้แบบรวมพลัง 5 ขั้นตอน (CO-5STEPS)

ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน	N	$\bar{X}$	S.D.	t	df	p
ก่อนใช้กิจกรรม	36	6.33	1.97	-28.46*	35	.00
หลังใช้กิจกรรม	36	16.66	1.58			

* มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05

3. การเปรียบเทียบทักษะการคิดวิเคราะห์ของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 ก่อนกับหลังใช้กิจกรรมการเรียนรู้โดยใช้บอร์ดเกมร่วมกับกระบวนการเรียนรู้แบบรวมพลัง 5 ขั้นตอน (CO-5STEPS)

จากตารางที่ 4 ผลการเปรียบเทียบทักษะการคิดวิเคราะห์ของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 ก่อนกับหลังใช้กิจกรรมการเรียนรู้โดยใช้บอร์ดเกมร่วมกับกระบวนการเรียนรู้แบบรวมพลัง 5 ขั้นตอน (CO-5STEPS) ปรากฏว่า ค่าสถิติทดสอบ t เท่ากับ -41.07 และค่า p น้อยกว่า .05 แสดงให้เห็นว่าทักษะการคิดวิเคราะห์หลังใช้กิจกรรมการเรียนรู้โดยใช้บอร์ดเกมร่วมกับกระบวนการเรียนรู้แบบรวมพลัง 5 ขั้นตอน (CO-5STEPS) ของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 สูงกว่าก่อนใช้กิจกรรมการเรียนรู้โดยใช้บอร์ดเกมร่วมกับกระบวนการเรียนรู้แบบรวมพลัง 5 ขั้นตอน (CO-5STEPS) อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ .05

ตารางที่ 4: การเปรียบเทียบทักษะการคิดวิเคราะห์ของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 ก่อนกับหลังใช้กิจกรรมการเรียนรู้โดยใช้บอร์ดเกมร่วมกับกระบวนการเรียนรู้แบบรวมพลัง 5 ขั้นตอน (CO-5STEPS)

ทักษะการคิดวิเคราะห์	N	$\bar{X}$	S.D.	t	df	p
ก่อนใช้กิจกรรม	36	8.11	0.78	-41.07*	35	.00
หลังใช้กิจกรรม	36	14.52	0.50			

* มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05

4. การวิเคราะห์ความพึงพอใจของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 ที่มีต่อกิจกรรมการจัดการเรียนรู้โดยใช้บอร์ดเกมร่วมกับกระบวนการเรียนรู้แบบรวมพลัง 5 ขั้นตอน (CO-5STEPS)

จากตารางที่ 5 พบว่า นักเรียนมีความพึงพอใจต่อกิจกรรมการเรียนรู้โดยใช้บอร์ดเกมร่วมกับกระบวนการเรียนรู้แบบรวมพลัง 5 ขั้นตอน (CO-5STEPS) โดยรวมอยู่ในระดับมากที่สุด ($\bar{X} = 4.52$ และ $SD=0.64$) เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า ด้านเนื้อหาของหลักสูตร ($\bar{X} = 4.56$ และ $SD=0.61$) มีความพึงพอใจด้านมากที่สุด รองลงมาเป็นด้านการจัดการเรียนรู้ ($\bar{X} = 4.52$ และ $SD=0.62$) และด้านการวัดผลและประเมินผลกับด้านบรรยากาศในการเรียนรู้ ($\bar{X} = 4.51$ เท่ากัน และ $SD=0.65, 0.68$) ตามลำดับ

ตารางที่ 5: การวิเคราะห์ความพึงพอใจของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 ที่มีต่อกิจกรรมการจัดการเรียนรู้โดยใช้บอร์ดเกมร่วมกับกระบวนการเรียนรู้แบบรวมพลัง 5 ขั้นตอน (CO-5STEPS)

รายการประเมิน	$\bar{X}$	S.D.	ระดับความพึงพอใจ	ลำดับที่
ด้านเนื้อหาของหลักสูตร	4.56	0.61	มากที่สุด	1
ด้านการจัดการเรียนรู้	4.52	0.62	มากที่สุด	2
ด้านบรรยากาศในการเรียนรู้	4.51	0.65	มากที่สุด	3
ด้านการวัดผลและประเมินผล	4.51	0.68	มากที่สุด	3
รวม	4.52	0.64	มากที่สุด	

สรุปและอภิปรายผล

จากการดำเนินการวิจัย เรื่อง เรื่อง การพัฒนากิจกรรมการเรียนรู้โดยใช้บอร์ดเกมร่วมกับกระบวนการเรียนรู้แบบรวมพลัง 5 ขั้นตอน (CO-5STEPS) เพื่อส่งเสริมผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนและทักษะการคิดวิเคราะห์ของนักเรียนระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 สามารถสรุปและอภิปรายผลได้ดังนี้

1. ผลการหาประสิทธิภาพของกิจกรรมการเรียนรู้โดยใช้บอร์ดเกมร่วมกับกระบวนการเรียนรู้แบบรวมพลัง 5 ขั้นตอน (CO-5STEPS) พบว่า กิจกรรมการเรียนรู้มีประสิทธิภาพสูงกว่าเกณฑ์ 80/80 ที่กำหนดไว้ แสดงให้เห็นว่ากิจกรรมที่ผู้วิจัยพัฒนาขึ้นสามารถนำไปใช้ในการจัดการเรียนรู้ได้อย่างมีประสิทธิภาพ ทั้งในระหว่างเรียนและหลังเรียน ทั้งนี้อาจเนื่องมาจากการออกแบบกิจกรรมที่เน้นให้ผู้เรียนลงมือปฏิบัติจริง มีส่วนร่วมในการเรียนรู้ และร่วมกันแก้ปัญหาผ่านสถานการณ์ในบอร์ดเกม ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดการสร้างองค์ความรู้ด้วยตนเอง (Constructivism) ที่มองว่าผู้เรียนสามารถสร้างความรู้ได้จากการมีปฏิสัมพันธ์ทางสังคม การแลกเปลี่ยนความคิดเห็น และการเรียนรู้ร่วมกัน ภายในกลุ่ม (Kritt & Budwig, 2022) นอกจากนี้ การจัดกิจกรรมตามกระบวนการเรียนรู้แบบรวมพลัง 5 ขั้นตอน (CO-5STEPS) ยังช่วยส่งเสริมให้ผู้เรียนเกิดกระบวนการคิดอย่างเป็นระบบ ตั้งแต่การตั้งคำถาม การค้นหาคำตอบ การอภิปรายร่วมกัน การสร้างองค์ความรู้ และการสะท้อนผลการเรียนรู้ ซึ่งเป็นกระบวนการที่เอื้อต่อการเรียนรู้เชิงรุก (Active Learning) และสอดคล้องกับแนวคิดการเรียนรู้โดยใช้เกมเป็นฐาน (Game-Based Learning) ที่มุ่งเน้นการสร้างแรงจูงใจ ความสนุกสนาน และการมีส่วนร่วมของผู้เรียน ทำให้ผู้เรียนสามารถเรียนรู้เนื้อหาได้อย่างมีความหมายมากยิ่งขึ้น ผลการวิจัยดังกล่าวสอดคล้องกับงานวิจัยของ Tsirulnikov *et al.* (2023) ที่อธิบายว่าเกมสามารถส่งเสริม

กระบวนการคิด การแก้ปัญหา และการเรียนรู้เชิงลึกผ่านการมีปฏิสัมพันธ์กับสถานการณ์จำลอง รวมทั้งสอดคล้องกับงานวิจัยของ Adeyele (2024) ที่พบว่าการใช้เกมและกลไกของเกมในการเรียนรู้ช่วยเพิ่มแรงจูงใจและผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของผู้เรียนได้อย่างมีประสิทธิภาพ อีกทั้งยังสอดคล้องกับงานวิจัยของพาฝัน จอมสังข์ (2566) ที่ศึกษาการพัฒนากิจกรรมการเรียนรู้โดยใช้บอร์ดเกมร่วมกับการเรียนรู้แบบร่วมมือและพบว่ากิจกรรมมีประสิทธิภาพสูงกว่าเกณฑ์ที่กำหนดไว้เช่นเดียวกัน

2. ผลการเปรียบเทียบผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนก่อนเรียนและหลังเรียน พบว่า นักเรียนมีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนหลังเรียนสูงกว่าก่อนเรียนอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ แสดงให้เห็นว่ากิจกรรมการเรียนรู้โดยใช้บอร์ดเกมร่วมกับกระบวนการเรียนรู้แบบรวมพลัง 5 ขั้นตอน (CO-5STEPS) สามารถช่วยพัฒนาความรู้และความเข้าใจของผู้เรียนได้อย่างมีประสิทธิภาพ ทั้งนี้อาจเป็นเพราะกิจกรรมดังกล่าวเปิดโอกาสให้นักเรียนได้เรียนรู้ผ่านกระบวนการคิด การอภิปราย และการลงมือปฏิบัติร่วมกันภายในกลุ่ม ทำให้ผู้เรียนเกิดการเชื่อมโยงองค์ความรู้กับประสบการณ์จริง ส่งผลให้เกิดความเข้าใจเนื้อหาได้ลึกซึ้งมากขึ้น ในด้านกระบวนการเรียนรู้ CO-5STEPS นั้น แต่ละขั้นตอนมีส่วนสำคัญต่อการส่งเสริมผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน กล่าวคือ ขั้นการตั้งคำถามและค้นหาคำตอบช่วยกระตุ้นให้ผู้เรียนเกิดความสงสัยใคร่รู้ ขั้นการสร้างองค์ความรู้และสื่อสารช่วยให้ผู้เรียนได้แลกเปลี่ยนความคิดเห็นและอธิบายเหตุผลของตนเอง ขณะที่บอร์ดเกมทำหน้าที่เป็นสื่อกลางในการสร้างสถานการณ์จำลองที่ช่วยให้ผู้เรียนได้ฝึกคิดตัดสินใจ และแก้ปัญหาอย่างต่อเนื่อง จึงส่งผลให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้อย่างกระตือรือร้นและมีความคงทนในการเรียนรู่มากขึ้น เมื่อนำแนวทางทั้งสองมาใช้ในการจัดการเรียนรู้ทำให้ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของนักเรียนเพิ่มสูงขึ้นซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัย สาลิตา เชาวลิต พิศรเบศวณ์ เวชวิริยะสกุล และอภิรัตน์ดา ทองแกมแก้ว (2567) ได้ศึกษาผลการจัดการเรียนรู้โดยใช้กระบวนการเรียนรู้แบบรวมพลัง 5 ขั้นตอน (Co-5 STEPS) ร่วมกับการใช้สื่อประสม เพื่อพัฒนาทักษะการคิดวิเคราะห์และผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนในรายวิชาชีววิทยา 4 ของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 5 ผลการวิจัยพบว่า นักเรียนมีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนโดยใช้กระบวนการเรียนรู้แบบรวมพลัง 5 ขั้นตอนร่วมกับการใช้สื่อประสมหลังเรียนสูงกว่าก่อนเรียน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 รวมถึงงานวิจัยของ พิรุณี ยิงนอก (2564) ที่พบว่าการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ด้วยกระบวนการเรียนรู้ 5 ขั้นตอนร่วมกับการเรียนรู้แบบร่วมมือช่วยให้ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนหลังเรียนสูงกว่าก่อนเรียนอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ อีกทั้งยังสอดคล้องกับผลการศึกษาของ Doychinova (2023) ที่อธิบายว่าการเรียนรู้ที่ผู้เรียนมีส่วนร่วมในการสร้างความรู้ด้วยตนเองผ่านกิจกรรมที่หลากหลาย จะช่วยให้ผู้เรียนเกิดความเข้าใจเชิงลึกและสามารถจดจำความรู้ได้ดีกว่าการเรียนรู้แบบบรรยายเพียงอย่างเดียว

3. ผลการประเมินทักษะการคิดวิเคราะห์ พบว่า นักเรียนมีทักษะการคิดวิเคราะห์หลังเรียนสูงกว่าก่อนเรียนอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ แสดงให้เห็นว่ากิจกรรมการเรียนรู้ที่ผู้วิจัยพัฒนาขึ้นสามารถส่งเสริมกระบวนการคิดวิเคราะห์ของผู้เรียนได้อย่างชัดเจน ทั้งนี้เนื่องจากบอร์ดเกมเป็นกิจกรรมที่เปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้เผชิญสถานการณ์ปัญหา วิเคราะห์ข้อมูล เปรียบเทียบทางเลือก และตัดสินใจร่วมกันภายในกลุ่ม ซึ่งเป็นกระบวนการสำคัญของการคิดวิเคราะห์ นอกจากนี้ กระบวนการเรียนรู้แบบรวมพลัง 5 ขั้นตอน (CO-5STEPS) ยังช่วยส่งเสริมการคิดวิเคราะห์ผ่านการอภิปราย การตั้งคำถาม และการสะท้อนผลการเรียนรู้ โดยผู้เรียนต้องใช้เหตุผลในการอธิบายแนวคิดของตนเอง รวมทั้งรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น ทำให้เกิดการพัฒนาทักษะการคิดอย่างเป็นระบบและมีเหตุผลมากยิ่งขึ้น ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของการเรียนรู้แบบร่วมมือ (Collaborative Learning) ที่เชื่อว่าการเรียนรู้ผ่านการทำงาน

ร่วมกันจะช่วยพัฒนากระบวนการคิดขั้นสูงของผู้เรียนได้อย่างมีประสิทธิภาพ ผลการวิจัยดังกล่าวสอดคล้องกับงานวิจัยของ ประภัศร จุลวงษ์ (2568) ที่พบว่าการจัดการเรียนรู้ด้วยรูปแบบ 5 STEPs สามารถพัฒนาทักษะการคิดวิเคราะห์ของผู้เรียนได้สูงขึ้น รวมทั้งสอดคล้องกับงานวิจัยของ Xu, Wang, & Wang (2023) ที่พบว่าการเรียนรู้แบบร่วมมือช่วยส่งเสริมการคิดวิเคราะห์ การแก้ปัญหา และการตัดสินใจของผู้เรียน อีกทั้งยังสอดคล้องกับงานวิจัยของ Cheng *et al.* (2023) ที่พบว่าการใช้เกมในการจัดการเรียนรู้สามารถพัฒนาทักษะการคิดขั้นสูงและการคิดเชิงวิเคราะห์ได้อย่างมีประสิทธิภาพ รวมถึง เกศวดี พูลภิญโญ นพรัตน์ หมีพลัด และจิราภรณ์ เหมพันธ์ (2566) ได้ศึกษาผลการพัฒนาผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนวิชาวิทยาการคำนวณและความสามารถในการวิเคราะห์ของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 5 โดยการจัดการเรียนรู้แบบรวมพลัง 5 ขั้นตอนร่วมกับอินโฟกราฟิกส์ ผลการวิจัยพบว่าความสามารถในการวิเคราะห์สำหรับนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 5 ก่อนและหลังการจัดการเรียนรู้แบบรวมพลัง 5 ขั้นตอนร่วมกับอินโฟกราฟิกส์หลังเรียนสูงกว่าก่อนเรียน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05

4. ผลการศึกษาความพึงพอใจของนักเรียนที่มีต่อกิจกรรมการเรียนรู้ พบว่า นักเรียนมีความพึงพอใจต่อกิจกรรมการเรียนรู้โดยรวมอยู่ในระดับมากที่สุด แสดงให้เห็นว่ากิจกรรมการเรียนรู้ที่ผู้วิจัยพัฒนาขึ้นสามารถตอบสนองความต้องการและความสนใจของผู้เรียนได้เป็นอย่างดี ทั้งนี้อาจเป็นเพราะกิจกรรมการเรียนรู้โดยใช้บอร์ดเกมร่วมกับกระบวนการเรียนรู้แบบรวมพลัง 5 ขั้นตอน (CO-5STEPS) เป็นกิจกรรมที่เน้นให้ผู้เรียนมีส่วนร่วมอย่างเต็มที่ ผู้เรียนได้เรียนรู้ผ่านการเล่น การแข่งขัน การทำงานร่วมกัน และการแสดงความคิดเห็นภายในกลุ่ม ส่งผลให้บรรยากาศในการเรียนมีความสนุกสนานและลดความตึงเครียดในการเรียนรู้ อีกทั้งการจัดกิจกรรมในลักษณะดังกล่าวยังช่วยให้ผู้เรียนรู้สึกว่าตนเองมีคุณค่าและมีบทบาทสำคัญในการเรียนรู้ ทำให้เกิดแรงจูงใจภายในและทัศนคติที่ดีต่อการเรียน ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ Game-Based Learning ที่มองว่าเกมเป็นเครื่องมือสำคัญในการสร้างแรงจูงใจและการมีส่วนร่วมของผู้เรียน ผลการวิจัยดังกล่าวสอดคล้องกับงานวิจัยของ ฤกษ์ธนะ ไชยะดำ กิตติธัช คงชะวัน และ วิภาฤดี วิภาวิน (2565) ที่พบว่านักเรียนมีความพึงพอใจต่อการจัดการเรียนรู้ด้วยกระบวนการเรียนรู้แบบรวมพลัง 5 ขั้นตอนร่วมกับเทคนิคผังกราฟิกอยู่ในระดับมาก รวมทั้งสอดคล้องกับงานวิจัยของ พิกุล อัมมฤติ และ อัมพร วัจนะ (2565) ที่พบว่าการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ด้วยรูปแบบ 5 STEPs ร่วมกับเทคนิคเกมมิฟิเคชันช่วยให้นักเรียนมีความพึงพอใจต่อการเรียนอยู่ในระดับมากที่สุด ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ สาลิตา เชาวลิต พิศเบศวรณ์ เวชวิริยะสกุล และอภิรัตน์ดาทองแกมแก้ว (2567) ได้ศึกษาผลการจัดการเรียนรู้โดยใช้กระบวนการเรียนรู้แบบรวมพลัง 5 ขั้นตอน (Co-5 STEPs) ร่วมกับการใช้สื่อประสม เพื่อพัฒนาทักษะการคิดวิเคราะห์และผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนในรายวิชาชีววิทยา 4 ของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 5 ผลการวิจัยพบว่า นักเรียนมีความพึงพอใจต่อกระบวนการเรียนรู้แบบรวมพลัง 5 ขั้นตอน ร่วมกับการใช้ สื่อประสมในระดับมากที่สุด ตลอดจนสอดคล้องกับงานวิจัยของ Nadeem, Oroszlanyova & Farag (2023) ที่อธิบายว่าเกมสามารถสร้างแรงจูงใจและส่งเสริมการมีส่วนร่วมของผู้เรียนในศตวรรษที่ 21 ได้อย่างมีประสิทธิภาพ ผ่านกระบวนการเรียนรู้ที่ท้าทาย สนุกสนาน และเปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้เรียนรู้จากประสบการณ์จริง

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้

1. ควรอธิบายกฎและกติการะหว่างการจัดการเรียนรู้โดยใช้กิจกรรมการเรียนรู้โดยใช้บอร์ดเกมร่วมกับการจัดการเรียนรู้แบบกระบวนการเรียนรู้แบบรวมพลัง 5 ขั้นตอน (CO-5STEPS) เพื่อให้ผู้เรียนเข้าใจวัตถุประสงค์ในการเรียนรู้อย่างชัดเจน
2. ระหว่างการจัดการเรียนรู้โดยใช้กิจกรรมการเรียนรู้โดยใช้บอร์ดเกมร่วมกับการจัดการเรียนรู้แบบกระบวนการเรียนรู้แบบรวมพลัง 5 ขั้นตอน (CO-5STEPS) ควรมีการตรวจสอบความรู้และความเข้าใจผ่านการสอดคล้องคำถามที่กำหนดเพื่อให้ผู้เรียนเกิดความรู้และความเข้าใจอย่างมีประสิทธิภาพ

ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป

1. ควรศึกษาวิจัยกิจกรรมการเรียนรู้โดยใช้บอร์ดเกมร่วมกับการจัดการเรียนรู้แบบกระบวนการเรียนรู้แบบรวมพลัง 5 ขั้นตอน (CO-5STEPS) กับทักษะที่สำคัญของผู้เรียนในศตวรรษที่ 21 ในประเด็นอื่น ๆ
2. ควรมีการประยุกต์กิจกรรมการเรียนรู้โดยใช้บอร์ดเกมร่วมกับการจัดการเรียนรู้แบบกระบวนการเรียนรู้แบบรวมพลัง 5 ขั้นตอน (CO-5STEPS) ดังกล่าวไปใช้กับนักเรียนในระดับชั้นอื่น ๆ

กิตติกรรมประกาศ

ขอขอบพระคุณคณาจารย์หลักสูตรการศึกษามหาบัณฑิต สาขาหลักสูตรและการสอน มหาวิทยาลัยบูรพา และคณาจารย์หลักสูตรการศึกษามหาบัณฑิต สาขาวิชาสังคมศึกษา มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒที่ได้ให้ความรู้และทักษะที่จำเป็นในการเป็นครูอย่างมีประสิทธิภาพ รวมถึงขอบพระคุณทุกท่านที่มีส่วนร่วมในการพัฒนาข้าพเจ้าให้มีความรู้และทักษะต่าง ๆ จากอดีตจนถึงปัจจุบัน

เอกสารอ้างอิง

- กฤษณะ ไต้ดำ กิตติธัช คงชะวัน และ วิภาณี วิภาวิน. (2565). กระบวนการเรียนรู้แบบรวมพลัง 5 ขั้นตอน (CO-5STEPS) ร่วมกับเทคนิคผังกราฟิกที่มีต่อความสามารถในการคิดวิเคราะห์และผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน สาระเศรษฐศาสตร์ของ นักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 2. ใน ทศนีย์ ประธาน (บ.ก.), การประชุมมหาดไทยวิชาการระดับชาติและนานาชาติ ครั้งที่ 13 (น. 1947-1962). มหาวิทยาลัยหาดใหญ่.
- เกศวดี พูลบุญญ นพรัตน์ หมี่พลัด และ จิราภรณ์ เหมพันธ์. (2566). การพัฒนาผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน วิชาวิทยาการคำนวณและ ความสามารถในการวิเคราะห์ของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 5 โดย การจัดการเรียนรู้แบบรวมพลัง 5 ขั้นตอนร่วมกับอินโฟกราฟิกส์. วารสารวไลยอลงกรณ์ปริทัศน์, 13(3): 131-145
- จิตินันท์ ดาวศรี พรนภา ทิพย์กองลาด พีรพล เข้มผง สมเชาว์ ดับโสรก สุทธิดา เฟ่งพิศ วรวัฒน์ วิศรุตไพศาล และ จันทรีศรี ภูติอริยวัฒน์. (2565). แนวทางการจัดการเรียนรู้ของสถานศึกษา ในศตวรรษที่ 21. วารสารวิชาการมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์, 11(2): 59-74.

- ทิตนา แคมมณี. (2565). ศาสตร์การสอน: องค์ความรู้เพื่อการจัดกระบวนการเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพ. พิมพ์ครั้งที่ 27. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ประภัสสร จุลวงศ์. (2568). การประยุกต์ใช้การจัดการเรียนรู้แบบโมเดล 5 ขั้นตอน (5 STEPS) เพื่อพัฒนาทักษะการคิดวิเคราะห์ของนักเรียนระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4. วารสารครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏบ้านสมเด็จเจ้าพระยา, 19(2): 14-28.
- ปิยะพร พิมพ์กาล. (2563). การพัฒนาการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ส่งเสริมทักษะการคิดวิเคราะห์ตามแนวคิดของมาร์ซาโน สำหรับนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6. วิทยานิพนธ์ปริญญาครุศาสตรมหาบัณฑิต (วิจัยและประเมินผลการศึกษา). มหาสารคาม: คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม.
- พาฝัน จอมสังข์. (2566). การพัฒนากิจกรรมการเรียนรู้โดยใช้บอร์ดเกมร่วมกับการเรียนรู้แบบร่วมมือ เรื่องร้อยละ เพื่อส่งเสริมความสามารถในการแก้ปัญหา สำหรับนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 5. วิทยานิพนธ์ปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต (เทคโนโลยีและสื่อสารการศึกษา). พิษณุโลก: คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร.
- พิกุล อัมญาติ, และ อัมพร วัจนะ. (2565). การศึกษาผลการจัดการเรียนรู้ด้วยรูปแบบกระบวนการเรียนรู้ 5 ขั้นตอน (5 STEPS) ร่วมกับเทคนิคเกมมิฟิเคชัน เพื่อพัฒนาทักษะการคิดวิเคราะห์ รายวิชาวิทยาศาสตร์พื้นฐาน ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 2. วารสารวิชาการ มจร บุรีรัมย์, 8(1): 216-227.
- พิรุณ ยิ่งนอก. (2564). การศึกษาผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน และการคิดวิเคราะห์ โดยการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ด้วยกระบวนการเรียนรู้ 5 ขั้นตอน (5 STEPS) ร่วมกับการจัดการเรียนรู้แบบร่วมมือด้วยเทคนิค STAD) เรื่องทรัพยากรธรณี ของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4. วิทยานิพนธ์ปริญญาศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต (การสอนวิทยาศาสตร์). ชลบุรี: คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา.
- ลัดดาวัลย์ สะอึงทอง. (2564). แนวทางการพัฒนาทักษะการจัดการเรียนรู้ของครูในศตวรรษที่ 21 สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาสุพรรณบุรี เขต 1. วิทยานิพนธ์ปริญญาครุศาสตรมหาบัณฑิต (บริหารการศึกษา). พระนครศรีอยุธยา: คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา.
- วชิรวิทย์ เอี่ยมวิลัย. (2563). การพัฒนาบอร์ดเกมตามแนวทางการคิดอย่างมีวิจารณญาณ เพื่อส่งเสริมความเป็นพลเมืองดิจิทัลของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1. วิทยานิพนธ์ปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต (เทคโนโลยีการศึกษา). กรุงเทพฯ: คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- สาลิตา เชาวลิต พิศเบศรวงศ์ เวชวิริยะสกุล และ อภิรัตน์ดา ทองแกมแก้ว. (2567). การจัดการเรียนรู้โดยใช้กระบวนการเรียนรู้แบบรวมพลัง 5 ขั้นตอน (Co-5 STEPS) ร่วมกับการใช้สื่อประสม เพื่อพัฒนาทักษะการคิดวิเคราะห์และผลสัมฤทธิ์ ทางการเรียนในรายวิชาชีววิทยา 4 ของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 5. Journal of Education Burapha University, 36(1): 105-122
- สุริยาพร นพกรเศรษฐกุล. (2561). ทักษะการจัดการเรียนรู้ในศตวรรษที่ 21 ของครูโรงเรียนมัธยมศึกษา จังหวัดระยอง สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษา เขต 18. วิทยานิพนธ์ปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต (การบริหารการศึกษา). ชลบุรี: คณะศึกษาศาสตร์,

มหาวิทยาลัยบูรพา.

- Adeyele, V.O. (2024). Relative Effectiveness of Simulation Games, Blended Learning, and Interactive Multimedia in Basic Science Achievement of Varying Ability Pupils. **Education and Information Technologies**, 29: 14451–14470.
- Cheng, Y.P., Lai, C.F., Chen, Y.T., Wang, W.S., Huang, Y.M. & Wu, T.T. (2023). Enhancing Student's Computational Thinking Skills With Student-Generated Questions Strategy in a Game-Based Learning Platform. **Computers & Education**, 200: 1-12
- Klauda Doychinova. (2023). Teaching Methods Based on Constructivism in Environmental Education. **Sciend**, 10(2): 97-108.
- Kritt, D., & Budwig, N. (2022). The Future of Constructivist Education. **Human Development**, 66: 295-309.
- McMillan, J. H., & Schumacher, S. (2014). **Research in Education: Evidence Based Inquiry**. 7th ed. Essex: Pearson International Edition.
- Nadeem, M., Oroszlanyova, M., & Farag, W. (2023). Effect of Digital Game-Based Learning on Student Engagement and Motivation. **Computers**, 12(9): 1-23
- Tsirulnikov, D., Suart, C., Abdullah, R., Vulcu, F., & Mullarkey, C.E. (2023). Game On: Immersive Virtual Laboratory Simulation Improves Student Learning Outcomes & Motivation. **FEBS Press**, 13: 396-407.
- Xu, E., Wang, W., & Wang, Q. (2023). The Effectiveness of Collaborative Problem Solving in Promoting Students' Critical Thinking: A Meta-Analysis Based on Empirical Literature. **Humanities and Social Sciences Communications**, 10(16): 1-11.

การศึกษาทางมานุษยวิทยาว่าด้วยการบริโภคเลือดสัตว์:
ระบบนิเวศแห่งความจำเป็นและข้อห้ามระบบอาหารในพิธีกรรม¹
The Anthropology of Hemophagy: Ecologies of Necessity
and Symbolic Prohibitions in Ritual Food Systems

จารุวรรณ ขำเพชร²
Jaruwat Kumpetch

บทคัดย่อ

เลือดมีสถานะที่ขัดแย้งกันในวัฒนธรรมมนุษย์ โดยทำหน้าที่เป็นแหล่งอาหารสำคัญที่อุดมไปด้วยสารอาหาร ซึ่งมักถูกเรียกว่า “เนื้อเหลว” และทำหน้าที่เป็นสัญลักษณ์ซึ่งมักถูกห้ามอย่างเข้มงวดทางศาสนาและวัฒนธรรม บทความนี้พิจารณาปรากฏการณ์การบริโภคเลือดข้ามวัฒนธรรม โดยสังเคราะห์กรอบทฤษฎีทางมานุษยวิทยา ได้แก่ วัฒนธรรมทางวัฒนธรรม และโครงสร้างนิยม โดยมีวัตถุประสงค์การวิจัยเพื่อศึกษาระบบนิเวศของการบริโภคอาหารที่มีเลือดเป็นส่วนประกอบ วิธีการศึกษาจากเอกสาร บทความทางวิชาการเกี่ยวข้องกับการใช้เลือด การฆ่าสัตว์หรือไม่ได้ฆ่าแต่เพื่อนำเลือดออกจากร่างกายสัตว์มาเป็นอาหาร และเอกสารจากทางชาติพันธุ์วรรณา เช่น สังคมปศุสัตว์ชาวมาไซ แสดงให้เห็นถึงความจำเป็นทางวัตถุของการบริโภคเลือดในการปรับตัวทางนิเวศเพื่อประสิทธิภาพในการใช้ทรัพยากรและความมั่นคงทางโภชนาการจากปริมาณธาตุเหล็กในเลือดในทางกลับกัน ข้อห้าม โดยเฉพาะอย่างยิ่งในศาสนาฮินดูและศาสนาอิสลาม สะท้อนให้เห็นถึงความจำเป็นเชิงสัญลักษณ์ในการจัดการกับธรรมชาติที่คลุมเครือของเลือดไม่ว่าจะผ่านการบริโภคหรือการห้ามล้วนถูกควบคุมโดยพิธีกรรมและเทคโนโลยี ผลการศึกษาพบว่าเลือดคือของเหลวที่มีคุณค่าทางโภชนาการสูง ยังคงถูกใช้ในการประกอบอาหารและประกอบพิธีกรรมในกลุ่มชนหลายชาติพันธุ์ในโลกปัจจุบัน

คำสำคัญ: การบริโภคเลือด วัฒนธรรมทางวัฒนธรรม โครงสร้างนิยม ระบบนิเวศอาหาร พิธีกรรม

¹จากงานวิจัยเรื่อง คนกินเลือด: การสำรวจเบื้องต้นอาหารตามประเพณี

²รองศาสตราจารย์ ดร.ประจำภาควิชาสังคมวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ กรุงเทพฯ

Associate Professor, Department of Sociology, Faculty of Social Sciences, Srinakharinwirot University, Bangkok.

Corresponding author e-mail: jaruwank@s.wu.ac.th

ARTICLE HISTORY: Received 1 April 2026, Revised 6 May 2026, Accepted 11 May 2026

Abstract

Blood occupies a paradoxical position in human cultures. On the one hand, it serves as an important food resource rich in nutrients and is often referred to as “liquid meat.” On the other hand, it functions as a powerful symbolic substance that is frequently subject to strict religious and cultural prohibitions. This article examines the cross-cultural phenomenon of blood consumption by synthesizing two anthropological theoretical perspectives: Cultural Materialism and Structuralism. The study aims to investigate the food ecology of dietary systems in which blood constitutes a significant component.

The research is based on a review of documents and academic literature concerning the use of blood as food, including practices involving animal slaughter as well as non-lethal blood extraction for consumption. Ethnographic accounts, particularly those of the Maasai pastoralists, demonstrate the material necessity of blood consumption as an ecological adaptation that enhances resource efficiency and contributes to nutritional security through the high iron content of blood. In contrast, dietary prohibitions concerning blood, especially in Judaism and Islam, reflect the symbolic need to regulate the ambiguous nature of blood. Whether through consumption or prohibition, blood is subject to ritual controls and technological processes that govern its use and meaning.

The findings reveal that blood is a highly nutritious substance that continues to be incorporated into culinary practices and ritual activities among numerous ethnic groups around the world. The persistence of blood consumption and blood-related rituals highlights the dynamic interplay between ecological necessity, cultural values, and symbolic systems in shaping human food practices.

Keywords: *Hemophagy, Cultural materialism, Structuralism, Food ecology, Rituals*

บทนำ

เลือดสัตว์เป็นผลพลอยได้ที่มีคุณค่าทางโภชนาการสูงจากการฆ่าสัตว์เพื่อนำมาทำเป็นอาหาร เนื่องจากมีปริมาณโปรตีนสูง (ประมาณร้อยละ 17-19) ในเลือดวัว โดยมีฮีโมโกลบินเป็นองค์ประกอบหลัก รวมทั้งเป็นแหล่งธาตุเหล็กที่ร่างกายมนุษย์สามารถดูดซึมได้ง่ายและยังนำไปใช้ประโยชน์ในด้านต่าง ๆ เช่น Hematogen ซึ่งเป็นผลิตภัณฑ์ Nutritional Bars ของรัสเซีย ที่ใช้ในการรักษาโรคโลหิตจาง (anemia) Mehta *et al.* (2017) เลือดยังอุดมไปด้วยแร่ธาตุและภูมิโนจาเป็นอื่น ๆ ในทางเคมี เลือดประกอบด้วยโปรตีนและน้ำเป็นส่วนใหญ่ มีคุณค่าทางโภชนาการใกล้เคียงกับเนื้อสัตว์ไม่ติดมัน จึงมักถูกเรียกว่า “liquid meat” (Davidson. 2014) การบริโภคเลือดสัตว์จึงเป็นองค์ประกอบสำคัญ ในอาหารและวัฒนธรรมของมนุษย์มายาวนานนับพันปี ในแง่เศรษฐกิจ การบริโภคลักษณะ “ตั้งแต่หัวจรดหาง” (nose-to-tail) เป็นการลดของเสียเป็นศูนย์ (zero-waste) โดยเฉพาะการนำมาบริโภค

ในช่วงที่ขาดแคลนอาหารอย่างรุนแรง ซึ่งเน้นย้ำถึงบทบาทสำคัญของเลือดในความอยู่รอดและการยังชีพของมนุษย์ แม้ในหลายวัฒนธรรมจะถือเป็นเรื่องต้องห้ามก็ตาม พบว่า มีการใช้เลือดเป็นส่วนผสมของอาหารทั่วโลก มักใช้ร่วมกับเนื้อสัตว์ เป็นสารเพิ่มความข้นหรือทำให้แข็งตัวจากคุณสมบัติการแข็งตัวของธรรมชาติของเลือดเมื่อปฏิกิริยาของอาหารที่ใช้เลือดเป็นส่วนประกอบหลักได้แก่ ไส้กรอกเลือดที่นำเลือดไปผสมกับส่วนผสมอื่น ๆ ไม่ว่าจะเป็นไขมัน ข้าวโอ๊ต และเครื่องปรุงรส เช่น พุดดิ้งดำ (black pudding) ในอังกฤษและไอร์แลนด์ มอร์ซิลลา (morcilla) ในสเปน และลาตินอเมริกา บูดัง นัวร์ (boudin noir) ในฝรั่งเศส บลูทเวิร์สท์ (Blutwurst) ในเยอรมนี หรือซุนแด (soondae) ในเกาหลี เลือดยังถูกนำมาใช้เป็นสารเพิ่มความข้นและรสชาติให้กับซูปและสตว์ทำให้มีสีเข้มและรสชาติอูมามิ เช่น ซุปเลือดเบ็ดเซอร์นินา (czernina) ของโปแลนด์ สตว์เลือดดินูกวน (dinuguan) ของฟิลิปปินส์ หรือก้วยเตี่ยวน้ำตกของไทย เป็นต้น

นอกจากนี้ในบางส่วนของเอเชียเลือดจะถูกทำให้แข็งตัวและหั่นเป็นลูกเต๋าเรียกว่า blood tofu เช่น ในจีน ซึ่งนำไปใช้ในหม้อไฟหรือซูป ก้อนเลือดหมูในบุนโบว์ของเวียดนาม หรือก้อนเลือดวัวในซูปของเกาหลี รวมทั้งรูปแบบอื่น ๆ เช่น การนำไปทำเป็นอาหารอย่างบลอดพลาตตาร์ (Blodplättar) หรือแพนเค้กเลือดของสวีเดน พุดดิ้งหวานของอิตาลีที่ทำจากเลือดหมูและซ็อกโกแลตที่เรียกว่า ซานกัวนาโช ดอลเซ (Sanguinaccio dolce) เป็นต้น

นอกเหนือจากการบริโภคในชีวิตประจำวันแล้ว เลือดยังมีความสำคัญทางวัฒนธรรมและพิธีกรรมในชนเผ่าเร่ร่อนเลี้ยงสัตว์ เช่น ชาวมาไซ (Maasai) ในแอฟริกาตะวันออก การผสมเลือดวัวกับนมถือเป็นอาหารและเครื่องดื่มแบบดั้งเดิม มักรับประทานหลังโอกาสพิเศษ หรือเพื่อบำรุงร่างกายโดยไม่ต้องฆ่าสัตว์ทั้งตัว สำหรับชาวเปฮูเอนเช (Pehuenche) ในชิลีตอนใต้การกินเลือดยังแพร่ไปด้วยสัญลักษณ์และความหมายทางวัฒนธรรม เชื่อกันว่าจะช่วยเสริมสร้างและรักษาความสัมพันธ์ทั้งระหว่างผู้คนด้วยกันและระหว่างผู้คนกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ (Dillehay, 2007) ในยุโรปยุคฟื้นฟูศิลปวิทยา การกินเนื้อมนุษย์เพื่อรักษาโรคมักเกี่ยวข้องกับการบริโภคเลือดมนุษย์หรือส่วนต่าง ๆ ของร่างกาย ซึ่งมักจะมาจากผู้ที่เพิ่งเสียชีวิตหรือถูกประหารชีวิต โดยเชื่อว่าสามารถรักษาโรคต่าง ๆ เช่น โรคลมชัก หรือฟื้นฟูพลังชีวิต การบริโภคเลือดจึงไม่ใช่เป็นเพียงแค่การบริโภคเพื่อโภชนาการเท่านั้น

แม้จะมีคุณค่าทางโภชนาการที่ปฏิเสธไม่ได้ ในทางกลับกันเลือดเป็นหนึ่งในสารที่มีความสำคัญทางวัฒนธรรมมากที่สุด หลายวัฒนธรรมและศาสนา เช่น ศาสนายูดาห์และศาสนาอิสลามนั้น การบริโภคเลือดถือเป็นข้อห้ามอย่างรุนแรงทางศาสนา

ความขัดแย้งระหว่างคุณค่าทางโภชนาการและประโยชน์ทางเศรษฐกิจกับข้อห้ามในเชิงสัญลักษณ์จึงเป็นประเด็นที่น่าสนใจทางมานุษยวิทยาในการทำความเข้าใจถึงการบริโภคเลือด ซึ่งเชื่อมโยงระหว่างความจำเป็นทางชีวภาพกับข้อห้ามเชิงสัญลักษณ์ ไม่ว่าวัฒนธรรมนั้นจะอนุญาตให้บริโภคตามพิธีกรรมหรือสั่งห้ามโดยสิ้นเชิง ซึ่งเผยให้เห็นกลไกทางวัฒนธรรมในการควบคุมที่สัมพันธ์กับการจำแนกประเภทเชิงสัญลักษณ์และโครงสร้างทางสังคม เช่น อาจถูกกำหนดให้เป็นความผิดที่นำไปสู่ข้อห้ามหรือเป็นพิธีกรรมศักดิ์สิทธิ์ที่นำไปสู่การควบคุมการใช้เฉพาะตามพิธีกรรม ดังนั้นการบริโภคเลือด จึงมีความน่าสนใจในการศึกษาถึงมุมมองทางวัฒนธรรม โดยเฉพาะบทบาทเชิงสัญลักษณ์ซึ่งไม่ใช่เพียงแค่การบริโภคเพื่อโภชนาการแต่แฝงไปด้วยความหมายทางวัฒนธรรม หน้าที่ของเลือดในสังคมในการสร้างและรักษาความสัมพันธ์ ทั้งระหว่างผู้คนด้วยกันและระหว่างผู้คนกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ และสถานะที่ขัดแย้งกันของเลือดในฐานะทรัพยากรมูลค่าสูงภายใต้ข้อห้ามที่เข้มงวด

วัตถุประสงค์

บทความนี้ต้องการนำเสนอการวิเคราะห์เชิงลึกและหลากหลายมุมมองเกี่ยวกับพฤติกรรมการบริโภคเลือดในวัฒนธรรมต่าง ๆ

1. เพื่อวิเคราะห์ปัจจัยทางวัตถุ นิเวศวิทยา และโภชนาการ ซึ่งจำเป็นหรือบังคับให้เกิดการบริโภคเลือดในสภาพแวดล้อมการดำรงชีวิตเฉพาะ โดยเฉพาะอย่างยิ่งสังคมที่เลี้ยงสัตว์และสังคมที่ล่าสัตว์และเก็บของป่า (Pastoral and Hunter-Gatherer Societies) โดยใช้กรอบแนวคิดวัตถุนิยมทางวัฒนธรรม (Cultural Materialism)

2. เพื่อประเมินกรอบแนวคิดโครงสร้างนิยม (Structuralism) โดยเฉพาะทฤษฎีความบริสุทธิ์และอันตราย (Theory of Purity and Danger) ของแมรี ดักลาส (Mary Douglas) ว่าอธิบายถึงการกำหนดข้อห้ามทางวัฒนธรรมและศาสนาที่ครอบคลุมต่อการบริโภคเลือดว่าจัดการกับอันตรายเชิงสัญลักษณ์อย่างไร

3. เพื่อสังเคราะห์คำอธิบายเชิงวัตถุนิยมทางวัฒนธรรมและเชิงโครงสร้างนิยม โดยศึกษาว่าพฤติกรรมทางวัฒนธรรมเฉพาะ เช่น การแปรรูป พิธีกรรม และการควบคุมด้วยเทคโนโลยี ในการเปลี่ยนเลือดจากสารที่เป็นประโยชน์ต่อการปรับตัวทางนิเวศ แต่เป็นอันตรายเชิงสัญลักษณ์ (Symbolically dangerous substance) กระทั่งกลายเป็นอาหารที่ได้รับการยอมรับและมีประโยชน์ต่อสุขภาพได้อย่างไร

ขอบเขตการวิจัย

ด้วยงานวิจัยเรื่องดังกล่าว ใช้ระเบียบวิธีวิจัยจากเอกสาร (Documentary Research) ที่สามารถรวบรวมเนื้อหาจากเอกสารงานวิจัย และงานวิจัยทางด้านชาติพันธุ์วรรณา (Ethnography Research) ที่ปรากฏในเอกสารการค้นคว้าของนักสังคมศาสตร์โดยเฉพาะนักมานุษยวิทยา การค้นคว้าที่มีความเกี่ยวข้องกับศาสนา ความเชื่อ พิธีกรรม การประกอบอาหารทั้งในภูมิภาคเอเชีย ตะวันตก และทางแถบยุโรป ที่นำเลือดจากสัตว์มาใช้ประโยชน์ในรูปแบบที่แตกต่างกันออกไป

กรอบแนวคิดและทฤษฎีที่ใช้ในการวิจัย

สถานะที่ขัดแย้งกันของเลือดในฐานะทรัพยากรมูลค่าสูงภายใต้ข้อห้ามที่เข้มงวด จำเป็นต้องมีแนวทางเชิงทฤษฎีแบบคู่ขนานที่ครอบคลุมทั้งนิเวศวิทยาเชิงหน้าที่และโครงสร้างเชิงสัญลักษณ์ โดยในงานวิจัยจะใช้กรอบแนวคิดวัตถุนิยมทางวัฒนธรรมและกรอบแนวคิดโครงสร้างนิยมและการจำแนกประเภทเชิงสัญลักษณ์ ดังนี้

วัตถุนิยมทางวัฒนธรรม

ความสำคัญของเหตุผลด้านโครงสร้างพื้นฐาน

วัตถุนิยมทางวัฒนธรรม (Cultural Materialism) ที่มี มาร์วิน แฮร์ริส (Marvin Harris) เป็นผู้นำ Harris (1979) ตั้งสมมติฐานว่าโครงสร้างพื้นฐานของระบบสังคมวัฒนธรรมมีรากฐานมาจากโครงสร้างพื้นฐาน นั่นคือ ปัจจัยด้านสิ่งแวดล้อม เทคโนโลยี และประชากรที่กำหนดรูปแบบการผลิตและการสืบพันธุ์ นักวัตถุนิยมทางวัฒนธรรมโต้แย้งว่าแง่มุมที่ไม่ใช่โครงสร้างพื้นฐานของสังคม เช่น ศาสนาหรือกฎหมายซึ่งเป็นโครงสร้างส่วนบน ได้รับการพัฒนาขึ้นเพื่อเอื้อประโยชน์ต่อความสามารถ

ในการผลิตและการสืบพันธุ์ของสังคมเป็นหลัก กรอบแนวคิดดังกล่าวเอื้อต่อการวิเคราะห์เชิงหน้าที่ของการบริโภคเลือด ซึ่งยังคงดำรงอยู่ได้เพราะให้ประโยชน์ต่อระบบนิเวศที่วัดผลได้

แนวคิดวัตถุนิยมทางวัฒนธรรมชี้ให้เห็นว่าการบริโภคเลือดยังคงดำรงอยู่ทั่วโลก เนื่องจากมีประโยชน์ทางเศรษฐกิจ สิ่งแวดล้อม และโภชนาการของปริมาณแคลอรีและสารอาหารที่ได้จากปศุสัตว์ที่เลี้ยงไว้ได้สูงสุด ด้วยการสนับสนุนของข้อมูลโภชนาการแสดงให้เห็นว่า เลือดวัวดิบ 100 กรัม มีโปรตีนร้อยละ 98 E และให้ธาตุเหล็ก 35.5 มิลลิกรัม ซึ่งคิดเป็นร้อยละ 322 ของปริมาณสารอาหารที่แนะนำให้บริโภคต่อวัน (RDA) ความหนาแน่นของธาตุเหล็กที่ดูดซึมได้สูงเป็นพิเศษนี้ เป็นเหตุผลสนับสนุนแนวคิดแนวคิดวัตถุนิยมทางวัฒนธรรม เฉพาะอย่างยิ่งในสังคมนักล่าและนักเก็บของป่าและปศุสัตว์ที่เลือดถูกนำมาใช้บริโภคเป็นแหล่งพลังงานหลัก โดยเฉลี่ยประมาณร้อยละ 65 เน้นย้ำถึงความสำคัญของการใช้ประโยชน์จากทุกส่วนของซากสัตว์ ซึ่งเป็นการยืนยันถึงการที่เลือดถูกมองว่าเป็น “เนื้อเหลว” (liquid meat) ในเชิงเศรษฐกิจ

โครงสร้างนิยมและการจำแนกประเภทเชิงสัญลักษณ์

ความบริสุทธิ์และอันตราย

ทฤษฎีโครงสร้างนิยม (Structuralist) ซึ่งเป็นผลงานอันทรงอิทธิพลของแมรี ดักลาส (Mary Douglas) เรื่อง ความบริสุทธิ์และอันตราย (Purity and Danger) โดยการวิเคราะห์พิษและข้อห้าม ในฐานะแนวคิดที่ใช้เพื่อบังคับใช้ระเบียบสังคมและกำหนดขอบเขต ดักลาสโต้แย้งว่าวัตถุหรือสารที่ละเมิดระบบการจำแนกประเภททางวัฒนธรรม หรือ “สสารที่ผิดที่ผิดทาง” “matter out of place” นั้นถือเป็นพิษและอันตราย (Douglas. 2002) การที่เลือดเป็นสัญลักษณ์สำคัญของชีวิต ในฐานะของเหลวในร่างกายทำให้เลือดที่ไหลออกจากร่างกายโดยธรรมชาติหรือในพิธีกรรม เลือดจึงถูกจัดประเภทว่าเป็นอันตราย นักมานุษยวิทยาสังเกตเห็นความแตกต่างข้ามวัฒนธรรมระหว่างการไหลออกจากร่างกายโดยสมัครใจที่มักเป็นไปในทางบวกเช่นในพิธีกรรมหรือการบูชาญู และการไหลออกจากร่างกายไม่ได้โดยสมัครใจที่มักเป็นไปในทางลบ เช่น การบาดเจ็บหรือเลือดประจำเดือน ซึ่งชาวเมารี (Maoris) มองว่าเป็น “human being manqué”

ข้อห้ามเรื่องอาหารที่เป็นกฎเกณฑ์อันเคร่งครัดในศาสนาฮินดูและศาสนาอิสลาม แสดงให้เห็นถึงความพยายามในการจัดการกับอันตรายเชิงสัญลักษณ์นี้ พิธีกรรมโคเชอร์ (Kosher) และฮาลาล (Halal) มุ่งเน้นไปที่กระบวนการฆ่าสัตว์แสดงให้เห็นว่าการควบคุมเลือดเชิงสัญลักษณ์ ไม่ว่าจะเป็นผ่านการห้ามหรือการใช้พิธีกรรม ล้วนเป็นหัวใจสำคัญของการสร้างระเบียบทางวัฒนธรรม

ระเบียบวิธีวิจัย

การวิจัยเอกสารที่ค้นคว้าจากงานวรรณกรรมที่เกี่ยวกับการบริโภคเลือดของกลุ่มชาติพันธุ์หลายภูมิภาคของโลก และนำเนื้อหาวิเคราะห์ ตามแนวคิดที่กำหนดไว้ เนื้อหาที่นำมาจะเกี่ยวกับรูปแบบการผลิตอาหารในแต่ละภูมิภาคของโลก และรูปแบบการบริโภค อาหารที่มีส่วนผสมของเลือดในแต่ละวัฒนธรรมที่ต่างกัน เป็นทั้งอาหารคาวและอาหารหวาน ที่ใช้ในชีวิตประจำวัน อาหารเพื่อรักษาโรคและอาหารในพิธีกรรม โดยผ่านระบบการขอดำเนินการวิจัยเอกสารจากจริยธรรมการวิจัย หมายเลข SWUEC682342

ผลการวิจัย

1. ความจำเป็นเชิงวัฒนธรรมทางวัฒนธรรม

การบริโภคเลือดในฐานะการปรับตัวทางนิเวศวิทยา การบริโภคเลือดมีความเชื่อมโยงอย่างแท้จริงกับระบบนิเวศแบบดั้งเดิมที่ซับซ้อนและการจัดการทรัพยากรอย่างมีประสิทธิภาพ สำหรับกลุ่มคนเลี้ยงสัตว์ที่พึ่งพาปศุสัตว์เพื่อการดำรงชีวิตอย่างยั่งยืน การบริโภคเลือดถือเป็นแนวทางที่ยั่งยืนในฐานะพลังงานและลดการสูญเสียผู้สืบทอดให้น้อยที่สุด

ชาวมาไซทางตอนเหนือของแทนซาเนียและตอนใต้ของเคนยาเป็นตัวอย่างทางชาติพันธุ์วรรณาที่ชี้ให้เห็นว่า พวกเขาดำรงชีวิตด้วยอาหารที่ทำจากนม เนื้อ และเลือดของสัตว์เลี้ยงในบ้าน ซึ่งส่วนใหญ่มาจากวัว โดยการใช้เลือดจากวัวที่มีชีวิตโดยไม่ทำให้เสียชีวิตตามพิธีกรรม และนำมาผสมกับนมเพื่อได้รับสารอาหารที่จำเป็นโดยไม่จำเป็นต้องฆ่าสัตว์ (Galvin. 1992) ซึ่งเป็นแหล่งที่มาของความมั่งคั่ง นำมาถือเป็นทางออกของระบบนิเวศที่ช่วยให้ผู้เลี้ยงสัตว์มีอายุยืนยาวและยืดหยุ่นในสภาพแวดล้อมที่ท้าทาย ยิ่งไปกว่านั้น ส่วนผสมของเลือดและนมยังถูกนำมาใช้เพื่อบำรุงร่างกายหรือใช้ทางการแพทย์ในบริบทเฉพาะทางวัฒนธรรม เช่น เพื่อฟื้นฟูกำลังหรือบรรเทาอาการมีเนมา (Nestel. 1986)

ความจำเป็นเชิงวัฒนธรรมทางวัฒนธรรมนี้ได้รับการสนับสนุนอย่างมากจากผลการศึกษาทางโภชนาการและระบาดวิทยา การพึ่งพาอาหารจากสัตว์จำนวนมาก รวมถึงเลือด ในอาหารแบบดั้งเดิมของชาวมาไซ มีความสัมพันธ์ทางประวัติศาสตร์กับตัวชี้วัดสุขภาพที่ดี (Ho et al. 1971) เช่นอุบัติการณ์ของโรคหัวใจที่ต่ำ การศึกษายืนยันว่าอาหารแบบดั้งเดิมยังนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงอย่างมีนัยสำคัญในการเผาผลาญไขมันและสถานะของแร่ธาตุที่จำเป็น ขณะที่ประชากรชาวมาไซที่เปลี่ยนผ่านสู่ความเป็นเมืองและรับประทานอาหารที่มีน้ำตาลและไขมันแปรรูปสูงกว่ามีอัตราการเกิดปัญหาหัวใจที่สูงขึ้นอย่างเห็นได้ชัด ซึ่งเป็นหลักฐานเชิงประจักษ์เชิงเปรียบเทียบที่แสดงให้เห็นถึงสมรรถภาพในการปรับตัวและประโยชน์ระยะยาวจากการบริโภคเลือดแบบดั้งเดิม

การเปลี่ยนแปลงเชิงสัญลักษณ์และพิธีกรรม เมื่อเลือดถูกผสมผสานเข้ากับอาหาร เลือดจะอยู่ภายใต้การควบคุมทางวัฒนธรรม ซึ่งเปลี่ยนจากอันตรายเชิงสัญลักษณ์ไปสู่อาหารที่ได้รับการยอมรับ พิธีกรรมและการแปรรูปด้วยเทคโนโลยีเป็นกลไกสำคัญสำหรับการเปลี่ยนแปลงนี้

ในหมู่ชาวมาไซซึ่งพึ่งพานม เนื้อ และเลือดเป็นหลัก การฆ่าสัตว์ตามพิธีกรรม (orpus) ยังคงเป็นวิธีการหลักในการแปรรูปและบริโภคเนื้อสัตว์ พิธีกรรมดังกล่าวช่วยเปลี่ยนเนื้อสัตว์จากธรรมชาติไปสู่ขอบเขตทางวัฒนธรรมในการยังชีพ นอกเหนือจากเสริมสร้างความผูกพันทางสังคมและความสัมพันธ์ผ่านการจัดงานเลี้ยงร่วมกันหลังจากพิธีกรรม (Spencer. 1988) ขณะที่ชาวเปอูเอโนเซทางตอนใต้ของชิลี การบริโภคอาหารที่เกี่ยวข้องกับเลือด (mollvün) สามารถบ่งชี้ถึงความสามารถในการสร้างและรักษาความสัมพันธ์ทางสังคมทั้งระหว่างผู้คนด้วยกันและระหว่างผู้คนกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เช่นวิญญาณหรือเทพเจ้า การบริโภคเลือดจะทำให้สามารถสร้างความสัมพันธ์ที่ดีได้มากขึ้น และช่วยให้มองเห็นโครงสร้างทางสังคมและกลไกความสมานฉันท์ของสังคมจากพิธีกรรมและการมีส่วนร่วม เช่นการจัดงานเลี้ยงด้วยเลือด (Hemic feasting) เพื่อสร้างความเชื่อมโยงแห่งการปรองดองระหว่างมนุษย์และสิ่งศักดิ์สิทธิ์

การบริโภคอาหารแปรรูปจากเลือดอย่างแพร่หลายทั่วโลก เช่น ไส้กรอกเลือด แสดงให้เห็นถึงเทคโนโลยีทางวัฒนธรรมที่ออกแบบมาเพื่อแก้ไขความผิดปกติเชิงสัญลักษณ์ กลไกหลักที่เกี่ยวข้องกับการเปลี่ยนสถานะของเลือดจากของเหลวเป็นของแข็งผ่านการต้ม การแข็งตัว หรือการบ่ม เทคโนโลยี

ดังกล่าวทำให้เลือดคงตัว โดยเปลี่ยนคุณสมบัติทางกายภาพของเลือดจากของเหลว ซึ่งมีลักษณะไหลไม่สามารถควบคุมได้ และอันตราย ให้เป็นของแข็ง มีความเสถียร สามารถกักเก็บได้ การปฏิบัตินี้มีพลังชีวิต ทำให้เลือดกลายเป็นสารที่ปลอดภัยสำหรับการบริโภคทางวัฒนธรรมทั้งทางกายภาพและเชิงสัญลักษณ์

2. การบริโภคเลือดข้ามวัฒนธรรม (cross-cultural phenomenon of hemophagy)

รูปแบบและหน้าที่ของการบริโภคเลือดเชิงชาติพันธุ์วรรณาสำหรับการบริโภคเลือดของกลุ่มชาติพันธุ์ในสังคมไทยนั้น พบว่าเลือดคือส่วนประกอบในอาหารที่สังคมไทยใช้ต่อเนื่องกันมาช้านาน และพบในชนหลายกลุ่มวัฒนธรรม หลายชาติพันธุ์ การมีชีวิตแตกต่างจากการเสียชีวิต การมีชีวิตคือการมีเลือดมีเนื้อหล่อเลี้ยง เลือดจึงสัญลักษณ์ของชีวิต และคาบเกี่ยวไปถึงความอุดมสมบูรณ์ และรวมถึงการใช้ทรัพยากรจากสัตว์ที่ให้เลือดกับมนุษย์ให้คุ้มค่าที่สุด หลายกลุ่มชาติพันธุ์มีความเชื่อเดิมก่อนการนับถือศาสนาพุทธ คือความเชื่อเรื่องสิ่งศักดิ์สิทธิ์ การบูชากระทำโดยการโดยเชือดสัตว์เพื่อเอาเลือดสังเวยหรือเลี้ยงผี ซึ่งเป็นความเชื่อดั้งเดิมที่มีรากเหง้ามาจากลัทธิบูชาผี (Animism) ที่ตกทอดมานาน ก่อนที่พุทธศาสนาจะเข้ามามีอิทธิพลในพื้นที่บริเวณแถบนี้ความเชื่อนี้มองว่า “ผี” หรือ “เจ้าที่” คือผู้ปกป้องรักษาธรรมชาติ ชุมชน หรือครอบครัว และการเอาเลือดหรือชีวิต เป็นการแสดงความเคารพเพื่อแลกกับการคุ้มครอง โดยชนิดของสัตว์จะขึ้นอยู่กับระดับความสำคัญของพิธีกรรมและลำดับขั้นของผีนั้น ๆ โดยไก่เป็นสัตว์พื้นฐานที่นำมาสังเวยมากที่สุด ในการแก้บน หรือเลี้ยงผีบรรพบุรุษในระดับครัวเรือน ขณะที่หมูซึ่งมักใช้หัวหมูหรือหมูทั้งตัวจะใช้ในพิธีที่ใหญ่ขึ้น เช่น การตั้งศาล หรือการเลี้ยงผีปู่ย่า โดยในการเลี้ยงผีประจำตระกูลของหลายสายตระกูลในภาคเหนือนิยมใช้หัวหมูและอาหารคาวหวาน อย่างอื่น ขณะที่สัตว์ใหญ่เช่นควายถือเป็นสัตว์สังเวยชั้นสูง มักใช้ในพิธีกรรมระดับชุมชนหรือพิธีโบราณ เช่น พิธีเลี้ยงผีปู่และย่าสะ และยักษ์ในความเชื่อของชาวลัวะ ชนเผ่าที่อาศัยอยู่แต่เดิมในล้านนา ซึ่งนับถือผีก่อนที่พุทธศาสนาจะเข้ามา ปู่และย่าสะได้เลื่อมใสในพุทธศาสนา แต่เนื่องจากเป็นยักษ์ จึงขออนุญาตพระพุทธรูปเจ้าที่จะกินสัตว์ จึงนำมาสู่การฆ่าควายเพื่อเซ่นสังเวย เรียกว่า เลี้ยงดง จัดขึ้นที่วัดดอยคำในพื้นที่ตำบลแม่เหียะ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ ในวันขึ้น 14 ค่ำ เดือน 9 เหนือ เพื่อขอฝนตกตามฤดูกาลให้หรือความอุดมสมบูรณ์ โดยในพิธีจะนำควายตัวผู้มาเชือดเป็นเครื่องเซ่น มีคนเชิญวิญญาณผีปู่และย่าสะ มาเข้าร่างคนทรงหรือม้าขี่ โดยคนทรงจะกินเนื้อควายตัวที่ถูกเชือดสด ๆ (อาสา คำภา. 2555) หรือพิธีเลี้ยงเจ้าหลวงเมืองลำ ในจังหวัดน่าน ยังคงสืบทอดการนำควายมาสังเวยเจ้าหลวงที่นำผู้คนชาวไทลื้ออพยพมาสู่ดินแดนปัจจุบัน บางพื้นที่ยังมีการใช้ไก่เป็น ๆ เช่นสังเวยในการทำพิธีโดยตัดหัวไก่เพื่อแก้บน โดยการเลี้ยงผีฟ้าหรือผีมเหสักข์ที่พบในแถบภาคอีสาน มีการใช้เลือดสดผสมเหล้าขาวเพื่อถวายแก่แถนหรือผีบรรพบุรุษ เป็นความเชื่อดั้งเดิมของชาวไทยเบิ้งหรือกลุ่มวัฒนธรรมลุ่มน้ำโขงที่มีระเบียบปฏิบัติค่อนข้างเฉพาะเจาะจง โดยการนำเลือดสดเป็นเครื่องเซ่นไม่ได้ทำกับผีทุกประเภท ในกรณีของผีฟ้า หรือผีแถนที่ส่วนใหญ่จะถือเป็นผีสัมมาทิฐิหรือผีชั้นสูง เครื่องเซ่นไหว้มักเป็นของขาว เช่น ข้าวตอก ดอกไม้ ผ้าขาว ขนมหวาน และผลไม้ ไม่นิยมใช้เลือดสดหรือของคาวจัดบูชา ขณะที่ผีมเหสักข์ซึ่งเป็นผีเจ้าเมืองหรือ ผีบรรพบุรุษ คือผีที่คุ้มครองบ้านเมืองหรือตระกูล อาจมีการบนบานด้วยสัตว์พลีกรรม เช่น ไก่ หรือ หมู ซึ่งมีการใช้เลือดสด เข้ามาเกี่ยวข้อง

ในทางมานุษยวิทยา การใช้เลือดและเหล้ามีนัย โดยเลือดสด สื่อถึงการถวายชีวิต พลังอำนาจ และความอุดมสมบูรณ์ เป็นการถวายสิ่งที่มีค่าที่สุดของสิ่งมีชีวิตให้กับอำนาจเหนือธรรมชาติ เชื่อว่าทำให้เกิดความพึงพอใจเพื่อเป็นการแลกเปลี่ยนกับการคุ้มครอง เหล้าขาว ทำหน้าที่เป็นตัวกลางสื่อสารระหว่างโลกมนุษย์กับโลกวิญญาณ และยังช่วยดับกลิ่นคาวของเลือด การดื่มเลือดผสมเหล้ามักทำผ่านร่างทรง ที่เรียกว่าหมอธรรม หรือนางเทียมในขณะที่ผีเข้าประทับทรง เพื่อเป็นการยืนยันว่าวิญญาณนั้นได้รับเครื่องเซ่นแล้ว การปฏิบัติเหล่านี้เป็นจารีตที่แสดงถึงความเคารพต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์และบรรพบุรุษ ซึ่งในแต่ละท้องถิ่นจะมีรายละเอียดที่แตกต่างกันออกไป

เลือดเป็นส่วนประกอบสำคัญในอาหารหลากหลายชนิดในวัฒนธรรมไทย เลือดที่นำมาใช้ส่วนใหญ่จะเป็นเลือดหมู เลือดไก่ และเลือดวัว เช่น ต้มเลือดหมู โดยในแต่ละภาคมีวิธีการปรุงที่แตกต่างกันออกไปเพื่อให้ได้รสชาติและเนื้อสัมผัสที่เป็นเอกลักษณ์ เช่น การใช้เลือดหมูหรือเลือดวัวสดปรุงรสด้วยเกลือผสมลงในน้ำซุปลูให้มีความเข้มข้นในถ้วยเตี้ยน้ำหนัก หรือในภาคเหนือใช้เลือดไก่หรือเลือดหมูก่อนเป็นส่วนประกอบในขนมจีนน้ำเงี้ยวของภาคเหนือ รวมถึงลาบเลือด และก้อยในภาคอีสาน และหลู้ในภาคเหนือ ในภาคอีสานที่ใช้เลือดสดปรุงรสกับเครื่องเทศและสมุนไพร รับประทานแบบดิบหรือกึ่งดิบกึ่งสุก หรือนำเลือดสดมักเป็นเลือดหมูหรือเลือดเป็ดมาผสมกับสมุนไพร เครื่องเทศ เพื่อดับคาวและทำให้ตัวเป็นวุ้นคล้ายเยลลี่ เรียกว่า เลือดแปลง หรือหลู้แปลง โดยคนทำอาหารมักเป็นผู้ชายเนื่องจากความเชื่อและจารีตประเพณีที่สืบต่อกันมาว่าในภาคเหนือ และภาคอีสาน โดยเฉพาะความเชื่อเรื่อง “ซิด” ซึ่งเป็นข้อห้ามหรือสิ่งอัปมงคล เนื่องจากลาบหรือหลู้มักจะทำในงานมงคลงานเลี้ยงผี หรือวาระสำคัญ โดยเชื่อว่าผู้หญิงมีรอบเดือน ซึ่งถือเป็น “ของดำ” ที่อาจลดทอนความศักดิ์สิทธิ์ของพิธีกรรม การให้ผู้ชายเป็นคนทำจึงถือเป็นการรักษาความสะอาดตามความเชื่อ นอกจากนี้การทำลาบและหลู้ต้องใช้พริกกำลังมากจึงเป็นหน้าที่ของผู้ชายโดยตรงในการล้มสัตว์ การสับเนื้อ การคั้นเลือดกับสมุนไพรเพื่อดับคาว การบริโภคจึงแฝงไปด้วยวิถีชีวิต ความเชื่อ และพิธีกรรม ซึ่งแสดงถึงความสามัคคีและการเฉลิมฉลอง แม้ภาคเหนือและภาคอีสานจะเน้นการกินเนื้อดิบและเลือดสดเหมือนกัน แต่รายละเอียดค่อนข้างต่างกัน

3. กลุ่มชาติพันธุ์กับการบริโภคเลือด

กลุ่มไทวน ไทลื้อ และไทใหญ่

ทางภาคเหนือมีวัฒนธรรมการบริโภคเลือดที่โดดเด่นและเป็นเอกลักษณ์ เช่น ลาบดิบหรือหลู้ โดยนำเลือดสด ส่วนมากมาจากหมูหรือควายมาชยำกับเครื่องเทศและสมุนไพรเพื่อดับคาวจนมีลักษณะเป็นน้ำแกงข้น หรือข้าวกันจิ้นที่เป็นอาหารของชาวไทใหญ่ คำว่า “กัน” แปลว่า “คั้น” หรือ “นวด” ส่วน “จิ้น” แปลว่า “เนื้อสัตว์โดยการนำข้าวสวดยมาคลุกกับเลือดหมูสดและสมุนไพร นวดจนเป็นเนื้อเดียว ปรุงรสด้วยเกลือ น้ำตาล และน้ำมันกระเทียมเจียว จากนั้นห่อด้วยใบตองแล้วนำไปนึ่งจนสุก เลือดจะทำหน้าที่เหมือนซอสที่ให้รสสัมผัสหอมมัน

ทางภาคเหนือนั้นการคั้นเลือดสำหรับทำหลู้ แตกต่างจากอีสานตรงที่คนเหนือจะใช้ใบตะไคร้และใบมะกรูดในปริมาณมากมาชยำกับเลือดจนเลือดขึ้นฟองหนืด เพื่อดับคาวสนิทและมีกลิ่นหอมของสมุนไพร ปรุงรสด้วยน้ำพริกลาบที่ประกอบด้วยเครื่องเทศ เช่น มะแขว่น คั่วจนหอม ให้มีรสชาติเผ็ดซ่าและกลิ่นที่เป็นเอกลักษณ์ มักจะใส่แคบหมูและกระเทียมเจียว ลงไปผสมด้วยเพื่อเพิ่มเนื้อสัมผัสแตกต่างจากลาบเลือดของภาคอีสานที่จะเน้นเนื้อและเลือด

กลุ่มไทยลาว

ชาวอีสานนิยมบริโภคเลือดทั้งในรูปแบบกึ่งสุกกึ่งดิบและแบบปรุงสุกที่เรียกว่า “ลาบเลือด” หรือ “ก้อยขม” ปรุงแบบสดด้วยการฟักหรือสับเนื้อให้ละเอียด ใส่เลือดวัวสดๆ ที่ผ่านการคั้นด้วยใบตะไคร้เพื่อดับกลิ่นคาวและป้องกันไม่ให้เลือดจับตัวเป็นก้อน ปรุงรสด้วย ข้าวคั่ว พริกป่น น้ำปลา และ “ดี” (Bile) และ “จีไพลี” ที่เป็นกากอาหารในลำไส้เล็กเพื่อเพิ่มรส ลาบคืออาหารมงคลเนื่องจากพ้องเสียงกับคำว่า “ลาภ” ในอดีต ลาบเลือดมักทำในงานสำคัญ เช่น งานบุญ งานบวช หรือการลงแขก ซึ่งจะมีการลั้มวัวเพื่อเลี้ยงคนจำนวนมาก การบริโภคเลือดสดจึงเป็นเครื่องหมายของการเฉลิมฉลอง เชื่อว่าจะทำให้ครอบครัวหรือเจ้าภาพมีโชคลาภ มีกินมีใช้ไม่ขาดมือ

กลุ่มชาติพันธุ์บนพื้นที่สูง

สำหรับกลุ่มชนชาติพันธุ์บนพื้นที่สูงหลายกลุ่มมีพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับการเซ่นสังเวยที่มักจะมี การบริโภคเลือด เช่น ชาวปกากะญอ นำเลือดหมูหรือเลือดไก่สดมาคั้นกับใบตะไคร้เพื่อดับกลิ่นคาว และป้องกันไม่ให้เลือดจับตัวเป็นก้อนคลุกเข้าด้วยกันกับข้าว ปรุงรสด้วยเกลือและเครื่องเทศนำไปห่อด้วยใบตองแล้วนำไปนึ่งจนสุก ถือเป็นอาหารที่มีเอกลักษณ์และมีความหมายทางวัฒนธรรมในความ ประหยัดและคุ้มค่าเมื่อมีการลั้มสัตว์เพื่อทำพิธีกรรมโดยใช้ทุกส่วนของสัตว์ให้เกิดประโยชน์สูงสุด รวมทั้ง เลือดที่ให้พลังงานสูงเหมาะสำหรับวิถีชีวิตที่ต้องทำงานหนักในไร่บนดอย สำหรับชาวม้ง ในงานเทศกาล หรือพิธีแต่งงาน มีการนำเลือดสดที่ส่วนใหญ่เป็นเลือดหมูหรือเลือดไก่ที่เพิ่งเชือดใหม่ ๆ มาผสมกับน้ำเกลือ หรือน้ำต้มสุกทำให้แข็งตัวเป็นก้อน คล้ายเต้าหู้หรือวุ้น ใส่สมุนไพรและเครื่องเทศเพื่อดับกลิ่นคาวและ เพิ่มความหอมหรือนำเลือดสดมาใส่ในซุสเพื่อบำรุงร่างกาย เป็นวัฒนธรรมการกินที่มีเอกลักษณ์และ สืบทอดกันมานาน มักทำกันในโอกาสพิเศษ เช่น งานปีใหม่ งานแต่งงาน หรือการรวมตัวในครอบครัว สะท้อนถึง “ความสดใหม่” และความอุดมสมบูรณ์ เพราะต้องทำจากสัตว์ที่เพิ่งลั้มใหม่ ๆ เท่านั้น เป็นการแสดงถึงการต้อนรับที่อบอุ่นและการแบ่งปันอาหารที่ดีที่สุดในหมู่เครือญาติ

กลุ่มไทยเชื้อสายจีน

ชาวจีนในไทยเน้นการบริโภคเลือดแบบ “ปรุงสุกจนเป็นก้อน” (Blood Tofu) จากเลือดหมู เลือดเป็ดหรือเลือดไก่ นำมาต้มจนแข็งตัวเป็นก้อนนุ่ม นิยมใส่ในต้มเลือดหมู ข้าวมันไก่ หรือพะโล้ โดยแฝงนัยยะทางสุขภาพ เนื่องจากเลือดเป็ดหรือเลือดหมูถือเป็นอาหาร “เย็น” ช่วยล้างพิษและ บำรุงโลหิต

สำหรับคนไทยทั่วไป ปัจจุบันกระจายไปทุกภูมิภาคคือก๋วยเตี๋ยวน้ำตก ถือเป็นอาหารที่คง เอกลักษณ์ เป็นภูมิปัญญาการทำอาหารจากการขายก๋วยเตี๋ยวน้ำตกในอดีต การปรุงน้ำซุสให้เข้มข้น โดยการนำเลือดสดมาลวกในตะกร้อพร้อมกับเส้นก๋วยเตี๋ยว หรือราดเลือดลงไปบนเนื้อลวกก่อนจะตัก น้ำซุสตามลงไป เลือดที่ตกลงไปในชามจึงกลายเป็นที่มาของชื่อ “ก๋วยเตี๋ยวน้ำตก” โดยเลือดหมูหรือ เลือดวัวที่นำมาในน้ำซุสจะทำให้ซุสมีความเข้มข้นและรสสัมผัส เมื่อเลือดถูกความร้อนในอุณหภูมิ ที่พอเหมาะจะจับตัวช่วยให้น้ำซุสมีความข้นคล้ายๆกับซอส เลือดสดมีส่วนประกอบคือธาตุเหล็กและ โปรตีน เมื่อผสมลงไปในน้ำซุสที่เคี่ยวจากกระดูกและสมุนไพร เช่นอบเชย โป๊ยกั๊ก จะเกิดรสชาติอร่อย และกลิ่นหอมเฉพาะตัว

วิธีการบริโภคและการปรุงอาหาร

ความหลากหลายทั่วโลกในการบริโภคแสดงให้เห็นถึงวิธีการที่หลากหลายที่สังคมต่าง ๆ ใช้ในการรับมือกับความท้าทายในการนำเลือดในฐานะทรัพยากรมาใช้ การบริโภคสามารถจำแนกประเภทได้ตามวิธีการบริโภคและการปรุงอาหารที่เกิดขึ้น ได้แก่

การบริโภคเลือดแบบ Pastoral และ Tonic (การบริโภคเลือดสด)

รูปแบบนี้เป็นลักษณะเฉพาะของกลยุทธ์การยังชีพที่สัมพันธ์กับมูลค่าทางเศรษฐกิจของปศุสัตว์ที่ต้องการบริโภคโดยไม่เป็นอันตรายต่อชีวิตสัตว์โดยใช้เลือดสัตว์ผสมนมในวัฒนธรรมชนเลี้ยงสัตว์หลายกลุ่มในแอฟริกาตะวันออกและแอฟริกาใต้ เช่น ชาวมาไซ (Maasai) เฮเรโร (Herero) และบาฮิมา (Bahima) ชาวมาไซที่อาศัยอยู่ในเคนยาและแทนซาเนียจะดื่มเลือดวัวสดผสมนม (osarge) โดยกรีดเส้นเลือดใหญ่ที่คอวัวมาบริโภคเพื่อให้ได้รับสารอาหารที่มีความต้องการเช่น โปรตีนและธาตุเหล็กที่จำเป็น โดยไม่ทำให้วัวในฝูงที่เลี้ยงเป็นอันตรายต่อชีวิต การบริโภคอาหารดั้งเดิมของชาวมาไซในอดีตประกอบด้วยนม เนื้อ และเลือดเป็นหลัก โดยเฉพาะการบริโภคเลือดและนมที่เป็นแหล่งสำคัญของธาตุเหล็ก โปรตีน และวิตามินเอ ซึ่งจำเป็นต่อร่างกาย เป็นเครื่องดื่มตามพิธีกรรมที่บริโภคในระหว่างการเฉลิมฉลองพิเศษของนักรบโมราน (morans) หรือการรักษาสุขภาพระหว่างการฟื้นตัวของผู้ป่วย เป็นยาบำรุงสำหรับผู้ที่มีระบบภูมิคุ้มกันอ่อนแอ และสตรีหลังคลอดเพื่อช่วยรักษาและทดแทนเลือดที่สูญเสียไป ทำให้การบริโภคเลือดมีลักษณะซึ่งเป็นทั้งสิ่งที่เป็นธรรมดา (ordinary) และศักดิ์สิทธิ์ (sacred)

เช่นเดียวกับชาวเฮเรโรในนามิเบียและบอตสวานา ที่บริโภคเลือดวัวเช่นกัน แต่มักนำมาผสมกับนมเปรี้ยวและนมหมัก เนื่องจากวิถีชีวิตดั้งเดิมของชาวเฮเรโรคือการเลี้ยงปศุสัตว์เช่น วัวและแพะในพื้นที่แห้งแล้ง ทำให้การบริโภคเลือดเป็นกลยุทธ์ทางโภชนาการที่สำคัญในการให้สารอาหารที่จำเป็น ขณะที่ชาวบาฮิมาที่เป็นส่วนหนึ่งของชาวบันยันโคเร (Banyankore) ในยูกันดานั้นแม้การผสมเลือดกับนมนั้นจะไม่โดดเด่นเท่ากับของชาวมาไซ มักเน้นไปที่การบริโภคนม และเนยผ่านการกรอง และสถานะเชิงสัญลักษณ์ของวัวอันโคเล (Ankole) ที่มีเขายาวที่เป็น “ธนาคารที่มีชีวิต” (living bank) เลือดที่ผสมกับนมถูกนำมาใช้เป็นเครื่องดื่มโดยผู้เลี้ยงวัวชาวบาฮิมา และสำหรับบริโภคในครัวเรือนเท่านั้น นอกเหนือจากการผสมสดกับนมธรรมดาแล้วเลือดยังถูกบริโภคในรูปแบบต่าง ๆ เช่น การใช้เนยใสเพื่อเพิ่มรสชาติให้กับเนื้อสัตว์และเลือดที่ปรุงสุก อย่างไรก็ตามการบริโภคที่เกี่ยวข้องกับเลือดสดที่ยังไม่ผ่านการแปรรูป เช่น การบริโภคเลือดจามรีในเนปาล ก่อให้เกิดความเสี่ยงด้านสาธารณสุขในปัจจุบันเกี่ยวกับการแพร่กระจายเชื้อโรคจากสัตว์สู่คน

การบูรณาการด้านการทำอาหาร (รูปแบบแปรรูปและการคงสภาพ)

ในสังคมเกษตรกรรมแบบดั้งเดิม การแปรรูปเลือดสัตว์เป็นรูปแบบเทคโนโลยีโบราณในการลดของเสียและถนอมอาหาร หลายวัฒนธรรมนำเลือดมาเป็นส่วนประกอบหลักในอาหาร โดยใช้คุณสมบัติการทำให้เป็นเจลตามธรรมชาติเมื่อปรุงสุก เลือดมีประวัติถูกนำมาใช้บริโภคนับตั้งแต่สมัยกรีกโบราณและสปาร์ตา โดยมีการกล่าวถึงอาหารที่ชื่อว่า เมลาส โซมอส (Melas Zomos) หรือน้ำซุปดำ (Black Broth) ซึ่งทำจากหมูต้ม เลือด เกลือ และน้ำส้มสายชู ในอังก์การีใช้เลือดหมูหลังจากการเชือดหมูในตอนเช้าทอดกับหัวหอม (Hagymászér) รับประทานเป็นอาหารเช้า การนำเลือดไก่มาผัดกับเครื่องเทศ ที่เรียกว่า ซานเกรซิตา (Sangrecita) ในเปรู การนำไก่หรือกระต่ายปรุงสุกในเลือดของมัน ที่เรียกว่า คาบิเดลา (Cabidela) หรือซิเว็ต (Civet) ซึ่งเป็นสัตว์เนื้อสัตว์ป่าที่خنด้วยเลือด

ในโปรตุเกส และฝรั่งเศส ดินูกวน (Dinuguan) ซึ่งเป็นสตูว์หมูราดน้ำเกรวี่เลือดของฟิลิปปินส์ เซอร์มินา (czernina) ซุปเลือดเปิดของโปแลนด์ หรือใช้เป็นสารเพิ่มความข้นในก๋วยเตี๋ยวน้ำตกของไทย เพื่อเพิ่มความข้นและรสชาติให้กับน้ำซุปร่วมให้มันส์ซึ่มและรสอูมามีประเพณีตะวันตกในยุโรปมักใช้ไส้กรอกเลือด (Blood Sausage) ที่เรียกว่า ไส้กรอกเลือดดำ (Black Pudding) เช่น สหราชอาณาจักร และไอร์แลนด์ บูดงัวร์ (Boudin Noir) ในฝรั่งเศส มอร์ซิลลา Morcilla ในสเปนและละตินอเมริกา เช่นเม็กซิโก คิวบา เปอร์โตรโก บลูทเวิร์สต์ (Blutwurst) ในเยอรมนี รวมทั้งบางส่วนของลาตินอเมริกาและเอเชีย เช่น ปรีเอตัส (prietos) ในชิลี ชูริโซ (chouriço) ในบราซิล ซุนแด (sundae) ในเกาหลี กยूरมา (gyurma) ในทิเบต การแปรรูปอาหารเหล่านี้ทำให้เลือดคงสภาพโดยการแข็งตัว ซึ่งมักจะจับตัวกับธัญพืช เครื่องเทศ และไขมัน ทำให้ได้อาหารที่มีเนื้อสัมผัสแน่น เก็บรักษาได้นาน และมีแคลอรีสูง ในเอเชียเลือดสัตว์มักถูกนำไปแปรรูปปล่อยให้แข็งตัวแล้วตัดเป็นก้อนสี่เหลี่ยมมีเนื้อสัมผัสคล้ายเต้าหู้ (blood tofu) สำหรับใส่ในซุปร่วมและสตูว์ ซึ่งพบเห็นได้ในอาหารจีน เกาหลีและเวียดนาม หรือก๋วยเตี๋ยวไทย แสดงให้เห็นถึงการแปรรูปเลือดให้เป็นแหล่งโปรตีนที่มีประโยชน์ในการใช้รูปแบบเปลี่ยนให้เลือดเป็นของแข็งซึ่งช่วยแก้ไขปัญหาด้านสุขภาพและวัตถุดิบที่มีสถานะของเหลว และยังถูกนำไปใช้ทำเป็นอาหารรูปแบบต่างๆอย่างหลากหลาย เช่น แพนเค้กเลือดของสวีเดน (Blodplättar) หรือพุดดิ้งหวานแบบดั้งเดิมของอิตาลี (Sanguinaccio dolce) ซึ่งเคยทำจากเลือดหมูและช็อกโกแลต

อภิปรายผล

ความจำเป็นทางวัตถุกับข้อจำกัดเชิงสัญลักษณ์

การศึกษาทางมานุษยวิทยาแสดงให้เห็นว่าความจำเป็นทางวัตถุกับข้อจำกัดเชิงสัญลักษณ์ไม่ได้แยกขาดจากกัน แต่ทำงานเสริมกันในการกำหนดแนวทางปฏิบัติด้านโภชนาการ ความจำเป็นต้องบริโภคเลือดในฐานะทรัพยากรที่มีคุณค่าสูงที่ยืนยันได้จากลักษณะทางโภชนาการภายใต้ระบบสัญลักษณ์ที่ควบคุมเงื่อนไขในการการบริโภคหรือการห้าม

เหตุผลของความจำเป็นทางวัตถุสำหรับการบริโภคเลือดสัตว์คือปริมาณสารอาหาร โดยเฉพาะอย่างยิ่งความเข้มข้นของธาตุเหล็ก โดยเลือดวัวดิบ 100 กรัมมีธาตุเหล็ก 35.5 มิลลิกรัม ซึ่งมากกว่าปริมาณที่แนะนำในการบริโภคต่อวันถึงสามเท่า ความเข้มข้นนี้เป็นเหตุผลเชิงหน้าที่ที่ชัดเจน โดยเฉพาะอย่างยิ่งสำหรับกลุ่มผู้เลี้ยงปศุสัตว์ที่บริโภคนมเป็นหลักซึ่งมีธาตุเหล็กต่ำ

ความขัดแย้งระหว่างความจำเป็นทางโภชนาการและอันตรายเชิงสัญลักษณ์ได้รับการแก้ไขผ่านการควบคุมทางวัฒนธรรม วัฒนธรรมการบริโภคเลือดของชาวมาไซหรือการผลิตไส้กรอกในยุโรปได้ถูกกำหนดโดยมาตรการควบคุมทางวัฒนธรรมอย่างเข้มงวด ไม่ว่าจะเป็นการเจาะเลือดตามพิธีกรรม (orpu) หรือการเปลี่ยนแปลงทางเทคโนโลยีไม่ว่าจะเป็นการปรุงหรือการต้ม กระบวนการที่เป็นระบบนี้เปลี่ยนอันตรายเชิงสัญลักษณ์โดยธรรมชาติที่เกี่ยวข้องกับการไหลเวียนของเลือดที่ควบคุมไม่ได้ให้กลายเป็นอาหารที่ได้รับการชำระล้าง จัดหมวดหมู่ และมีประโยชน์ ในทางกลับกัน วัฒนธรรมที่ห้ามการบริโภคเลือดโดยสิ้นเชิง เช่น ในศาสนาฮินดู และศาสนาอิสลาม ซึ่งใช้มาตรการควบคุมที่กีดกันอย่างเข้มงวดโดยในศาสนาฮินดูนั้นการห้ามบริโภคเลือดเป็นหนึ่งในกฎเกณฑ์เกี่ยวกับอาหารที่สำคัญที่สุดและต้องปฏิบัติตามอย่างเคร่งครัด (Douglas, 2002) จากความเชื่อที่ว่า “ชีวิตอยู่ในเลือด” โดยเฉพาะอย่างยิ่งข้อห้ามการกินอวัยวะจากสัตว์ที่ยังมีชีวิตอยู่ ตามข้อบัญญัติทางศาสนาที่ว่า “วิญญาณของเนื้อหนังอยู่ในเลือด เพราะเลือดนั้นเป็นสิ่งที่ขจัดให้บาปให้แก่วิญญาณ” (ตามคัมภีร์ในศาสนา)

เนื่องจากเลือดเป็นสัญลักษณ์ของพลังชีวิตหรือวิญญาณ ดังนั้นการบริโภคเลือดจึงถูกมองว่าเป็นการกระทำที่โหดร้าย ในทางปฏิบัติจึงต้องทำให้เนื้อสัตว์เป็นโคเชอร์ (Kosher) ด้วยกำจัดเลือดทั้งหมดออกก่อน ประเพณีการทำอาหารของชาวยิวจึงเกี่ยวข้องกับกระบวนการสามขั้นตอน ในขั้นตอนแรกประกอบด้วยการฆ่าสัตว์ (Slaughter) ที่เรียกว่า เชชิตา (Shechita) โดยการตัดคออย่างรวดเร็วในแนวนอนโดยใช้มีดคมกริบวิธีนี้ช่วยให้สัตว์ตายเร็วที่สุดและช่วยให้เลือดส่วนใหญ่ไหลออกเองตามธรรมชาติ ขั้นตอนที่สองคือการแช่และการใส่เกลือ เนื้อสัตว์จะถูกนำไปแช่ในน้ำเป็นเวลา 30 นาที และนำมาใส่เกลือที่เรียกว่า เมลิลลาห์ (Melilah) เพื่อกำจัดเลือดที่เหลืออยู่ในเนื้อเยื่อกล้ามเนื้อเป็นเวลาหนึ่งชั่วโมงเกลือทำหน้าที่เป็นสารออสโมติกดึงเลือดขึ้นมาผิว เนื้อสัตว์จะถูกล้างอย่างทั่วถึงสามครั้งเพื่อกำจัดเกลือและเลือดที่ออกมาทั้งหมด และขั้นตอนที่สาม การย่าง (Broiling) สำหรับอวัยวะบางส่วนของสัตว์ที่มีเลือดมากเป็นพิเศษ เช่น ตับ ทำให้การใส่เกลืออย่างเดียวยังไม่เพียงพอ ต้องนำไปย่าง เพื่อเผาไหม้หรือระบายเลือดออกให้หมดก่อนรับประทาน อย่างไรก็ตาม ในหลักการทางศาสนายูดายนั้นปลาไม่ได้ถูกจัดว่าเป็นเนื้อสัตว์ ในประเภทเดียวกับสัตว์เลี้ยงลูกด้วยนมหรือนก นอกเหนือจากเหตุผลทางศาสนาที่ว่าชีวิตอยู่ในสายเลือดแล้ว นักวิชาการหลายคนเสนอว่าหลักการทางศาสนานี้มีจุดประสงค์เพื่อขัดเกลากฎนียัยของมนุษย์จากการกำหนดกระบวนการที่ยุ้งยากในการกำจัดเลือดออก กฎนี้สร้างกำแพงขึ้นระหว่างการฆ่าและการกิน เตือนให้แต่ละบุคคลเคารพชีวิตที่ถูกพรากไป

บางศาสนามีข้อห้ามในการบริโภคอย่างเคร่งครัดเด็ดขาด ได้แก่ ศาสนาอิสลาม ด้วยมีบทบัญญัติว่าการบริโภคเลือดเป็นข้อห้ามเด็ดขาด และมีรากฐานมาจากบทบัญญัติในคัมภีร์อัลกุรอานระบุอย่างชัดเจนว่าเลือดเป็นหนึ่งในไม่กี่สิ่งที่ห้ามบริโภคอย่างเด็ดขาด ตามที่บัญญัติไว้ว่า “พระองค์ทรงห้ามพวกเจ้าเพียงแต่สัตว์ที่ตายแล้ว เลือด เนื้อหมู และสิ่งที่อุทิศให้แก่สิ่งอื่นนอกจากอัลลอฮ์” (Surah Al-Baqarah. 2:173) การห้ามนี้หมายถึง “เลือดที่ไหลออกมา” (Damun Masfuh) ระหว่างกระบวนการฆ่าหรือจากบาดแผล ถือเป็นสิ่งที่ต้องห้าม (Haraam) การบริโภคเลือดถือเป็นอันตรายต่อความบริสุทธิ์ทางจิตวิญญาณเนื่องจากเลือดเป็นสัญลักษณ์ที่เป็นตัวแทนของพลังชีวิตในประเพณีอิสลาม ชีวิตเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์และเป็นของพระเจ้า ดังนั้นจึงควรหลีกเลี่ยงการบริโภคแก่นแท้ของชีวิต แม้ว่าการทำอาหารของชาวมุสลิมจะมีข้อห้ามในการบริโภคเลือดที่ไหลออกมาจากสัตว์รวมทั้งเลือดที่ได้หลังจากการฆ่าหรือใช้เป็นส่วนผสมในอาหาร เช่น ไส้กรอกเลือด หรือพุดดิ้งดำ แต่หากมีเลือดปนอยู่เพียงเล็กน้อยก็อนุญาตให้รับประทานได้ เช่น ในตับ ม้าม หรือเส้นเลือดหัวใจ หากว่าการฆ่านั้นทำถูกต้องตามหลักศาสนา การอนุญาตให้รับประทานได้จึงถือเป็นการยกเว้นจากกฎทั่วไป โดยสิ่งที่สำคัญที่สุดก็คือการฆ่าแบบฮาลาล (Halal) เช่น วิธีการฆ่าแบบซาบิฮา (Zabiha) โดยการตัดเส้นเลือดใหญ่ที่คอสัตว์อย่างรวดเร็วลดการทรมานและให้เลือดไหลออกจากตัวสัตว์ให้ได้มากที่สุด (Fuseini *et al.* 2017) หากว่าสถานการณ์คับขัน อดอยาก การบริโภคแค่เพียงยังชีพไม่ถือว่าเป็นบาป แต่ต้องขึ้นกับหลักศาสนาและบัญชาของพระเจ้า ที่นักวิชาการตีความว่าเป็นเรื่องสุขอนามัยมากกว่า ด้วยเลือดเป็นพาหะที่จะก่อให้เกิดโรคได้ การกำจัดเลือดจึงเป็นหนทางลดความเสี่ยงของโรคที่เกิดจากอาหาร ดังนั้น ทั้งการบริโภคและการห้ามจึงเป็นรูปแบบการจำแนกสารที่อันตรายเชิงสัญลักษณ์ซึ่งมีความเข้มงวด และแตกต่างกันในแต่ละวัฒนธรรม

ความท้าทายในปัจจุบัน

สุขภาพของประชาชนและการบ่อนเซาะทางวัฒนธรรม การบริโภคเลือดแบบดั้งเดิมต้องเผชิญกับความท้าทายที่เพิ่มขึ้นในปัจจุบันอันเนื่องมาจากทั้งข้อจำกัดด้านโครงสร้างพื้นฐานและความเสี่ยงทางชีวภาพ

การบริโภคแบบดั้งเดิม เสียดสก่อให้เกิดปัญหาสุขภาพที่ร้ายแรง โดยเฉพาะอย่างยิ่งความเสี่ยงในการแพร่เชื้อโรคติดต่อจากสัตว์สู่คน เป็นภัยคุกคามสำคัญต่อสุขภาพทั่วโลก ซึ่งเน้นย้ำถึงความสัมพันธ์ที่ซับซ้อนระหว่างมนุษย์ สัตว์ และระบบนิเวศ การจัดการความเสี่ยงนี้ต้องอาศัยข้อมูลทางมานุษยวิทยาที่ตระหนักถึงความสำคัญทางวัฒนธรรมและโภชนาการอันลึกซึ้งของการบริโภคนี้เพื่อก้าวข้ามข้อจำกัดเดิม ๆ

การบ่อนเซาะความรู้ดั้งเดิมได้คุกคามความยั่งยืนของการบริโภคเลือดในฐานะกลยุทธ์การปรับตัว การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม มีรายงานว่า การเปลี่ยนผ่านสู่ระบบเศรษฐกิจแบบตลาด และการลดลงของพื้นที่เลี้ยงสัตว์ เป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้ความรู้ด้านนิเวศวิทยาแบบดั้งเดิมเสื่อมถอยลง การเปลี่ยนแปลงในอาหารของชาวมายาไปสู่คาร์โบไฮเดรตที่มาจากตลาด เช่น โจ๊กข้าวโพด (ugali) เนื่องจากพื้นที่เลี้ยงสัตว์ที่ลดลง แสดงให้เห็นว่าแรงกดดันด้านโครงสร้างพื้นฐานส่งผลโดยตรงต่ออาหารและวัฒนธรรม การเปลี่ยนแปลงนี้ยังมีความสัมพันธ์กับผลลัพธ์ด้านสุขภาพเชิงลบ โดยพบว่าชาวมายาที่ได้รับประทานอาหารแบบเมืองมีอัตราการเกิดปัญหาโรคหัวใจสูงกว่าชาวมายาที่ยังคงรับประทานอาหารแบบดั้งเดิม

การแก้ไขปัญหานี้จำเป็นต้องมีแนวทางที่ครอบคลุมและตระหนักถึงการพึ่งพาซึ่งกันระหว่างสุขภาพของมนุษย์ สัตว์ และระบบนิเวศ ด้วยการมีส่วนร่วมกันระหว่างชุมชนและเจ้าหน้าที่รัฐ เพื่อให้สามารถสืบสานประเพณีที่สำคัญทางโภชนาการต่อไปได้อย่างปลอดภัย มากกว่าการสั่งห้ามจากหน่วยงานของรัฐไม่คำนึงถึงบทบาททางนิเวศวิทยาและเศรษฐกิจที่ซับซ้อนของการบริโภค

สรุป

การบริโภคเลือดสัตว์ (Hemophagy) เป็นวัฒนธรรมเชิงโครงสร้าง ซึ่งเกิดขึ้นเป็นปฏิกิริยาตอบสนองต่อแรงกดดันทางนิเวศและวัฒนธรรมทางวัฒนธรรม ข้อจำกัดทางวัตถุทำให้จำเป็นต้องบริโภคเลือดในฐานะแหล่งอาหารที่มีคุณค่าทางโภชนาการสูง ขณะเดียวกัน สถานะเชิงสัญลักษณ์ของเลือดในฐานะวัตถุที่มีความสัมพันธ์กับชีวิต ความตาย และเครือญาติ ทำให้จำเป็นต้องได้รับการควบคุมทางวัฒนธรรมอย่างเข้มงวด ซึ่งแสดงออกทั้งในฐานะข้อห้าม พิธีกรรม และเทคโนโลยีที่ซับซ้อน การบริโภคเลือดที่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมเผยให้เห็นถึงการสร้างระเบียบให้กับสารชีวภาพที่คลุมเครือของมนุษย์ การเปลี่ยนของเหลวที่อาจเป็นอันตรายให้กลายเป็นอาหารรวมทั้งความสัมพันธ์ทางสังคม

การศึกษาถึงการบริโภคเลือดในอนาคตควรมุ่งเน้นไปที่พลวัตที่หลากหลายของการปรับตัว และการผสมผสานความรู้ดั้งเดิม เมื่อเผชิญกับการถูกผนวกเข้ากับระบบตลาดและการสูญเสียที่ดิน การวิจัยสหสาขาวิชาที่บูรณาการวิทยาศาสตร์โภชนาการ สาธารณสุข และมานุษยวิทยาเชิงวัฒนธรรมถือเป็นสิ่งสำคัญในการทำความเข้าใจและสนับสนุนความยืดหยุ่นของระบบอาหารแบบดั้งเดิมรวมทั้งสุขภาพของมนุษย์และสัตว์ (One Health) ในบริบทปัจจุบัน ต่อการจัดการกับสารที่ได้จากสัตว์ เช่น เลือด รวมถึงข้อห้าม รูปแบบการบริโภค หรือวิธีการกำจัด เพื่อบรรเทาความเสี่ยงที่เกี่ยวข้องกับการแพร่ระบาดของโรคติดต่อจากสัตว์สู่คนในบริบททางวัฒนธรรมและนิเวศวิทยา

กิตติกรรมประกาศ

ขอขอบคุณสนับสนุนการวิจัยจากคณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ปีงบประมาณ 2568

เอกสารอ้างอิง

- อาสา คำภา. (2555). “ปู่และย่าและกับประเพณีเลี้ยงผีเมืองเชียงใหม่. *Suranaree Journal of Social Science*, 6(2): 99-122.
- Davidson, A. (2014). *The Oxford Companion to Food*. Oxon: Oxford University Press.
- Douglas, M. (2002). *Purity And Danger: An Analysis of Concepts of Pollution and Taboo*. New York: Routledge.
- Dillehay, Tom D. (2007). *Monuments, Empires, and Resistance: The Araucanian Polity and Ritual Narratives*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Fuseini, A., Wotton, S. B., Hadley, P. J., & Knowles, T. G. (2017). The Compatibility of Modern Slaughter Techniques with Halal Slaughter: A Review of the Aspects of ‘Modern’ Slaughter Methods That Divide Scholarly Opinion Within the Muslim Community. *Animal Welfare*, 26(3): 301–310.
- Galvin, K. A. (1992). Nutritional Ecology of Pastoralists in Drylands. *Annual Review of Anthropology*, 21: 113-133.
- Harris, M. (1979). *Cultural Materialism: The Struggle for a Science of Culture*. New York: Random House.
- Ho, K. J., et al. (1971). The Maasai of East Africa: Genetic and Environmental Factors in the Control of Cholesterol Metabolism. *Proceedings of the Society for Experimental Biology and Medicine*, 137(1): 10-13.
- Mehta, R., Platt, A. C., Sun, X., Desai, M., Clements, D., & Turner, E. L. (2017). Efficacy of Iron-Supplement Bars to Reduce Anemia in Urban Indian Women: A Cluster-Randomized Controlled Trial. *The American Journal of Clinical Nutrition*, 105(3): 746–757.
- Nestel, P. S. (1986). Diet and Serum Lipids in the Maasai. *The American Journal of Clinical Nutrition*, 44(6).
- Spencer, P. (1988). *The Maasai of Matapato: A Study of Ritual of Rebellion*. Manchester: Manchester University Press

สถานการณ์และข้อเสนอเกี่ยวกับการฟื้นฟูตลาดชุมชนตลาด บ้านคลองช้าง อำเภอมหาราช จังหวัดพระนครศรีอยุธยา¹ The Situation and Proposal Regarding the Revitalization of the Community Market, Ban Khlong Chang Market, Maha Rat District, Phra Nakhon Si Ayutthaya Province

จุลศักดิ์ ชาญณรงค์² อชิระ อุตมาน³ และ พรพรรณ โปร่งจิตร์⁴
Chulasak Charnnaron, Achira Uttaman, and Pornpan Prongchit

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ 2 ประการ (1) เพื่อศึกษาสถานการณ์ของตลาดชุมชน ตลาดบ้านคลองช้าง อำเภอมหาราช จังหวัดพระนครศรีอยุธยา และ (2) เพื่อระบุข้อเสนอการฟื้นฟูตลาดชุมชน ตลาดบ้านคลองช้าง อำเภอมหาราช จังหวัดพระนครศรีอยุธยา เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ โดยการวิเคราะห์เอกสาร และการสัมภาษณ์กับกลุ่มผู้ให้ข้อมูลด้านองค์ความรู้ในชุมชน และ ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องโดยตรงเกี่ยวกับการฟื้นฟูตลาดชุมชน รวม 22 รูป/คน ด้วยวิธีการวิเคราะห์เนื้อหา ผลการวิเคราะห์พบว่า (1) สถานการณ์ของตลาดชุมชน ตลาดบ้านคลองช้าง อำเภอมหาราช จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน อธิบายผ่านสภาพแวดล้อมทางกายภาพอันเป็นชุมชนลุ่มแม่น้ำ ตลาดมีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกับน้ำและช่องทางการสัญจรทางน้ำเป็นหลัก ต่อมาเกิดการย้ายถิ่นฐาน รวมถึงผู้นำท้องถิ่นและนักการเมืองท้องถิ่นให้ความสำคัญกับการพัฒนาด้านอื่น โดยเฉพาะมีถนนตัดผ่านบริเวณตลาดชุมชนซึ่งถือได้ว่าเป็นการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญและเปลี่ยนแปลงสถานการณ์ของตลาดชุมชนให้ไม่สามารถเป็นตลาดชุมชนในรูปแบบเดิมได้ และ (2) ข้อเสนอในการฟื้นฟูตลาดชุมชน ตลาดบ้านคลองช้าง อำเภอมหาราช จังหวัดพระนครศรีอยุธยา แบ่งเป็น 3 ด้านหลัก ประกอบด้วย 1. ด้านการปรับปรุงทางกายภาพให้กลายเป็นตลาดชุมชนเชิงอนุรักษ์ 2. ด้านนโยบายของผู้นำท้องถิ่นเพื่อการฟื้นฟูตลาดชุมชน ให้การทำงานในลักษณะเครือข่าย ภาครัฐ เอกชน โดยเฉพาะภาคประชาสังคม และ คนในชุมชน สู่การเป็นตลาดชุมชนเชิงท่องเที่ยว และ 3 ด้านการมีส่วนร่วมของประชาชนในท้องถิ่น ผ่านการให้ความร่วมมือในการเป็นแหล่งข้อมูลไปจนถึงเป็นส่วนหนึ่งของคณะทำงานเพื่อฟื้นฟูตลาดบ้านคลองช้าง

คำสำคัญ : ตลาดชุมชน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

¹งานวิจัยทุนคณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

Granted research funding from Faculty of Social Sciences, Srinakharinwirot University.

²รองศาสตราจารย์ ดร.ประจักษ์ภาควิชารัฐศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ กรุงเทพฯ

Associate Professor, Department of Political Science, Faculty of Social Sciences, Srinakharinwirot University, Bangkok.

³อาจารย์ ดร.ประจักษ์ภาควิชาสังคมวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ กรุงเทพฯ

Lecturer, Department of Sociology, Faculty of Social Sciences, Srinakharinwirot University, Bangkok.

⁴ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ประจักษ์ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ กรุงเทพฯ

Assistant Professor, Department of History, Faculty of Social Sciences, Srinakharinwirot University, Bangkok.

Corresponding author e-mail: chulasak@g.swu.ac.th

ARTICLE HISTORY: Received 18 March 2024, Revised 25 February 2025, Accepted 4 June 2025

Abstract

This research had two objectives: (1) to examine the situation of Ban Khlong Chang Community Market in Maharat District, Phra Nakhon Si Ayutthaya Province, and (2) to identify proposals for the revitalization of Ban Khlong Chang Community Market in Maharat District, Phra Nakhon Si Ayutthaya Province. This study employed a qualitative research approach, utilizing document analysis and in-depth interviews with 22 key informants, including community knowledge holders and individuals directly involved in the revitalization of the community market. Data were analyzed using content analysis.

The findings revealed that: (1) the situation of Ban Khlong Chang Community Market from the past to the present can be understood through its physical environment as a riverine community. Historically, the market was closely connected to water resources and water-based transportation routes. Subsequently, population migration occurred, while local leaders and politicians increasingly prioritized other forms of development. In particular, the construction of a road through the market area constituted a major turning point that significantly altered the market's circumstances, making it impossible for the community market to continue functioning in its traditional form. (2) Proposals for the revitalization of Ban Khlong Chang Community Market can be categorized into three main dimensions: first, physical improvements aimed at transforming the market into a conservation-oriented community market; second, local leadership policies that promote revitalization through collaborative networks involving government agencies, the private sector, civil society organizations, and community members, with the goal of developing the market into a tourism-oriented community market; and third, the participation of local residents through their involvement as information providers and as members of working groups responsible for the revitalization of Ban Khlong Chang Community Market.

Keywords: *Community market, Phra Nakhon Si Ayutthaya*

บทนำ

สังคมมนุษย์ (ในที่นี้คือสังคมไทย) ในอดีตมีระบบเศรษฐกิจแบบเลี้ยงตัวเองโดยที่แต่ละครอบครัวสามารถผลิตสิ่งที่สามารถตอบสนองความต้องการของตนเองได้ เมื่อสังคมมีการพัฒนาขึ้นประกอบกับการผลิตที่มีจำนวนมากเกินความจำเป็นประกอบกับความสามารถผลิตที่สูงขึ้นจึงเกิดการแลกเปลี่ยนสินค้าและบริการขึ้น โดยการแลกเปลี่ยนนี้เริ่มเกิดขึ้นภายในชุมชนไปจนถึงการแลกเปลี่ยนระหว่างเมืองที่อยู่ไกลออกไปหรือชุมชนอื่น ดังนั้นแหล่งแลกเปลี่ยนสินค้าในยุคสมัยนั้นจึงยังไม่มีสถานที่ที่แน่นอนและถาวร เมื่อสังคมมีการเจริญเติบโตมากขึ้นจนกลายเป็นเมืองใหญ่มีสภาพฐานะเป็นสังคมเมืองส่งผลให้การค้าขายแลกเปลี่ยนสินค้าเริ่มขยายตัว มีความต้องการสินค้าบริโภคอุปโภคที่เพิ่มขึ้นจึงจำเป็นต้องมีสถานที่แลกเปลี่ยนสินค้า ซึ่งจะต้องเป็นที่ที่คนในชุมชนหรือสังคมนั้นรู้จักรวมตัวเป็นศูนย์กลาง

ในการคมนาคมทางบกและทางน้ำที่สามารถเดินทางไปได้สะดวกโดยเรียกสถานที่นี้ว่า “ตลาด” (รัตตญา เทวรักษ์. 2560) ตลาดจึงเป็นสถานที่เพื่อซื้อและขายสินค้าทั้งในรูปแบบของวัตถุดิบและสินค้าสำเร็จรูป เป็นประจำ เป็นครั้งคราว หรือตามวันที่กำหนด ตลาดจึงมีความสำคัญกับมนุษย์เพราะมนุษย์ต้องการสินค้าบริการตามความต้องการที่แตกต่างและเพิ่มมากขึ้น นอกจากนี้ตลาดยังเป็นแหล่งที่ก่อให้เกิดรายได้ทำให้มนุษย์มีชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีและในยุคปัจจุบันกิจกรรมทางการตลาดต่าง ๆ มีการเปลี่ยนแปลงไปตามสภาพแวดล้อมของสังคมเมือง ตลาดจึงมิได้เป็นเพียงจุดแลกเปลี่ยนค้าขายสินค้าแต่เป็นสถานที่ที่แสดงให้เห็นวัฒนธรรมความเป็นอยู่ของคนในสังคมนั้นๆ ด้วย (สุปัญญา ไชยชาญ. 2551: 21) หรือกล่าวได้ว่าตลาดจึงเป็นแหล่งซื้อขายสินค้าและศูนย์กลางของคนในชุมชน (วราภรณ์ จิวชัยศักดิ์. 2555) นอกจากนี้ตลาดยังมีพัฒนาการไปตามการขยายตัวของสังคมเมืองตามยุคสมัยโดยกิจกรรมที่เกิดขึ้นจาก “ตลาด” เป็นเครื่องมือก่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนและบริการเพื่อตอบสนองความพึงพอใจและเป็นตัวเชื่อมระหว่างเจ้าของสินค้าและผู้บริโภคเป็นการสร้างโอกาสให้ผู้ผลิตหรือเจ้าของสินค้าหรือผู้บริโภคได้มีโอกาสพบกันถึงแม้ว่ากิจกรรมด้านการตลาดในปัจจุบันจะมีความสลับซับซ้อนแต่ลักษณะและความสำคัญของตลาดยังคงมีตราบนิจกาล (กรมส่งเสริมการปกครองท้องถิ่น. 2550: 25)

ดังกล่าว่าข้างต้นแม้ว่าสังคมไทยจะมีการแปรเปลี่ยนไปแต่ตลาดที่มีมาแต่เดิมและเป็นพื้นฐานของการแลกเปลี่ยนของคนในชุมชนหรือที่เรียกว่า “ตลาดชุมชน” ยังคงมีความสำคัญและความจำเป็นสังคมโลกมรดกตลอดถึงสังคมไทยไทยเริ่มหันกลับมาทบทวนแนวคิดการพัฒนาที่สมดุล รัฐให้ความสำคัญกับการดำเนินนโยบายเศรษฐกิจในระดับชุมชนที่ให้ความสำคัญกับการเพิ่มความสามารถในการผลิตรากฐานของประเทศที่อยู่ภาคเกษตรรวมทั้งการสนับสนุนฐานการผลิต การแปรรูปและการตลาด การเชื่อมโยงกับภาคการท่องเที่ยวเพื่อที่จะเป็นช่องทางในการสร้างรายได้ให้กับชุมชนตลอดจนให้หน่วยงานในท้องถิ่นสร้างกลไกการพัฒนาและอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและแหล่งท่องเที่ยวระดับพื้นที่ เพื่อแก้ไขการเผชิญปัญหาทางเศรษฐกิจในระดับรากหญ้า (สิริยา รัตนช่วย. 2557: 4) ตลาดชุมชนจึงเป็นอีกแนวทางหนึ่งในการที่จะขับเคลื่อนเศรษฐกิจท้องถิ่นเพราะเป็นสิ่งที่คู่กับวิถีชีวิตของสังคมไทยที่ผูกพันกับการค้าขายผ่านตลาดมาอย่างช้านาน นอกจากนี้ตลาดชุมชนที่มีศักยภาพย่อมเป็นทางเลือกให้กับนักท่องเที่ยว (กรมการค้าภายใน. 2559: 1) นอกจากนี้ตลาดชุมชนยังเป็นพื้นที่ที่คนในชุมชนได้มาร่วมทำกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับระบบเศรษฐกิจของชุมชน โดยที่คนในชุมชนมาร่วมกันเพื่อนำสินค้ามาซื้อขาย แลกเปลี่ยนกัน อยู่บนฐานความสัมพันธ์ของคนในชุมชนมีการช่วยเหลือเกื้อกูลกันผ่านกระบวนการมีส่วนร่วมในการดำเนินการ การพัฒนา การดูแลรักษา อยู่บนฐานจิตสำนึกความเป็นเจ้าของร่วมกันผ่านกิจกรรมต่าง ๆ (เสรี พงศ์พิศ. 2546: 28-76) ดังนั้นตลาดชุมชนในปัจจุบันจึงมิได้เป็นเพียงแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมแต่เป็นแหล่งหรือศูนย์รวมของคนในชุมชนในการปฏิสัมพันธ์ระหว่างกัน หรือดังที่ วิชชุดา เขียวเกตุ (2559) กล่าวว่า ตลาดชุมชนนอกจากจะมองในมุมเศรษฐกิจที่เป็นที่สร้างรายได้และสร้างงานให้กับคนในพื้นที่ แต่ยังเป็นพื้นที่ให้คนในพื้นที่นั้นได้ร่วมกันรักษาและพัฒนาพื้นที่ของตัวเองที่จะทำให้เกิดเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่มีความน่าสนใจทำให้มีการคิดสร้างกิจกรรมที่สามารถเปิดโอกาสให้นักท่องเที่ยวได้มีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ จึงทำให้ในหลายพื้นที่เล็งเห็นถึงความสำคัญถึงกระบวนการจัดการที่ได้มีการสร้างความร่วมมือทั้งภาครัฐ ภาคเอกชน และชุมชน เพื่อจะร่วมกันพัฒนาการท่องเที่ยวและพัฒนาคุณภาพชีวิตของคนให้ดีขึ้นโดยให้คนในชุมชนมีส่วนร่วมต่อการจัดการแหล่งท่องเที่ยวในพื้นที่ของตัวเองที่จะมุ่งเน้นการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนเพิ่มมากขึ้น

สำหรับพื้นที่ศึกษา ตลาดบ้านคลองช้าง อำเภอมหาราช จังหวัดพระนครศรีอยุธยา เป็นตลาดชุมชนเก่าที่แต่เดิมเป็นตลาดชุมชนที่เป็นแหล่งการแลกเปลี่ยนซื้อขายระหว่างคนในชุมชนและชุมชนใกล้เคียง นอกจากนี้ตลาดบ้านคลองช้างยังเป็นแหล่งพ่อค้าขายสินค้าประเภทสินค้าท้องถิ่นของกลุ่มผลิตภัณฑ์ชุมชนรวมถึงกลุ่มแม่บ้านผลิตสินค้าตามศักยภาพชุมชนอีกด้วย ดังนั้นตลาดบ้านคลองช้างแต่เดิมนอกจากจะเป็นตลาดชุมชนแล้วยังเป็นที่พบปะแลกเปลี่ยนทัศนะต่าง ๆ ของคนในชุมชนจนในอดีตมีการจัดเวทีชุมชนแสดงความคิดเห็นของชุมชนในประเด็นต่าง ๆ อยู่บ่อยครั้ง รวมถึงเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมพื้นถิ่นที่ได้สัมผัส เรียนรู้ หรือมีประสบการณ์โดยตรงกับสภาพแวดล้อมธรรมชาติใกล้เคียงของอำเภอมหาราช จังหวัดพระนครศรีอยุธยาด้วยปัจจัยทางเศรษฐกิจและการเปลี่ยนแปลงของสังคม รวมถึงโดยเฉพาะในช่วงวิกฤตโควิด 19 ที่ผ่านมามีผลกระทบต่อตลาดชุมชนแห่งนี้เริ่มซบเซา อย่างไรก็ตามหลังจากวิกฤตดังกล่าวได้ทุเลาเบาบางลงและจากการส่งเสริมศักยภาพชุมชนของรัฐบาลร่วมกับสถานศึกษาภายใต้โครงการมหาวิทยาลัยสู่ตำบล ของกระทรวงการอุดมศึกษา วิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรมซึ่งเป็นโครงการที่ส่งเสริมและสนับสนุนให้มหาวิทยาลัยได้สามารถใช้องค์ความรู้ งานวิจัย เทคโนโลยี นวัตกรรม และทรัพยากรของมหาวิทยาลัย ในการพัฒนาพื้นที่ ทำให้คนในชุมชนเห็นถึงคุณค่าของตนเองเกิดความตระหนักในวิถีการทำงานร่วมกันของคนชุมชนและหน่วยอื่น ในที่นี้คือสถานศึกษาในระหว่างจัดทำโครงการของคณะผู้วิจัยกับคนในชุมชนนอกจากการพัฒนาสินค้าและบริการภายใต้โครงการดังกล่าวร่วมกันยังได้มีการประชุมร่วมกันอย่างไม่เป็นทางการกับคณะผู้วิจัยในการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืนและสร้างแผนการตลาดเพื่อส่งสินค้าและบริการแก่ผู้ซื้อให้เป็นรูปธรรมทำให้พบว่าแต่เดิมในบริเวณนี้มีตลาดชุมชนดังกล่าวข้างต้นจากการประชุมหารือจึงเห็นพ้องต้องกันถึงประเด็นการหาวิธีฟื้นฟูตลาดชุมชนบ้านคลองช้างขึ้นอันมีเป้าหมายหลักเพื่อฟื้นคืนกิจกรรมของชุมชนและสร้างรายได้เสริมให้กับคนในชุมชนและชุมชนใกล้เคียงดังที่เคยเป็นมาในอดีตเพื่อเป้าหมายสูงสุดเพื่อยกระดับรายได้และคุณภาพชีวิตของคนในชุมชน ด้วยเหตุผลจากที่กล่าวมาข้างต้น งานวิจัยชิ้นนี้จึงเกิดขึ้นผ่านคำถามการวิจัยว่าสถานการณ์ของตลาดชุมชน ตลาดบ้านคลองช้าง อำเภอมหาราช จังหวัดพระนครศรีอยุธยา จากอดีตจวบจนปัจจุบันเป็นเช่นไร โดยเฉพาะการร่วมมือกันของคนชุมชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องได้ดำเนินการอะไรและอย่างไรไปแล้วบ้างมีปัญหาอุปสรรคในเบื้องต้นอย่างไร และมีข้อเสนออะไรและอย่างไรบ้างจากทั้งคนในชุมชนและหน่วยงานหรือผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในการฟื้นฟูตลาดชุมชน บ้านคลองช้าง อำเภอมหาราช จังหวัดพระนครศรีอยุธยาให้กลับมาเป็นตลาดชุมชนของชุมชนเพื่อชุมชนอีกครั้ง

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาสถานการณ์ของตลาดชุมชน ตลาดบ้านคลองช้าง อำเภอมหาราช จังหวัดพระนครศรีอยุธยา
2. เพื่อระบุข้อเสนอในการฟื้นฟูตลาดชุมชน ตลาดบ้านคลองช้าง อำเภอมหาราช จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

ระเบียบวิธีวิจัย

สำหรับการดำเนินการวิจัยเพื่อตอบสนองวัตถุประสงค์งานวิจัยสอดคล้องกับวัตถุประสงค์เพื่อตอบสนองวัตถุประสงค์ข้อแรก ใช้แบบวิเคราะห์เอกสารและแบบสัมภาษณ์ โดยเป็นข้อมูลจากบทความ งานวิจัย หนังสือพิมพ์ หนังสือเล่ม วารสารวิชาการ ข้อมูลสถิติ และวิทยานิพนธ์ที่เกี่ยวข้อง

ตลอดจนฐานข้อมูลอิเล็กทรอนิกส์ที่เกี่ยวข้องกับตลาดชุมชน ตลาดบ้านคลองช้าง อำเภอมหาราช จังหวัดพระนครศรีอยุธยา สำหรับการสัมภาษณ์ สัมภาษณ์ในประเด็นสถานการณ์ของตลาดชุมชน ตลาดบ้านคลองช้าง อำเภอมหาราช จังหวัดพระนครศรีอยุธยากับผู้ให้ข้อมูลหลัก จำนวน 10 รูป/คน และ เพื่อตอบสนองวัตถุประสงค์ข้อที่สอง ใช้แบบบันทึกการสัมภาษณ์ประเด็นระบุข้อเสนอในการฟื้นฟูตลาดชุมชน ตลาดบ้านคลองช้าง อำเภอมหาราช จังหวัดพระนครศรีอยุธยากับผู้ให้ข้อมูลหลัก จำนวน 12 คน จากนั้นผู้วิจัยรวบรวมสังเคราะห์ข้อมูลนำเสนอเพื่อสรุปผลวัตถุประสงค์งานวิจัย โดย การวิเคราะห์ข้อมูลด้วยวิธีการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis)

ผลการวิจัย

ผลการวิจัยแบ่งเป็น 3 ส่วนหลัก ประกอบด้วย

ประการแรก ผู้ให้ข้อมูลหลักของงานวิจัยครั้งนี้ รวมทั้งสิ้น 22 รูป/คน สอดคล้องกับวัตถุประสงค์งานวิจัย เพื่อตอบสนองวัตถุประสงค์งานวิจัยข้อแรก ประกอบด้วย ข้อมูลจากบทความ งานวิจัย หนังสือพิมพ์ หนังสือเล่ม วารสารวิชาการ ข้อมูลสถิติ และวิทยานิพนธ์ที่เกี่ยวข้อง ตลอดจนฐานข้อมูลอิเล็กทรอนิกส์ที่เกี่ยวข้องกับตลาดชุมชน ตลาดบ้านคลองช้าง อำเภอมหาราช จังหวัดพระนครศรีอยุธยา และ สำหรับผู้ให้ข้อมูลหลัก ประกอบด้วย กลุ่มผู้ให้ข้อมูลด้านองค์ความรู้ในชุมชน ประกอบด้วย 1) ปราชญ์ชาวบ้าน จำนวน 1 คน 2) ผู้นำทางศาสนา จำนวน 1 รูป/คน และ 3) ผู้นำชุมชน จำนวน 1 คน รวม 3 รูป/คน กลุ่มผู้ประกอบการร้านค้าชุมชน (เดิม) ในตำบล จำนวน 7 คน รวมผู้ให้ข้อมูลหลัก เพื่อตอบสนองวัตถุประสงค์ข้อแรกจำนวน 10 รูป/คน และ เพื่อตอบสนองวัตถุประสงค์ข้อที่สอง ผู้ให้ข้อมูลหลัก คือ ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องโดยตรงเกี่ยวกับการฟื้นฟูตลาดชุมชน ตลาดบ้านคลองช้าง อำเภอมหาราช จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ผู้ให้ข้อมูลหลัก คือ ตัวแทนจาก 2 กลุ่มหลัก ประกอบด้วย (1) กลุ่มผู้ให้ข้อมูลในพื้นที่ ประกอบด้วย 1) กลุ่มผู้นำชุมชน จำนวน 2 คน 2) ตัวแทนประชาชนในพื้นที่ที่ไม่ใช่ผู้ประกอบการ จำนวน 2 คน 3) ผู้ประกอบการร้านค้าชุมชน จำนวน 2 คน 4) ตัวแทนจากวิสาหกิจชุมชนในพื้นที่ จำนวน 2 คน รวม 8 คน และ (2) กลุ่มผู้ให้ข้อมูลจากหน่วยงานสนับสนุน ประกอบด้วย 1) ตัวแทนจากเทศบาลตำบลโรงช้าง จำนวน 2 คน 2) ตัวแทนจากหน่วยงานระดับจังหวัด จำนวน 2 คน รวม 4 คน รวมผู้ให้ข้อมูลหลักเพื่อตอบสนองวัตถุประสงค์ข้อที่สองจำนวน 12 คน

ประการที่สอง สถานการณ์ของตลาดชุมชน ตลาดบ้านคลองช้าง อำเภอมหาราช จังหวัดพระนครศรีอยุธยา พบว่า สามารถกำหนดประเด็นศึกษาสถานการณ์ของตลาดชุมชนได้ 2 ประเด็น ได้แก่ สถานการณ์ของตลาดตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน อธิบายผ่านสภาพแวดล้อมทางกายภาพอันเป็นชุมชนลุ่มแม่น้ำลพบุรีจึงมีน้ำท่วมขังเป็นประจำทำให้ตลาดมีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกับน้ำและช่องทางการสัญจรทางน้ำเป็นหลักอันเป็นลักษณะของตลาดน้ำที่อยู่คู่กับชุมชนและเป็นตลาดเชื่อมโยงกับชุมชนชนใกล้เคียงผ่านการค้าขายทางน้ำ สภาพทางสังคมของตลาดบ้านคลองช้างโดยส่วนใหญ่เป็นคนที่อาศัยอยู่ในบริเวณบ้านคลองช้างมาแต่เดิมและมีชาวจีนอพยพมาอาศัยอยู่ในบริเวณปากคลองช้างมาตั้งแต่อดีต โดยคนที่อาศัยอยู่ในบริเวณแต่เดิมมีการประกอบอาชีพเป็นเกษตรกรทำนาและทำประมงน้ำจืดแบบชาวอยุธยา ผลผลิตและผลิตภัณฑ์ที่นำมาขายจึงเป็นสินค้าแปรรูปผลิตเองจากผลผลิตทางการเกษตร ตลาดจึงเป็นตลาดที่คึกคักและอุดมสมบูรณ์ค่อนข้างมาก ประกอบกับได้รับการส่งเสริมจากภาครัฐผ่านผู้ใหญ่บ้านและกำนันที่มีความเข้มแข็งทำให้ชุมชนเป็นศูนย์กลางการค้าขายแลกเปลี่ยนดังกล่าวข้างต้น ต่อมาสภาพทางเศรษฐกิจเริ่มมีการเปลี่ยนแปลงจากค้าขายในตลาดชุมชนสู่การค้าขาย

ไปค้าขายบริเวณพื้นที่ห่างไกลหรือพื้นที่ที่ความเจริญยังไม่สามารถเข้าไปถึงได้มากนัก เพราะจะทำให้พ่อค้าแม่ค้าเหล่านั้นได้รับกำไรที่สูงกว่าการค้าขายในบริเวณตลาดชุมชน และนอกจากนี้ผู้นำท้องถิ่นและนักการเมืองท้องถิ่นที่มาจากการเลือกตั้งมักให้ความสำคัญกับโครงการที่เกี่ยวข้องกับโครงสร้างพื้นฐานมากกว่าการปรับปรุงฟื้นฟูตลาดชุมชน และในปัจจุบันบริเวณตลาดชุมชน ตลาดบ้านคลองช้างใช้การคมนาคมทางถนนเป็นสำคัญ เนื่องจากการตัดถนนผ่านบริเวณตลาดชุมชนซึ่งถือได้ว่าเป็นการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญและเปลี่ยนแปลงสถานการณ์ของตลาดชุมชนให้ไม่สามารถเป็นตลาดชุมชนในรูปแบบเดิมได้ นอกจากนี้ปัจจัยที่ส่งผลต่อการผลักดันให้คนในบริเวณตลาดบ้านคลองช้างย้ายถิ่นฐานออกจากตลาดปากคลองช้าง คือ การพัฒนาในรูปแบบชุมชนเมืองทำให้คนในบริเวณตลาดบ้านคลองช้างมีการย้ายถิ่นฐานออกจากบ้านคลองช้าง และ การศึกษาในระดับที่สูงขึ้นของคนในชุมชนทำให้การย้ายถิ่นฐานไปประกอบอาชีพในพื้นที่อื่น ๆ ที่มีความสอดคล้องกับระดับการศึกษาและวิชาชีพที่สำเร็จการศึกษาของตนเองเพิ่มมากขึ้น

ประการที่สาม สำหรับข้อเสนอในการฟื้นฟูตลาดชุมชน ตลาดบ้านคลองช้าง อำเภอมหาราช จังหวัดพระนครศรีอยุธยา แบ่งเป็น 3 ด้านหลัก ประกอบด้วย

1) ด้านการปรับปรุงทางกายภาพต่อตลาดชุมชน ควรมีการปรับปรุงสิ่งก่อสร้างที่ช่วยส่งเสริมภาพลักษณ์ของตลาดชุมชนให้มีความสวยงามและน่าสนใจ แต่ไม่ถอดทิ้งหรือทำลายสถาปัตยกรรมเดิมของตลาดชุมชน ปรับปรุงทางเดินต่าง ๆ ทั้งภายในตลาดและริมแม่น้ำลพบุรีให้มีความปลอดภัยและสะดวกสบายต่อการเดินตลาดชุมชน จัดทำป้ายแสดงรายละเอียดของสถานที่สำคัญหรือร้านค้าที่มีความเก่าแก่ภายในตลาดและยังคงดำเนินกิจการอยู่เพื่อการท่องเที่ยวภายในชุมชน

2) ด้านนโยบายของผู้นำท้องถิ่นเพื่อการฟื้นฟูตลาดชุมชน โดยการทำงานในลักษณะเครือข่ายภาครัฐ เอกชน โดยเฉพาะภาคประชาสังคม และ คนในชุมชน ส่งการเป็นตลาดชุมชนเชิงท่องเที่ยว ทั้งนี้หน่วยงานภาครัฐที่มีส่วนเกี่ยวข้องโดยตรงควรมีนโยบายสนับสนุนให้เกิดการจัดงานประจำปีตามเทศกาลต่าง ๆ ณ ตลาดชุมชน เพื่อดึงดูดนักท่องเที่ยวมาท่องเที่ยวในเชิงวัฒนธรรมชุมชนและส่งเสริมให้มีการนำตลาดชุมชนสู่การเป็นพื้นที่แห่งการเรียนรู้ประวัติศาสตร์และวิถีชีวิตของผู้นับบ้านคลองช้างอีกด้วย และ

3) ด้านการมีส่วนร่วมของประชาชนในท้องถิ่นเพื่อการฟื้นฟูตลาดชุมชน ประชาชนในท้องถิ่นบริเวณตลาดบ้านคลองช้างควรมีส่วนร่วมกับภาครัฐและภาคเอกชนที่เกี่ยวข้องในการฟื้นฟูตลาดบ้านคลองช้าง ผ่านการให้ความร่วมมือในการเป็นแหล่งข้อมูลไปจนถึงเป็นส่วนหนึ่งของคณะทำงานเพื่อฟื้นฟูตลาดบ้านคลองช้าง

สรุปและอภิปรายผล

สำหรับการอภิปรายผลจึงอภิปรายตามผลการวิเคราะห์ จึงแบ่งการอภิปรายผลการวิจัยเป็น 2 ส่วน ประกอบด้วย

1) สถานการณ์ของตลาดชุมชน ตลาดบ้านคลองช้าง อำเภอมหาราช จังหวัดพระนครศรีอยุธยา พบว่า มีสภาพปัญหาเกิดจากการเปลี่ยนแปลงสภาพทางเศรษฐกิจ จากการค้าขายในตลาดชุมชนสู่การย้ายถิ่นฐานไปค้าขายบริเวณพื้นที่ห่างไกลหรือพื้นที่ที่ความเจริญยังไม่สามารถเข้าไปถึงได้มากนัก ปัญหาจากผู้นำชุมชน ทั้งผู้นำท้องถิ่นและนักการเมืองท้องถิ่น ให้ความสำคัญในการพัฒนาด้านอื่นมากกว่า สอดคล้องกับงานวิจัยของกฤษฎี พรธนาภพ (2556) ในงานวิจัยเรื่องการจัดการตลาด

ชุมชนขององค์การบริหารส่วนตำบลนาโพธิ์ อำเภอบุณฑริก จังหวัดอุบลราชธานี ซึ่งมีวัตถุประสงค์เพื่อทราบถึงสภาพปัญหาของการจัดการตลาดชุมชนขององค์การบริหารส่วนตำบลนาโพธิ์ อำเภอบุณฑริก จังหวัดอุบลราชธานี พบว่าปัญหาการจัดการตลาดชุมชนต้องมีการพัฒนาผู้นำ คณะกรรมการ สมาชิก และประชาชนในระดับพื้นที่ให้มีจิตสำนึกในการทำงานร่วมกัน ต้องมีการพบปะแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ทักษะ ประสพการณ์ระหว่างผู้จัดตลาดชุมชนและผู้ขายในระดับพื้นที่อย่างสม่ำเสมอและต่อเนื่อง และปัญหาการเปลี่ยนแปลงด้านกายภาพของที่ตั้งตลาด เนื่องจากมีการตัดถนนผ่านบริเวณตลาดชุมชนซึ่งถือได้ว่าเป็นการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญและเปลี่ยนแปลงสถานการณ์ของตลาดชุมชนให้ไม่สามารถเป็นตลาดชุมชนในรูปแบบเดิมได้ สอดคล้องกับงานของอุมาทิพย์ วรพิพัฒน์ (2563) ปริญญาโทระดับนี้ ศึกษาการเปลี่ยนแปลงของชุมชนตลาดบ้านใหม่อำเภอเมืองจังหวัดฉะเชิงเทรา ระหว่าง พ.ศ. 2447 -2517 ซึ่งมีสถานการณ์ของตลาดใกล้เคียงกัน กล่าวคือชุมชนตลาดบ้านใหม่ เป็นชุมชนริมน้ำบางปะกงมีคนไทยและคนจีนมีการเปลี่ยนแปลงจากการเป็นชุมชนเล็ก ๆ มาเป็นชุมชนที่เป็นศูนย์กลางการค้า การเดินทาง และมีประชากรหลากหลายเชื้อชาติเข้ามาทำงาน ค้าขาย และตั้งถิ่นฐาน ภายหลังลดความสำคัญด้านการเป็นศูนย์กลางเศรษฐกิจลงอันเป็นผลจากการพัฒนาประเทศที่เน้นการสร้างถนนทำให้ชุมชนขยายตัวไปตามแนวถนนที่ตัดใหม่แทนและการพัฒนาตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ทำให้ภาคตะวันออกกลายเป็นนิคมอุตสาหกรรม

2) ข้อเสนอเกี่ยวกับการฟื้นฟูตลาดชุมชน ตลาดบ้านคลองช้าง อำเภอมหาสาร จังหวัดพระนครศรีอยุธยา แบ่งเป็น 3 ด้านหลัก ประกอบด้วย (1) ด้านการปรับปรุงทางกายภาพต่อตลาดชุมชนให้มีความสวยงามและน่าสนใจรวมถึงยังคงคุณค่าทางจิตใจและศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่นเดิม พบว่าสอดคล้องกับงานของ ชูติรัตน์ เจริญสุข อาคม เจริญสุข และ ปาริฉัตร วิมูลชาติ (2556) ในงานวิจัยเรื่อง การวิจัยปฏิบัติการด้านการมีส่วนร่วมเพื่อหาแนวทางการพัฒนาและสร้างความเข้มแข็งให้ตลาดชุมชนเจ็ดเสมียน ซึ่งพบว่าปัจจัยเกื้อหนุนที่เอื้อต่อการพัฒนาให้เป็นตลาดชุมชนที่ยั่งยืน คือการพัฒนาสิ่งแวดล้อมทางกายภาพที่มีแต่เดิม เช่น ห้องแถวไม้เก่า ลานโล่งตรงกลางระหว่างห้องแถวสองฝั่งลานโพธิ์ซึ่งมีต้นโพธิ์ใหญ่อายุมากกว่า 100 ปี ชายฝั่งริมแม่น้ำแม่กลองที่มีทิวทัศน์ที่สวยงามที่ยังคงมีสภาพตามธรรมชาติและสถานีรถไฟเจ็ดเสมียน การฟื้นฟูงานประเพณีและวัฒนธรรมที่เป็นอัตลักษณ์ของชุมชน เช่น งานแห่ดอกไม้ท้ายสงกรานต์และงานศาลเจ้า ผ่านภูมิปัญญาท้องถิ่นและการทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรม การละเล่นดนตรีไทย ด้วยกระบวนการปลูกฝังชาวบ้านในชุมชนให้เข้าใจและซาบซึ้งเห็นคุณค่าของศิลปวัฒนธรรมและวิถีชีวิตแบบดั้งเดิม ไม่เน้นเชิงเศรษฐกิจมากเกินไปจนทำให้สูญเสียความเป็นธรรมชาติดั้งเดิมหรือการไปทำลายศิลปวัฒนธรรมของชุมชน (2) ด้านนโยบายของผู้นำท้องถิ่นเพื่อการฟื้นฟูตลาดชุมชน โดยการทำงานในลักษณะเครือข่าย ภาครัฐ เอกชน โดยเฉพาะภาคประชาสังคม และ คนในชุมชน ผู้การเป็นตลาดชุมชนเชิงท่องเที่ยว พบว่าสอดคล้องกับงานของพระชนนัท ญาณวิโร (สดคมขำ) (2547) ในงานเรื่อง การนำนโยบายไปปฏิบัติด้านการส่งเสริมฟื้นฟู และพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวของเทศบาลตำบลสามชุก จังหวัดสุพรรณบุรี พบว่าควรให้ท้องถิ่นเข้าร่วมมีบทบาทในการส่งเสริมฟื้นฟู และอนุรักษ์แหล่งท่องเที่ยวในฐานะเจ้าของทรัพยากรทางการท่องเที่ยว ผ่านการนำนโยบายไปปฏิบัติด้านการส่งเสริมฟื้นฟูและพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ของเทศบาลตำบลสามชุกในการทำแผนเพื่อพัฒนาได้จัดให้มีการประชุมร่วมสามฝ่าย ได้แก่ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เอกชน และประชาชนในชุมชนเพื่อเสนอโครงการพัฒนาการท่องเที่ยวในชุมชน หลังจากนั้นจัดลำดับความสำคัญของโครงการแล้วจึงจัดทำเป็นแผนพัฒนาสามปีเพื่อนำนโยบายไปปฏิบัติ ในการนำนโยบายการท่องเที่ยว

ไปปฏิบัติทางเทศบาลได้จัดคณะกรรมการชุมชนขึ้นมาประสานงานกับ คณะกรรมการพัฒนาตลาดสามชุกเชิงอนุรักษ์เพื่อทำงานด้านการพัฒนาสถานที่ท่องเที่ยวร่วมกัน โดยมี หลักการพัฒนาเพื่อที่จะอนุรักษ์ความดั้งเดิมของแหล่งท่องเที่ยวรวมถึงวิถีชีวิตของชุมชนเอาไว้ และสร้าง รายได้ให้กับชาวบ้านในชุมชนนั้นด้วย และ (3) ด้านการมีส่วนร่วมของประชาชนในท้องถิ่นเพื่อการฟื้นฟูตลาดชุมชน พบว่า สอดคล้องกับงานของ วิชชุดา เทียวเกต (2559) ในงานวิจัยเรื่อง การจัดการตนเองของตลาดชุมชน กรณีศึกษา ตลาดริมน้ำคลองแดน อำเภอรอนดง จังหวัดสงขลา ซึ่งนำเสนอว่าควรใช้กระบวนการทำงาน ร่วมกันที่เรียกว่า “วชร” ชุมชนเรียนรู้ร่วมกันผ่านเครื่องมืองานวิจัยชุมชน เริ่มจากการฟื้นฟูวัดคลองแดน สู่ชุมชน และขยายผลต่อยอดมาสู่ฟื้นฟูตลาดริมน้ำคลองแดนให้เป็นพื้นที่ทำกิจกรรมของชุมชน ด้านเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม การจัดการตนเองของตลาดริมน้ำเป็นลักษณะที่เกิดขึ้นจากชุมชน โดยมีกระบวนการเริ่มจาก 1) การรวมกลุ่ม 2) แผนและข้อมูลชุมชน 3) การขับเคลื่อนแผน และ 4) การบูรณาการแผน การจัดการตนเองที่เกิดขึ้นภายในตลาดริมน้ำคลองแดนนั้นกลไกที่เข้ามามีบทบาทและสนับสนุนที่สำคัญ ได้แก่ 1) บุคคลในชุมชน 2) เครือข่ายภาคี และ 3) ทูตชุมชน

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติการ นำผลการวิจัยเสนอหน่วยงานที่เกี่ยวข้องโดยเฉพาะภาครัฐ ภาคเอกชน ภาคประชาสังคม และประชาชนในชุมชนพื้นที่เพื่อส่งเสริมให้เกิดการประยุกต์ผลการวิจัยเพื่อการฟื้นฟูตลาดชุมชน ตลาดบ้านคลองช้าง อำเภอมหาราช จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป ควรศึกษาในรูปแบบการสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion) ร่วมด้วยเพื่อเป็นแนวทางการแก้ไขพัฒนาไปจนถึงการฟื้นฟูตลาดชุมชนที่ผ่านการระดมความคิดเห็นร่วมกันอย่างแท้จริง

กิตติกรรมประกาศ

งานวิจัยชิ้นนี้สำเร็จลงได้ทั้งนี้เพราะได้รับความอนุเคราะห์จากบุคคลหลายฝ่าย ซึ่งคณะผู้วิจัยไม่สามารถระบุได้ทั้งหมด แต่ท่านสำคัญที่ถือได้ว่ามีส่วนช่วยผลักดันให้งานวิจัยชิ้นนี้เกิดขึ้นรวมทั้งติดตามงานของผู้วิจัยทั้งอย่างเป็นทางการและไม่เป็นทางการอย่างต่อเนื่อง คือ รองศาสตราจารย์ ดร.ภูมิ มูลศิลป์ นอกจากนี้ผู้วิจัยขอขอบคุณ สถาบันยุทธศาสตร์ทางปัญญาและวิจัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ และ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ผู้ให้ทุนการวิจัย ผู้ให้ข้อมูลหลักของตลาดชุมชน ตลาดบ้านคลองช้าง อำเภอมหาราช จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ที่กรุณาให้ข้อมูลอันมีประโยชน์ และท้ายที่สุดคณะผู้วิจัยขอกล่าวถึงกำลังสำคัญในการทำงานคือครอบครัวของผู้วิจัยที่ทำให้ผู้วิจัยมีกำลังใจและกำลังกายทำงานวิจัยให้สำเร็จลงไปได้ด้วยดี

เอกสารอ้างอิง

กรมส่งเสริมการปกครองท้องถิ่น. (2550). **มาตรฐานตลาด**. กรุงเทพฯ: กรมส่งเสริมการปกครองท้องถิ่น กระทรวงมหาดไทย.

กระทรวงพาณิชย์, กรมการค้าภายใน. (2559). **คู่มือการดำเนินงานโครงการตลาดชุมชนเพื่อธุรกิจท้องถิ่น “ตลาดต้องชม”**. กรุงเทพฯ: กระทรวงพาณิชย์.

- กฤษฎี พรธนาภพ. (2556). **การจัดการตลาดชุมชนขององค์การบริหารส่วนตำบลนาโพธิ์ อำเภอบุณฑริก จังหวัด อุบลราชธานี**. การศึกษาอิสระรัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต (การปกครองท้องถิ่น). ขอนแก่น: วิทยาลัยการปกครองท้องถิ่น มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- พระนฤนาท ญาณวิริโย (สดคมข่า). (2547). **การนำนโยบายไปปฏิบัติด้านการส่งเสริมฟื้นฟูและพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวของเทศบาลตำบลสามชุก จังหวัดสุพรรณบุรี**. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (การบริหารจัดการคณะสงฆ์). พระนครศรีอยุธยา: คณะรัฐประศาสนศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- รัตตญา เทวรักษ์. (2560). **การจัดการพื้นที่ตลาด: กรณีศึกษาตลาดนัดหัวมุม MARKET & MORE กรุงเทพมหานคร**. วิทยานิพนธ์การผังเมืองมหาบัณฑิต. ปทุมธานี: คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์และการผังเมือง มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- วรารณ จิรัชัยศักดิ์. (2555). **“ตลาด” สารานุกรมไทยสำหรับเยาวชนในพระบรมราชูปถัมภ์ เล่ม 28**. สืบค้นเมื่อ 28 กุมภาพันธ์ 2567, จาก <http://www.prthai.com/articledetail.asp?kid=2340>.
- วิษชุดา เขียวเกตุ. (2559). **การจัดการตนเองของตลาดชุมชน กรณีศึกษาตลาดริมน้ำคลองแดน อำเภอร่อนฉะ จังหวัดสงขลา**. วิทยานิพนธ์พัฒนาชุมชนมหาบัณฑิต. กรุงเทพฯ: คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- สิริยา รัตนช่วย. (2557). **ความเป็นธรรมในการเข้าถึงและการรับประโยชน์จากแหล่งเงินทุนในชุมชนของผู้ด้อยโอกาสเพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิต กรณีศึกษาอำเภอชะอวด จังหวัดนครศรีธรรมราช**. วิทยานิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต (การบริหารสังคม). กรุงเทพฯ: คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- สุปัญญา ไชยชาญ. (2551). **การบริหารการตลาด**. กรุงเทพฯ: พี.เอ.ลิฟวิ่ง จำกัด.
- เสรี พงศ์พิศ. (2546). **ฐานคิดจากแผนแม่บทสู่วิสาหกิจชุมชน**. กรุงเทพฯ: ภูมิปัญญาไท.
- อุมาทิพย์ วรพิพัฒน์. (2563). **การเปลี่ยนแปลงของชุมชนตลาดบ้านใหม่ อำเภอเมือง จังหวัดฉะเชิงเทรา ระหว่าง พ.ศ. 2447-2517**. ปริญญานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (ประวัติศาสตร์). กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.

การส่งเสริมความยั่งยืนของวิถีชาวประมงและแนวทางการแก้ไขปัญหา การใช้โปงพางในบริบททางกฎหมาย Promoting the Sustainability of Coastal Fishing Communities' Livelihoods and Legal Approaches to Addressing the Use of Phong Pang

ดวงกมล ผู้กักดี¹ กนกวรรณ เหล่าทอง¹ ศศิธร ภูเงิน¹ สุกัญญา อ่อนน้อม¹

อัศรเดช เจนจิตราววงศ์¹ เอกกรินทร์ บุญเลิศ¹ และ วิรัตน์ นาทิพเวทย์²

Dungkamon Pupakdee, Kanokwan Laothong, Sasithon Phu-ngern, Sukanya Oonnom

Akkaradech Jenchittrawong, Akkarin Bunloet, and Virat Natipvad

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาสภาพปัญหาการใช้โปงพางและวิถีชาวประมงพื้นบ้าน ศึกษามาตรการทางกฎหมายที่เกี่ยวข้อง และเสนอนโยบายในการแก้ไขปัญหาการใช้โปงพางควบคู่กับการส่งเสริมความยั่งยืนของวิถีชีวิตชาวประมงในพื้นที่ชุมชนห้วยเขาแดง อำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา การวิจัยใช้วิธีวิจัยเชิงเอกสาร โดยศึกษากฎหมายไทย กฎหมายต่างประเทศ ได้แก่ สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาวและสาธารณรัฐฟิลิปปินส์ รวมถึงกฎหมายและหลักการระหว่างประเทศที่เกี่ยวข้องกับการทำประมงอย่างรับผิดชอบและการป้องกันการทำประมงผิดกฎหมาย

ผลการศึกษาพบว่า โปงพางเป็นเครื่องมือประมงพื้นบ้านที่ผูกพันกับวิถีชีวิตและเศรษฐกิจฐานรากของชุมชนมาอย่างยาวนาน แต่ลักษณะการทำงานของเครื่องมือดังกล่าวส่งผลกระทบต่อสัตว์น้ำวัยอ่อน ระบบนิเวศ และความปลอดภัยในการเดินเรือ กฎหมายไทยกำหนดให้โปงพางเป็นเครื่องมือต้องห้ามตามพระราชกำหนดการประมง พ.ศ. 2558 โดยใช้แนวทางควบคุมแบบระบุชื่อเครื่องมือ ขณะที่สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว เน้นการควบคุมตามลักษณะการทำงานของเครื่องมือ และกฎหมายของสาธารณรัฐฟิลิปปินส์ ใช้ระบบการจัดการหลายระดับโดยให้ความสำคัญกับพื้นที่น่านน้ำเทศบาล และการมีส่วนร่วมของท้องถิ่น ข้อค้นพบสำคัญคือ ประเทศไทยมีกฎหมายที่เพียงพอในเชิงสภาพบังคับ แต่ยังขาดกลไกเปลี่ยนผ่านที่สมดุลระหว่างการอนุรักษ์ทรัพยากรกับการดำรงชีพของชาวประมง งานวิจัยจึงเสนอให้จัดตั้งคณะทำงานร่วม พัฒนามาตรการควบคุมตามผลกระทบจริง กำหนดพื้นที่และฤดูกาลประมง และสนับสนุนอาชีพทางเลือกอย่างเป็นระบบ

คำสำคัญ: โปงพาง วิถีชาวประมง การทำประมงแบบยั่งยืน

¹นักศึกษาลัทธิสุตรนิติศาสตรบัณฑิต คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยทักษิณ จังหวัดสงขลา

Bachelor of Laws Program Students, Faculty of Law, Thaksin University, Songkhla Province.

²อาจารย์, สาขานิติศาสตร์, คณะนิติศาสตร์, มหาวิทยาลัยทักษิณ จังหวัดสงขลา

Lecturer, Department of Law, Faculty of Law, Thaksin University, Songkhla Province.

Corresponding author e-mail: virat.n@tsu.ac.th

ARTICLE HISTORY: Received 5 February 2025, Revised 28 April 2026, Accepted 5 June 2026

Abstract

This research aims to examine the problems associated with the use of Phong Pang fishing gear and the livelihoods of small-scale fishers, investigate relevant legal measures, and propose policy recommendations for addressing the use of Phong Pang while promoting the sustainability of fishing communities in Hua Khao Daeng Community, Sathing Phra District, Songkhla Province. The study employed documentary research, analyzing Thai laws, foreign laws from the Lao People's Democratic Republic and the Republic of the Philippines, as well as international laws and principles concerning responsible fisheries and the prevention of illegal fishing.

The findings reveal that Phong Pang is a traditional fishing gear that has long been embedded in the livelihoods and local economies of fishing communities. However, its operational characteristics have adverse impacts on juvenile aquatic species, ecosystems, and navigational safety. Under Thailand's Fisheries Ordinance B.E. 2558 (2015), Phong Pang is classified as a prohibited fishing gear through an approach based on the explicit designation of prohibited gear types. In contrast, the Lao People's Democratic Republic regulates fishing gear according to its operational characteristics, while the Republic of the Philippines adopts a multi-level management system emphasizing spatial management, municipal waters, and local participation.

A key finding is that although Thailand possesses adequate legal enforcement mechanisms, it lacks balanced transitional measures that reconcile resource conservation with the livelihoods of fishers. The study therefore proposes the establishment of joint working groups, the development of impact-based regulatory measures, the designation of fishing zones and seasons, and systematic support for alternative livelihoods as strategies for promoting both sustainable fisheries management and community well-being.

Keywords: *Phong Pang, Fishing livelihoods, Sustainable fishing practices*

บทนำ

อาชีพประมงถือเป็นสิทธิพื้นฐานในการประกอบอาชีพ (สำนักงานคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ, 2564) ซึ่งมีความผูกพันกับประวัติศาสตร์ไทยมาอย่างยาวนาน โดยมีวิวัฒนาการจากการทำประมงเพื่อยังชีพสู่การเป็นรากฐานสำคัญด้านเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม วิถีชีวิตดังกล่าวเกิดจากการสั่งสมองค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นผ่านการสังเกตปรากฏการณ์ธรรมชาติ อาทิ ทิศทางกระแสน้ำ อิทธิพลของดวงจันทร์ที่มีต่อการขึ้นลงของน้ำ และการทำความเข้าใจวงจรชีวิตของสัตว์น้ำนานาชนิด ตลอดจนการพัฒนาเทคนิคและศิลปะในการสร้างสรรค์เครื่องมือประมงที่มีเอกลักษณ์ โดยในช่วงก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2 ซึ่งความเจริญยังกระจุกตัวอยู่บริเวณริมน้ำและปากแม่น้ำ การคมนาคมขนส่งส่วนใหญ่พึ่งพาทางเรือเป็นหลัก หรือที่เรียกกันว่า “เรือแม่เหล็ก” การทำประมงในยุคนี้มุ่งเน้นเพื่อการ

บริโภคในครัวเรือนและชุมชน โดยใช้เครื่องมือที่ประดิษฐ์จากวัสดุธรรมชาติ เช่น กิ่งไม้ ไม้ไผ่ ป่านปอ และใยมะพร้าว ผ่านวิธีการดักจับ แทะ หรือล่อ เครื่องมือที่แพร่หลาย ได้แก่ แหหลน ฉมวก ตะขอ โพงพาง และไซชนิดต่าง ๆ ซึ่งการค้าขายในสมัยนั้นยังเป็นการแลกเปลี่ยนผลผลิตระหว่างชาวประมง ชวนา และชาวสวน ซึ่งการทำประมงในช่วงก่อน พ.ศ. 2495 ส่วนใหญ่ยังคงเป็นลักษณะประมงพื้นบ้าน หากเป็นเครื่องมือขนาดใหญ่จะประกอบด้วย โปะ โพงพาง รั้วไซมาน และเผือกริง โดยกรมประมงได้บันทึกสถิติในปี พ.ศ. 2483 พบว่ามีจำนวน 280, 340 และ 106 รายตามลำดับ ต่อมาในปี พ.ศ. 2490 จำนวนเครื่องมือดังกล่าวได้เพิ่มขึ้นอย่างมีนัยสำคัญเป็น 823, 1,286 และ 287 รายตามลำดับ ในขณะที่เครื่องมือประเภทอวนตึงเกและอวนลากมีบันทึกการใช้งานเพียงจำนวนน้อย (อัศนีย์ มั่นประสิทธิ์ และ อิสระ ชาญราชกิจ. 2563)

การประมงพื้นบ้าน โดยเฉพาะการประมงขนาดเล็ก (Small-Scale Fisheries) และการประมงเชิงหัตถกรรม (Artisanal Fisheries) ถือเป็นรากฐานสำคัญของเศรษฐกิจชายฝั่งทั่วโลก ซึ่งเป็นทั้งแหล่งสร้างอาชีพและแหล่งความมั่นคงทางอาหารแก่ประชาชนจำนวนมาก (FAO. 2022) อย่างไรก็ตาม การใช้เครื่องมือประมงที่ขัดต่อกฎหมาย อาทิ อวนที่มีขนาดตาถี่เกินกำหนด (Fine-Mesh Nets) หรือวิธีการทำประมงในลักษณะทำลายล้าง ได้ก่อให้เกิดความกังวลต่อสถานะเสื่อมโทรมของสิ่งแวดล้อม การลดลงอย่างรวดเร็วของทรัพยากรสัตว์น้ำ และความไม่มั่นคงทางเศรษฐกิจและสังคมในระยะยาว

ในบริบทของพื้นที่ทะเลสาบสงขลา การประกอบอาชีพประมงส่วนใหญ่พึ่งพาการใช้ “โพงพาง” ซึ่งเป็นเครื่องมือดักจับสัตว์น้ำที่สืบทอดจากภูมิปัญญาดั้งเดิม มีลักษณะเป็นถาดตาข่ายอวนหรือไนลอนที่ติดตั้งในแม่น้ำหรือลำคลองเพื่อรับกระแส น้ำ แม้จะเป็นมรดกทางอาชีพ แต่โพงพางกลับส่งผลกระทบต่อตรงต่อวงจรชีวิตของสัตว์น้ำ เนื่องจากเป็นเครื่องมือที่ไม่สามารถคัดแยกชนิดและขนาดของสัตว์น้ำได้ ส่งผลให้สัตว์น้ำวัยอ่อนถูกทำลายในปริมาณมาก นอกจากนี้ การติดตั้งเครื่องมือดังกล่าวในเขตพื้นที่ร่องน้ำยังเป็นอุปสรรคสำคัญต่อการคมนาคม โดยกีดขวางเส้นทางและลดทอนความปลอดภัยในการเดินเรือ ปัจจุบัน ภาครัฐได้บังคับใช้กฎหมายตามพระราชกำหนดการประมง พ.ศ. 2558 เพื่อสั่งห้ามการใช้เครื่องมือโพงพางอย่างเด็ดขาด อย่างไรก็ตาม กลุ่มชาวประมงยังคงคัดค้านการรื้อถอนและเรียกร้องเงินชดเชยในอัตราของละ 500,000 บาท ซึ่งเป็นงบประมาณที่เกินกว่าภาครัฐจะสามารถจัดสรรได้ในขณะนี้ (สำนักงานประชาสัมพันธ์จังหวัดสงขลา. 2567)

ในอีกมิติหนึ่ง ชาวประมงสะท้อนว่าอาชีพนี้มีความยากลำบากและขาดความแน่นอน เนื่องจากต้องพึ่งพาการสังเกตกระแสน้ำและปรากฏการณ์ทางดาราศาสตร์เป็นหลัก แตกต่างจากการทำเกษตรกรรมอื่น ๆ ที่มีตารางเวลาชัดเจน การรื้อถอนเครื่องมือที่เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องภายใต้มาตรการของรัฐ จึงสร้างความกังวลใจอย่างยิ่งต่อชาวบ้านในด้านการสูญเสียรายได้และความมั่นคงในครอบครัว (Thai PBS. 2566)

ในปัจจุบัน กฎหมายมุ่งเน้นการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและหลากหลายทางชีวภาพ โดยกำหนดให้รัฐมีหน้าที่สำคัญในการคุ้มครอง พื้นฟู และบริหารจัดการทรัพยากรเหล่านี้อย่างยั่งยืน พร้อมทั้งส่งเสริมให้ประชาชนและชุมชนท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการจัดการและได้รับประโยชน์ตามที่กฎหมายบัญญัติ (รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560 มาตรา 57) ด้วยเหตุนี้ การใช้เครื่องมือโพงพางจึงถูกสั่งห้ามตามพระราชกำหนดการประมง พ.ศ. 2558 อย่างไรก็ตาม ชาวประมงในพื้นที่ต่าง ๆ ยังคงมีความกังวลต่อการสูญเสียอาชีพหลัก และเรียกร้องให้ภาครัฐพิจารณามาตรการเยียวยา รวมถึงขอความยืดหยุ่นในการใช้เครื่องมือภายใต้เงื่อนไขหรือพื้นที่ที่จำกัด

ปัญหาการทำประมงผิดกฎหมาย ขาดการรายงาน และไร้การควบคุม (IUU Fishing) เป็นภัยคุกคามร้ายแรงต่อความยั่งยืนของทรัพยากรสัตว์น้ำทั่วโลก โดยสร้างความเสียหายทางเศรษฐกิจสูงถึง 1 หมื่นล้านดอลลาร์ต่อปี (Rosello, 2021) ในบริบทของไทยและภูมิภาคอาเซียน เครื่องมือประมงพื้นบ้านบางชนิด เช่น โพงพางซึ่งเป็นเครื่องมือที่มีส่วนในการทำลายทรัพยากรธรรมชาติ (คมวิทย์ ศิริศร และอรธพล นางแก้ว, 2564) และถือว่าผู้ที่ใช้หรือมีไว้ในครอบครองหรือใช้โพงพางเป็นเครื่องมือทำการประมงเป็นการผิดกฎหมายตามพระราชกำหนดการประมง พ.ศ. 2558 มาตรา 67 (1) จึงมีความเกี่ยวข้องกับแนวคิดเกี่ยวกับการทำประมง IUU ซึ่งต่อมามีการยกระดับสู่ความผูกพันตามกฎหมายระหว่างประเทศ โดยอาศัยการยอมรับ ความตกลงว่าด้วยมาตรการของรัฐเจ้าของท่าเรือเพื่อป้องกัน ยับยั้ง และขจัดการทำการประมงที่ผิดกฎหมาย ไม่ขาดการรายงาน และไร้การควบคุม ค.ศ. 2009 (Agreement on Port State Measures – PSMA) มาตรา 1(e) ของความตกลงดังกล่าวบัญญัติว่า 1(e) การทำการประมงที่ผิดกฎหมาย ขาดการรายงาน และไร้การควบคุม (illegal, unreported and unregulated fishing) หมายถึง กิจกรรมตามที่กำหนดไว้ในวรรค 3 ของ แผนปฏิบัติการระหว่างประเทศ ปี ค.ศ. 2001 เพื่อป้องกัน ยับยั้ง และขจัดการทำการประมงที่ผิดกฎหมาย ขาดการรายงาน และไร้การควบคุม ขององค์การอาหารและเกษตรแห่งสหประชาชาติ (FAO) (Rosello, 2021)

การศึกษาประเด็นการใช้เครื่องมือโพงพางและวิถีชีวิตของชาวประมงในพื้นที่จังหวัดสงขลามีความสำคัญและจำเป็นอย่างยิ่งเนื่องจากเป็นประเด็นที่ครอบคลุมทั้งมิติการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ และการส่งเสริมวิถีชีวิตประมงพื้นบ้านซึ่งเป็นอาชีพที่ผูกพันกับวัฒนธรรมท้องถิ่นอย่างลึกซึ้ง โดยการศึกษานี้มีมุ่งเน้นในมิติต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

ประการแรก มิติด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและความยั่งยืนของระบบนิเวศ เนื่องจากโพงพางส่งผลกระทบโดยตรงต่อวงจรชีวิตของสัตว์น้ำและระบบนิเวศทางทะเล โดยเฉพาะอย่างยิ่งในบริเวณทะเลสาบสงขลาซึ่งเป็นแหล่งทรัพยากรธรรมชาติที่มีความสำคัญระดับประเทศ ผู้วิจัยจึงมุ่งศึกษาถึงผลกระทบเชิงประจักษ์จากการใช้เครื่องมือดังกล่าว เพื่อแสวงหามาตรการที่สามารถรักษาความสมดุลของทรัพยากรได้อย่างยั่งยืน ควบคู่ไปกับการลดผลกระทบต่อการประกอบอาชีพของชาวประมงในพื้นที่

ประการที่สอง มิติด้านกฎหมายและการมีส่วนร่วม การศึกษากฎหมายและระเบียบข้อบังคับทั้งในระดับประเทศและระหว่างประเทศ จะช่วยให้สามารถนำเสนอแนวทางที่เหมาะสมในการปรับปรุงมาตรการทางกฎหมายที่เกี่ยวข้อง เพื่อให้เกิดความยั่งยืนทั้งในด้านเศรษฐกิจและสิ่งแวดล้อม พร้อมทั้งส่งเสริมบทบาทของชุมชนในการมีส่วนร่วมบริหารจัดการและอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตดั้งเดิม

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. ศึกษาสภาพปัญหาการใช้โพงพางและวิถีชาวประมง รวมถึงแนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง
2. ศึกษามาตรการทางกฎหมายเพื่อพิจารณาผลกระทบจากการใช้โพงพางและวิถีชาวประมง
3. เสนอนโยบายในการแก้ไขปัญหาการใช้โพงพางและส่งเสริมความยั่งยืนของวิถีชีวิตชาวประมง

ขอบเขตของการวิจัย

ในการศึกษาครั้งนี้ ผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตการศึกษาไว้ 2 ด้าน ดังนี้

1. ขอบเขตด้านเนื้อหา คือ ศึกษาสภาพปัญหาแนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการใช้โพงพางและวิถีชาวประมง
2. ขอบเขตด้านพื้นที่ คือ ผู้วิจัยได้กำหนดพื้นที่ในการรวบรวมข้อมูลไว้ คือ ในเขตพื้นที่ชุมชนตำบลหัวเขาแดง อำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา เนื่องจากเป็นพื้นที่ในการประกอบอาชีพประมงพื้นบ้านในการใช้โพงพางเป็นเครื่องมือดักจับสัตว์น้ำ

กรอบแนวคิดการวิจัย

การวิจัยนี้มุ่งศึกษาการใช้เครื่องมือโพงพางและผลกระทบที่เกิดขึ้นต่อวิถีชีวิตชาวประมงและทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ทะเลสาบสงขลา โดยมีกรอบแนวคิดหลักที่เน้นการศึกษาทั้งด้านการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและเศรษฐกิจของชุมชนท้องถิ่น ดังนี้

1. แนวคิดว่าด้วยสิทธิชุมชนและการมีส่วนร่วม แนวคิดเรื่องประโยชน์สาธารณะ แนวคิดการพัฒนาอย่างยั่งยืน โดยวิเคราะห์การใช้โพงพางมีผลกระทบต่อวงจรชีวิตของสัตว์น้ำและระบบนิเวศในพื้นที่ทะเลสาบสงขลา จึงจำเป็นต้องศึกษาผลกระทบจากการใช้โพงพางและหามาตรการในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติให้ยั่งยืน และเฝ้าระวังผลกระทบต่อการดำรงชีวิตของชาวประมงพื้นบ้าน
2. การพัฒนามาตรการทางกฎหมายและการบริหารจัดการ โดยการศึกษาเกี่ยวกับกฎหมายที่เกี่ยวข้องทั้งในระดับประเทศและระหว่างประเทศจะช่วยให้การเสนอแนวทางการปรับปรุงกฎหมายการประมงให้เหมาะสมและมีความยั่งยืน พร้อมทั้งส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชนในการอนุรักษ์ทรัพยากร
3. การส่งเสริมวิถีชีวิตชาวประมงพื้นบ้าน โดยศึกษาเพื่อเสนอนโยบายที่ช่วยแก้ไขปัญหาการใช้โพงพางและส่งเสริมการพัฒนาอาชีพชาวประมงให้มีความมั่นคงและยั่งยืน โดยไม่กระทบต่อรายได้ของครอบครัวและวิถีชีวิตของชาวประมงในพื้นที่สงขลา

ระเบียบวิธีวิจัย

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ใช้วิธีการ วิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) โดยมุ่งวิเคราะห์ปัญหาการใช้เครื่องมือประมงโพงพางในพื้นที่ทะเลสาบสงขลา ครอบคลุมมิติเชิงสภาพปัญหา วิถีชีวิตของชาวประมง มาตรการทางกฎหมาย และแนวทางการแก้ไขปัญหาภายใต้หลักการพัฒนาอย่างยั่งยืน ทั้งนี้ ผู้วิจัยได้กำหนดลำดับขั้นตอนการดำเนินงานไว้ดังนี้

1. การทบทวนวรรณกรรมและเอกสารที่เกี่ยวข้อง

ผู้วิจัยทำการศึกษาวรรณกรรม งานวิจัย บทความวิชาการ รายงาน ข้อมูลเชิงพื้นที่ และเอกสารราชการที่เกี่ยวข้องกับการใช้เครื่องมือประมงโพงพาง โดยเน้นพื้นที่ชุมชนหัวเขาแดง อำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา เพื่อทำความเข้าใจสภาพปัญหาและผลกระทบในมิติต่าง ๆ ได้แก่ ทรัพยากรสัตว์น้ำ ระบบนิเวศ ความปลอดภัยในการเดินเรือ ตลอดจนผลกระทบทางเศรษฐกิจและสังคมของชาวประมงพื้นบ้าน

นอกจากนี้ ยังได้ศึกษาแนวคิดและทฤษฎีเพื่อใช้เป็นกรอบในการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างการอนุรักษ์ทรัพยากร การบังคับใช้กฎหมาย และวิถีชีวิตชุมชน ประกอบด้วย (1) แนวคิดการมีส่วนร่วมของประชาชน (2) แนวคิดประโยชน์สาธารณะและการพัฒนาอย่างยั่งยืน (3) แนวคิดการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ และ(4) แนวคิดเกี่ยวกับสิทธิและเสรีภาพในการประกอบอาชีพ

2. การศึกษากฎหมายที่เกี่ยวข้อง

ผู้วิจัยศึกษามาตรการทางกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการควบคุมเครื่องมือประมงโพงพาง ดังนี้

2.1 กฎหมายภายในประเทศ ศึกษารัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560 และพระราชกำหนดการประมง พ.ศ. 2558

2.2 กฎหมายต่างประเทศ ศึกษาสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว เนื่องจากมีกฎหมายที่ควบคุมเครื่องมือประมงโดยพิจารณาจาก “ลักษณะการทำงานของเครื่องมือ (Function-based)” เช่น การกีดขวางทางน้ำหรือการขัดขวางการอพยพของสัตว์น้ำ และสาธารณรัฐฟิลิปปินส์ เนื่องจากในฐานะประเทศที่มีระบบกฎหมายเชื่อมโยงระหว่างระดับชาติและท้องถิ่นอย่างมีประสิทธิภาพ โดยเฉพาะการกำหนดน่านน้ำเขตบาลและการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการทรัพยากร

2.3 กฎหมายระหว่างประเทศ ศึกษาหลักการจาก UNCLOS 1982, IPOA-IUU, PSMA และ FAO Code of Conduct for Responsible Fisheries เพื่อเชื่อมโยงการควบคุมเครื่องมือทำลายล้างเข้ากับหลักการทำประมงอย่างรับผิดชอบและการป้องกันการประมงผิดกฎหมาย (IUU Fishing)

3. การวิเคราะห์ข้อมูล

ผู้วิจัยดำเนินการวิเคราะห์ข้อมูลผ่าน 2 วิธีหลัก คือ

3.1 การวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) เพื่อจำแนกประเด็นสภาพปัญหา ผลกระทบต่อวิถีชีวิต และความเหมาะสมของมาตรการทางกฎหมายในปัจจุบัน

3.2 การวิเคราะห์กฎหมายเปรียบเทียบ (Comparative Legal Analysis) เพื่อเปรียบเทียบรูปแบบการควบคุม การกำหนดพื้นที่และฤดูกาล การบังคับใช้กฎหมาย และการมีส่วนร่วมของชุมชนระหว่างประเทศไทย สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาวและสาธารณรัฐฟิลิปปินส์

4. การสังเคราะห์ผลการศึกษา

ในขั้นตอนสุดท้าย ผู้วิจัยนำข้อมูลทั้งหมดมาสังเคราะห์ร่วมกันเพื่อนำไปสู่การเสนอแนวทางการแก้ปัญหาที่สมดุลระหว่างการบังคับใช้กฎหมายกับการเยียวยาพัฒนาอาชีพชาวประมง โดยมุ่งหวังให้ข้อเสนอแนะเชิงนโยบายนี้สามารถนำไปปฏิบัติได้จริงในพื้นที่ทะเลสาบสงขลา

ผลการวิจัย

1. สภาพปัญหาการใช้โพงพางและวิถีชาวประมง รวมถึงแนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

การทำประมงพื้นบ้าน สะท้อนให้เห็นว่าชาวประมงมีการใช้เครื่องมือจับสัตว์น้ำที่หลากหลายขึ้นอยู่กับประเภทของสัตว์น้ำที่จับ โดยส่วนใหญ่ชาวบ้านจะใช้เครื่องมือประมงโพงพาง ที่เกิดจากภูมิปัญญาของชาวบ้านที่สร้างขึ้นเอง ภายหลังได้มีพระราชกำหนดการประมง พ.ศ. 2558 บัญญัติ

ให้การทำประมงโดยใช้เครื่องมือที่เรียกว่า “โพงพาง” เป็นการกระทำที่ผิดกฎหมาย เนื่องจากเครื่องมือที่มีลักษณะเป็นกรงดักหรือเครื่องข่ายขนาดใหญ่ที่เกิดขวางทางน้ำ โดยเฉพาะในบริเวณปากแม่น้ำหรือทะเลสาบ ซึ่งจะดักจับสัตว์น้ำทุกชนิดที่ผ่านเข้ามาไม่ว่าจะเป็นปลาขนาดเล็กหรือสัตว์น้ำวัยอ่อน ส่งผลให้ทรัพยากรสัตว์น้ำลดลงอย่างรวดเร็วและไม่สามารถฟื้นตัวได้ทัน จึงส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศทางน้ำ (นฤฤทธิ์ ดวงสุวรรณ และ อุสมาน หวังสนิ. 2560) ประเด็นดังกล่าวมีความสอดคล้องกับแนวคิดที่ว่าด้วยสิทธิชุมชนและการมีส่วนร่วม ซึ่งมีมุมมองสำคัญว่าสิทธิของชุมชนเป็นสิทธิที่ต้องดำเนินอยู่ภายใต้เงื่อนไขของการรักษาความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติและระบบนิเวศ (เลิศชาย ศิริชัย และคณะ. 2546) โดยเปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการกำหนดแนวทางการจัดการทรัพยากร ทั้งในมิติของการใช้ประโยชน์และการรับผิดชอบต่อผลกระทบที่เกิดขึ้นร่วมกัน ดังนั้น การจำกัดหรือการห้ามใช้เครื่องมือประมงบางประเภท เช่น “โพงพาง” จึงมิใช่การลดทอนสิทธิของชุมชนโดยสิ้นเชิง หากแต่เป็นการปรับสมดุลระหว่างสิทธิในการดำรงชีพของชุมชน กับหน้าที่ในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ ทั้งนี้ เพื่อให้การใช้ทรัพยากรเป็นไปอย่างเป็นธรรมและยั่งยืน โดยยึดถือหลักการมีส่วนร่วมของประชาชนและประโยชน์ส่วนรวมเป็นสำคัญ

วิถีชีวิตและความเป็นอยู่ของชาวประมงผูกพันอย่างแนบแน่นกับการประกอบอาชีพประมงโพงพางพื้นบ้าน ซึ่งเปรียบเสมือนแหล่งยังชีพหลักในการสร้างอาหารและรายได้ให้แก่ครอบครัว โดยมีการถ่ายทอดภูมิปัญญาและวิถีปฏิบัติสืบทอดกันมาหลายชั่วอายุคนจนถึงปัจจุบัน (นฤฤทธิ์ ดวงสุวรรณ และ อุสมาน หวังสนิ. 2560) ด้วยเหตุนี้ ชาวประมงในพื้นที่ยังคงยืนยันที่จะประกอบอาชีพดังกล่าวต่อไปเนื่องจากข้อจำกัดด้านทางเลือกในการประกอบอาชีพอื่น และความจำเป็นพื้นฐานในการหาเลี้ยงครอบครัว ซึ่งถือเป็นปัจจัยสำคัญที่ไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ (Thai PBS. 2566) เมื่อพิจารณาถึงวิถีชีวิตดั้งเดิมและการประกอบอาชีพของชุมชนที่ประกอบอาชีพประมง สะท้อนให้เห็นว่าการทำประมงมิได้เป็นเพียงกิจกรรมทางเศรษฐกิจเพื่อสร้างรายได้เท่านั้น เป็นวัฒนธรรมที่สืบทอดจากบรรพบุรุษควบคู่กับภูมิปัญญาท้องถิ่นมาอย่างยาวนาน วิถีชีวิตดังกล่าวมีมิติของความผูกพันทางจิตวิญญาณและพื้นที่โดยชาวประมงมีความเชื่อถือศรัทธาต่อ “ทวดหัวเขาแดง” ในฐานะสิ่งยึดเหนี่ยวจิตใจในการออกเรือ (สุทธิพงษ์ อยู่ดวง และ อุทิศ สังข์รัตน์. 2560)

รูปแบบการทำประมงประเภทโพงพางส่งผลกระทบต่อสภาพแวดล้อมอย่างมีนัยสำคัญ เนื่องจากเป็นเครื่องมือที่ทำลายทรัพยากรสัตว์น้ำวัยอ่อนอย่างรุนแรง ลักษณะของโพงพางซึ่งใช้ปากอวนขนาดใหญ่ผูกติดกับเสาหลักเพื่อรับกระแสน้ำในลักษณะถุงตาข่ายคงที่ ทำให้สัตว์น้ำทุกชนิดและทุกขนาดที่ว่ายผ่านกระแสน้ำถูกกักขังอยู่ในอวน การทำประมงประจำที่ในลักษณะนี้จึงเป็นการตัดวงจรชีวิตของสัตว์น้ำที่มีการอพยพย้ายถิ่นเพื่อขยายพันธุ์ นอกจากนี้ การติดตั้งโพงพางในบริเวณร่องน้ำยังกีดขวางเส้นทางสัญจรทางน้ำ ส่งผลกระทบต่อความปลอดภัยในการเดินเรือขนาดใหญ่ และลดทอนมูลค่าทางเศรษฐกิจในด้านการท่องเที่ยว (Thai PBS. 2566) อย่างไรก็ตาม วิถีชีวิตและการประกอบอาชีพที่มีเอกลักษณ์เฉพาะถิ่นของชุมชนยังคงมีศักยภาพในการพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศได้ แต่ในปัจจุบันพื้นที่ประกอบอาชีพดังกล่าวกำลังประสบปัญหาความขัดแย้ง หากต้องการสร้างสรรค์พื้นที่ชุมชนเพื่อการท่องเที่ยวและการอนุรักษ์วิถีชีวิตดั้งเดิม รัฐและชุมชนจำเป็นต้องมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการการท่องเที่ยวร่วมกัน (กมลชนก จันทร์เกตุ. 2560)

ในมุมมองของภาครัฐ ปัญหาโพงพางในทะเลสาบสงขลาถือเป็นประเด็นเรื้อรังที่จำเป็นต้องแก้ไข ด้วยการรื้อถอนเครื่องมือประมงผิดกฎหมายออกจากแนวเขตรองน้ำ เพื่อคืนประโยชน์ให้แก่สาธารณะ และตอบสนองความต้องการของคนส่วนใหญ่ในการใช้ทรัพยากรร่วมกัน (Daily News. 2568) อย่างไรก็ตาม แนวคิดเรื่องประโยชน์สาธารณะมักเผชิญกับข้อโต้แย้งจากรัฐบาลบางกลุ่มที่มองว่า การใช้อำนาจรัฐในลักษณะดังกล่าวอาจไม่ได้คำนึงถึงผลประโยชน์สาธารณะในมิติของวิถีชีวิตอย่างแท้จริง (ธนิต ชังถาวร และ บุษพา เตชะภัทรพร. 2553) ทั้งนี้ ความกังวลต่อการสูญเสียอาชีพหลักที่สืบทอดมาอย่างยาวนานสะท้อนให้เห็นว่า รัฐไม่ควรดำเนินมาตรการบริหารจัดการทรัพยากรเพียงลำพัง แต่ต้องเปิดโอกาสให้ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียมีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็นเพื่อร่วมหาทางออกที่เป็นธรรม (Nation Online. 2567) และข้อเท็จจริงที่น่าสนใจ คือ ปรากฏการณ์การ “ซื้อขายพื้นที่” ทำโพงพางในชุมชน ซึ่งมีการจับจองและเปลี่ยนมือกันมานานกว่า 10 ปี ปัจจุบันพบว่ามีการซื้อขายกันช่วงละ 40,000-50,000 บาท หากมีการรื้อถอนโดยไม่มีมาตรการรองรับ ครอบครัวกว่า 1,000 ครอบครัวจะประสบภาวะขาดรายได้ทันที (Thai PBS. 2566)

กรณีปัญหาโพงพางในทะเลสาบสงขลา ซึ่งภาครัฐมุ่งดำเนินการรื้อถอนเครื่องมือประมงผิดกฎหมายเพื่อคืนประโยชน์ให้แก่สาธารณะและรักษาความสมดุลของทรัพยากรธรรมชาติ สะท้อนให้เห็นถึงความพยายามในการบริหารจัดการตามแนวคิดการพัฒนาอย่างยั่งยืนที่มุ่งสานระหว่าง “การใช้ประโยชน์” และ “การอนุรักษ์” อย่างไรก็ดี การดำเนินการดังกล่าวย่อมก่อให้เกิดความตึงเครียดกับชุมชนท้องถิ่นที่พึ่งพาการทำประมงโพงพางเป็นแหล่งรายได้หลัก โดยเฉพาะในบริบทของชุมชนหัวเขา อำเภอสิงหนคร ซึ่งมีการประกอบอาชีพสืบทอดกันมาอย่างยาวนานและมีมูลค่าทางเศรษฐกิจในระดับฐานรากอย่างมีนัยสำคัญ

ข้อโต้แย้งที่เกิดขึ้นชี้ให้เห็นว่า การอ้างอิงประโยชน์สาธารณะในเชิงนโยบายอาจยังไม่ครอบคลุมมิติของ “วิถีชีวิต” และ “คุณภาพชีวิตของคนรุ่นปัจจุบัน” อย่างเพียงพอ ดังนั้น หากพิจารณาภายใต้กรอบแนวคิดการพัฒนาอย่างยั่งยืนตามปฏิญญาริโอ ค.ศ. 1992 (Rio Declaration 1992) ซึ่งให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมของประชาชนและความยุติธรรมระหว่างคนต่างรุ่น (Intergenerational Equity) จะเห็นได้ว่าการบริหารจัดการทรัพยากรในกรณีนี้ไม่ควรเป็นการใช้อำนาจรัฐเพียงฝ่ายเดียว หากแต่ต้องเปิดพื้นที่ให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการกำหนดแนวทางแก้ไขปัญห (อุดมศักดิ์ สันธิพงษ์. 2559) พร้อมทั้งออกแบบมาตรการรองรับผลกระทบอย่างเป็นรูปธรรม เพื่อให้สามารถตอบสนองต่อความจำเป็นของคนในปัจจุบันได้ โดยไม่ส่งผลกระทบต่อศักยภาพของทรัพยากรในอนาคต อันจะนำไปสู่ความสมดุลที่แท้จริงระหว่างการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและการดำรงชีพของประชาชน

2. มาตรการทางกฎหมายไทย กฎหมายต่างประเทศ กฎหมายระหว่างประเทศที่เกี่ยวข้องกับโพงพางและวิถีชาวประมง

2.1 มาตรการที่นำมาบังคับใช้แก่การประมงที่ผิดกฎหมาย

แผนปฏิบัติการระหว่างประเทศเพื่อป้องกัน ยับยั้ง และขจัดการทำประมงที่ผิดกฎหมาย ขาดการรายงาน และไร้การควบคุม (International Plan of Action to Prevent, Deter and Eliminate Illegal, Unreported and Unregulated Fishing หรือ IPOA-IUU) จึงได้กำหนดกรอบแนวทางและเครื่องมือเพื่อให้รัฐต่าง ๆ นำมาใช้จัดการปัญหาการทำประมง IUU ได้อย่างเป็นรูปธรรม โดยในข้อ 51 ของแผนปฏิบัติการดังกล่าวระบุว่า ในการใช้สิทธิอธิปไตยของรัฐชายฝั่งเพื่อสำรวจ แสวง

ประโยชน์ อนุรักษ์ และบริหารจัดการทรัพยากรมีชีวิตในทะเลภายใต้เขตอำนาจของตน รัฐต้องดำเนินการมาตรการให้สอดคล้องกับอนุสัญญาสหประชาชาติว่าด้วยกฎหมายทะเล ค.ศ. 1982 (United Nations Convention on the Law of the Sea: UNCLOS 1982) และหลักกฎหมายระหว่างประเทศที่เกี่ยวข้อง ทั้งนี้ มาตรการที่พึงดำเนินการไม่ได้จำกัดเพียงการออกกฎหมายภายในประเทศเท่านั้น แต่ยังครอบคลุมถึงแนวทางปฏิบัติที่สำคัญ ดังนี้ (1) การจัดตั้งระบบติดตาม ตรวจสอบ และเฝ้าระวัง (Monitoring, Control and Surveillance: MCS) เพื่อควบคุมเรือประมงให้อยู่ในระเบียบวินัย (2) การบริหารจัดการทะเลเขตนอกเขตเศรษฐกิจจำเพาะ เพื่อกำหนดระบบใบอนุญาตและทะเลเขตนอกเขตเศรษฐกิจจำเพาะให้ชัดเจน (3) การใช้มาตรการของรัฐเจ้าของท่า (Port State Measures) เพื่อตรวจสอบและควบคุมเรือประมงที่เข้าเทียบท่า (4) ความร่วมมือระหว่างรัฐ เพื่อการแลกเปลี่ยนข้อมูลและการบังคับใช้กฎหมายร่วมกัน (Palma, Tsamenyi & Edeson. 2010)

การบังคับใช้กฎหมายประมงของประเทศไทย สำหรับเครื่องมือผิดกฎหมายในกรณี “โพงพาง” มีรากฐานสำคัญมาจากพระราชกำหนดการประมง พ.ศ. 2558 และที่แก้ไขเพิ่มเติม โดยสามารถจำแนกกลไกการทำงานออกเป็น 3 ระดับ ดังนี้

ระดับที่ 1 ระดับนโยบายและการกำหนดมาตรฐาน

กระบวนการเริ่มต้นจากระดับนโยบายตาม มาตรา 13 แห่งพระราชกำหนดการประมง พ.ศ. 2558 ซึ่งกำหนดให้มีคณะกรรมการนโยบายการประมงแห่งชาติทำหน้าที่กำหนดทิศทางการบริหารจัดการทรัพยากรสัตว์น้ำในภาพรวมของประเทศ จากนั้นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ จะใช้อำนาจตาม มาตรา 6 ในการออกกฎกระทรวง พร้อมทั้งมอบหมายให้กรมประมงออกประกาศและคำสั่งที่เกี่ยวข้องเพื่อกำหนดมาตรการควบคุม

สำหรับเครื่องมือ “โพงพาง” นั้น ฐานความผิดถูกบัญญัติไว้อย่างชัดเจนใน มาตรา 67 (1) แห่งพระราชกำหนดการประมง พ.ศ. 2558 ซึ่งห้ามมิให้ผู้ใดใช้หรือมิไว้ในครอบครองเพื่อใช้ซึ่งเครื่องมือดังกล่าว รวมถึงเครื่องมือที่มีลักษณะและวิธีการใกล้เคียงกัน

ระดับที่ 2 การบริหารจัดการในระดับพื้นที่และการมีส่วนร่วม

เมื่อกฎหมายส่วนกลางถูกนำไปบังคับใช้ในระดับจังหวัด กลไกสำคัญคือ คณะกรรมการประมงประจำจังหวัด ตาม มาตรา 26 ซึ่งมีผู้ว่าราชการจังหวัดเป็นประธาน โดยมีอำนาจตาม มาตรา 28 แห่งพระราชกำหนดการประมง พ.ศ. 2558 ในการเสนอแนวทางแก้ไขปัญหาและออกประกาศ มาตรการเฉพาะพื้นที่ภายใต้กรอบของกฎหมายแม่บท อาทิ การกำหนดเขตพื้นที่รักษาพันธุ์สัตว์น้ำ ตามมาตรา 56 แห่งพระราชกำหนดการประมง พ.ศ. 2558 การกำหนดมาตรการควบคุมการทำประมง ตามมาตรา 71 และ มาตรา 77 แห่งพระราชกำหนดการประมง พ.ศ. 2558 นอกจากนี้ กฎหมายยังมุ่งเน้นการมีส่วนร่วมของชุมชนตาม มาตรา 25 แห่งพระราชกำหนดการประมง พ.ศ. 2558 โดยกำหนดให้กรมประมงส่งเสริมและสนับสนุนองค์กรชุมชนประมงท้องถิ่นในการอนุรักษ์และใช้ประโยชน์จากทรัพยากรสัตว์น้ำอย่างยั่งยืน

ระดับที่ 3 กระบวนการบังคับใช้กฎหมายและบทลงโทษ

ในขั้นตอนการปฏิบัติงาน เมื่อพนักงานเจ้าหน้าที่ตรวจพบการกระทำความผิด สามารถใช้อำนาจตามกฎหมายได้ดังนี้ พระราชกำหนดการประมง พ.ศ. 2558 มาตรา 102 ให้อำนาจในการตรวจค้น หยุด และควบคุมเรือหรือพื้นที่ที่ต้องสงสัย และมาตรา 103 ให้อำนาจในการสั่งให้เรือถอนเครื่องมือ หรือดำเนินการเรือถอนเองในกรณีที่ไม่ปรากฏเจ้าของ

โดยมีบทลงโทษ ผู้ฝ่าฝืนต้องระวางโทษปรับตามพระราชกำหนดการประมง พ.ศ. 2558 มาตรา 146 ทั้งนี้ หากการกระทำดังกล่าวอาจเข้าข่ายการกระทำความผิดร้ายแรงตามพระราชกำหนดการประมง พ.ศ. 2558 มาตรา 114 (6) จะนำไปสู่มาตรการรับมือหรือทรัพย์สินตามพระราชกำหนดการประมง พ.ศ. 2558 มาตรา 169 และเข้าสู่กระบวนการเปรียบเทียบความผิดโดยคณะกรรมการเปรียบเทียบตามพระราชกำหนดการประมง พ.ศ. 2558 มาตรา 170 ซึ่งเป็นการทำงานประสานกันระหว่างกรมประมง พนักงานสอบสวน และพนักงานอัยการอย่างครบวงจร

กฎหมายว่าด้วยสัตว์น้ำและการประมง (ฉบับปรับปรุง) พ.ศ. 2566 Law on Aquatic and Fisheries (Amended) 2023 ของสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว (สปป. ลาว) มีเป้าหมายสูงสุดเกี่ยวกับการบริหารจัดการ การกำกับดูแล และการตรวจสอบกิจกรรมด้านสัตว์น้ำและการประมง เพื่อให้การดำเนินกิจกรรมดังกล่าวมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อให้เกิดการบริหารจัดการ การคุ้มครอง การพัฒนา และการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรสัตว์น้ำและการประมงอย่างมีคุณภาพและปลอดภัย สร้างความมั่นคงทางอาหารและการผลิตสินค้าให้สอดคล้องกับแนวทางสีเขียวและความยั่งยืน รองรับการบูรณาการในระดับภูมิภาคและระหว่างประเทศ และมีส่วนสนับสนุนการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของประเทศ (Law on Aquatic and Fisheries (Amended) 2023 Article 1) โดยมีสาระสำคัญดังนี้ (1) ข้อห้ามในการใช้เครื่องมือและวิธีการทำประมง โดยกฎหมายกำหนดข้อห้ามที่ชัดเจนเกี่ยวกับการใช้เครื่องมือและวิธีการจับสัตว์น้ำที่ส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศอย่างรุนแรง (2) วิธีการทำประมงที่ผิดกฎหมาย คือ ห้ามจับสัตว์น้ำด้วยสารพิษ, ระเบิด, อุปกรณ์ไฟฟ้า, คลื่นความถี่ หรือการใช้แสงสว่างและเสียงเพื่อล่อสัตว์น้ำ (3) การดัดแปลงสภาพแวดล้อม คือ ห้ามกั้นลำน้ำธรรมชาติ หรือสูบน้ำออกจากหนองน้ำเพื่อจับสัตว์น้ำ เนื่องจากเป็นการขัดขวางการสืบพันธุ์และการขยายพันธุ์ตามธรรมชาติ (Law on Aquatic and Fisheries (Amended) 2023 Article 81) โดยกฎหมายให้อำนาจหน้าที่ของเจ้าหน้าที่และการตรวจสอบ เพื่อให้กฎหมายมีผลบังคับใช้อย่างมีประสิทธิภาพ พนักงานเจ้าหน้าที่ด้านสัตว์น้ำและการประมงมีอำนาจในการปฏิบัติหน้าที่ลาดตระเวนและตรวจสอบเครื่องมือประมงในพื้นที่จริง โดยแบ่ง 3 รูปแบบการดำเนินงาน ได้แก่ การตรวจสอบตามแผนงานปกติ คือ การเข้าตรวจตราตามวงรอบภารกิจที่กำหนด การตรวจสอบโดยมีการแจ้งล่วงหน้า เป็นการตรวจสอบนอกเหนือจากแผนงานปกติ โดยเจ้าหน้าที่สามารถดำเนินการตรวจสอบเมื่อเห็นสมควร แต่ต้องมีการแจ้งให้ผู้ถูกตรวจสอบทราบล่วงหน้า ซึ่งสะท้อนหลักความเป็นธรรมทางปกครองและเปิดโอกาสให้ผู้ประกอบการเตรียมความพร้อม และการตรวจสอบฉุกเฉิน คือ เจ้าหน้าที่สามารถเข้าดำเนินการตรวจสอบได้ทันทีโดยไม่จำเป็นต้องแจ้งให้ทราบล่วงหน้า หากมีเหตุอันควรสงสัยว่ามีการกระทำความผิด (Law on Aquatic and Fisheries (Amended) 2023 Article 92)

ระบบกฎหมายประมงของสาธารณรัฐฟิลิปปินส์ มีลักษณะเป็น “ระบบหลายระดับ” (Multi-level System) ซึ่งมีการเชื่อมโยงกันอย่างเป็นระบบ ตั้งแต่กฎหมายระดับพระราชบัญญัติ ข้อบัญญัติท้องถิ่น ไปจนถึงกฎระเบียบของชุมชนชายฝั่ง โดยมีกฎหมายประมงฟิลิปปินส์ ค.ศ. 1998 (Philippine Fisheries Code of 1998) เป็นกฎหมายหลักของระบบซึ่งต่อมาได้รับการแก้ไขโดย Republic Act No. 10654 เพื่อยกระดับความเข้มงวดในการป้องกัน ยับยั้ง และบริหารจัดการทำประมงผิดกฎหมาย ขาดการรายงาน และไร้การควบคุม (IUU Fishing) โดยมีการพัฒนาเครื่องมือสำคัญในการกำกับดูแล ดังนี้ (1) ด้านการกำกับดูแล (Regulation) เพื่อการวางระเบียบข้อบังคับที่ชัดเจน

(2) ด้านการติดตามตรวจสอบ (Monitoring and Surveillance) เพื่อการเพิ่มประสิทธิภาพในการเฝ้าระวังพื้นที่ทางทะเล (3) ด้านการรายงาน (Reporting) เพื่อการจัดทำระบบรายงานข้อมูลที่มีความโปร่งใส (4) ด้านการลงโทษ เพื่อการบังคับใช้บทลงโทษทั้งทางปกครองและทางอาญาให้มีสภาพบังคับสูงขึ้น

สาธารณรัฐฟิลิปปินส์มีการกำหนดมาตรการควบคุมและห้ามใช้เครื่องมือจับสัตว์น้ำที่มีลักษณะทำลายล้างหรือมีขนาดตาอวนเล็กเกินไป โดยเฉพาะในเขต “น่านน้ำเทศบาล” โดยขนาดเขตน่านน้ำของเทศบาล (municipal waters) ถูกประมาณด้วยโปรแกรม ArcView โดยตาม Philippine Fisheries Code of 1998 กำหนดให้เป็นน่านน้ำระหว่างเส้นชายฝั่งกับเส้นขนานห่างออกไป 15 กิโลเมตร และหากเทศบาลอยู่ตรงข้ามกันในระยะน้อยกว่า 30 กิโลเมตร ให้ใช้เส้นกึ่งกลาง (The Philippine Fisheries Code of 1998 Section 4. Definition of Terms) และห้ามเรือประมงพาณิชย์เข้าทำการประมงในเขตดังกล่าว หากเขตน่านน้ำของเทศบาลมีการทับซ้อนกัน จะกำหนดเส้นแบ่งเขตโดยใช้แนวกึ่งกลางเพื่อให้แต่ละฝ่ายได้รับพื้นที่อย่างเท่าเทียมกัน (Muallil *et al.* 2014)

มาตรการจำกัดเครื่องมือประมงมีเป้าหมายหลักเพื่อควบคุมการใช้เครื่องมือที่ส่งผลกระทบต่อทรัพยากรธรรมชาติ อาทิ อวนตาถี่ อวนลาก และอวนล้อมจับ โดยเฉพาะในพื้นที่น่านน้ำเทศบาลซึ่งกำหนดให้เฉพาะเรือประมงขนาดเล็ก (ขนาดไม่เกิน 3 ตันกรอส) เท่านั้นที่สามารถทำการประมงได้ ทั้งนี้ การควบคุมเครื่องมือบางประเภทอาจมีการกำหนดตามฤดูกาลหรือชนิดของสัตว์น้ำ และมีการเสนอให้กำหนดช่วงเวลาปิดฤดูประมงเป็นมาตรฐานเดียวกันเพื่อลดความขัดแย้งในพื้นที่ซึ่งยังคงพบปัญหาสำคัญด้านการบังคับใช้กฎหมายที่ขาดความสม่ำเสมอ รวมถึงการขาดการประสานงานระหว่างเทศบาล ซึ่งส่งผลให้เกิดความสับสนและข้อขัดแย้ง โดยเฉพาะกรณีเรือประมงพาณิชย์ลักลอบเข้ามาทำการประมงในเขตพื้นที่หวงห้าม แนวทางการบริหารจัดการประกอบด้วยมาตรการลงโทษ ได้แก่ การปรับ การยึดอุปกรณ์ หรือการจำคุก ควบคู่ไปกับการสร้างความรู้และการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชน โดยมีหน่วยงานหลักอย่าง Bureau of Fisheries and Aquatic Resources และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเป็นกลไกสำคัญในการขับเคลื่อน เพื่อให้เกิดความยั่งยืนในระยะยาว การใช้มาตรการจำกัดเครื่องมือเพียงอย่างเดียวอาจไม่เพียงพอ จำเป็นต้องบูรณาการร่วมกับแนวทางอื่น ๆ โดยการมีโครงการรับซื้อคืนเครื่องมือประมงเพื่อลดจำนวนเครื่องมือที่ทำลายล้างระบบนิเวศ และการสนับสนุนเครื่องมือที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อมโดยการแจกจ่ายอุปกรณ์ประมงที่ไม่ส่งผลกระทบต่อทรัพยากร เพื่อสนับสนุนวิถีประมงอย่างยั่งยืนและลดผลกระทบต่อระบบนิเวศทางทะเล (Barboza *et al.* 2021)

2.2 มาตรการที่เกี่ยวข้องกับเครื่องมือการทำการประมงโดยใช้เครื่องมือ “โพงพาง”

บทบัญญัติแห่งอนุสัญญาสหประชาชาติว่าด้วยกฎหมายทะเล ค.ศ. 1982 (UNCLOS 1982) ให้อำนาจแก่รัฐชายฝั่งในการใช้ดุลพินิจกำหนดมาตรการอนุรักษ์เพื่อปฏิบัติตามพันธกรณีระหว่างประเทศ โดยรัฐชายฝั่งสามารถตรากฎหมายและระเบียบข้อบังคับเกี่ยวกับการอนุญาตให้เรือประมงต่างชาติเข้ามาทำการประมงในเขตเศรษฐกิจจำเพาะ (EEZ) ได้ ซึ่งมาตรการดังกล่าวครอบคลุมถึงแนวทางปฏิบัติในการควบคุมเครื่องมือและพาหนะ เพื่อกำหนดประเภท ขนาด และจำนวนของเครื่องมือประมง รวมถึงลักษณะและจำนวนของเรือประมงที่ได้รับอนุญาต การดำเนินการตามมาตรการเหล่านี้ มีวัตถุประสงค์หลักเพื่อให้การใช้ประโยชน์จากทรัพยากรทางทะเลเป็นไปอย่างยั่งยืน และสอดคล้อง

กับหลักการอนุรักษ์ตามที่กำหนดไว้ในอนุสัญญาฯ อย่างเคร่งครัด และตามแผนปฏิบัติการระหว่างประเทศเพื่อป้องกัน ยับยั้ง และขจัดการทำประมง IUU (IPOA-IUU 2001) ของ FAO การใช้เครื่องมือประมงที่ฝ่าฝืนกฎหมายของรัฐชายฝั่งย่อมเข้าข่ายเป็นการประมงผิดกฎหมาย (Illegal Fishing) (Palma, Tsamenyi & Edeson. 2010) และตามจรรยาบรรณในการทำการประมงอย่างรับผิดชอบ ข้อ 6.6 (FAO Code of Conduct for Responsible Fisheries (1995)) มีการส่งเสริมเครื่องมือและวิธีการทำการประมงที่มีความจำเป็นในการจับและเป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อมควรได้รับการพัฒนาและนำมาใช้ให้มากที่สุด เพื่อรักษาความหลากหลายทางชีวภาพ โครงสร้างประชากรสัตว์น้ำ และระบบนิเวศทางน้ำ โดยควรให้ความสำคัญเป็นลำดับแรกในการกำหนดมาตรการอนุรักษ์และการจัดการประมง ทั้งนี้รัฐและผู้ใช้ทรัพยากรต้องลดของเสีย ลดการจับสัตว์น้ำที่ไม่ใช่เป้าหมาย และลดผลกระทบต่อชนิดพันธุ์ที่เกี่ยวข้องให้น้อยที่สุด ดังนั้น การใช้เครื่องมือโพงพางในการจับสัตว์น้ำที่ไม่เลือกขนาดมีลักษณะเป็นการจับสัตว์น้ำที่มีขนาดเล็กจึงไม่สอดคล้องกับหลักการทำการประมงอย่างรับผิดชอบตามมาตรฐานระหว่างประเทศ

ทั้งนี้ตามจรรยาบรรณในการทำการประมงอย่างรับผิดชอบ (FAO Code of Conduct for Responsible Fisheries (1995)) ข้อ 7.6.4 รัฐควรมีการตรวจสอบประสิทธิภาพของเครื่องมือ วิธีการ และแนวปฏิบัติในการทำการประมงที่มีอยู่ทั้งหมด และดำเนินมาตรการเพื่อให้มั่นใจว่าเครื่องมือ วิธีการ และแนวปฏิบัติที่ไม่สอดคล้องกับการทำการประมงอย่างรับผิดชอบจะถูกยกเลิกไปเป็นลำดับ (phased out) และแทนที่ด้วยทางเลือกที่เหมาะสมมากกว่า ทั้งนี้ ในกระบวนการดังกล่าวควรให้ความสำคัญเป็นพิเศษต่อผลกระทบที่อาจเกิดขึ้นต่อชุมชนประมง รวมถึงความสามารถของชุมชนในการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรด้วย

มาตรการทางกฎหมายในบริบทของประเทศไทยนั้น การบริหารจัดการเครื่องมือประมงประเภทโพงพางในประเทศไทยมีพัฒนาการทางกฎหมายที่เข้มงวดขึ้นอย่างต่อเนื่อง โดยมีวัตถุประสงค์หลักเพื่อคุ้มครองทรัพยากรสัตว์น้ำและรักษาสมดุลของระบบนิเวศให้เกิดการใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืน ทั้งยังช่วยลดผลกระทบต่อการคมนาคมทางน้ำและกิจกรรมสาธารณะต่าง ๆ ในมิติของกฎหมายนั้น เครื่องมือโพงพางถูกกำหนดให้เป็นเครื่องมือประมงต้องห้ามตามพระราชกำหนดการประมง พ.ศ. 2558 มาตรา 67 (1) ซึ่งบัญญัติห้ามมิให้ผู้ใดใช้หรือมีไว้ในครอบครองเพื่อใช้ รวมถึงเครื่องมืออื่นที่มีลักษณะและวิธีการคล้ายคลึงกัน โดยกำหนดโทษปรับในอัตราที่สูงตั้งแต่ 50,000 บาท ถึง 500,000 บาท หรือปรับเป็นจำนวน 5 เท่าของมูลค่าสัตว์น้ำที่ได้จากการกระทำความผิด แล้วแต่จำนวนใดจะสูงกว่า (พระราชกำหนดการประมง พ.ศ. 2558 มาตรา 146)

ในด้านการบังคับใช้กฎหมายและการจัดระเบียบพื้นที่ มาตรา 103 แห่งพระราชกำหนดการประมง พ.ศ. 2558 ได้ให้อำนาจแก่นักงานเจ้าหน้าที่ในการสั่งให้ผู้ติดตั้งเครื่องมือโพงพางหรือสิ่งปลูกสร้างในที่จับสัตว์น้ำโดยไม่ได้รับอนุญาต ดำเนินการรื้อถอนภายในระยะเวลาที่กำหนด หากผู้กระทำความผิดเพิกเฉย เจ้าหน้าที่สามารถดำเนินการรื้อถอนหรือทำลายได้เองพร้อมเรียกเก็บค่าใช้จ่ายจากผู้กระทำความผิด กลไกดังกล่าวได้ถูกนำมาปฏิบัติอย่างเป็นรูปธรรมในกรณีการจัดระเบียบร่องน้ำทะเลสาบสงขลา โดยมีการออกประกาศจังหวัดให้รื้อถอนโพงพางเพื่อเปิดเส้นทางเดินเรือและยกระดับมาตรฐานการจัดการประมงให้สอดคล้องกับข้อกำหนดระหว่างประเทศว่าด้วยการป้องกันการทำการประมงผิดกฎหมาย ขาดการรายงาน และไร้การควบคุม (IUU Fishing)

สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาวมีการบังคับใช้กฎหมายต่อการทำประมงที่ใช้เครื่องมือผิดกฎหมายตาม กฎหมายว่าด้วยสัตว์น้ำและการประมง (ฉบับปรับปรุง) ค.ศ. 2023 (Law on Aquatic and Fisheries (Amended) 2023) โดยกฎหมายได้กำหนดข้อห้ามสำคัญเกี่ยวกับการใช้เครื่องมือประมงที่มีลักษณะทำลายล้าง หรืออาจก่อให้เกิดการลดลงอย่างรุนแรงจนถึงขั้นสูญพันธุ์ของทรัพยากรสัตว์น้ำ โดยมีรายละเอียดดังนี้ (1) การใช้เครื่องมือประมงประเภทกีดขวาง กล่าวคือ ห้ามใช้เครื่องมือดักจับที่มีลักษณะเป็นรั้วหรือสิ่งกีดขวางทางน้ำ รวมถึงการทำประมงโดยการปิดกั้นลำธาร คลอง หรือแหล่งน้ำธรรมชาติต่าง ๆ ตลอดจนการสร้างสิ่งกีดขวางทางเดินของสัตว์น้ำโดยไม่ได้รับอนุญาต เช่น อวนลาก (seine) เครื่องมือดักกรองแบบรั้ว (lee) อวนตาถี่ อวนดักแบบกล่อง (tong) ลอบทรงกระบอกขนาดใหญ่ (lob) และเครื่องมืออื่นในลักษณะเดียวกัน (2) การบุกรุกพื้นที่สำคัญทางนิเวศวิทยา ห้ามดำเนินการใด ๆ ในพื้นที่อ่อนไหว ได้แก่ แหล่งรวมฝูงปลา แหล่งวางไข่ และแหล่งอนุบาลตัวอ่อนของสัตว์น้ำ (3) การควบคุมเครื่องมือที่มีลักษณะการทำงานเชิงหน้าที่ (Function-based) ข้อห้ามดังกล่าวครอบคลุมถึงเครื่องมือที่มีลักษณะการทำงานคล้ายคลึงกับ “โพงพาง” กล่าวคือ เป็นการดักจับสัตว์น้ำโดยการขัดขวางการเคลื่อนที่ตามธรรมชาติ ซึ่งส่งผลกระทบโดยตรงต่อความยั่งยืนของทรัพยากรสัตว์น้ำในระยะยาว (Law on Aquatic and Fisheries (Amended) 2023 Article 81)

สาธารณรัฐฟิลิปปินส์มีการกำหนดมาตรการควบคุมและห้ามใช้เครื่องมือจับสัตว์น้ำที่มีลักษณะทำลายล้างหรือมีขนาดตาอวนเล็กเกินไป โดยเฉพาะในเขต “น่านน้ำเทศบาล” โดยขนาดเขตน่านน้ำของเทศบาล (municipal waters) ถูกประมาณด้วยโปรแกรม ArcView โดยตาม Philippine Fisheries Code of 1998 กำหนดให้ครอบคลุมจากชายฝั่งออกไปไม่เกิน 15 กิโลเมตร (The Philippine Fisheries Code of 1998 Section 4. Definition of Terms) และห้ามเรือประมงพาณิชย์เข้าทำการประมงในเขตดังกล่าว หากเขตน่านน้ำของเทศบาลมีการทับซ้อนกัน จะกำหนดเส้นแบ่งเขตโดยใช้แนวกึ่งกลางเพื่อให้แต่ละฝ่ายได้รับพื้นที่อย่างเท่าเทียมกัน (Muallil *et al.* 2014)

จากการสำรวจพฤติกรรมการทำประมงในพื้นที่ต่าง ๆ ของสาธารณรัฐฟิลิปปินส์พบว่าชาวประมงส่วนใหญ่เลือกใช้เครื่องมือประเภท อวน และ เบ็ด เป็นอุปกรณ์หลักในการจับสัตว์น้ำ โดยมีสัดส่วนร้อยละ 44.15 และร้อยละ 40.78 ตามลำดับ สำหรับเครื่องมือประมงประเภทอื่น ๆ มีสัดส่วนการใช้งานรวมร้อยละ 15.07 ซึ่งประกอบด้วย ฉมวก โพงพาง หรือคอกปลา และลอบ ในขณะที่กลุ่มผู้จับสัตว์น้ำด้วยมือ (Gleaning) มีสัดส่วนน้อยที่สุด โดยคิดเป็นจำนวนน้อยกว่าร้อยละ 1 ของชาวประมงทั้งหมด (Muallil *et al.* 2014) โดยกฎหมายของสาธารณรัฐฟิลิปปินส์ห้ามมิให้ผู้ใดทำการประมงโดยใช้อวนที่มีขนาดช่องตาอวนเล็กกว่าขนาดที่หน่วยงานของรัฐ (Department) กำหนดทั้งนี้ การห้ามดังกล่าวไม่ใช้บังคับแก่การเก็บรวบรวมสัตว์น้ำวัยอ่อนหรือชนิดที่มีขนาดเล็กโดยธรรมชาติ ได้แก่ ลูกปลา (fry) ลูกปลาไหลแก้ว (glass eels) ปลาไหลวัยอ่อน (elvers) ปลาตาบิออส (tabios) กุ้งเคย (alamang) และสัตว์น้ำชนิดอื่นที่โดยสภาพมีขนาดเล็กแต่เจริญเติบโตเต็มวัยแล้ว ทั้งนี้ตามที่กำหนดไว้ในกฎกระทรวงหรือกฎระเบียบที่ออกโดยหน่วยงานดังกล่าว (The Philippine Fisheries Code of 1998 Section 89) เห็นได้ว่าในประเด็นอวนตาถี่กฎหมายสาธารณรัฐฟิลิปปินส์ มิได้ห้ามโดยระบุชื่อเครื่องมือแบบโพงพางโดยตรง แต่ใช้เกณฑ์ด้านลักษณะของเครื่องมือและขนาดตาอวนเป็นหลักเพื่อให้ครอบคลุมเครื่องมือที่มีลักษณะทำนองเดียวกันทั้งหมด

2.3 มาตรการที่เกี่ยวข้องกับการประกอบอาชีพประมงในมิติสิทธิในการทำงานและเสรีภาพในการประกอบอาชีพ

จากการพิจารณามาตรการทางกฎหมายระหว่างประเทศ พบว่ามนุษย์ทุกคนมีสิทธิในการทำงานและเสรีภาพในการเลือกอาชีพ ตามที่บัญญัติไว้ใน ปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน (UDHR) ข้อ 23 และ กติการะหว่างประเทศว่าด้วยสิทธิทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม (ICESCR) ข้อ 6 ดังนั้น หากพิจารณาเฉพาะการประกอบอาชีพประมงโดยไม่รวมถึงผลกระทบจากการใช้เครื่องมือจับสัตว์น้ำ ประชาชนย่อมมีสิทธิและเสรีภาพในการเลือกประกอบอาชีพอย่างเต็มที่

ในระดับกฎหมายภายในประเทศ รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560 มาตรา 40 ได้บัญญัติรับรองเสรีภาพในการประกอบอาชีพไว้อย่างชัดเจน เช่นเดียวกับ รัฐธรรมนูญแห่งสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ค.ศ. 1991 (ฉบับปรับปรุง ค.ศ. 2015) มาตรา 39 และ รัฐธรรมนูญแห่งสาธารณรัฐฟิลิปปินส์ ค.ศ. 1987 (The 1987 Constitution of the Republic of the Philippines) มาตรา 13 ว่าด้วยความยุติธรรมทางสังคมและสิทธิมนุษยชน ที่ต่างให้ความสำคัญคุ้มครองสิทธิในการทำงานและการเลือกอาชีพโดยเสรี อย่างไรก็ตาม การประกอบอาชีพประมงด้วยการใช้เครื่องมือ “โพงพาง” เป็นการกระทำที่ฝ่าฝืนต่อ พระราชกำหนดการประมง พ.ศ. 2558 มาตรา 67 (1) ซึ่งก่อให้เกิดประเด็นพิจารณาว่าการสั่งห้ามดังกล่าวเป็นการละเมิดเสรีภาพในการประกอบอาชีพหรือไม่ จากการทบทวนวรรณกรรมพบว่าเสรีภาพตามมาตรา 40 แห่งรัฐธรรมนูญไทยไม่ใช่สิทธิเด็ดขาดเนื่องจากในวรรคสองได้ระบุว่า รัฐสามารถจำกัดเสรีภาพดังกล่าวได้เพื่อรักษาความมั่นคงหรือเศรษฐกิจของประเทศ การแข่งขันอย่างเป็นธรรม การป้องกันหรือจัดการกัดกันและการผูกขาด การคุ้มครองผู้บริโภค การจัดระเบียบการประกอบอาชีพเพื่งเท่าที่จำเป็น หรือเพื่อประโยชน์สาธารณะอย่างอื่น

ในบริบทของงานวิจัยนี้ รัฐไม่ได้จำกัดสิทธิในการประกอบอาชีพประมงโดยรวม เพียงแต่มีคำสั่งห้ามใช้เครื่องมือโพงพางเนื่องจากส่งผลกระทบต่อทรัพยากรธรรมชาติและประโยชน์สาธารณะ สิ่งสำคัญที่รัฐต้องพิจารณาต่อจากนี้คือ การส่งเสริมและเยียวยาผู้ประกอบอาชีพประมงที่ใช้เครื่องมือถูกกฎหมาย เพื่อให้ประชาชนสามารถดำรงวิถีชีวิตดั้งเดิมได้อย่างยั่งยืนโดยไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม ทั้งนี้ ภายใต้ กติการะหว่างประเทศว่าด้วยสิทธิทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม (ICESCR) มาตรา 6 ซึ่งประเทศไทยเข้าเป็นภาคีเมื่อวันที่ 5 กันยายน 2542 และมีผลใช้บังคับเมื่อวันที่ 5 ธันวาคม 2542 รัฐมีพันธกรณีต้องดำเนินการเพื่อให้สิทธิในการทำงานบรรลุผลอย่างสมบูรณ์ ซึ่งรวมถึงการจัดทำแนวทางด้านเทคนิค การอาชีวศึกษา โครงการฝึกอบรม และนโยบายต่าง ๆ เพื่อส่งเสริมการพัฒนาทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมอย่างต่อเนื่อง

สรุปและอภิปรายผล

1. สภาพปัญหาการใช้โพงพางและวิถีชาวประมง รวมถึงแนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

ภาพรวมและบริบทเชิงพื้นที่ ผลการศึกษาสะท้อนให้เห็นว่า การใช้เครื่องมือประมง “โพงพาง” ในพื้นที่ทะเลสาบสงขลาไม่ได้เป็นเพียงประเด็นปัญหาทางกฎหมายหรือข้อจำกัดทางเทคนิคเท่านั้น หากแต่มีลักษณะเป็น “ปรากฏการณ์เชิงโครงสร้าง” ที่ยึดโยงระหว่างวิถีการผลิตทางเศรษฐกิจ วัฒนธรรมท้องถิ่น และข้อจำกัดด้านทรัพยากรธรรมชาติ กล่าวคือ โพงพางมิได้ทำหน้าที่เป็นเพียงอุปกรณ์จับสัตว์น้ำ แต่เป็นกลไกหลักในการดำรงชีพของครัวเรือนที่ฝังรากอยู่ในระบบเศรษฐกิจฐานรากของพื้นที่มาอย่างยาวนาน

ผลกระทบทางนิเวศวิทยาและข้อขัดแย้งเชิงนโยบาย ข้อค้นพบสำคัญชี้ให้เห็นว่า ลักษณะการทำงานของโพงพางที่เป็นเครื่องมือดักจับแบบไม่เลือกชนิดและขนาด ส่งผลกระทบโดยตรงต่อโครงสร้างประชากรสัตว์น้ำ โดยเฉพาะการทำลายสัตว์น้ำวัยอ่อนและการรบกวนเส้นทางอพยพตามธรรมชาติ ซึ่งนำไปสู่การเสื่อมโทรมของทรัพยากรในระยะยาว ข้อเท็จจริงดังกล่าวสอดคล้องกับกรอบแนวคิดด้านการจัดการทรัพยากรที่อธิบายว่า การใช้ทรัพยากรระบบเปิดโดยขาดกลไกควบคุมที่เหมาะสมย่อมนำไปสู่ภาวะการใช้ทรัพยากรเกินศักยภาพ และส่งผลให้ผลผลิตโดยรวมลดลงในอนาคต

ในเชิงแนวคิด ผลการศึกษาระบุถึงสถานะความตึงเครียดระหว่าง “ความจำเป็นในการดำรงชีพ” กับ “มาตรการอนุรักษ์ทรัพยากร” เนื่องจากกลุ่มชาวประมงมีแรงจูงใจในการใช้เครื่องมือที่ให้ผลผลิตสูงและมีความต่อเนื่อง ในขณะที่นโยบายภาครัฐมุ่งเน้นการจำกัดเครื่องมือที่ส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศความไม่สอดคล้องนี้สะท้อนว่า มาตรการกำกับดูแลที่เน้นการบังคับใช้ข้อห้ามเพียงอย่างเดียว อาจไม่สามารถปรับเปลี่ยนพฤติกรรมเชิงเศรษฐกิจของผู้ใช้ทรัพยากรได้อย่างมีประสิทธิภาพ

ในข้อจำกัดเชิงโครงสร้างและทางออกที่ยั่งยืน เมื่อพิจารณาในมิติทางเศรษฐกิจและสังคม พบว่าการคงอยู่ของโพงพางมีความสัมพันธ์โดยตรงกับข้อจำกัดด้านโครงสร้างเศรษฐกิจในระดับพื้นที่ โดยเฉพาะการขาดแคลนทางเลือกในการประกอบอาชีพและความไม่แน่นอนของรายได้ ปัจจัยเหล่านี้บีบบังคับให้ชาวประมงยังคงต้องพึ่งพาเครื่องมือดังกล่าวแม้จะมีความเสี่ยงทางกฎหมาย อันสะท้อนว่าปัญหาที่เกิดขึ้นเป็นปัญหาเชิงโครงสร้างมากกว่าพฤติกรรมการฝ่าฝืนกฎหมายโดยเจตนา

ข้อค้นพบภายใต้วัตถุประสงค์ที่ 1 ชี้ให้เห็นว่า ปัญหาการใช้โพงพางเกิดจาก “ความไม่สมดุลระหว่างแรงจูงใจทางเศรษฐกิจกับข้อกำหนดด้านการอนุรักษ์” ซึ่งไม่สามารถคลี่คลายได้ด้วยการใช้บทบัญญัติแห่งกฎหมายเพียงลำพัง หากแต่จำเป็นต้องอาศัยการออกแบบมาตรการกำกับดูแลที่คำนึงถึงพฤติกรรมของผู้ใช้ทรัพยากร ต้นทุนทางเศรษฐกิจ และศักยภาพของระบบนิเวศควบคู่กันไป เพื่อสร้างความยั่งยืนให้เกิดขึ้นอย่างเป็นรูปธรรม

2. มาตรการทางกฎหมายเพื่อพิจารณาผลกระทบจากการใช้โพงพางและวิถีชาวประมง

บริบทของกฎหมายระหว่างประเทศและการอนุรักษ์ทรัพยากร ผลการศึกษามาตรการทางกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการใช้เครื่องมือประมงโพงพางสะท้อนให้เห็นว่า ปัญหาดังกล่าวมิได้เป็นเพียงการฝ่าฝืนกฎหมายประมงภายในประเทศเท่านั้น แต่ยึดโยงกับหลักการอนุรักษ์ทรัพยากรสัตว์น้ำตามกฎหมายระหว่างประเทศ อาทิ UNCLOS 1982, IPOA-IUU 2001 และ FAO Code of Conduct for Responsible Fisheries 1995 ซึ่งวางหลักการให้รัฐชายฝั่งมีอำนาจหน้าที่ในการกำหนดมาตรการอนุรักษ์ ควบคุมเครื่องมือประมง และลดผลกระทบจากการจับสัตว์น้ำแบบไม่เลือกชนิด เพื่อปกป้องวงจรชีวิตสัตว์น้ำและระบบนิเวศทางน้ำอย่างยั่งยืน

ในบริบทของประเทศไทย พระราชกำหนดการประมง พ.ศ. 2558 ได้กำหนดมาตรการควบคุมโพงพางไว้อย่างชัดเจน โดยเฉพาะ มาตรา 67 (1) ที่ห้ามใช้หรือมีไว้ในครอบครองเพื่อใช้เครื่องมือโพงพางและเครื่องมือที่มีลักษณะคล้ายคลึงกัน พร้อมกำหนดบทลงโทษตาม มาตรา 146 ตลอดจนให้อำนาจพนักงานเจ้าหน้าที่ตาม มาตรา 102 และ มาตรา 103 ในการตรวจสอบและสั่งรื้อถอนเครื่องมือมาตรการของไทยจึงมีลักษณะการควบคุมแบบ “ระบุชื่อเครื่องมือ” (Name-based Prohibition) ซึ่งแม้จะมีข้อดีด้านความชัดเจนในการบังคับใช้ แต่มีข้อจำกัดด้านความยืดหยุ่นต่อบริบทพื้นที่และวิธีการดำรงชีพของชาวประมงพื้นบ้าน

จากการศึกษาเปรียบเทียบกับกฎหมายต่างประเทศ พบว่า สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว มีกฎหมายว่าด้วยสัตว์น้ำและการประมง (ฉบับปรับปรุง) ปี 2023 เน้นการควบคุมที่ “ลักษณะการทำงานของเครื่องมือ” (Function-based Regulation) โดยพิจารณาจากผลกระทบที่เกิดขวางทางน้ำหรือขัดขวางการอพยพตามธรรมชาติของสัตว์น้ำเป็นหลัก ไม่ว่าจะเรียกชื่อเครื่องมือ นั้นว่าอะไรก็ตาม

สาธารณรัฐฟิลิปปินส์ใช้ระบบกฎหมายแบบ Multi-level System ที่บูรณาการระหว่างระดับชาติและท้องถิ่น โดยเฉพาะการจัดการน่านน้ำเทศบาล (Municipal Waters) ที่เปิดพื้นที่ให้ชุมชนมีส่วนร่วมกำกับดูแลตามสภาพปัญหาจริง แนวทางนี้จึงมีความยืดหยุ่นสูงกว่ากฎหมายไทย เนื่องจากการจัดการตามพื้นที่ (Area-based Management) ควบคู่ไปกับการควบคุมขนาดตาอวน

ในเชิงสิทธิและเสรีภาพในการประกอบอาชีพ การห้ามใช้โพงพางถือเป็นการจำกัดเสรีภาพเท่าที่จำเป็นเพื่อประโยชน์สาธารณะตาม รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560 มาตรา 40 วรรคสอง อย่างไรก็ตาม มาตรการดังกล่าวจะมีความชอบธรรมสมบูรณ์ก็ต่อเมื่อรัฐจัดให้มีระบบรองรับด้านอาชีพ การเยียวยา และการสนับสนุนทางเทคนิคแก่ผู้ได้รับผลกระทบอย่างเป็นธรรม ดังนั้น มาตรการทางกฎหมายเกี่ยวกับโพงพางควรถูกมองในฐานะ “มาตรการจัดสมดุล” ระหว่างการอนุรักษ์ทรัพยากรกับการดำรงชีพ มิใช่เพียงการมุ่งลงโทษผู้ฝ่าฝืน ข้อค้นพบชี้ให้เห็นว่าประเทศไทยมีกฎหมายที่เพียงพอในเชิงสภาพบังคับ แต่ยังจำเป็นต้องพัฒนากรอบบริหารจัดการที่ยืดหยุ่นมากขึ้น โดยปรับจากการควบคุมแบบระบุชื่อเพียงอย่างเดียว ไปสู่ระบบผสมผสานที่คำนึงถึงเขตพื้นที่เฉพาะ และการมีส่วนร่วมของชุมชน เพื่อนำไปสู่การจัดการทรัพยากรประมงที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตชาวประมงพื้นบ้านอย่างแท้จริง

ข้อเสนอแนะ

เพื่อให้การแก้ไขปัญหาโพงพางในพื้นที่ทะเลสาบสงขลาเกิดความสมดุลระหว่างการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ ประโยชน์สาธารณะ และวิถีการดำรงชีพของชาวประมงพื้นบ้าน ผู้วิจัยขอเสนอแนวทางดำเนินการดังนี้

1. การสร้างกลไกการบริหารจัดการแบบมีส่วนร่วม ประเทศไทยควรจัดตั้ง “คณะทำงานร่วมเพื่อแก้ไขปัญหาโพงพางในพื้นที่ทะเลสาบสงขลา” ที่ประกอบด้วยหน่วยงานภาครัฐ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น นักวิชาการ ผู้แทนชาวประมง และภาคประชาชน โดยคณะทำงานนี้ต้องมีบทบาทในการรวบรวมข้อมูลข้อเท็จจริง สำรวจผลกระทบ และเปิดพื้นที่เจรจาเพื่อกำหนดแนวทางที่ทุกฝ่ายยอมรับได้ มิใช่เพียงกลไกเชิงพิธีการ เพื่อเปลี่ยนจากการมุ่งเอาชนะกันเป็นการแสวงหาจุดสมดุลร่วมกัน

2. การพัฒนาระบบการควบคุมตามลักษณะการทำงาน โดยพัฒนามาตรการเปลี่ยนผ่านจากการห้ามใช้เครื่องมือแบบเด็ดขาด ไปสู่การควบคุมตามลักษณะการทำงานและผลกระทบต่อระบบนิเวศ โดยนำเทคโนโลยีมาช่วยปรับปรุงเครื่องมือให้มีความเป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม เช่น การขยายขนาดตาอวน และการกำหนดรูปแบบปากอวนเพื่อลดการจับสัตว์น้ำวัยอ่อนการจำกัดตำแหน่งการติดตั้งมิให้กีดขวางทางเดินเรือ การออกแบบเครื่องมือให้สามารถคัดแยกขนาดสัตว์น้ำได้มีประสิทธิภาพมากขึ้น แนวทางนี้สอดคล้องกับมาตรฐานของ สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว และสาธารณรัฐฟิลิปปินส์ ที่มุ่งเน้นการควบคุมผลกระทบจริงมากกว่าเพียงการระบุชื่อเครื่องมือ

3. การจัดการพื้นที่เชิงยุทธศาสตร์ (Area-based Management) โดยกำหนดเขตพื้นที่เฉพาะสำหรับการจัดการประมงพื้นบ้านและการฟื้นฟูทรัพยากรในทะเลสาบสงขลา โดยแบ่งสัดส่วนพื้นที่ตามฐานข้อมูลทางวิทยาศาสตร์และการมีส่วนร่วมของชุมชน อาทิ เขตอนุรักษ์และเขตพื้นที่พันธุ์สัตว์น้ำ เขตห้ามทำประมงถาวรและเขตห้ามทำประมงตามฤดูกาลและเขตทดลองใช้เครื่องมือประมงที่ผ่านการปรับปรุงมาตรฐานแล้ว

4. การกำหนดมาตรการทางเวลาและฤดูกาล กำหนดช่วงเวลาและเงื่อนไขการทำประมงให้ชัดเจน โดยเฉพาะการห้ามจับสัตว์น้ำในช่วงฤดูวางไข่หรือช่วงอนุบาลสัตว์น้ำวัยอ่อน เพื่อลดผลกระทบต่องจรชีวิตของสัตว์น้ำโดยตรง มาตรการนี้เป็นทางเลือกที่มีความยืดหยุ่นสูงและช่วยลดความขัดแย้งจากการบังคับใช้มาตรการที่อ่อนแอเพียงอย่างเดียว

5. มาตรการเยียวยาและการพัฒนาอาชีพทางเลือก รัฐควรจัดให้มีระบบเยียวยาที่ครอบคลุมมากกว่าการจ่ายเงินชดเชย โดยมุ่งเน้นการพัฒนาทักษะอาชีพและการสร้างรายได้ที่สอดคล้องกับวิถีชุมชน เช่น การสนับสนุนเครื่องมือประมงที่ถูกกฎหมาย การส่งเสริมการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำและการแปรรูปผลิตภัณฑ์ รวมถึงการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ เพื่อให้กระบวนการเปลี่ยนผ่านเป็นธรรมต่อชาวประมง

6. การบังคับใช้กฎหมายแบบลำดับขั้น ปรับแนวทางการบังคับใช้กฎหมายตามพระราชกำหนดการประมง พ.ศ. 2558 โดยเริ่มจากการขึ้นทะเบียนผู้ได้รับผลกระทบ การแจ้งเตือน และการให้ระยะเวลาปรับตัวที่เหมาะสม ก่อนจะดำเนินมาตรการทางกฎหมายอย่างเคร่งครัดต่อผู้ที่เจตนาฝ่าฝืน โดยไม่มีเหตุอันควร

เอกสารอ้างอิง

- กมลชนก จันทรเกตุ. (2560). การจัดการการท่องเที่ยวชุมชนอย่างยั่งยืน กรณีศึกษา: ชุมชนเกาะยอ จังหวัดสงขลา. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (บริหารรัฐกิจและกิจการสาธารณะ). กรุงเทพฯ: คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- คมวิทย์ ศิริสร และ อรรถพล นางแก้ว. (2564). ค่าเสียโอกาสจากการทำประมงกุ้งขาวด้วยเครื่องมือโพงวางและอวนลอย: ความจริงที่มองไม่เห็น. วารสารการจัดการสิ่งแวดล้อม, 17(2): 42–59.
- ธนิต ชังถาวร และ บุบผา เตชะภัทรพร. (2553). การเข้าถึงทรัพยากรชีวภาพและการแบ่งปันผลประโยชน์. สืบค้นเมื่อ 5 มกราคม 2568, จาก <https://ipitc.coj.go.th/th/content/category/detail/id/10370/iid/192656>
- นฤทธิ ดวงสุวรรณ และ อุสมาน หวังสนิ. (2560). สถานการณ์และรูปแบบการจัดการความขัดแย้งด้านทรัพยากรประมงในทะเลสาบสงขลา. สืบค้นเมื่อ 5 มกราคม 2568, จาก <https://kb.psu.ac.th/psukb/bitstream/2016/11266/1/417536.pdf>
- เลิศชาย ศิริชัย อุดม หนูทอง สืบพงษ์ ธรรมชาติ สมเจตนา มุณีโมไนย์ และนพดล กิตติคุณ.(2546). องค์ความรู้ ข้อเสนอเชิงนโยบายและทางออกปัญหาสิทธิชุมชนภาคใต้. วารสารวิชาการสิทธิมนุษยชน, 1(1): 85-100.
- สุทธิพงษ์ อยู่ดวง และ อุทิศ สังข์รัตน์. (2560). ความเชื่อและพิธีกรรมของชาวประมงพื้นบ้านที่ทวดหัวเขาแดง ตำบลหัวเขา อำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา. วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏภูเก็ต, 23(2): 28–37.

- สำนักงานคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ. (2564, 17 มีนาคม). สิทธิชุมชนและเสรีภาพในการประกอบอาชีพ: ชาวประมงพื้นบ้านได้รับผลกระทบจากพระราชกำหนดการประมง พ.ศ. 2558 [วิดีโอ]. สืบค้นเมื่อ 5 มกราคม 2568, https://www.youtube.com/watch?v=X_ZVLsl9nI0
- สำนักงานประชาสัมพันธ์จังหวัดสงขลา. (2567). ผู้ว่าราชการจังหวัดสงขลาเผยโพงพางทะเลสาบสงขลาเป็นปัญหาเรื้อรัง. สืบค้นเมื่อ 5 มกราคม 2568, จาก <https://songkhla.prd.go.th/th/content/category/detail/id/9/iid/291222>
- อัศนีย์ มั่นประสิทธิ์ และ อิสระ ชาญราชกิจ. (2563). การประมงของประเทศไทยจากอดีตจนถึงห้วงเวลาการ ออกพระราชกำหนดประมง พ.ศ. 2558. สืบค้นเมื่อ 5 มกราคม 2568, จาก https://repository.seafdec.or.th/bitstream/handle/20.500.12067/1152/TD%20TRB%2091_editedP13.pdf?sequence=5
- อุดมศักดิ์ สนิทพงษ์. (2559). ปัญหาทางกฎหมายเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรประมง. วารสารนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัย เนชั่น, 9(1): 7–26.
- Barboza, A., Macusi, E. D., Borazon, E. Q., Santos, M. D., Muallil, R. N., & Nallos, I. M. (2021). Small-Scale Fisheries (SSF) Management and Conservation Schemes and Their Application in the Philippines. *Ocean & Coastal Management*, 208: 105628. <https://doi.org/10.1016/j.ocecoaman.2021.105628>
- Muallil, R. N., Mamauag, S. S., Cabral, R. B., Celeste-Dizon, E. O., & Aliño, P. M. (2014). Status, Trends and Challenges in The Sustainability Of Small-Scale Fisheries in the Philippines. *Marine Policy*, 44: 212–221. <https://doi.org/10.1016/j.marpol.2013.08.026>
- Palma, M. A., Tsamenyi, M., & Edeson, W. (2010). *Promoting Sustainable Fisheries*. Leiden: Martinus Nijhoff Publishers.
- Rosello, M. (2021). *IUU Fishing as a Flag State Accountability Paradigm*. Leiden: Brill Nijhoff.

กฎหมาย

- United Nations Convention on the Law of the Sea 1982.
- Agreement on Port State Measures to Prevent, Deter and Eliminate Illegal, Unreported and Unregulated Fishing 2009.
- International Plan of Action to Prevent, Deter and Eliminate Illegal, Unreported and Unregulated Fishing 2001.
- FAO Code of Conduct for Responsible Fisheries 1995.
- Rio Declaration on Environment and Development 1992.
- The Philippine Fisheries Code of 1998.
- Republic Act No. 10654.
- The 1987 Constitution of the Republic of the Philippines.
- Law on Aquatic Animals and Fisheries (Amended 2023).
- Constitution of the Lao People's Democratic Republic 1991, as amended 2015.
- รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560.
- พระราชกำหนดการประมง พ.ศ. 2558.

อิทธิพลของพฤติกรรมการใช้งาน TikTok ต่อการเห็นคุณค่า
ในตนเอง โดยมีการเปรียบเทียบทางสังคมเป็นตัวแปรส่งผ่าน
ของนิสิตมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ บางเขน
The Influence of TikTok Usage Behavior on Self-Esteem:
The Mediating Role of Social Comparison among
Undergraduate Students
at Kasetsart University, Bangkheng Campus

ธวัชชัย พวงเพชร¹ ปิยะมาส ช่างเผือก¹ นรุตม์ พรประสิทธิ์² และ ศรสลัก นิมบุตร²
Thawatchai Puangphet, Piyamas Changpuak, Narut Pornprasit,
and Sornsasuk Nimbut

บทคัดย่อ

ในยุคที่เทคโนโลยีเข้ามามีบทบาทสำคัญในชีวิตประจำวัน TikTok ได้รับความนิยมอย่างแพร่หลายในฐานะสื่อออนไลน์เพื่อการสื่อสารและการสร้างตัวตน งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาอิทธิพลของพฤติกรรมการใช้งาน TikTok ที่มีต่อการเห็นคุณค่าในตนเอง โดยมีการเปรียบเทียบทางสังคมเป็นตัวแปรส่งผ่าน การศึกษานี้ใช้รูปแบบการวิจัยเชิงพรรณนาแบบภาคตัดขวาง (Cross-sectional design) กลุ่มตัวอย่างคือนิสิตระดับปริญญาตรี มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ บางเขน จำนวน 224 คน ซึ่งได้มาโดยวิธีการเลือกแบบบังเอิญ (Accidental sampling) เครื่องมือวิจัยประกอบด้วยแบบสอบถามพฤติกรรมการใช้งาน TikTok ($\alpha = .798$) แบบสอบถามการเปรียบเทียบทางสังคม แบ่งเป็น 1) การเปรียบเทียบกับบุคคลที่เหนือกว่า ($\alpha = .873$) 2) การเปรียบเทียบกับบุคคลที่ด้อยกว่า ($\alpha = .940$) และแบบสอบถามการเห็นคุณค่าในตนเอง ($\alpha = .838$) วิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้สถิติเชิงพรรณนา การวิเคราะห์สหสัมพันธ์ และการวิเคราะห์อิทธิพลส่งผ่าน (Mediation analysis) ผลการวิจัยพบว่า พฤติกรรมการใช้งาน TikTok มีอิทธิพลทางตรงต่อการเห็นคุณค่าในตนเองอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ($\beta = .159, p < .001$) นอกจากนี้ การเปรียบเทียบทางสังคมกับบุคคลที่เหนือกว่ายังส่งผลต่อการเห็นคุณค่าในตนเองอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติในทิศทางบวก ($\beta = .128, p < .001$) แสดงให้เห็นว่าการเปรียบเทียบกับบุคคลที่เหนือกว่าบน TikTok อาจช่วยสร้างแรงบันดาลใจให้บุคคลประเมินคุณค่าในตนเองเพิ่มขึ้น อย่างไรก็ตาม การเปรียบเทียบกับบุคคลที่ด้อยกว่าไม่ส่งผลต่อการเห็นคุณค่าในตนเองอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ($\beta = .022, p = .529$) แสดงว่าการเปรียบเทียบลักษณะนี้ไม่สามารถอธิบายการเปลี่ยนแปลงของการ

¹นิสิตหลักสูตรปริญญาวิทยาศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาจิตวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

Bachelor's degree student in Psychology, Faculty of Social Sciences, Kasetsart University, Bangkok.

²ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ประจำภาควิชาจิตวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

Assistant Professor, Department of Psychology, Faculty of Social Sciences, Kasetsart University, Bangkok.

Corresponding author e-mail: Thawatchai.pu@ku.th

ARTICLE HISTORY: Received 30 January 2026, Revised 30 May 2026, Accepted 10 June 2026

เห็นคุณค่าในตนเองได้อย่างชัดเจน ผลการวิเคราะห์หิทธิพลส่งผ่านพบว่า พฤติกรรมการใช้งาน TikTok มีอิทธิพลทางอ้อมต่อการเห็นคุณค่าในตนเอง โดยส่งผ่านการเปรียบเทียบกับบุคคลที่เหนือกว่า ข้อค้นพบนี้สะท้อนให้เห็นว่า การเปรียบเทียบทางสังคมกับบุคคลที่เหนือกว่าเป็นกลไกสำคัญที่อธิบายความสัมพันธ์ระหว่างการใช้งาน TikTok และการเห็นคุณค่าในตนเอง ซึ่งสามารถนำไปใช้เป็นแนวทางในการส่งเสริมการรู้เท่าทันสื่อและการใช้สื่อสังคมออนไลน์เพื่อสร้างแรงบันดาลใจและเสริมสร้างสุขภาวะทางจิต โดยเฉพาะในกลุ่มวัยรุ่นและเยาวชน

คำสำคัญ: *TikTok การเปรียบเทียบทางสังคม การเห็นคุณค่าในตนเอง สื่อสังคมออนไลน์*

Abstract

In an era in which technology plays an increasingly significant role in everyday life, TikTok has gained widespread popularity as an online platform for communication and self-presentation. This study aimed to examine the influence of TikTok usage behavior on self-esteem, with social comparison serving as a mediating variable. The study employed a cross-sectional descriptive research design. The sample consisted of 224 undergraduate students from Kasetsart University, Bangkheng Campus, selected through accidental sampling. The research instruments included a TikTok usage behavior questionnaire ($\alpha = .798$), a social comparison questionnaire comprising two dimensions: (1) upward social comparison ($\alpha = .873$) and (2) downward social comparison ($\alpha = .940$), and a self-esteem questionnaire ($\alpha = .838$). Data were analyzed using descriptive statistics, correlation analysis, and mediation analysis.

The findings revealed that TikTok usage behavior had a statistically significant direct effect on self-esteem ($\beta = .159, p < .001$). In addition, upward social comparison exerted a statistically significant positive effect on self-esteem ($\beta = .128, p < .001$), suggesting that comparing oneself with individuals perceived as superior on TikTok may inspire users to evaluate themselves more positively and enhance their sense of self-worth. However, downward social comparison did not have a statistically significant effect on self-esteem ($\beta = .022, p = .529$), indicating that this form of comparison does not clearly explain variations in self-esteem. The mediation analysis further demonstrated that TikTok usage behavior indirectly influenced self-esteem through upward social comparison. These findings suggest that upward social comparison serves as a key mechanism underlying the relationship between TikTok use and self-esteem. The results may inform strategies for promoting media literacy and encouraging the constructive use of social media to foster inspiration and psychological well-being, particularly among adolescents and young adults.

Keywords: *TikTok, Social comparison, Self-esteem, Social media*

บทนำ

ในยุคดิจิทัลปัจจุบัน เทคโนโลยีสารสนเทศและแพลตฟอร์มสื่อสังคมออนไลน์ได้กลายเป็นส่วนสำคัญของชีวิตประจำวันของผู้คนอย่างแนบแน่น โดยเฉพาะแพลตฟอร์ม TikTok ซึ่งเป็นสื่อวิดีโอสั้นที่เติบโตอย่างรวดเร็วและได้รับความนิยมอย่างแพร่หลายทั่วโลก รวมทั้งในประเทศไทยที่มีการขยายตัวของผู้ใช้อย่างต่อเนื่อง ข้อมูลจาก DataReportal (2024) ระบุว่า ประเทศไทยมีผู้ใช้งาน TikTok เพิ่มขึ้นเป็น 44.38 ล้านบัญชีในต้นปี 2024 คิดเป็นร้อยละ 75.8 ของประชากรผู้ใหญ่ในประเทศ ซึ่งหมายความว่า TikTok เป็นแพลตฟอร์มสื่อสังคมออนไลน์ที่มีอิทธิพลต่อพฤติกรรม ทักษะคิด และการใช้ชีวิตประจำวันของผู้คนอย่างมีนัยสำคัญ การเข้าถึง TikTok ในสัดส่วนที่สูงสะท้อนให้เห็นถึงศักยภาพของแพลตฟอร์มในการเป็นสื่อกลางสำหรับการเผยแพร่ข้อมูล ข่าวสาร และความรู้ ขณะที่ Pew Research Center (2022) ชี้ว่ากลุ่มผู้ใช้งานหลักของ TikTok ในประเทศไทยคือช่วงวัย 18-34 ปี ซึ่งอยู่ในช่วงวัยที่มีการพัฒนาตัวตนและมีความไวต่อการประเมินคุณค่าตนเอง (Self-esteem) มากกว่าช่วงวัยอื่น ข้อมูลเชิงสถิติเหล่านี้ชี้ให้เห็นอย่างชัดเจนว่า TikTok ไม่เพียงแต่มีจำนวนผู้ใช้มาก แต่ยังมีแรงผลักดันในวิถีชีวิตของคนไทย โดยเฉพาะในกลุ่มเยาวชนและผู้ใหญ่ตอนต้น (18-34 ปี) ซึ่งเป็นช่วงวัยที่มีการพัฒนาการเห็นคุณค่าในตนเองอย่างเด่นชัด (Erikson, 1968)

แพลตฟอร์ม TikTok เปิดโอกาสให้ผู้ใช้สามารถผลิตเนื้อหา แบ่งปันความคิดเห็น และมีส่วนร่วมกับผู้อื่นผ่านวิดีโอสั้น ซึ่งกระบวนการดังกล่าวมีอิทธิพลต่อการรับรู้ตนเองและระดับการเห็นคุณค่าในตนเอง งานวิจัยหลายฉบับยืนยันว่าการใช้ TikTok ส่งผลเชิงบวกต่อพฤติกรรมการแสดงออกและความมั่นใจในตนเองของผู้ใช้ ตัวอย่างเช่น ธารทิพย์ มีจอม และคณะ (2568) พบว่าการใช้ TikTok มีส่วนช่วยเสริมสร้างความคิดสร้างสรรค์ การกล้าแสดงออก และความมั่นใจในตนเองของเด็กและเยาวชนไทย โดยผู้เข้าร่วมส่วนใหญ่รายงานว่ารู้สึก “ภาคภูมิใจในตนเอง” เมื่อได้รับการตอบรับหรือชื่นชมจากผู้ชมในแพลตฟอร์ม ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของทฤษฎีการใช้ประโยชน์และความพึงพอใจ (Uses and Gratifications Theory) ที่ระบุว่าผู้ใช้สื่อเลือกใช้แพลตฟอร์มเพื่อตอบสนองความต้องการทางจิตใจ เช่น การได้รับการยอมรับ และการสร้างความพึงพอใจในตนเอง (Katz, Blumler, & Gurevitch, 1974) ในทำนองเดียวกัน Nasidi, Bello, & Abdul (2024) พบว่าการใช้ TikTok มีผลเชิงบวกโดยตรงต่อระดับการเห็นคุณค่าในตนเองจากการได้รับแรงเสริมทางสังคม (Social Reinforcement) เช่น ยอดไลค์ และการติดตาม ซึ่งปัจจัยเหล่านี้ส่งเสริมการเห็นคุณค่าในตนเองในช่วงวัยผู้ใหญ่ตอนต้นได้เป็นอย่างดี (Orth & Robins, 2014)

อย่างไรก็ตาม ทิศทางของอิทธิพลระหว่างพฤติกรรมการใช้งานสื่อสังคมออนไลน์และจิตลักษณะเป็นประเด็นสำคัญที่นักวิจัยต้องพิจารณาอย่างถี่ถ้วน โดยทั่วไปงานวิจัยทางจิตวิทยามักกำหนดให้การเห็นคุณค่าในตนเอง (Self-esteem) ซึ่งจัดเป็นจิตลักษณะ (Psychological Traits) ที่ค่อนข้างมั่นคงภายในตัวบุคคล เป็นตัวแปรต้นในการพยากรณ์หรืออธิบายพฤติกรรมต่างๆ แต่ในบริบทปัจจุบันที่สื่อสังคมออนไลน์เข้ามามีบทบาทและอิทธิพลในชีวิตประจำวันอย่างเข้มข้น พฤติกรรมการใช้งาน (Usage Behavior) กลับกลายเป็นปัจจัยภายนอกที่มีอิทธิพลย้อนกลับและเปลี่ยนแปลงจิตลักษณะของบุคคลได้ สอดคล้องกับการศึกษาของ นฤมล อินสว่าง บงกชกร ทองสุก และ นลินีวรรณ ประพันธ์ (2567) ที่ชี้ให้เห็นว่า พฤติกรรมการเปิดรับและปฏิสัมพันธ์บนแอปพลิเคชัน TikTok ก่อให้เกิดพลวัตทางทัศนคติและบริบททางความคิดของคนในสังคมอย่างมีนัยสำคัญ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในกลุ่มคนรุ่นใหม่อย่างเจนเนอเรชัน Y และ Z ที่มักเกิดความรู้สึกพึงพอใจ ได้รับแรงเสริมทางบวก และความภาคภูมิใจเมื่อได้รับ

การตอบรับผ่านยอดการกดถูกใจ (Like) หรือการแชร์เนื้อหา ปรากฏการณ์ดังกล่าวสะท้อนว่า พฤติกรรมการใช้สื่อดิจิทัลในลักษณะนี้ไม่ได้เป็นเพียงแค่กิจกรรมเพื่อความบันเทิงเท่านั้น แต่เป็นเงื่อนไขสำคัญที่สามารถส่งผลกระทบต่อสุขภาวะทางจิตและการรับรู้คุณค่าในตนเองของผู้ใช้งาน ไม่ว่าจะเป็นทิศทางที่เพิ่มขึ้นหรือลดลง นอกจากนี้ การศึกษาในแวดวงวิชาการยังให้เหตุผลสนับสนุนเพิ่มเติมว่า การใช้สื่อสังคมออนไลน์อย่างเข้มข้นมีความสัมพันธ์อย่างแนบแน่นต่อสุขภาวะทางจิตวิทยา โดยเปิดโอกาสให้ผู้ใช้งานเผชิญกับความเครียดด้านสุขภาพจิตและการเปลี่ยนแปลงของความรู้สึกภายใน (Meier & Schäfer. 2018) ซึ่งเมื่อผู้ใช้งานมีพฤติกรรมจ่ออยู่กับแพลตฟอร์มเป็นเวลานาน ก็มีแนวโน้มที่จะตกอยู่ภายใต้วงจรการเปรียบเทียบทางสังคมเชิงลบ (Negative Social Comparison) จนนำไปสู่สภาวะความวิตกกังวล ความซึมเศร้า และการประเมินคุณค่าในตนเองต่ำลงในระยะยาว โดยเฉพาะในกลุ่มเยาวชนและวัยรุ่นที่ใช้ TikTok เป็นพื้นที่หลักในการสร้างตัวตนและแสวงหาการยอมรับจากกลุ่มสังคมออนไลน์ (Nasidi, Bello, & Abdul. 2024) การวิจัยครั้งนี้จึงให้ความสำคัญกับการเห็นคุณค่าในตนเองในฐานะตัวแปรตามหลัก (Dependent Variable) เพื่อวิเคราะห์และพิสูจน์เชิงประจักษ์ว่า พฤติกรรมการใช้งาน TikTok ในรูปแบบต่าง ๆ ส่งผลกระทบย้อนกลับอย่างไรต่อสุขภาวะทางจิตและการคงอยู่ของการเห็นคุณค่าในตนเองของผู้ใช้งานในท้ายที่สุด

การวิจัยครั้งนี้จึงให้ความสำคัญกับการเห็นคุณค่าในตนเองในฐานะตัวแปรตาม (Dependent Variable) เพื่อวิเคราะห์ว่าพฤติกรรมการใช้งาน TikTok ส่งผลกระทบอย่างไรต่อการเห็นคุณค่าในตนเองของผู้ใช้งาน เนื่องจากงานวิจัยของ Hendrikse, Smith, & Thompson (2024) ชี้ว่าแม้ผู้ใช้บางส่วนจะรู้สึกมั่นใจเพิ่มขึ้น แต่อาจเป็นเพียงการเห็นคุณค่าในตนเองชั่วคราวที่เกิดจากแรงเสริมภายนอก ซึ่งไม่ได้สะท้อนถึงการเห็นคุณค่าในตนเองที่มั่นคงตามทฤษฎีการกำหนดตนเอง (Self-Determination Theory) ของ Deci & Ryan (2000) ที่ระบุว่าความรู้สึกมีคุณค่าที่ยั่งยืนต้องมาจากการรับรู้คุณค่าจากภายในตนเอง

การเห็นคุณค่าในตนเอง (Self-esteem) ซึ่งหมายถึง การประเมินคุณค่าและความสามารถของตนเองทั้งในด้านบวกและด้านลบ (Rosenberg. 1965) จัดเป็นจิตลักษณะสำคัญที่มีความผันแปรและได้รับผลกระทบโดยตรงจากพฤติกรรมการบริโภคสื่อสังคมออนไลน์ในชีวิตประจำวัน โดยเฉพาะบนแพลตฟอร์ม TikTok ที่มีลักษณะเฉพาะในการมุ่งเน้นการนำเสนอภาพลักษณ์ที่สมบูรณ์แบบและการคัดสรรเฉพาะความสำเร็จที่เกินจริง (Self-presentation) ผ่านการทำงานของระบบอัลกอริทึมที่คอยคัดเลือกและผลักดันเนื้อหาที่โดดเด่น ลักษณะของสื่อที่เน้นความสมบูรณ์แบบเช่นนี้ จะทำหน้าที่เป็นเงื่อนไขภายนอกที่ส่งอิทธิพลย้อนกลับมาหล่อหลอมจิตใจ โดยกระตุ้นให้ผู้ใช้งานเกิดกระบวนการประมวลผลทางจิตและก้าวเข้าสู่กระบวนการเปรียบเทียบทางสังคม (Social Comparison Process) โดยอัตโนมัติ ซึ่งเป็นกลไกทางจิตวิทยาที่มนุษย์ใช้ประเมินตนเองเทียบกับผู้อื่นเมื่อขาดเกณฑ์มาตรฐานทางกายภาพที่ชัดเจน (Festinger. 1954) การเปิดรับสื่ออย่างต่อเนื่องจึงบีบคั้นให้ผู้ใช้เกิดการเปรียบเทียบทางสังคมกับคนที่เหนือกว่า (Upward Social Comparison) หรือการเทียบกับผู้ที่สำเร็จและมีรูปลักษณ์ที่โดดเด่นกว่าในโลกดิจิทัล จนนำไปสู่ความรู้สึกด้อยค่าและลดทอนระดับการเห็นคุณค่าในตนเองลง ในท้ายที่สุด ซึ่งความเปราะบางทางจิตใจที่เกิดขึ้นจากการใช้สื่อนี้ ยังแปรสภาพเป็นความเสี่ยงต่อปัญหาสุขภาพจิต เช่น ความวิตกกังวลและภาวะซึมเศร้าในระยะยาว แตกต่างอย่างสิ้นเชิงจากการเปรียบเทียบทางสังคมกับคนที่ด้อยกว่า (Downward Social Comparison) ที่เป็นการเทียบกับผู้ที่มีสถานะต่ำกว่า เพื่อประคับประคองจิตใจชั่วคราวเท่านั้น (Wills. 1981) ข้อค้นพบเหล่านี้จึงชี้ให้เห็นอย่างเป็นรูปธรรมว่า

การเห็นคุณค่าในตนเองไม่ใช่สิ่งที่ไม่เปลี่ยนแปลง แต่เป็นสภาวะทางจิตวิทยาที่ถูกขับเคลื่อนและกำหนดผลลัพธ์จากรูปแบบพฤติกรรมการใช้สื่อของบุคคลอย่างมีนัยสำคัญ

ในบริบทของสื่อสังคมออนไลน์ร่วมสมัย โดยเฉพาะแพลตฟอร์ม TikTok มีลักษณะพฤติกรรมการใช้งานที่จำเพาะเจาะจงผ่านพฤติกรรมการนำเสนอตัวตนเชิงอุดมคติ (Idealized Self-presentation) ซึ่งผู้ใช้งานมักมีแนวโน้มคัดสรรเฉพาะภาพลักษณ์ที่สมบูรณ์แบบและช่วงเวลาแห่งความสำเร็จมาจัดแสดงบนการขับเคลื่อนของระบบอัลกอริทึมที่มุ่งเน้นการป้อนเนื้อหาอันโดดเด่นและมีจิตดึงดูดสายตาอย่างต่อเนื่อง ลักษณะพฤติกรรมการบริโภคและการเปิดรับสื่อที่เข้มข้นเช่นนี้ จะทำหน้าที่เป็นตัวกระตุ้นทางปัญญาให้ผู้เกิดกระบวนการเปรียบเทียบทางสังคม (Social Comparison Process) โดยอัตโนมัติและรวดเร็ว ซึ่งสอดคล้องกับข้อค้นพบของ Vogel *et al.* (2014) รวมถึง Yang & Li (2022) ที่ระบุว่าพฤติกรรมการจดจ่ออยู่กับแพลตฟอร์มที่ร่ายล้อมไปด้วยความสำเร็จในอุดมคติ จะบีบคั้นให้ทิศทางการประเมินตนเองของผู้ใช้เอนเอียงไปสู่ การเปรียบเทียบทางสังคมกับคนที่เหนือกว่า (Upward Social Comparison) เป็นหลัก อันส่งผลกระทบต่อเนื่องในการลดทอนระดับการเห็นคุณค่าในตนเอง (Self-esteem) และก่อให้เกิดความรู้สึกไม่พึงพอใจในอัตลักษณ์และวิถีชีวิตของตนเองในท้ายที่สุด

ยิ่งไปกว่านั้น พลวัตของการเปรียบเทียบทางสังคมในยุคดิจิทัลผ่านแพลตฟอร์มดังกล่าว ยังมีลักษณะเด่นของการเกิด กระบวนการส่งผ่านทางปัญญาและอารมณ์ (Cognitive and Emotional Contagion) กล่าวคือ เมื่อผู้ใช้งานเปิดรับภาพลักษณ์อันสมบูรณ์แบบในอุดมคติของผู้อื่นอย่างซ้ำ ๆ จะนำไปสู่กระบวนการประเมินมาตรฐานตนเองเชิงเปรียบเทียบ ซึ่งหากช่องว่างระหว่างตัวตนที่เป็นจริงกับมาตรฐานที่รับรู้จากสื่อที่มีระยะห่างมากเกินไป กลไกทางปัญหานี้จะแปรสภาพเป็นการส่งผ่านอารมณ์เชิงลบในระบบจิตใจ เช่น ความอิจฉา หรือความรู้สึกพร่องในคุณค่าของตนเอง (Verduyn *et al.* 2020) แม้ในอีกมุมหนึ่ง Wetherell, Williams, & Smith (2024) จะชี้ให้เห็นทางเลือกเชิงพฤติกรรมว่า หากผู้ใช้เลือกเปิดรับเนื้อหาที่เอื้อให้เกิด การเปรียบเทียบทางสังคมในทางลงเชิง อาจส่งผลเชิงบวกในการประคับประคองสภาวะทางจิตใจได้ในระยะสั้น ทว่าในภาพรวมเชิงประจักษ์ ธรรมชาติของโครงสร้างแพลตฟอร์ม TikTok ที่ขับเคลื่อนด้วยวัฒนธรรมการจัดแสดงความสำเร็จและรูปลักษณ์ที่โดดเด่น มักจะบีบคั้นให้ผู้ใช้งานติดอยู่ภายใต้วงจรการเปรียบเทียบเชิงลบที่ทับถมต่อกัน ซึ่งส่งผลกระทบเชิงบ่อนทำลายต่อสภาวะทางจิต ตลอดจนบั่นทอนความมั่นคงของการเห็นคุณค่าในตนเอง (Self-esteem) ของเยาวชนในระยะยาวอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ (Meier & Schäfer, 2018; Nasidi, Bello, & Abdul. 2024)

แม้จะมีการศึกษาเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างสื่อสังคมออนไลน์และการเห็นคุณค่าในตนเองอย่างกว้างขวาง แต่ยังคงมีช่องว่างของการวิจัย (Research Gap) ที่สำคัญประการหนึ่ง คือการศึกษาที่เจาะจงเฉพาะแพลตฟอร์ม TikTok ซึ่งมีลักษณะทางกายภาพและอัลกอริทึมที่แตกต่างจากแพลตฟอร์มอื่น ๆ เช่น Facebook หรือ Instagram โดยเฉพาะระบบการไหลเวียนเนื้อหาแบบวิดีโอสั้นที่กระตุ้นให้เกิดการเปรียบเทียบทางสังคมได้อย่างรวดเร็วและต่อเนื่อง นอกจากนี้ การศึกษาในบริบทของนิสิตมหาวิทยาลัยในประเทศไทยที่พิจารณาบทบาทของตัวแปรส่งผ่านของการเปรียบเทียบทางสังคมทั้งสองทิศทางพร้อมกันนั้นยังมีอยู่อย่างจำกัด การวิจัยครั้งนี้จึงมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาอิทธิพลของพฤติกรรมการใช้งาน TikTok ที่มีต่อการเห็นคุณค่าในตนเอง โดยมีการเปรียบเทียบทางสังคมเป็นตัวแปรส่งผ่านของนิสิตมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ บางเขน ข้อค้นพบจากการศึกษานี้ไม่เพียงแต่จะช่วยเติมเต็มองค์ความรู้ทางจิตวิทยาในยุคดิจิทัล แต่ยังจะช่วยสร้างความเข้าใจถึงกลไกอิทธิพลของสื่อที่มีต่อสภาวะ

ทางจิต เพื่อนำไปสู่การส่งเสริมการใช้งานสื่ออย่างมีวิจารณญาณ และลดผลกระทบทางลบที่อาจเกิดขึ้นต่อการเห็นคุณค่าในตนเองของเยาวชนไทยในระยะยาวต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

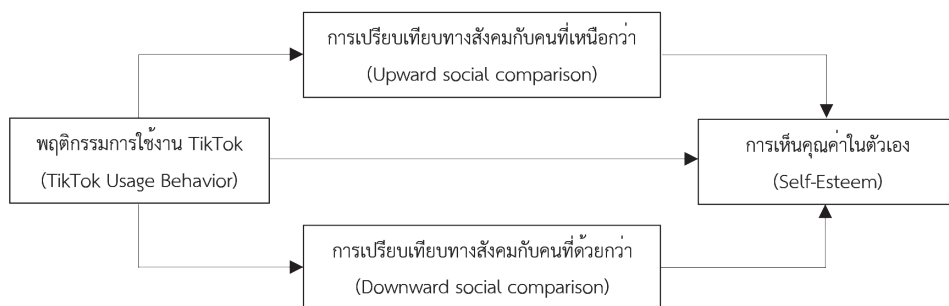
เพื่อศึกษาพฤติกรรมการใช้งาน TikTok ที่มีอิทธิพลต่อการเห็นคุณค่าในตนเอง โดยมีการเปรียบเทียบทางสังคมเป็นตัวแปรส่งผ่านของนิสิตมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ บางเขน

สมมุติฐานการวิจัย

ผู้วิจัยมุ่งศึกษาพฤติกรรมการใช้งาน TikTok ในฐานะปัจจัยนำเข้า (Input Factor) ที่ส่งผลต่อสถานะทางจิตวิทยาของบุคคล โดยกำหนดให้พฤติกรรมการใช้งานเป็นตัวแปรต้นที่ส่งผ่านอิทธิพลไปยังการเห็นคุณค่าในตนเอง (Self-esteem) ซึ่งเป็นตัวแปรตามของการศึกษา ผ่านกลไกทางจิตวิทยาที่เรียกว่ากระบวนการเปรียบเทียบทางสังคม (Social Comparison) ทั้งในทิศทางของการเปรียบเทียบกับคนที่เหนือกว่า (Upward Social Comparison) และการเปรียบเทียบกับคนที่ด้อยกว่า (Downward Social Comparison) โดยมีสมมุติฐานการวิจัย ดังนี้

1. พฤติกรรมการใช้งาน TikTok มีผลต่อการเห็นคุณค่าในตนเอง
2. พฤติกรรมการใช้งาน TikTok ส่งผลกับการเห็นคุณค่าในตนเอง โดยมีการเปรียบเทียบทางสังคมกับคนที่เหนือกว่าเป็นตัวแปรส่งผ่าน
3. พฤติกรรมการใช้งาน TikTok ส่งผลกับการเห็นคุณค่าในตนเอง โดยมีการเปรียบเทียบทางสังคมกับคนที่ด้อยกว่าเป็นตัวแปรส่งผ่าน

กรอบแนวคิดการวิจัย

ภาพประกอบ 1 กรอบแนวคิดการวิจัย

วิธีดำเนินการวิจัย

1. ประชากรที่ใช้ในการศึกษา

ประชากรในการศึกษา คือ นิสิตที่กำลังศึกษาอยู่ในระดับปริญญาตรี มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ บางเขน ปีการศึกษา 2567 โดยผู้วิจัยทำการกำหนดขนาดของกลุ่มตัวอย่างโดยใช้โปรแกรม G*Power version 3.1.7 เนื่องจากเป็นโปรแกรมที่สร้างขึ้นจากสูตรของ Cohen ที่ผ่านการรับรองและตรวจสอบจาก

นักวิจัยที่มีความน่าเชื่อถือหลายท่าน สำหรับการคำนวณทำการกำหนด Test Family คือ F tests และ Statistic test คือ Linear multiple regression: Fixed model, R^2 deviation from zero โดยกำหนดค่าเพาเวอร์ ($1 - \beta$) เท่ากับ 0.95 ค่าอัลฟา (α) เท่ากับ 0.05 จำนวนตัวแปรทำนาย เท่ากับ 3 ค่าขนาดของอิทธิพล (effect size) เท่ากับ 0.08 ผลที่ได้จากการคำนวณ คือ ในการวิจัยครั้งนี้ต้องมีขนาดของกลุ่มตัวอย่าง 219 คน จากนั้นทำการสุ่มตัวอย่างแบบไม่อาศัยความน่าจะเป็น (Non-probability Sampling) โดยวิธีการเลือกแบบบังเอิญ (Accidental sampling) จึงได้กลุ่มตัวอย่างในการศึกษาครั้งนี้ มีจำนวน 228 คน แต่พบว่า 4 คนที่ตอบแบบสอบถาม ข้อมูลไม่ครบถ้วนจึงทำให้เหลือกลุ่มตัวอย่างที่จะนำมาวิเคราะห์ทั้งสิ้น 224 คน ซึ่งเป็นนิสิตที่กำลังศึกษาอยู่ในระดับปริญญาตรี มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ (ผู้ชาย 62 คน ผู้หญิง 159 คน LGBTQ+ 2 คน และไม่ระบุเพศ 1 คน ; $M_{อายุ} = 20.39$, $SD_{อายุ} = 1.77$) กลุ่มตัวอย่างกำลังศึกษาอยู่ในคณะสังคมศาสตร์ร้อยละ 44.2 คณะมนุษยศาสตร์ร้อยละ 14.3 คณะวิศวกรรมศาสตร์ร้อยละ 9.4 คณะเกษตรและคณะเศรษฐศาสตร์ร้อยละ 7.1 คณะวิทยาศาสตร์ร้อยละ 3.1 คณะบริหารธุรกิจและคณะเทคนิคการสัตวแพทย์ร้อยละ 2.7 คณะประมง คณะศึกษาศาสตร์และคณะสิ่งแวดล้อมร้อยละ 1.8 คณะอุตสาหกรรมเกษตร ร้อยละ 1.3 คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ และคณะสัตวแพทยศาสตร์ร้อยละ 0.9 คณะแพทยศาสตร์และวิทยาลัยนานาชาติร้อยละ 0.4 และกลุ่มตัวอย่างกำลังศึกษาในชั้นปีที่ 1 ร้อยละ 33 ชั้นปีที่ 2 ร้อยละ 31.3 ชั้นปีที่ 3 ร้อยละ 25.9 ชั้นปีที่ 4 ร้อยละ 9.4 ชั้นปีที่ 5 ร้อยละ 0.4

2. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลการวิจัยครั้งนี้ เป็นแบบสอบถามออนไลน์ โดยแบ่งออกเป็น 3 ตอน ดังนี้

2.1 แบบสอบถามพฤติกรรมการใช้งาน TikTok

แบบสอบถามพฤติกรรมการใช้งาน TikTok ซึ่งผู้วิจัยพัฒนาแบบสอบถามขึ้นจากมาตรวัดของ Zhao & Wang (2023) โดยเป็นข้อคำถามเกี่ยวกับพฤติกรรมการใช้งาน TikTok จำนวน 7 ข้อ ตัวอย่างข้อคำถาม เช่น คุณใช้ TikTok เฉลี่ยสัปดาห์ละกี่ชั่วโมง คุณมักเปิด TikTok เมื่อมีเวลาว่าง โดยแบบสอบถามเป็นมาตรประมาณค่าแบบลิเคิร์ต (Likert Scale) 5 ช่วง ตั้งแต่ 1 คือ ไม่เคย จนถึง 5 คือ บ่อยมาก ยิ่ง และมีค่าสัมประสิทธิ์แอลฟาของครอนบาคโดยรวมเท่ากับ .798

2.2 แบบสอบถามการเปรียบเทียบทางสังคม

แบบสอบถามการเปรียบเทียบทางสังคม ซึ่งผู้วิจัยพัฒนามาตรวัดขึ้นจากแนวคิดของ Festinger (1954) และพิจารณาพร้อมกับแบบสอบถาม ครอบงำรัตน์ ดุลลาพันธ์ (2561) โดยมีองค์ประกอบทั้งหมด 2 องค์ประกอบ ได้แก่ 1) การเปรียบเทียบทางสังคมกับคนที่เหนือกว่า (Upward social comparison) จำนวน 6 ข้อ ตัวอย่างข้อคำถาม เช่น คุณมักเปรียบเทียบตัวเองกับผู้ใช้ TikTok ที่มีผู้ติดตามจำนวนมาก และมีค่าสัมประสิทธิ์แอลฟาของครอนบาคโดยรวมเท่ากับ .873 2) การเปรียบเทียบทางสังคมกับคนที่ด้อยกว่า (Downward social comparison) จำนวน 6 ข้อ ตัวอย่างข้อคำถาม เช่น เมื่อคุณเห็นเนื้อหาของผู้ใช้ TikTok ที่มีผู้ติดตามน้อยกว่าคุณ คุณรู้สึกพอใจในตัวเอง และมีค่าสัมประสิทธิ์แอลฟาของครอนบาคโดยรวมเท่ากับ .940 โดยแบบสอบถามเป็นมาตรประมาณค่าแบบลิเคิร์ต (Likert Scale) 5 ช่วง ตั้งแต่ 1 คือ ไม่เห็นด้วยอย่างยิ่ง จนถึง 5 คือ เห็นด้วยอย่างยิ่ง

2.3 แบบสอบถามการเห็นคุณค่าในตัวเอง

แบบสอบถามการเห็นคุณค่าในตัวเอง ซึ่งผู้วิจัยได้รับอนุญาตให้ใช้แบบสอบถามของ ทินกร วงศ์ปาริณย์ และ ณัททัย วงศ์ปาริณย์ (2554) จำนวน 10 ข้อ ตัวอย่างของคำถาม เช่น โดยทั่วไปฉันรู้สึกพอใจตนเอง, บ่อยครั้งที่ฉันคิดว่าตัวเองไม่มีอะไรดีเลย โดยแบบสอบถามเป็นมาตราประมาณค่าแบบลิเคิร์ต (Likert Scale) 5 ช่วง ตั้งแต่ 0 คือ ไม่เห็นด้วยอย่างยิ่ง จนถึง 4 คือ เห็นด้วยอย่างยิ่ง และมีค่าสัมประสิทธิ์แอลฟาของครอนบาคโดยรวมเท่ากับ .838

3. การเก็บรวบรวมข้อมูล

การวิจัยครั้งนี้ทำการเก็บรวบรวมข้อมูลวิจัย โดยผู้วิจัยได้ดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยตนเอง ตามกระบวนการที่เป็นมาตรฐานของมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ดังนี้

3.1 ผู้วิจัยได้ดำเนินการวิจัยโดยยึดถือหลักจริยธรรมในการวิจัยในมนุษย์อย่างเคร่งครัด โดยให้อาสาสมัครได้รับข้อมูลที่ครบถ้วนและชัดเจน เพื่อประกอบการตัดสินใจเข้าร่วมการวิจัยด้วยความสมัครใจ และสามารถถอนตัวออกจากการวิจัยได้ตลอดเวลาโดยไม่ส่งผลเสียใด ๆ ทั้งนี้ ผู้วิจัยคำนึงถึงการไม่ก่อให้เกิดอันตรายต่ออาสาสมัคร มีมาตรการในการคุ้มครองความลับและความเป็นส่วนตัวของอาสาสมัครอย่างเป็นธรรม และปราศจากอคติ เพื่อรักษามาตรฐานทางจริยธรรมและความปลอดภัยในการดำเนินการวิจัย

3.2 เมื่อได้รับความยินยอมจากอาสาสมัครแล้ว ผู้วิจัยดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูล โดยการแจกแบบสอบถามความสัมพันธ์ระหว่างพฤติกรรมการใช้ TikTok และการเห็นคุณค่าในตนเอง โดยมีการเปรียบเทียบทางสังคมเป็นตัวแปรส่งผ่านกับนิสิตระดับปริญญาตรี มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

3.3 เก็บรวบรวมแบบสอบถามพร้อมทั้งตรวจสอบความสมบูรณ์ของแบบสอบถามทุกฉบับ ก่อนนำเข้าสู่กระบวนการวิเคราะห์ข้อมูล

3.4 ป้อนข้อมูลเข้าสู่โปรแกรมสำเร็จรูปทางสถิติ เพื่อทำการวิเคราะห์เชิงปริมาณตามวัตถุประสงค์ของการวิจัยอย่างเป็นระบบ

4. สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล

ในการวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยทำการวิเคราะห์ข้อมูล ดังนี้

4.1 สถิติวิเคราะห์ข้อมูลเชิงพรรณนา (descriptive statistic) ในการศึกษาครั้งนี้ใช้การวิเคราะห์ข้อมูลปัจจัยส่วนบุคคลของผู้ตอบแบบสอบถาม โดยการใช้ค่า ความถี่ (frequency) ร้อยละ (percentage) ค่าเฉลี่ย (mean) และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (standard deviation)

4.2 สถิติวิเคราะห์เชิงอนุมาน (inferential statistic) ในการศึกษาครั้งนี้ใช้การวิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้ ค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์เพียร์สัน (Pearson's correlation coefficient)

4.3 การวิเคราะห์อิทธิพลส่งผ่าน (Mediation Analysis) ด้วยโปรแกรม SPSS ผ่าน Macro PROCESS ของ Hayes (2013)

ผลการวิจัย

ตอนที่ 1 ผลการวิเคราะห์ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรที่ศึกษา

การตรวจสอบค่าสุดโต่ง ผู้วิจัยได้ตรวจสอบค่าผิดปกติของข้อมูล (Outliers) โดยใช้ค่า Mahalanobis Distance ผลการตรวจสอบพบว่า ค่า Mahalanobis Distance มีค่าต่ำสุดเท่ากับ .009 และค่าสูงสุดเท่ากับ 115.909 โดยมีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 1.991 และค่าเบี่ยงเบนมาตรฐานเท่ากับ 8.23 เมื่อเปรียบเทียบกับค่าเกณฑ์ไคสแควร์ (χ^2) ที่ระดับนัยสำคัญ $p < .001$ และมืองศาอิสระ (df) เท่ากับจำนวนตัวแปรอิสระ 2 ตัว ซึ่งมีค่าเท่ากับ 13.82 พบว่าไม่มีกรณีใดที่มีค่า Mahalanobis D² เกินเกณฑ์ดังกล่าว แสดงให้เห็นว่าไม่มีข้อมูลที่เป็นค่าสุดโต่ง

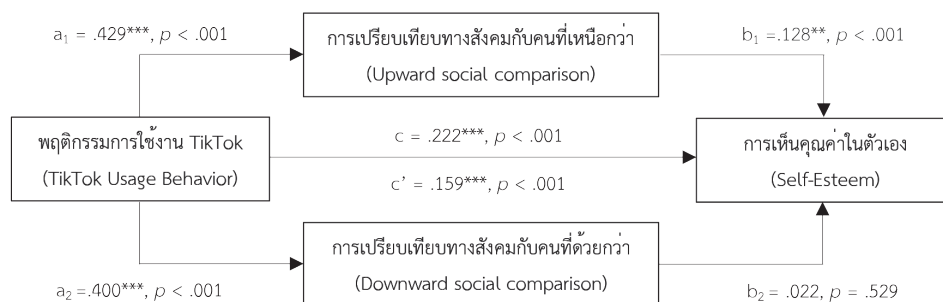
ตารางที่ 1 ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และความสัมพันธระหว่างตัวแปรที่ศึกษา

ตัวแปร	1	2	3	4
1. พฤติกรรมการใช้งาน TikTok	1	.387**	.337**	.387**
2. การเปรียบเทียบทางสังคมกับคนที่เหนือกว่า		1	.563**	.380**
3. การเปรียบเทียบทางสังคมกับคนที่ด้อยกว่า			1	.278**
4. การเห็นคุณค่าในตนเอง				1
M	1.423	1.798	1.778	.504
SD	.125	.100	.124	.095
Min	1	1	1	1
Max	5	5	5	5

**มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01

จากตารางที่ 1 พบว่า กลุ่มตัวอย่างมีพฤติกรรมการใช้งาน TikTok อยู่ในระดับต่ำ ($M = 1.423$, $SD = .125$) มีการเปรียบเทียบทางสังคมกับคนที่เหนือกว่าอยู่ในระดับต่ำ ($M = 1.798$, $SD = .100$) มีการเปรียบเทียบทางสังคมกับคนที่ด้อยกว่าอยู่ในระดับต่ำ ($M = 1.778$, $SD = .124$) และมีการเห็นคุณค่าในตนเองอยู่ในระดับที่ต่ำกว่าช่วงคะแนน ($M = .504$, $SD = .095$) เมื่อพิจารณาค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์เพียร์สันระหว่างตัวแปรในงานวิจัยครั้งนี้ พบว่า ค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์เพียร์สันมีค่าอยู่ระหว่าง .278 ถึง .563

ตอนที่ 2 ผลการวิเคราะห์อิทธิพลส่งผ่าน (Mediation analysis)

ภาพประกอบ 2 ค่าสัมประสิทธิ์การถดถอยมาตรฐานของความสัมพันธ์ระหว่างพฤติกรรมการใช้งาน TikTok และการเห็นคุณค่าในตนเองโดยมีการเปรียบเทียบทางสังคมกับคนที่เหนือกว่าและด้อยกว่าเป็นตัวแปรส่งผ่าน

จากตารางที่ 2 พบว่า พฤติกรรมการใช้งาน TikTok มีอิทธิพลต่อการเปรียบเทียบทางสังคมกับบุคคลที่เหนือกว่าอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ($\beta = .429, p < .001$) แสดงให้เห็นว่า เมื่อบุคคลมีการใช้งาน TikTok มากขึ้น จะมีแนวโน้มเกิดการเปรียบเทียบตนเองกับบุคคลที่มีรูปลักษณ์ ความสามารถ หรือ คุณภาพชีวิตที่ดีกว่ามากขึ้น นอกจากนี้ การเปรียบเทียบทางสังคมกับบุคคลที่เหนือกว่ายังส่งผลต่อการเห็นคุณค่าในตนเองอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติในทิศทางลบ ($\beta = .128, p < .001$) โดยพฤติกรรมการใช้งาน TikTok มีอิทธิพลทางอ้อม (Indirect effects) ต่อการเห็นคุณค่าในตนเอง โดยส่งผ่านการเปรียบเทียบตนเองกับบุคคลที่เหนือกว่า ($b = .055, 95\% \text{ CI } .0186 \text{ ถึง } .0983$) สะท้อนว่า การเปรียบเทียบตนเองกับบุคคลที่เหนือกว่าบน TikTok อาจทำให้บุคคลประเมินคุณค่าในตนเองสูงขึ้น

ตารางที่ 2 วิเคราะห์อิทธิพลของพฤติกรรมการใช้งาน TikTok ที่มีต่อการเห็นคุณค่าในตนเอง โดยมีการเปรียบเทียบทางสังคมเป็นตัวแปรส่งผ่าน

Regression path	β	t	SE	p
Path a_1 (พฤติกรรมการใช้งาน TikTok $\rightarrow$ การเปรียบเทียบทางสังคมกับคนที่เหนือกว่าบน TikTok)	.429	6.254	.069	< .001***
Path b_1 (การเปรียบเทียบทางสังคมกับคนที่เหนือกว่าบน TikTok $\rightarrow$ การเห็นคุณค่าในตนเอง)	.128***	3.301	.039	< .001***
Path a_2 (พฤติกรรมการใช้งาน TikTok $\rightarrow$ การเปรียบเทียบทางสังคมกับคนที่ด้อยกว่าบน TikTok)	.400	5.332	.075	< .001***
Path b_2 (อิทธิพลทางตรงของการเปรียบเทียบทางสังคมกับคนที่ด้อยกว่าบน TikTok $\rightarrow$ การเห็นคุณค่าในตนเอง)	.022	0.631	.035	.529
Path c (อิทธิพลรวม)	.222	8.490	.026	< .001***
Path c' (อิทธิพลรวม)	.159***	4.205	.038	< .001***
ค่าสัมประสิทธิ์การพยากรณ์ (R^2) = .213				

***มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .001

Path a_1 = อิทธิพลทางตรงของพฤติกรรมการใช้งาน TikTok ที่มีต่อการเปรียบเทียบทางสังคมกับคนที่เหนือกว่าบน TikTok

Path b_1 = อิทธิพลทางตรงของการเปรียบเทียบทางสังคมกับคนที่เหนือกว่าบน TikTok ที่มีต่อการเห็นคุณค่าในตนเอง

Path a_2 = อิทธิพลทางตรงของพฤติกรรมการใช้งาน TikTok ที่มีต่อการเปรียบเทียบทางสังคมกับคนที่ด้อยกว่าบน TikTok

Path b_2 = อิทธิพลทางตรงของการเปรียบเทียบทางสังคมกับคนที่ด้อยกว่าบน TikTok ที่มีต่อการเห็นคุณค่าในตนเอง

Path c = อิทธิพลรวม (Total effect) ของพฤติกรรมการใช้งาน TikTok ที่มีต่อการเห็นคุณค่าในตนเอง

Path c' = อิทธิพลทางตรง (Direct effect) ของพฤติกรรมการใช้งาน TikTok ที่มีต่อการเห็นคุณค่าในตนเอง โดยมีการควบคุมอิทธิพลของการเปรียบเทียบทางสังคม

ในส่วนของการเปรียบเทียบทางสังคมกับบุคคลที่ด้อยกว่า พบว่า พฤติกรรมการใช้งาน TikTok มีอิทธิพลต่อการเปรียบเทียบลักษณะดังกล่าวอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ($\beta = .400, p < .001$) กล่าวคือ ผู้ที่ใช้งาน TikTok มากขึ้นมีแนวโน้มเปรียบเทียบตนเองกับบุคคลที่ด้อยกว่ามากขึ้นเช่นกัน อย่างไรก็ตาม การเปรียบเทียบกับบุคคลที่ด้อยกว่าไม่ส่งผลต่อการเห็นคุณค่าในตนเองอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ($\beta = .022, p = .529$) โดยพฤติกรรมการใช้งาน TikTok ไม่มีอิทธิพลทางอ้อม (Indirect effects) ต่อการเห็นคุณค่าในตนเอง ($b = .009, 95\% \text{ CI } -.019 \text{ ถึง } .047$)

เมื่อพิจารณาอิทธิพลรวม (Total effect) พบว่า พฤติกรรมการใช้งาน TikTok มีอิทธิพลต่อการเห็นคุณค่าในตนเองอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ($\beta = .222, p < .001$) และเมื่อควบคุมอิทธิพลของตัวแปรส่งผ่าน ได้แก่ การเปรียบเทียบทางสังคมกับบุคคลที่เหนือกว่าและด้อยกว่าแล้ว พบว่าพฤติกรรมการใช้งาน TikTok มีอิทธิพลทางตรงต่อการเห็นคุณค่าในตนเองอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ($\beta = .159, p < .001$) และเมื่อพิจารณาค่าสัมประสิทธิ์การพยากรณ์ (R^2) มีค่าเท่ากับ .213 หมายความว่าตัวแปรทำนายทั้งหมดรวมกันอธิบายความแปรปรวนของการเห็นคุณค่าในตนเองได้เท่ากับร้อยละ 21

ผลการศึกษาชี้สะท้อนว่า การเปรียบเทียบทางสังคมกับบุคคลที่เหนือกว่าเป็นกลไกสำคัญที่เชื่อมโยงระหว่างการใช้งาน TikTok และการเห็นคุณค่าในตนเอง กล่าวคือ การใช้งาน TikTok อาจกระตุ้นให้บุคคลเกิดการเปรียบเทียบตนเองกับผู้อื่นที่ดูดีกว่า ประสบความสำเร็จมากกว่า หรือมีชีวิตที่น่าชื่นชมกว่า ซึ่งอาจนำไปสู่แรงบันดาลใจทำให้เกิดแรงจูงใจในการพัฒนาตนเอง จึงส่งผลให้การประเมินคุณค่าในตนเองสูงขึ้น

ดังนั้น จึงอาจกล่าวได้ว่า การเปรียบเทียบทางสังคมกับบุคคลที่เหนือกว่าเป็นตัวแปรส่งผ่านที่สำคัญในความสัมพันธ์ระหว่างพฤติกรรมการใช้งาน TikTok และการเห็นคุณค่าในตนเอง มากกว่าการเปรียบเทียบกับบุคคลที่ด้อยกว่า ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดการเปรียบเทียบทางสังคมที่อธิบายว่าการเผชิญกับภาพลักษณ์หรือมาตรฐานที่สูงกว่าบนสื่อสังคมออนไลน์สามารถส่งผลต่อการประเมินคุณค่าในตนเองของบุคคลได้ โดยเฉพาะในกลุ่มวัยรุ่นและวัยรุ่นสาวที่ให้ความสำคัญกับการยอมรับทางสังคมและภาพลักษณ์ของตนเองสูง

สรุปและอภิปรายผล

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาพฤติกรรมการใช้งาน TikTok ที่มีอิทธิพลต่อการเห็นคุณค่าในตนเอง โดยมีการเปรียบเทียบทางสังคมเป็นตัวแปรส่งผ่านของนิสิตมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ บางเขน ซึ่งจากการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงประจักษ์ ผู้วิจัยสามารถนำผลการวิจัยมาอภิปรายเชิงทฤษฎีและระเบียบวิธีวิจัยแยกตามสมมติฐานได้ดังนี้

สมมติฐานที่ 1: พฤติกรรมการใช้งาน TikTok มีอิทธิพลต่อการเห็นคุณค่าในตนเอง

จากผลการศึกษาพบว่า พฤติกรรมการใช้งาน TikTok มีอิทธิพลโดยตรงต่อการเห็นคุณค่าในตนเองอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ($\beta = .159, p < .001$) แสดงให้เห็นว่า พฤติกรรมการใช้งาน TikTok ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงและการรับรู้คุณค่าในตนเองของบุคคลอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ข้อค้นพบนี้สอดคล้องกับผลการวิจัยของ Nasidi, Bello, & Abdul (2024) และ Oche, Mohammed, & Musa (2024) ซึ่งชี้ให้เห็นว่าในโลกดิจิทัลยุคปัจจุบัน แพลตฟอร์มสื่อสังคมออนไลน์ที่มีปฏิสัมพันธ์สูงอย่าง TikTok สามารถทำหน้าที่เป็นพื้นที่ในการเสริมสร้างสภาวะทางจิตวิทยาเชิงบวกได้ เมื่อประชากรใน

การศึกษาเกิดพฤติกรรมการเข้าไปมีส่วนร่วม ผลิตเนื้อหา หรือแสดงตัวตน แล้วได้รับการตอบสนองทางสังคม (Social Validation) จากเครือข่ายออนไลน์ เช่น การได้รับยอดกดถูกใจ การแสดงความคิดเห็นเชิงชื่นชม หรือการเพิ่มขึ้นของจำนวนผู้ติดตาม แรงเสริมภายนอกเหล่านี้จะถูกแปรผลทางจิตวิทยาให้กลายเป็นความรู้สึกภาคภูมิใจและการได้รับการยอมรับจากกลุ่มเพื่อนร่วมวัย ซึ่งเป็นองค์ประกอบสำคัญในการขับเคลื่อนการเห็นคุณค่าในตนเอง (Orth & Robins. 2014) อย่างไรก็ตาม เมื่อพิจารณาค่าสถิติกลับพบประเด็นที่ต้องตระหนัก คือ ค่าขนาดของอิทธิพล (Effect Size) ของพฤติกรรมการใช้งาน TikTok ที่มีต่อการเห็นคุณค่าในตนเองนั้นมีค่าค่อนข้างน้อย ซึ่งประเด็นนี้สามารถอธิบายได้ว่า การเห็นคุณค่าในตนเองจัดเป็นจิตลักษณะหรือโครงสร้างทางบุคลิกภาพที่มีความมั่นคงค่อนข้างสูง ซึ่งผ่านการหล่อหลอมและฝังรากลึกจากการเลี้ยงดู สภาพแวดล้อมทางครอบครัว และประสบการณ์ความสำเร็จในชีวิตจริงมาตั้งแต่วัยเด็กจนถึงปัจจุบัน (Rosenberg. 1965) ในขณะที่พฤติกรรมการใช้งานสื่อสังคมออนไลน์เป็นเพียงปัจจัยแวดล้อมภายนอก ที่เกิดขึ้นในชีวิตประจำวัน อิทธิพลของพฤติกรรมใช้งานดังกล่าวจึงส่งผลกระทบต่อส่วนกลับมากปรับเปลี่ยนจิตลักษณะภายในที่ฝังลึกได้ในระดับที่จำกัดและค่อนข้างเล็กน้อยเท่านั้น

นอกจากนี้ จากแนวคิดของ García-Fernández, López-Sánchez, & Martínez (2024) ที่ระบุว่า อิทธิพลของสื่อที่มีต่อจิตใญ่มนุษย์มีลักษณะเป็นสองฝักสองฝ่าย ขึ้นอยู่กับวัตถุประสงค์และรูปแบบการบริโภคเนื้อหา หากผู้ใช้เข้าใช้งานอย่างสร้างสรรค์เพื่อแสวงหาแรงบันดาลใจ ความรู้ หรือการผ่อนคลาย สื่อจะทำหน้าที่เป็นแรงเสริมเชิงบวก แต่หากใช้งานในปริมาณที่มากเกินไปอย่างไร้วิจารณญาณ สื่อจะกลายเป็นตัวกระตุ้นความวิตกกังวล ดังนั้น เป้าหมายสูงสุดของการวิจัยครั้งนี้ได้มุ่งเสนอแนะให้สังคมสนับสนุนให้เยาวชนเพิ่มพฤติกรรมการเล่น TikTok เพื่อหวังผลในการเพิ่มระดับการเห็นคุณค่าในตนเอง เนื่องจากสุขภาวะทางจิตที่ยั่งยืนแท้จริงต้องเกิดจากการเห็นคุณค่าภายในตนเอง ไม่ใช่การยอมรับชั่วคราวจากโลกออนไลน์ ซึ่งหากผู้ใช้แสวงหาความพึงพอใจจากยอดไลค์ (Likes) และผู้ติดตามก็อาจนำไปสู่ภาวะการเห็นคุณค่าในตนเองชั่วคราวที่ไม่มั่นคง

สมมติฐานที่ 2: พฤติกรรมการใช้งาน TikTok ส่งผลต่อการเห็นคุณค่าในตนเอง โดยมีการเปรียบเทียบทางสังคมกับคนที่เหนือกว่าเป็นตัวแปรส่งผ่าน

จากผลการศึกษา พบว่า พฤติกรรมการใช้งาน TikTok มีอิทธิพลต่อการเปรียบเทียบทางสังคมกับบุคคลที่เหนือกว่าอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ($\beta = .429, p < .001$) และการเปรียบเทียบทางสังคมกับบุคคลที่เหนือกว่านี้ ส่งผลต่อการเห็นคุณค่าในตนเองอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ($\beta = .128, p < .001$) โดยพฤติกรรมการใช้งาน TikTok มีอิทธิพลทางอ้อม (Indirect effects) ต่อการเห็นคุณค่าในตนเองโดยส่งผ่านการเปรียบเทียบตนเองกับบุคคลที่เหนือกว่า ($b = .055, 95\% \text{ CI } .0186 \text{ ถึง } .0983$) ผลการศึกษานี้สะท้อนว่า การเปรียบเทียบทางสังคมกับบุคคลที่เหนือกว่าเป็นกลไกสำคัญที่เชื่อมโยงระหว่างการใช้งาน TikTok และการเห็นคุณค่าในตนเอง กล่าวคือ การใช้งาน TikTok สัมพันธ์กับการกระตุ้นให้บุคคลเกิดการเปรียบเทียบตนเองกับผู้อื่นที่ดูดีกว่า ประสบความสำเร็จมากกว่า หรือมีชีวิตที่น่าชื่นชมกว่า นำไปสู่แรงบันดาลใจ (Inspiration) ทำให้เกิดแรงจูงใจในการพัฒนานตนเอง จึงส่งผลให้การประเมินคุณค่าในตนเองสูงขึ้น จึงกล่าวได้ว่าการเปรียบเทียบทางสังคมกับคนที่เหนือกว่าทำหน้าที่เป็นตัวแปรส่งผ่านที่สำคัญในระบบความสัมพันธ์นี้ อย่างไรก็ตามข้อค้นพบนี้ไม่สอดคล้องกับทฤษฎีการเปรียบเทียบทางสังคม (Social Comparison Theory) ของ Festinger (1954) กล่าวคือ ธรรมชาติ

ของแพลตฟอร์ม TikTok มีคุณลักษณะทางกายภาพที่เอื้อและบีบคั้นให้ผู้ใช้งานเกิดพฤติกรรมการนำเสนอภาพลักษณ์ที่สมบูรณ์แบบเกินจริง ไม่ว่าจะเป็นการใช้ฟิลเตอร์ตกแต่งรูปลักษณ์ หรือการเลือกตัดต่อเฉพาะมุมมองความสำเร็จ ความสุข และความร่ำรวยมาเผยแพร่ เมื่อบุคคลมีพฤติกรรมและความถี่ในการบริโภคเนื้อหาเหล่านี้เพิ่มขึ้น จะเกิดกระบวนการประมวลผลทางจิตโดยนำตนเองไปเปรียบเทียบกับมาตรฐานที่สูงเกินจริงเหล่านั้นโดยอัตโนมัติ ส่งผลให้เกิดช่องว่างระหว่างตนเองที่เป็นจริงกับตนเองในอุดมคติที่รับรู้จากสื่อ และงานวิจัยของ Yang & Li (2022) และ Yunani *et al.* (2025) ที่ชี้ว่าการบริโภคเนื้อหาบน TikTok อย่างเข้มข้นจะแปรสภาพเป็นการส่งผ่านทางอารมณ์และการรับรู้เชิงลบ โดยผู้ใช้งานจะเกิดความรู้สึกอิจฉา รู้สึกว่าตนเองด้อยโอกาส หรือไร้ความสามารถเมื่อเทียบกับผู้จัดทำคอนเทนต์ที่มีชื่อเสียงหรือมีผู้ติดตามจำนวนมาก อิทธิพลทางอ้อมที่ติดลบนี้จึงเข้าไปทำลายและลดทอนความเชื่อมั่นในคุณค่าตนเองที่ละน้อยอย่างเป็นระบบ

จากข้อค้นพบข้อการศึกษาครั้งนี้ พบว่า การเปรียบเทียบทางสังคมกับบุคคลที่เหนือกว่า (Upward Social Comparison) กลับทำหน้าที่เป็นตัวแปรส่งผ่านที่มีอิทธิพลเชิงบวกต่อการเห็นคุณค่าในตนเอง ซึ่งแตกต่างจากสมมติฐานดั้งเดิมที่มองว่าการเปรียบเทียบกับผู้ที่ดีกว่าจะบั่นทอนจิตใจ ปรากฏการณ์นี้สามารถอธิบายได้ผ่าน แนวคิดกระบวนการคล้อยตาม (Assimilation effect) (Collins, 1996) ที่ระบุว่า เมื่อบุคคลเห็นความสำเร็จหรือภาพลักษณ์ที่ดีของผู้อื่นและเชื่อว่าตนเองสามารถพัฒนาไปสู่จุดนั้นได้ การเปรียบเทียบดังกล่าวจะเปลี่ยนรูปเป็นแรงบันดาลใจ หรือแบบอย่างในการพัฒนาตนเอง มากกว่าการเกิดความรู้สึกตอกย้ำปมด้อย นอกจากนี้ ผลการวิจัยยังสอดคล้องกับการศึกษาของ Meier *et al.* (2020) ที่พบว่า การรับชมเนื้อหาที่สมบูรณ์แบบของผู้อื่นบนสื่อสังคมออนไลน์ สามารถกระตุ้นให้เกิดแรงบันดาลใจผ่านอารมณ์คล้อยตามในลักษณะ ความอิจฉาเชิงบวก (Benign envy) (Van de Ven, Zeelenberg, & Pieters, 2009) ทำให้ผู้ใช้งานเกิดแรงขับเคลื่อนในการพัฒนาตนเอง (Self-improvement) ซึ่งส่งผลให้พวกเขามีการประเมินคุณค่าในตนเองที่สูงขึ้น กลไกนี้จึงสะท้อนให้เห็นว่าแพลตฟอร์มอย่าง TikTok ไม่ได้เป็นเพียงพื้นที่ที่สร้างความกดดันทางสังคม แต่ยังสามารถทำหน้าที่เป็นแหล่งสร้างแรงบันดาลใจที่ส่งเสริมสุขภาวะทางจิตเชิงบวกได้หากผู้ใช้งานมีกระบวนการเปรียบเทียบอย่างเหมาะสม

สมมติฐานที่ 3: พฤติกรรมการใช้งาน TikTok ส่งผลต่อการเห็นคุณค่าในตนเอง โดยมีการเปรียบเทียบทางสังคมกับคนที่ด้อยกว่าเป็นตัวแปรส่งผ่าน

จากผลการศึกษาพบว่า พฤติกรรมการใช้งาน TikTok มีอิทธิพลต่อการเปรียบเทียบทางสังคมกับบุคคลที่ด้อยกว่าอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ($\beta = .400, p < .001$) ซึ่งแสดงว่าผู้ใช้งาน TikTok มากขึ้นมีแนวโน้มจะเปรียบเทียบกับบุคคลที่ด้อยกว่ามากขึ้นเช่นกัน แต่อย่างไรก็ตาม ในเส้นทางอิทธิพลขั้นต่อมา กลับพบว่า การเปรียบเทียบกับบุคคลที่ด้อยกว่าไม่มีอิทธิพลต่อการเห็นคุณค่าในตนเองอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ($\beta = .022, p = .529$) โดยพฤติกรรมการใช้งาน TikTok ไม่มีอิทธิพลทางอ้อม (Indirect effects) ต่อการเห็นคุณค่าในตนเอง ($b = .009, 95\% \text{ CI } -.019 \text{ ถึง } .047$) แสดงว่าการเปรียบเทียบทางสังคมกับคนที่ด้อยกว่าไม่ได้ทำหน้าที่เป็นตัวแปรส่งผ่านในงานวิจัยนี้ ซึ่งสามารถอธิบายได้ดังนี้ ประการแรกคือ ลักษณะทางกายภาพและธรรมชาติของเนื้อหาบนแพลตฟอร์มซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ Stapleton, Luiz, & Chatwin (2017) ที่ระบุว่า บนระบบนิเวศของสื่อสังคมออนไลน์ ยุคปัจจุบัน เนื้อหาเกือบทั้งหมดถูกคัดสรรและผลักดันด้วยอัลกอริทึมให้แสดงผลแต่ความสวยงาม

ความตลกขบขัน หรือความสำเร็จ เพื่อดึงดูดความสนใจส่งผลให้เนื้อหาที่สะท้อนความด้อยกว่า ความล้มเหลว หรือความลำบากอย่างแท้จริงมีส่วนที่น้อยมากในหน้าฟีดของผู้ใช้ การเปรียบเทียบในทางลบบน TikTok จึงเกิดขึ้นในลักษณะที่เบาบางและไม่มีพลังขับเคลื่อนที่รุนแรงพอที่จะส่งแรงกระตุ้นไปถึงการปรับเปลี่ยนระดับการเห็นคุณค่าในตนเองซึ่งเป็นจิตลักษณะที่มั่นคงภายในได้ ประการที่สอง เมื่อพิจารณาในมุมกลับตามแนวคิดพื้นฐานของ Festinger (1954) และ Wills (1981) แม้ทฤษฎีจะระบุว่า การเปรียบเทียบกับคนที่ด้อยกว่าอาจช่วยรักษาภาพลักษณ์เชิงบวกและประคับประคองจิตใจของบุคคลได้ในยามวิกฤต ดังเช่นที่ Zhang, Wang, & Li (2024) และ Taylor & Armes (2024) พบว่าการเปรียบเทียบกับบุคคลที่ด้อยกว่าช่วยให้เกิดการยอมรับตนเองเพิ่มขึ้นในบางบริบท (เช่น ในแพลตฟอร์มรูปภาพ) แต่สำหรับกลุ่มตัวอย่างในการศึกษาครั้งนี้เป็นนิสิตมหาวิทยาลัยที่ใช้ TikTok นั้น การรับชมคอนเทนต์เชิงเปรียบเทียบทางลบอาจถูกตีความในเชิงความบั่นทอน หรือการรับรู้ข้อมูลเชิงข้อเท็จจริงภายนอก โดยไม่ได้นำข้อมูลเหล่านั้นกลับเข้ามาประมวลผลควบรวมเข้ากับระบบการประเมินคุณค่าแกนกลางของตนเอง กลไกทางจิตวิทยาในการเปรียบเทียบทางลบบนแพลตฟอร์ม TikTok จึงไม่มีนัยสำคัญในการเป็นตัวแปรกลางส่งผ่านอิทธิพลเพื่อปรับเปลี่ยนหรือยกระดับการเห็นคุณค่าในตนเอง

ผลการศึกษาครั้งนี้ยังชี้ว่า พฤติกรรมการใช้งาน TikTok มีอิทธิพลโดยตรงเชิงบวกต่อการเห็นคุณค่าในตนเองของนิสิตมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ บางเขน ทว่าขนาดของอิทธิพลมีค่าน้อยเนื่องจากธรรมชาติความมั่นคงของจิตลักษณะภายใน อย่างไรก็ตาม เมื่อพิจารณาผ่านกระบวนการส่งผ่านอิทธิพล พบว่าพฤติกรรมการใช้งาน TikTok จะส่งผลกระทบเชิงบวกต่อการเห็นคุณค่าในตนเองอย่างมีนัยสำคัญผ่านตัวแปรส่งผ่านคือการเปรียบเทียบทางสังคมกับคนที่เหนือกว่า ในขณะที่การเปรียบเทียบทางสังคมกับคนที่ด้อยกว่าไม่มีบทบาทเป็นตัวแปรส่งผ่าน ข้อค้นพบนี้ยืนยันว่า พฤติกรรมการบริโภคสื่อออนไลน์สามารถส่งอิทธิพลย้อนกลับมาหล่อหลอมและปรับเปลี่ยนจิตลักษณะรวมถึงสภาวะทางจิตของบุคคลได้อย่างเป็นระบบ ผ่านวงจรกลไกการเปรียบเทียบตนเองกับผู้อื่นในสังคมออนไลน์

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้

เนื่องจากงานวิจัยนี้ใช้วิธีการเลือกตัวอย่างแบบไม่ใช้ความน่าจะเป็น (Non-probability Sampling) โดยเป็นการเลือกแบบบังเอิญ (Accidental Sampling) จากนิสิตระดับปริญญาตรีในสถาบันการศึกษาเพียงแห่งเดียว คือ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ วิทยาเขตบางเขน อีกทั้งยังมีสัดส่วนของกลุ่มตัวอย่างที่เป็นเพศหญิงมากกว่าเพศชายอย่างเห็นได้ชัด (เพศหญิงร้อยละ 71) ข้อค้นพบจึงมีข้อจำกัดในการสรุปอ้างอิงเชิงประชากร (Generalizability) ไปยังกลุ่มวัยรุ่นหรือนิสิต นักศึกษาในบริบททางสังคม วัฒนธรรม หรือสถาบันการศึกษาอื่นที่มีภูมิลำเนาและสภาพแวดล้อมที่แตกต่างออกไป อย่างไรก็ตาม จากผลการวิจัยที่พบว่า พฤติกรรมการใช้งาน TikTok มีอิทธิพลเชิงบวกต่อการเห็นคุณค่าในตนเอง โดยมีการเปรียบเทียบทางสังคมกับคนที่เหนือกว่า (Upward Social Comparison) เป็นกลไกส่งผ่านที่สำคัญในลักษณะของการสร้างแรงบันดาลใจ ผู้วิจัยจึงขอเสนอแนะแนวทางการนำผลการวิจัยไปใช้ประโยชน์ ดังนี้

1.1 การส่งเสริมการใช้สื่อเพื่อสร้างแรงบันดาลใจและการรู้เท่าทันสื่อ หน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาเยาวชน นักจิตวิทยาโรงเรียน และสถาบันการศึกษา ควรนำข้อค้นพบนี้ไปเป็นข้อมูลพื้นฐานในการจัดกิจกรรมหรือสร้างสื่อประชาสัมพันธ์ เพื่อส่งเสริมให้นักศึกษาใช้สื่อสังคมออนไลน์อย่างสร้างสรรค์ โดยแนะนำให้ผู้ใช้งานรู้จักใช้ประโยชน์จากการเปรียบเทียบทางสังคมกับผู้ที่เหนือกว่าในทิศทางบวก เช่น การเลือกติดตามบุคคลที่ประสบความสำเร็จเพื่อใช้เป็นแบบอย่าง (Role model) หรือแรงบันดาลใจในการพัฒนาตนเอง (Assimilation effect) ควบคู่ไปกับการสร้างภูมิคุ้มกันทางดิจิทัล ให้ผู้ใช้งานเข้าใจกลไกของอัลกอริทึม TikTok ที่มักนำเสนอภาพลักษณ์ในอุดมคติ เพื่อให้สามารถแยกแยะระหว่างภาพลักษณ์ที่เป็นแรงบันดาลใจกับภาพลักษณ์ที่เกินจริงได้ ป้องกันไม่ให้เกิดการเปรียบเทียบนั้นจนกลายเป็นการบั่นทอนจิตใจ

1.2 การเปลี่ยนแรงบันดาลใจออนไลน์สู่การพัฒนาตนเองในโลกความเป็นจริง แม้ผลการวิจัยจะชี้ว่าพฤติกรรมการใช้งาน TikTok และการเปรียบเทียบกับผู้ที่เหนือกว่าจะช่วยเสริมสร้างการเห็นคุณค่าในตนเองได้ แต่ควรมีการส่งเสริมให้นำแรงจูงใจที่ได้จากโลกออนไลน์มาต่อยอดตามหลักทฤษฎีการกำหนดตนเอง (Self-Determination Theory) สถาบันการศึกษาควรออกแบบกิจกรรมที่สนับสนุนให้นักศึกษาได้ลงมือทำและพัฒนาทักษะความสามารถตามความสนใจจริง ๆ เพื่อสร้างความรู้สึกภาคภูมิใจและความสำเร็จที่เป็นรูปธรรมซึ่งจะช่วยสร้างระบบคุณค่าจากภายในที่มั่นคงและยั่งยืน ลดความเสี่ยงในการมีภาวะการเห็นคุณค่าในตนเองที่เปราะบาง (Fragile Self-esteem) จากการพึ่งพิงเพียงแรงเสริมบนโลกดิจิทัล

1.3 การบริหารจัดการเวลาและการคัดกรองเนื้อหาเชิงสร้างสรรค์ ผู้ใช้งานควรได้รับการส่งเสริมทักษะในการจัดการหน้าฟีด (Feed) ของตนเองอย่างมีประสิทธิภาพ โดยเฉพาะในกลุ่มผู้ใช้งานเพศหญิงซึ่งเป็นกลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่ ควรสนับสนุนให้มีการเลือกรับสื่อ (Selective Exposure) โดยเน้นติดตามบัญชีผู้ใช้ที่นำเสนอเนื้อหาที่เสริมสร้างพลังบวก ให้ความรู้ หรือให้แรงบันดาลใจ (Inspiring content) แทนเนื้อหาที่อาจกระตุ้นให้เกิดความรู้สึกอิจฉาเชิงลบ (Malicious envy) นอกจากนี้ ควรมีการกระตุ้นให้ผู้ใช้งานตั้งเป้าหมายและกำหนดเวลาในการใช้งานแพลตฟอร์มอย่างเหมาะสม เพื่อปรับเปลี่ยนพฤติกรรมการใช้โซเชียลมีเดียออนไลน์ให้เป็นปัจจัยสนับสนุนสุขภาวะทางอารมณ์ในระยะยาว

2. ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

2.1 การขยายขอบเขตและเพิ่มความหลากหลายของประชากรในการศึกษา ในการศึกษารound ครั้งต่อไป ควรพิจารณาขยายขอบเขตการเก็บข้อมูลไปยังสถาบันการศึกษาอื่น ๆ ทั้งในส่วนภูมิภาคและต่างสังกัด รวมถึงการขยายช่วงอายุของประชากรในการศึกษาให้ครอบคลุมกลุ่มวัยผู้ใหญ่ตอนกลางหรือวัยทำงาน เพื่อเพิ่มความสามารถในการสรุปอ้างอิงผลการวิจัย นอกจากนี้ ควรใช้การสุ่มตัวอย่างแบบอาศัยความน่าจะเป็น (Probability Sampling) เพื่อลดความคลาดเคลื่อนจากการเลือกกลุ่มตัวอย่าง และควรวางแผนการจัดสัดส่วนประชากรตามตัวแปรเพศ (ชาย หญิง และ LGBTQ+) ให้มีความสมดุล เพื่อนำมาวิเคราะห์เปรียบเทียบความแตกต่าง (Comparison Analysis) หรือทดสอบอิทธิพลกำกับ (Moderating Effect) ของเพศวิถีที่มีต่อแบบจำลองส่งผ่านทางจิตวิทยาได้อย่างชัดเจนยิ่งขึ้น

2.2 การศึกษาเปรียบเทียบข้ามแพลตฟอร์มออนไลน์ เนื่องจากข้อจำกัดด้านกายภาพและอัลกอริทึมของแต่ละแพลตฟอร์มมีความเฉพาะตัว ในการวิจัยครั้งต่อไปควรกระทำการศึกษาเปรียบเทียบกับแพลตฟอร์มโซเชียลมีเดียอื่น ๆ ที่มีความนิยมสูงในปัจจุบัน เช่น X (Twitter), Instagram หรือ YouTube เนื่องจากธรรมชาติของเนื้อหา (เช่น วิดีโอยาว ข้อความสั้น หรือรูปภาพ) อาจส่งผลต่อระดับความเข้มข้นและทิศทางของกระบวนการเปรียบเทียบทางสังคมที่แตกต่างกัน ซึ่งจะช่วยให้ได้องค์ความรู้ที่ครอบคลุมพฤติกรรมทางไซเบอร์ของเยาวชนในภาพรวม

2.3 การบูรณาการระเบียบวิธีวิจัยแบบผสมผสาน เนื่องจากจิตลักษณะการเห็นคุณค่าในตนเองเป็นโครงสร้างทางจิตวิทยาที่มีความซับซ้อนและฝังลึก การใช้แบบสอบถามเชิงปริมาณเพียงอย่างเดียวอาจไม่สามารถเก็บรายละเอียดบางมิติได้ ในการวิจัยครั้งต่อไปจึงควรเพิ่มการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) เช่น การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) หรือการสนทนากลุ่ม (Focus Group) ร่วมกับประชากรในการศึกษา เพื่อให้ได้ข้อมูลเชิงลึกเกี่ยวกับกลไกการรับรู้ ความรู้สึกนึกคิด ในขณะที่เกิดพฤติกรรมเปรียบเทียบทางออนไลน์ และประสบการณ์จริงในชีวิตประจำวันของผู้ใช้งาน ซึ่งจะช่วยให้เสริมองค์ความรู้และสร้างความสมบูรณ์ให้กับผลการวิจัยเชิงปริมาณ

2.4 จากผลการศึกษาที่สวนทางกับข้อค้นพบในอดีตโดยส่วนใหญ่ที่พบว่า การเปรียบเทียบทางสังคมกับบุคคลที่เหนือกว่า (Upward Social Comparison) บน TikTok กลับส่งผลเชิงบวกต่อการเห็นคุณค่าในตนเอง การวิจัยครั้งต่อไปจึงควรเน้นการทดสอบซ้ำเพื่อพิสูจน์ความเสถียรของปรากฏการณ์นี้ โดยอาจประยุกต์ใช้ การศึกษาตามยาว (Longitudinal Study) เพื่อตรวจสอบความสัมพันธ์เชิงสาเหตุ หรือใช้โมเดลสมการโครงสร้าง (SEM) เพื่อประเมินความตรงของโมเดล ควบคู่กับการสุ่มตัวอย่างแบบอาศัยความน่าจะเป็นในประชากรที่หลากหลาย ซึ่งจะช่วยให้ยืนยันว่าอิทธิพลเชิงบวกดังกล่าวเป็นปรากฏการณ์ใหม่ทางจิตวิทยาไซเบอร์ที่เกิดขึ้นจริงจากลักษณะของแพลตฟอร์ม

เอกสารอ้างอิง

- ครองรัตน์ ดุลลาพันธ์. (2561). พฤติกรรมการใช้เครือข่ายสังคมออนไลน์และปัจจัยทางจิตที่พยากรณ์ภาวะโรคซึมเศร้า. วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (นิเทศศาสตร์และนวัตกรรม). กรุงเทพฯ: คณะนิเทศศาสตร์และนวัตกรรม สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์. <http://libdcms.nida.ac.th/thesis6/2561/b204528e.pdf>
- ทินกร วงศ์การันย์ และ ณัททัย วงศ์การันย์. (2554). การวิเคราะห์องค์ประกอบเชิงยืนยันของแบบวัดความภาคภูมิใจในตนเองของโรเซนเบิร์ก: การศึกษาในนักศึกษาไทย. วารสารสมาคมจิตแพทย์แห่งประเทศไทย, 56(1): 59–70.
- ธารทิพย์ มีจอม และคณะ. (2568). การใช้ TikTok กับความคิดสร้างสรรค์และการเห็นคุณค่าในตนเองของเยาวชนไทย. วารสารจิตวิทยาประยุกต์, 20(2): 45–60.
- นฤมล อินสว่าง, บงกชกร ทองสุก, และ นลินีวรรณ ประพันธ์. (2567). พฤติกรรมการใช้แอปพลิเคชัน TikTok กับบริบททางความคิดของคนในสังคมกลุ่มเจนเอเรชั่น Y และ เจนเอเรชั่น Z. ใน รายงานสืบเนื่องจากการประชุมหาดใหญ่วิชาการระดับชาติและนานาชาติครั้งที่ 15. (น. 722–733). สงขลา: มหาวิทยาลัยหาดใหญ่.
- Collins, R. L. (1996). For Better or Worse: The Impact of Upward Social Comparison on Self-Evaluations. *Psychological Bulletin*, 119(1): 51–69.

- DataReportal. (2024). **Digital 2024: Thailand**. สืบค้นเมื่อ 30 ธันวาคม 2568, จาก <https://datareportal.com/reports/digital-2024-thailand>
- Deci, E.L., & Ryan, R.M. (2000). The “What” and “Why” of Goal Pursuits: Human Needs and the Self-Determination of Behavior. **Psychological Inquiry**, 11(4): 227–268.
- Erikson, E.H. (1968). **Identity: Youth and crisis**. New York: Norton.
- Festinger, L. (1954). A Theory of Social Comparison Processes. **Human Relations**, 7(2): 117-140.
- García-Fernández, L., López-Sánchez, C., & Martinez, A. (2024). The Impact of Tiktok on the Body Image and Self-Esteem of a Group of Adolescent Boys. **Revista Comunicar**, 79: 85–95.
- Hayes. (2013). **Introduction to Mediation, Moderation, and Conditional Process Analysis: A Regression-Based Approach**. New York: Guilford Press.
- Hendrikse, J., Smith, T., & Thompson, M. (2024). Temporary Self-esteem Boosts from TikTok Engagement: Risks and Limitations. **Cyberpsychology, Behavior, and Social Networking**, 27(3): 145–156.
- Katz, E., Blumler, J.G., & Gurevitch, M. (1974). Utilization of Mass Communication by the Individual. In. Blumler, J.G. & Katz, E. (Eds.), **The Uses of Mass Communications: Current Perspectives on Gratifications Research**. (pp. 19–32). Beverly Hills, CA: Sage.
- Meier, A., Gilbert, A., Börner, S., & Possler, D. (2020). Instagram Inspiration: How Upward Comparison on Social Network Sites Can Contribute to Well-Being. **Journal of Communication**, 70(5): 721–743.
- Meier, A., & Schäfer, S. (2018). The Positive and Negative Effects of Social Media on Well-Being: Acritical Review. **Social Issues and Policy Review**, 12(1): 274–302.
- Nasidi, Q.Y., Bello, A., & Abdul, M. (2024). TikTok Usage and Self-Esteem: Evidence from Nigerian Youth. **Journal of Digital Media Studies**, 12(1): 55–70.
- Oche, M., Mohammed, A., & Musa, B. (2024). TikTok Usage, Social Comparison, and Self-Esteem among the Youth: the Moderating Role of Gender. **Galactic Media Journal**, 12(3): 145-160.
- Orth, U., & Robins, R.W. (2014). The Development of Self-esteem. **Current Directions in Psychological Science**, 23(5): 381–387.
- Pew Research Center. (2022). **Social media use in Southeast Asia 2022**. สืบค้นเมื่อ 5 มกราคม 2569, จาก <https://www.pewresearch.org>
- Rosenberg, M. (1965). **Society and Adolescent Self-image**. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Stapleton, P., Luiz, G., & Chatwin, H. (2017). Social Media Comparisons and Their Impact on Self-Esteem. **Journal of Social Media Studies**, 5(3): 45–61.

- Taylor, L., & Armes, M. (2024). Effects of Downward Social Comparison on Self-Esteem and Body Esteem in Instagram Users. **Journal of Social Media & Society**, 12(3): 145-162.
- Van de Ven, N., Zeelenberg, M., & Pieters, R. (2009). Leveling Up and Down: The Experiences of Benign and Malicious Envy. **Emotion**, 9(3): 419-429.
- Verduyn, P., Ybarra, O., Résibois, M., Jonides, J., & Kross, E. (2020). Do Social Network Sites Enhance or Undermine Subjective Well-Being? A Critical Review. **Social Issues and Policy Review**, 14(1): 274-302.
- Vogel, E.A., Rose, J.P., Roberts, L.R., & Eckles, K. (2014). Social Comparison, Social Media, and Self-Esteem. **Psychology of Popular Media Culture**, 3(4): 206-222.
- Wetherell, M., Williams, R., & Smith, A. (2024). The Psychological Benefits of Downward Social Comparison in Online Social Networks. **Cyberpsychology, Behavior, and Social Networking**, 27(4): 250-259.
- Wills, T.A. (1981). Downward Comparison Principles in Social Psychology. **Psychological Bulletin**, 90(2): 245-271.
- Yang, X., & Li, Y. (2022). TikTok Usage and Social Comparison: Effects on Self-Esteem and Anxiety. **Cyberpsychology, Behavior, and Social Networking**, 25(5): 297-305.
- Yunani, M., Ariyati, I., Hendar, K., Pardi, F., Dewi, E. P., & Maisuri, N. L. (2025). The Influence of Tiktok Media Exposure on Body Image and Self-Esteem in Adolescents. **Berkala Ilmiah Pendidikan**, 5(1): 34-43.
- Zhang, L., Wang, X., & Li, Y. (2024). Downward Social Comparison, Self-Acceptance, and Psychological Growth: A Dual Mediating Model. **Frontiers in Psychology**, 15: Article 1307393. <https://www.frontiersin.org/journals/psychology/articles/10.3389/fpsyg.2024.1386860/full>
- Zhao, X., & Wang, L. (2023). The Relationship Between Tiktok Usage, Social Comparison, and Self-Esteem Among College Students. **Journal of Social Media Studies**, 15(2): 45-62.

การรับรู้เชิงยุทธศาสตร์และขีดความสามารถเชิงองค์การ: เบื้องหลังบทบาทนำของไทยในกลุ่มความมั่นคงระดับภูมิภาค ช่วงสงครามอินโดจีนครั้งที่ 3

Strategic Perception and Organizational Power: Behind Thailand's Leading Role in the Regional Security Complex during the Third Indochina War

ปณิธิ ชัยชนะ¹

Paniti Chaichana

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มุ่งวิเคราะห์กลไกเชิงสาเหตุของบทบาทนำของประเทศไทยในวิกฤตการณ์กัมพูชาหรือสงครามอินโดจีนครั้งที่ 3 ช่วงทศวรรษ 1980 ผ่านกรอบทฤษฎีสัจนิยมคลาสสิกใหม่ ผลการศึกษาชี้ให้เห็นว่าบทบาทนำของไทยไม่ได้เกิดขึ้นเพียงเพราะแรงกดดันเชิงโครงสร้างจากระบบระหว่างประเทศ แต่ถูกขับเคลื่อนผ่านตัวแปรแทรกกลางระดับรัฐที่สำคัญ 2 ประการ ประการแรก คือ การรับรู้ภัยคุกคามเชิงยุทธศาสตร์ที่ถูกหล่อหลอมจากพันธนาการทางภูมิศาสตร์และมรดกความสัมพันธ์กับตะวันตก ซึ่งทำหน้าที่เป็นเงื่อนไขจำเป็นในการตีความและให้ความหมายต่อภัยคุกคามที่เกิดขึ้นประการที่สอง คือ ขีดความสามารถเชิงองค์การและเอกภาพเชิงสถาบันในสมัยรัฐบาลพลเอกเปรม ติณสูลานนท์ อันเป็นเงื่อนไขที่เพียงพอในการแปรเปลี่ยนผลจากการรับรู้เชิงยุทธศาสตร์ไปสู่การดำเนินนโยบายเชิงรุกได้อย่างมีเอกภาพ กลไกดังกล่าวส่งผลให้ไทยสามารถดำเนินยุทธศาสตร์การสร้างความปลอดภัยผ่านเวทีสากลเพื่อยกระดับประเด็นพรมแดนให้กลายเป็นวาระความมั่นคงร่วม ควบคู่ไปกับการจัดวางแนวร่วมทางยุทธศาสตร์ที่มีความยืดหยุ่นและก้าวข้ามข้อจำกัดทางอุดมการณ์ จนสามารถกดดันให้เวียดนามยอมถอนทหารออกจากกัมพูชาได้ในที่สุด บทความนี้จึงยืนยันถึงความสำคัญของปัจจัยภายในรัฐในฐานะตัวกรองที่มีผลต่อการกำหนดพฤติกรรมและการสถาปนาอำนาจนำของรัฐขนาดกลางภายใต้บริบทของสงครามเย็น

คำสำคัญ: ขีดความสามารถเชิงองค์การ การดำเนินบทบาทนำของไทย การรับรู้เชิงยุทธศาสตร์

¹นิสิตรัฐศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชารัฐศาสตร์ คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย กรุงเทพมหานคร

²Ph.D. (Political Science) Student, Faculty of Political Science, Chulalongkorn University, Bangkok.

Corresponding author e-mail: dom.paniti@gmail.com

ARTICLE HISTORY: Received 16 September 2025, Revised 12 May 2026, Accepted 10 June 2026

Abstract

This research article aims to analyze the causal mechanism of Thailand's leading role in the Cambodian crisis or the Third Indochina War during the 1980s through the theoretical framework of Neoclassical Realism. The findings indicate that Thailand's leading role did not emerge solely from the structural pressure of the international system, but was driven by two key state-level intervening variables. First is the strategic perception, shaped by the tyranny of geography and the Western linkage, which served as a necessary condition for interpreting and giving meaning to the emerging threat. Second is the organizational power and institutional unity during General Prem Tinsulanonda's administration, serving as a sufficient condition to transform the outcomes of strategic perception into a unified proactive policy implementation. Such a mechanism enabled Thailand to execute the securitization strategy through international arenas to elevate the border issue into a common security agenda, coupled with a flexible strategic alignment that transcended ideological constraints, ultimately pressuring Vietnam to withdraw its troops from Cambodia. This article therefore affirms the significance of domestic factors as a filter determining the state behavior and the establishment of leadership of a middle power under the context of the Cold War.

Keywords: *Organizational power, Thailand's leading role, Strategic perception*

บทนำ

สงครามอินโดจีนครั้งที่ 3 (ค.ศ. 1978–1988) ได้ขยายขอบเขตจากความขัดแย้งทางทหารในระดับท้องถิ่นไปสู่ผลลัพธ์ของแรงกดดันเชิงโครงสร้างที่ซับซ้อนภายใต้บริบทสงครามเย็น โดยเฉพาะการแตกแยกในค่ายคอมมิวนิสต์ระหว่างจีนกับสหภาพโซเวียต (Sino-Soviet Split) ส่งผลให้ภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้แปรสภาพไปสู่การเป็นสมรภูมิแห่งการแข่งขันอำนาจระหว่างสหภาพโซเวียตที่ให้การสนับสนุนเวียดนามกับจีนที่ให้การสนับสนุนกลุ่มเขมรแดง (Chanda. 1986; Morris. 1999) ด้วยเหตุนี้ การบุกยึดกัมพูชาของกองทัพเวียดนามใน ค.ศ. 1978 เปรียบเสมือนเป็นแรงกดดันเชิงระบบที่สั่นคลอนดุลอำนาจและความมั่นคงในกรอบกลุ่มความมั่นคงระดับภูมิภาค (Regional Security Complex) ของภูมิภาคอินโดจีนอย่างรุนแรง (Buzan & Waever. 2003)

สถานการณ์ดังกล่าวส่งผลให้ประเทศไทยในฐานะรัฐหน้าด่าน (Frontline State) ที่มีพรมแดนติดกับกัมพูชาต้องเผชิญกับผลกระทบโดยตรงทั้งจากการสู้รบตามแนวชายแดนและปัญหาผู้ลี้ภัยนำไปสู่การตัดสินใจดำเนินนโยบายที่แข็งกร้าวและเชิงรุกของรัฐบาลไทยอย่างไม่เคยปรากฏมาก่อน (Leifer. 2013) ซึ่งประเทศไทยในช่วงเวลาดังกล่าวเป็นรัฐระดับกลางในภูมิภาค แต่กลับสามารถก้าวข้ามข้อจำกัดเชิงกายภาพ และก้าวขึ้นมาดำเนินบทบาทนำ (Leading role) ในการกำหนดทิศทางความมั่นคงของภูมิภาคได้อย่างเป็นรูปธรรมภายใต้การสนับสนุนจากประเทศสมาชิกอาเซียน จีน และสหรัฐอเมริกา (Buszynski. 1987) โดยประเทศไทยเป็นผู้สนับสนุนหลักในการจัดตั้งรัฐบาลผสมสามฝ่ายในวันที่ 22 มิถุนายน ค.ศ. 1982 เพื่อคานอำนาจกับรัฐบาลเฮง สำริน ซึ่งเป็นรัฐบาลหุ่นเชิดของ

เวียดนาม (สารสิน วีระผล. 2533) และให้การสนับสนุนกองกำลังของรัฐบาลผสมสามฝ่ายในทุกโอกาสของการเข้าร่วมเวทีระหว่างประเทศ ควบคู่ไปกับการใช้อาเซียนกดดันเวียดนามทั้งทางการเมือง การทูต เศรษฐกิจ และการทหาร จนในท้ายที่สุด เวียดนามยอมจำนนต่อข้อเรียกร้องของเวทีระหว่างประเทศ และเริ่มถอนทหารออกจากกัมพูชาใน ค.ศ. 1988 และสิ้นสุดใน ค.ศ. 1990 รวมถึงรัฐบาลไทยณรงค์ ให้ประชาชนกัมพูชามีเสรีภาพในการกำหนดใจตนเองเพื่อเลือกระบบการปกครองของตนเอง ซึ่งเป็นไปตามมติของสหประชาชาติ (สุรพงษ์ ชัยนาม. 2564) ประเด็นที่มีนัยสำคัญต่อการดำเนินบทบาทของไทยในการแก้ไขวิกฤตการณ์สงครามอินโดจีนครั้งที่ 3 จึงถือเป็นความสำเร็จในการสร้างกรอบประเด็นความมั่นคง (Securitization) ภายใต้กรอบอาเซียน โดยเปลี่ยนผ่านจากปัญหาพรมแดนของไทยให้กลายเป็นวิกฤตการณ์ร่วมที่คุกคามภูมิภาคโดยรวม (Buzan, Wæver, & Wilde. 1998) ส่งผลให้การร่วมมือกันระหว่างประเทศสมาชิกอาเซียนมีภาพลักษณ์ที่ดีและน่าเชื่อถือ รวมถึงเป็นที่ยอมรับของประชาคมโลกอย่างชัดเจน (สุรพงษ์ ชัยนาม. 2564)

จากข้างต้นนำมาสู่คำถามว่า เหตุใดประเทศไทยที่เป็นรัฐระดับกลางในภูมิภาคจึงก้าวขึ้นมาดำเนินบทบาทในการกำหนดทิศทางความมั่นคงของภูมิภาคเพื่อแก้ปัญหาสงครามอินโดจีนครั้งที่ 3 จากการยึดครองกัมพูชาของกองทัพเวียดนาม (ค.ศ. 1978–1988) เพื่อตอบคำถามดังกล่าวจึงต้องศึกษาปัจจัยเชิงสาเหตุและอธิบายเชิงกระบวนการ พร้อมทั้งตั้งข้อเสนอมว่า การดำเนินการดังกล่าวของประเทศไทยเป็นผลลัพธ์มาจากการสอดประสานระหว่างปัจจัยการรับรู้เชิงยุทธศาสตร์ของผู้กำหนดนโยบายต่างประเทศไทย (Jervis. 1976; ศุภมิตร ปิติพัฒน์. 2564) ซึ่งถูกหล่อหลอมผ่านความผูกพันเชิงโครงสร้างและอุดมการณ์กับโลกตะวันตกมาอย่างยาวนาน (Levitsky & Way. 2010) กับปัจจัยขีดความสามารถเชิงองค์การของสถาบันยุทธศาสตร์ไทยที่มีเอกภาพและมีความเป็นสถาบันสูงในขณะนั้น ปัจจัยทั้งสองประการทำหน้าที่เป็นกลไกในการอ่านความหมายและแปรเปลี่ยนแรงกดดันภายนอกให้กลายเป็นบทบาททางเชิงยุทธศาสตร์ ที่ไทยสามารถจัดวางแนวร่วมกับมหาอำนาจและรัฐสมาชิกอาเซียนได้อย่างมีประสิทธิภาพ

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

เพื่อวิเคราะห์กลไกเชิงสาเหตุของบทบาทของไทยในวิกฤตการณ์กัมพูชาหรือสงครามอินโดจีนครั้งที่ 3 โดยมุ่งศึกษาปฏิสัมพันธ์ระหว่างการรับรู้ภัยคุกคามเชิงยุทธศาสตร์และขีดความสามารถเชิงองค์การ ในฐานะตัวแปรแทรกกลางระดับรัฐตามกรอบแนวคิดสังคมนิยมคลาสสิกใหม่

ทฤษฎีและกรอบแนวคิดการวิจัย

การวิเคราะห์บทบาทของประเทศไทยในการแก้ไขวิกฤตการณ์สงครามอินโดจีนครั้งที่ 3 จำเป็นต้องอาศัยกรอบแนวคิดที่เชื่อมโยงระหว่างแรงกดดันเชิงโครงสร้างระดับภูมิภาคและกระบวนการตัดสินใจภายในรัฐเพื่อความเป็นเงื่อนไขที่จำเป็นและเพียงพอ บทความนี้เริ่มต้นการอธิบายสถานะแวดล้อมทางภูมิรัฐศาสตร์ผ่านกรอบทฤษฎีความมั่นคงระดับภูมิภาค (Regional Security Complex) ของ Buzan & Wæver (2003) ซึ่งชี้ให้เห็นว่าการบุกยึดกัมพูชาของเวียดนามใน ค.ศ. 1978 สร้างแรงกดดันเชิงโครงสร้าง (Systemic pressure) กระตุ้นต่อดุลอำนาจและความมั่นคงของอินโดจีนอย่างรุนแรง ข้อเสนอสำคัญของความมั่นคงระดับภูมิภาค คือ รัฐย่อมได้รับผลกระทบจากภัยคุกคามภายในภูมิภาคเร็วกว่าภัยคุกคามจากภายนอกภูมิภาค เนื่องจากภัยคุกคามในภูมิภาคเป็นสิ่งที่รัฐต้องเผชิญก่อนเสมอ (Buzan & Wæver. 2003) ดังนั้น รัฐจึงควรพิจารณาภัยคุกคามในภูมิภาคก่อนภัยคุกคาม

จากภายนอกภูมิภาค ส่งผลให้เกิดการพึ่งพาด้านความมั่นคงซึ่งกันและกันในภูมิภาคและประเทศสมาชิกต่างมีบทบาทในการแก้ปัญหาความมั่นคงระหว่างกันมากยิ่งขึ้น (Baylis & Smith. 2013; Pratama. 2013)

แม้ว่าทฤษฎีความมั่นคงระดับภูมิภาคครอบคลุมแนวทางการวิเคราะห์ของกลุ่มทฤษฎีสัจนิยม (Realism) เสรีนิยม (Liberalism) และสรสรสร้างนิยม (Constructivism) แต่ยังคงมองรัฐเป็นกล่องดำ (Black box) ซึ่งเป็นหน่วยย่อยที่สุดของระบบระหว่างประเทศที่มีฐานความคิดมาจากสังคมนิยมใหม่ของ Waltz (1979) ดังนั้น ผู้วิจัยเห็นว่าแนวคิด Regional Security Complex สามารถอธิบายสภาพแวดล้อมและแรงกดดันเชิงโครงสร้างระบบระหว่างประเทศที่เกิดขึ้นจากการบุกกัมพูชาของเวียดนามได้ดีในระดับมหภาค ทว่าในทางกลับกัน มีข้อจำกัดในการอธิบายว่า เหตุใดรัฐแต่ละรัฐจึงมีการตอบสนองต่อสภาวะเดียวกันในรูปแบบที่แตกต่างกัน เป็นเหตุให้ผู้วิจัยนำแนวทางการวิเคราะห์แบบสังคมนิยมคลาสสิกใหม่ (Neoclassical Realism) เข้ามาเสริมเพื่อเปิดกล่องดำของรัฐไทย ซึ่งมีฐานคติเกี่ยวกับการดำเนินนโยบายต่างประเทศมาจากปัจจัยและกระบวนการภายในรัฐ กล่าวคือ รัฐไม่ได้ตอบสนองต่อแรงกดดันเชิงโครงสร้างของระบบระหว่างประเทศโดยอัตโนมัติ แต่การตอบสนองนั้นมาจากกระบวนการภายในรัฐที่ตีความแรงกดดันดังกล่าว และปัจจัยภายในรัฐเป็นตัวกำหนดแนวทางในการตอบสนอง โดยแสดงให้เห็นแนวทางการอธิบายที่ลุ่มลึกมากยิ่งขึ้นว่า เหตุใดรัฐหน้ทางด้านดังเช่นไทยจึงไม่เพียงแค่ปรับตัวตามกระแสศุลอำนาจที่เปลี่ยนแปลงไป แต่กลับเลือกตอบสนองด้วยการก้าวขึ้นมาดำเนินบทบาทนำในการจัดการกับวิกฤตการณ์ครั้งนี้

ศุภมิตร ปิตินันท์ (2564) เสนอว่า แรงกดดันจากโครงสร้างระหว่างประเทศไม่ได้ส่งผลโดยตรงต่อนโยบาย แต่ต้องผ่านกระบวนการอ่านความหมายของผู้กำหนดนโยบายเสียก่อน ด้วยเหตุนี้ ผู้วิจัยตั้งสมมติฐานไว้ 2 ประการในฐานะตัวแปรแทรกกลาง (Intervening variables) ประการแรก คือ การรับรู้เชิงยุทธศาสตร์ (Strategic Perception) ซึ่งอาศัยคำอธิบายเรื่องการรับรู้ (Perception) ของ Jervis (1976) โดยเป็นการประกอบสร้างระหว่าง (1) การรับรู้ภัยคุกคาม (Threat Perception) จากพันนาการทางภูมิศาสตร์ (Tyranny of Geography) ซึ่งอธิบายผ่านกรอบวิเคราะห์ของ Thayer (2011) กับ (2) ความผูกพันเชิงโครงสร้างกับโลกตะวันตก (Western Linkage) ของผู้กำหนดนโยบายไทยโดยความเชื่อมโยงทางอุดมการณ์และการศึกษา กับโลกเสรีประชาธิปไตยที่มีสหรัฐอเมริกาเป็นแกนนำ ได้ทำหน้าที่เป็นกรอบให้ผู้กำหนดนโยบายของไทยตีความการขยายอำนาจของเวียดนามว่าเป็นภัยคุกคามขั้นสูงสุดที่ไม่อาจประนีประนอมได้ ซึ่งอาศัยทฤษฎีและแนวทางวิเคราะห์เชิงการเมืองเปรียบเทียบของ Levitsky & Way (2010) มาปรับใช้กับการศึกษาในสาขาวิชาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ³ และประการที่สอง คือ ชีตความสามารถเชิงองค์การ (Organizational Power) ตามคำอธิบายของ Levitsky & Way (2010) กล่าวคือเป็นสถาบัน (Institutionalization) ที่มีเอกภาพสูงของรัฐไทยในขณะนั้น โดยเฉพาะการทำงานที่สอดคล้องประสานกันอย่างใกล้ชิดระหว่างกองทัพและ

³งานของ Levitsky & Way (2010) เป็นการศึกษาเชิงการเมืองเปรียบเทียบเกี่ยวกับประชาธิปไตยและอำนาจนิยมแบบแข่งขัน (Competitive Authoritarianism) ซึ่งมีตัวแปรสำคัญคือ ความสัมพันธ์กับตะวันตก (Western Linkage) อิทธิพลของตะวันตก (Western Leverage) และชีตความสามารถเชิงองค์การ (Organizational Power) ซึ่งเป็นตัวกำหนดรูปแบบลักษณะการปกครองของรัฐต่าง ๆ ว่าจะมีแนวโน้มไปสู่การเป็นประชาธิปไตย อำนาจนิยม หรืออำนาจนิยมแบบแข่งขัน แต่ในบทความนี้เป็นเพียงการหยิบยืมตัวแปรเหล่านี้มาประยุกต์ใช้ในการอธิบายการรับรู้และกระบวนการกำหนดนโยบายต่างประเทศ

กระทรวงการต่างประเทศ ชัดความสามารถดังกล่าวถือเป็นเครื่องมือที่แปลงการรับรู้เชิงยุทธศาสตร์ให้กลายเป็นการปฏิบัติการตามแนวทางการวิเคราะห์ของ (Ripsman, Taliaferro, & Lobell. 2016)

ปัจจัยทั้งสองประการนำไปสู่การขับเคลื่อนยุทธศาสตร์การทำให้เป็นประเด็นความมั่นคง (Securitization) ภายในกรอบอาเซียน เพื่อสร้างวาทกรรมและโน้มน้าวให้ประเทศสมาชิกเห็นพ้องว่าภัยคุกคามต่อไทยคือภัยคุกคามต่อภูมิภาค กระบวนการสอดประสานระหว่างปัจจัยภายในรัฐทั้งหมดนี้จึงเป็นกลไกสำคัญที่อธิบายว่าไทยสามารถผลักดันการจัดวางแนวร่วมทางยุทธศาสตร์ (Strategic Alignment) และดำเนินบทบาทนำในการจัดการกับวิกฤตการณ์กัมพูชาได้อย่างเป็นรูปธรรม

ระเบียบวิธีวิจัย

การศึกษบทบาทนำของประเทศไทยในการแก้ไขวิกฤตการณ์กัมพูชาหรือสงครามอินโดจีนครั้งที่ 3 เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยจากเอกสาร (Documentary Research) เป็นหลัก ซึ่งมีขั้นตอนการเก็บรวบรวมและวิเคราะห์ข้อมูล ดังนี้

1. การเก็บรวบรวมข้อมูล

ผู้วิจัยดำเนินการรวบรวมข้อมูลจาก 2 แหล่งหลัก ได้แก่

1.1 ข้อมูลปฐมภูมิ (Primary Sources) ผู้วิจัยทำการเก็บรวบรวมข้อมูลปฐมภูมิผ่านวิธีการสืบค้นต่อยอดจากงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง (Documentary tracking) โดยมุ่งเน้นไปที่คำกล่าว ปาฐกถา และแถลงการณ์นโยบายของบุคคลสำคัญ อาทิ พลเอก เปรม ติณสูลานนท์ และ พลอากาศเอก สิทธิ เสวตศิลา ซึ่งได้รับการรวบรวมและวิเคราะห์ไว้ในงานวิจัยเชิงประวัติศาสตร์และรัฐศาสตร์ที่น่าเชื่อถือ วิธีการนี้ช่วยให้ผู้วิจัยสามารถวิเคราะห์หัวข้อ (text) ของผู้กำหนดนโยบายโดยตรง เพื่อตีความการรับรู้เชิงยุทธศาสตร์ (Strategic Perception) ตามกรอบทฤษฎีที่วางไว้

1.2 ข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary Sources) ผู้วิจัยรวบรวมข้อมูลจากวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องทั้งในรูปแบบของหนังสือ วารสารวิชาการ บทความวิจัย และวิทยานิพนธ์ ทั้งภาษาไทยและภาษาต่างประเทศ ที่มุ่งเน้นการศึกษาประวัติศาสตร์การทูตไทย บริบทความมั่นคงในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ช่วงสงครามเย็น เช่น รายงานของสถาบัน RAND ตลอดจนงานเขียนที่เกี่ยวข้องกับทฤษฎีความสัมพันธ์ระหว่างประเทศเพื่อนำมาใช้เป็นฐานคิดและข้อมูลอ้างอิงในการสนับสนุนสมมติฐานการวิจัย

2. ขอบเขตการวิจัย

ผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตของการศึกษาไว้ 3 ประการ ได้แก่ ขอบเขตด้านเนื้อหา ขอบเขตด้านระยะเวลา และขอบเขตด้านพื้นที่และตัวแสดง ดังนี้

2.1 ขอบเขตด้านเนื้อหา

การศึกษาชิ้นนี้มุ่งเน้นวิเคราะห์กระบวนการกำหนดและดำเนินนโยบายต่างประเทศของไทยในการตอบสนองต่อวิกฤตการณ์กัมพูชาหรือสงครามอินโดจีนครั้งที่ 3 โดยจำกัดกรอบการวิเคราะห์ผ่านทฤษฎีสัจนิยมคลาสสิกใหม่ ซึ่งครอบคลุมเนื้อหาใน 2 ระดับ ได้แก่ ปัจจัยระดับระบบระหว่างประเทศ (Systemic Level) โดยมุ่งเน้นพลวัตการเปลี่ยนผ่านดุลอำนาจของมหาอำนาจและแรงกดดันจากการขยายอิทธิพลของเวียดนามที่ส่งผลต่อภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และปัจจัยระดับรัฐ (State Level) โดยวิเคราะห์ตัวแปรแทรกกลาง (Intervening Variables) ภายในรัฐไทย คือ

กระบวนการประกอบสร้างการรับรู้ภัยคุกคาม (Threat Perception) ผ่านสายสัมพันธ์และอิทธิพลของโลกเสรีตะวันตก (Western Linkage) และขีดความสามารถเชิงองค์การ (Organizational Power) ของสถาบันหลักด้านความมั่นคงและการทูตของไทย

2.2 ขอบเขตด้านระยะเวลา (Scope of Time)

ผู้วิจัยกำหนดช่วงเวลาในการศึกษาตั้งแต่ ค.ศ. 1978–1988 โดยเริ่มต้นจากเหตุการณ์ กองทัพเวียดนามบุกยึดครองกัมพูชาในเดือนธันวาคม ค.ศ. 1978 ซึ่งถือเป็นจุดปะทุของแรงกดดันระดับโครงสร้างในกลุ่มความมั่นคงระดับภูมิภาค (Systemic Stimuli) ที่ส่งผลกระทบโดยตรงต่ออธิปไตยของประเทศไทย และสิ้นสุดการศึกษาใน ค.ศ. 1988 ซึ่งเป็นปีที่สิ้นสุดวาระการดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีของพลเอก เปรม ติณสูลานนท์ เหตุผลสำคัญในการกำหนดจุดสิ้นสุดที่ ค.ศ. 1988 นั้น เนื่องจากเป้าหมายหลักของการศึกษานี้คือการวิเคราะห์บทบาทของไทยผ่านกลไกเชิงสาเหตุตามกรอบทฤษฎีสัจนิยมคลาสสิกใหม่ที่มุ่งเน้นการรับรู้ภัยคุกคามเชิงยุทธศาสตร์ภายใต้มุมมองแบบสัจนิยมและความเป็นเอกภาพของสถาบันความมั่นคงเป็นตัวแปรแทรกกลางสำคัญ ซึ่งภายหลังจาก ค.ศ. 1988 เป็นต้นมา ได้เกิดจุดเปลี่ยนทางยุทธศาสตร์ที่สำคัญเมื่อรัฐบาลชุดต่อมาได้ปรับเปลี่ยนชุดกระบวนทัศน์ทางนโยบายต่างประเทศไปสู่แนวทางเสรีนิยมเชิงพาณิชย์ (Commercial Liberalism) ผ่านนโยบายเปลี่ยนสนามรบเป็นสนามการค้า การขยายขอบเขตระยะเวลาออกไปจึงอาจส่งผลให้เกิดสภาวะความลักลั่นเชิงทฤษฎี (Theoretical Inconsistency) เนื่องจากตรรกะเบื้องหลังและตัวแปรแทรกกลางที่ใช้ในการขับเคลื่อนนโยบายได้เปลี่ยนแปลงไปจากรากฐานเดิมอย่างมีนัยสำคัญ

2.3 ขอบเขตด้านพื้นที่และตัวแสดง

ขอบเขตด้านพื้นที่ มุ่งเน้นการศึกษาพื้นที่ทางภูมิรัฐศาสตร์ในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ โดยให้ความสำคัญกับพื้นที่ประเทศไทย บริเวณชายแดนไทย-กัมพูชา และเวทีการทูตพหุภาคีของสมาคมประชาชาติแห่งเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (ASEAN) รวมทั้งเวทีสมัชชาใหญ่แห่งสหประชาชาติ (UNGA) ที่ไทยใช้เป็นพื้นที่แสดงบทบาทนำ ขณะที่ขอบเขตด้านตัวแสดง มุ่งวิเคราะห์บทบาทของตัวแสดงระดับรัฐ (state actors) เป็นหลัก ได้แก่ รัฐบาลไทยโดยมุ่งเน้นที่นายกรัฐมนตรีกระทรวงการต่างประเทศ สภาความมั่นคงแห่งชาติ และกองทัพ รวมถึงปฏิสัมพันธ์ที่ไทยมีต่อมหาอำนาจภายนอก ได้แก่ กลุ่มประเทศสมาชิกอาเซียน จีน สหรัฐอเมริกา เวียดนาม และสหภาพโซเวียต

3. การวิเคราะห์ข้อมูล

การศึกษานี้อาศัยเทคนิคสืบย้อนกระบวนการ (Process Tracing) ในการสืบค้นข้อมูลจากนั้นนำมาวิเคราะห์ผ่านการพรรณนาวิเคราะห์ (Descriptive Analysis) ผสมกับการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) โดยนำข้อมูลปฐมภูมิและทุติยภูมิที่รวบรวมได้ มาจัดระบบและตีความผ่านกรอบแนวคิดสัจนิยมคลาสสิกใหม่ (Neoclassical Realism) ซึ่งกระบวนการวิเคราะห์มุ่งเน้นการอธิบายความสัมพันธ์เชิงเหตุและผล (Causal Mechanism) ระหว่างปัจจัยระดับระบบ (Systemic Level) คือ แรงกดดันจากการรุกรานกัมพูชาของเวียดนามและความขัดแย้งของมหาอำนาจ และปัจจัยระดับรัฐ (State Level) ซึ่งทำหน้าที่เป็นตัวแปรแทรกกลาง ประกอบด้วย การรับรู้ภัยคุกคามของผู้กำหนดนโยบายและขีดความสามารถเชิงองค์การของกลไกของไทย เพื่อนำไปสู่ข้อสรุปที่ว่าเหตุใดประเทศไทยจึงสามารถก้าวขึ้นมาเป็นบทบาทนำในการจัดการความขัดแย้งดังกล่าวได้อย่างมีประสิทธิภาพ

ผลการวิจัย

การวิเคราะห์บทบาทของประเทศไทยต่อวิกฤตการณ์กัมพูชา (ค.ศ. 1978–1988) หรือสงครามอินโดจีนครั้งที่ 3 สามารถอธิบายผ่านพลวัตของตัวแปรภายในรัฐที่นำไปสู่การจัดวางยุทธศาสตร์ระดับภูมิภาค โดยเริ่มต้นจากการอธิบายปัจจัยระดับระบบระหว่างประเทศที่เป็นแรงกดดันเชิงโครงสร้างส่งผลต่อการรับรู้เชิงยุทธศาสตร์ของผู้กำหนดนโยบายของไทย จากนั้นเกิดกระบวนการแปลงการรับรู้ไปสู่ขีดความสามารถเชิงองค์การและอำนาจเชิงสถาบันเพื่อกำหนดแนวทางการดำเนินนโยบายเพื่อตอบสนองต่อแรงกดดันเชิงโครงสร้าง กล่าวคือ การดำเนินบทบาทนำของประเทศไทยในการสร้างกรอบความร่วมมือร่วมระดับภูมิภาคเพื่อแก้ไขวิกฤตการณ์สงครามอินโดจีนครั้งที่ 3 ซึ่งมีพลวัตเชิงกระบวนการ ดังนี้

1. ปัจจัยระดับระบบระหว่างประเทศ: แรงกดดันเชิงโครงสร้างจากการเปลี่ยนแปลงดุลอำนาจ

ปัจจัยระดับระบบระหว่างประเทศถือเป็นจุดเริ่มต้นของกระบวนการซึ่งสร้างแรงขับเคลื่อนภายนอกที่ส่งผลต่อการรับรู้เชิงยุทธศาสตร์ของผู้กำหนดนโยบายของไทย ประกอบด้วย 2 ประการ ได้แก่ ประการแรก การปรับตัวของโครงสร้างอำนาจมหาอำนาจในภูมิภาค เนื่องจาก ในทศวรรษ 1980 ภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ตกอยู่ภายใต้พลวัตความขัดแย้งของมหาอำนาจสามฝ่าย ได้แก่ สหรัฐอเมริกา สหภาพโซเวียต และจีน ซึ่งเป็นช่วงเวลาแห่งการเปลี่ยนผ่านของบริบทการเมืองระหว่างประเทศ เมื่อสหรัฐอเมริกาลดบทบาททางการทหารลงหลังจากสงครามเวียดนามส่งผลให้เกิดสุญญากาศทางอำนาจในภูมิภาคอินโดจีน ขณะเดียวกัน สหภาพโซเวียตกลับเล็งเห็นความสำคัญของภูมิภาคนี้จึงให้การสนับสนุนเวียดนามผู้ที่มีสถานแนวคิดแบบคอมมิวนิสต์เช่นเดียวกัน (Solomon. 1979)

ประการที่สอง ภัยคุกคามจากการขยายอิทธิพลของเวียดนามและโซเวียต ความขัดแย้งระหว่างเวียดนามกับกัมพูชาเกิดขึ้นเพียงไม่กี่เดือนหลังจากสงครามเวียดนาม (Vietnam War) หรือสงครามต่อต้านสหรัฐอเมริกา (ภาษาเวียดนามเรียกว่า *Kháng chiến chống Mỹ*) ค.ศ. 1975 ปัญหาหลักสำคัญมาจากการแตกขั้วระหว่างจีนกับสหภาพโซเวียต (Sino-Soviet Split) ซึ่งเมื่อเวียดนามได้ลงนามสนธิสัญญามิตรภาพโซเวียต-เวียดนาม ค.ศ. 1978 ข้อเสนอเรื่องเวียดนามบุกยึดกัมพูชาจากมุมมองรัฐปฏิวัติจึงมีน้ำหนักในการอธิบาย เนื่องจากเวียดนามต้องการเปลี่ยนระเบียบภูมิภาคอินโดจีนภายใต้แนวคิดสหพันธอินโดจีน (Indochina Federation) (ชัยชนะ อรุณโรจนวัฒน์. 2567)

ด้วยเหตุนี้จึงสามารถตีความได้ว่า พฤติกรรมเชิงก้าวร้าวของเวียดนามไม่เพียงเป็นภัยคุกคามทางการทหารที่ประชิดพรมแดนไทยเท่านั้น แต่หมายรวมถึงการเป็นภัยคุกคามต่อเสถียรภาพและระเบียบในภูมิภาคเช่นกัน แรงกดดันเชิงโครงสร้างสองประการนี้นำไปสู่การรับรู้ภายในของประเทศไทยเพื่อพิจารณาปรับตัวเชิงยุทธศาสตร์สำหรับการตอบสนองต่อภัยคุกคามจากดุลอำนาจระหว่างประเทศในภูมิภาคที่เปลี่ยนแปลงไป

2. ปัจจัยระดับรัฐ: การรับรู้เชิงยุทธศาสตร์และขีดความสามารถเชิงองค์การ

กระบวนการภายในรัฐเป็นตัวแปรสำคัญที่เพิ่มคำอธิบายการแปลงปัจจัยระดับระบบระหว่างประเทศไปสู่การดำเนินนโยบายต่างประเทศ เมื่อพิจารณาบริบทของไทยพบว่าการบุกยึดกรุงพนมเปญของกองทัพเวียดนามส่งผลต่อการรับรู้เชิงยุทธศาสตร์ของผู้กำหนดนโยบายไทยให้ตัดสินใจดำเนินการใช้อำนาจเชิงสถาบันเพื่อตอบสนองต่อวิกฤตการณ์ โดยปัจจัยระดับรัฐถือเป็นตัวแปรแทรก

กลางที่ช่วยขับเคลื่อนกระบวนการกำหนดนโยบายต่างประเทศไปสู่การปฏิบัติจริงโดยการดำเนินบทบาทนำภายใต้กรอบของอาเซียน

2.1 การประกอบสร้างการรับรู้เชิงยุทธศาสตร์ต่อภัยคุกคาม

เมื่อฝ่ายคอมมิวนิสต์ยึดครองอินโดจีน ประเทศไทยมีความกังวลอย่างยิ่งต่อการตกเป็นเป้าหมายถัดไปตามทฤษฎีโดมิโน (Domino Effect Theory) ประกอบกับการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองหลังเหตุการณ์ 14 ตุลาคม ค.ศ. 1973 รัฐบาลไทย ณ ขณะนั้นจึงจำเป็นต้องปรับเปลี่ยนแนวนโยบายต่างประเทศต่อเพื่อนบ้านคอมมิวนิสต์ด้วยการเปิดสัมพันธ์ทางการทูตอย่างเป็นทางการกับลาวและกัมพูชา ถึงกระนั้น ความขัดแย้งระหว่างเวียดนามและกัมพูชาได้เริ่มก่อตัวขึ้นผ่านการสนับสนุนของคอมมิวนิสต์สองค่ายโซเวียตและจีน จนนำไปสู่เหตุการณ์เวียดนามบุกยึดครองกัมพูชาและโค่นล้มระบอบเขมรแดง ในเดือนธันวาคม ค.ศ. 1978 (พวงทอง ภาวครพันธุ์. 2561) เนื่องจากเวียดนามต้องการช่วยเหลือ สัมริน ขับไล่เขมรแดงที่เคยฆ่าล้างเผ่าพันธุ์ชาวเขมรมากถึง 1.7 ล้านคนใน ขณะที่ครองอำนาจ (สุกัลลักษณ์ ภาณุจนขุนดี. 2564) ซึ่งเหตุการณ์ดังกล่าวส่งผลต่อดุลอำนาจระหว่างฝ่ายคอมมิวนิสต์และฝ่ายต่อต้านคอมมิวนิสต์ที่ได้รับอิทธิพลจากแนวคิดโลกเสรีในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ กล่าวคือความสัมพันธ์ระหว่างประเทศคอมมิวนิสต์ได้สั่นคลอน และทำให้ฝ่ายต่อต้านคอมมิวนิสต์ได้เปรียบด้วยการสร้างระบบพันธมิตรใหม่ระหว่างไทยกับกัมพูชาที่ต่อต้านเวียดนาม กลายเป็นระบบพันธมิตรระหว่างไทย สหรัฐอเมริกา จีน และระบอบเขมรแดงคานอำนาจกับสหภาพโซเวียตและเวียดนาม (พวงทอง ภาวครพันธุ์. 2561)

ในเดือนมกราคม ค.ศ. 1979 เวียดนามยึดครองพรมแดนได้สำเร็จและจัดตั้งรัฐบาลหุ่นเชิดของตนเองภายใต้การนำของเฮง สัมริน ในชื่อประเทศใหม่ว่าสาธารณรัฐประชาชนกัมพูชา (People Republic of Kampuchea: PRK) ส่งผลให้ไทยกับเขมรแดงกลายมาเป็นพันธมิตรกันเพื่อต่อต้านเวียดนาม เหตุผลหลักคือการที่ประเทศไทยสูญเสียกัมพูชาที่เป็นรัฐกันชน (buffer state) ภัยคุกคามคอมมิวนิสต์จากเวียดนาม รวมถึงมีการปะทะกันตามแนวชายแดนไทย-กัมพูชาอยู่บ่อยครั้ง รัฐบาลไทยจึงรองรับเขมรแดงเป็นรัฐบาลที่ชอบธรรมของกัมพูชาและเรียกร้องให้เวียดนามถอนทหารออกจากกัมพูชา (Institute of Asian Studies. 1985; สุรพงษ์ ชัยนาม. 2560) โดยใช้ข้ออ้างว่าเวียดนามต้องการขยายอำนาจและอิทธิพลครอบงำลาวและกัมพูชาผ่านการจัดตั้งสหพันธ์อินโดจีน แต่รัฐบาลเขมรแดงไม่ยอมตกอยู่ใต้อำนาจของเวียดนาม จึงเป็นสาเหตุของการบุกยึดกัมพูชา ซึ่งเวียดนามได้ใช้กองกำลังไล่ต้อนเขมรแดงเข้ามาประชิดชายแดน มีการใช้อาวุธล่วงหน้าเข้ามาในเขตแดนของประเทศไทย อันเป็นเหตุให้รัฐบาลไทยต้องตระหนักถึงภัยคุกคามต่อความมั่นคงและบูรณภาพเหนือดินแดนของตนเอง เนื่องจากไร้ซึ่งสหรัฐอเมริกาคอยช่วยเหลือและมีศักยภาพทางทหารต่ำกว่าเวียดนามที่ได้รับการสนับสนุนจากสหภาพโซเวียต (Viraphol. 1985) รัฐบาลพลเอกเกรียงศักดิ์ ชมะนันทน์ จึงประมาณการกระทำของเวียดนามว่าเป็นการมุ่งขยายอำนาจที่ก้าวร้าว ไม่เคารพอำนาจอธิปไตยเหนือดินแดนของกัมพูชา อันเป็นการละเมิดกฎหมายระหว่างประเทศที่สหประชาชาติยึดถือ (พวงทอง ภาวครพันธุ์. 2561)

แนวความคิดเรื่องพฤติกรรมของเวียดนามที่ถือเป็นการละเมิดต่อกฎหมายระหว่างประเทศ สืบทอดต่อมาในสมัยรัฐบาลพลเอกเปรม ติณสูลานนท์ (ค.ศ. 1980–1988) ซึ่งกล่าวเน้นย้ำต่อประเด็นนี้ว่า

“... ปัญหาที่กระทบกระเทือนและมีผลต่อเราอย่างมากในขณะนี้ ก็คือ ปัญหา กัมพูชาอันเกิดจากจากที่เวียดนามใช้กำลังทหารเข้มแข็งกว่าใช้กำลังเข้าจัดการกับประเทศที่ด้อยกว่า โดยไม่คำนึงถึงความถูกต้อง ขอบธรรม เป็นการละเมิดกฎหมายระหว่างประเทศ กฎบัตรแห่งสหประชาชาติ และมติชาวโลก ...”

เช่นเดียวกับคำกล่าวของพลอากาศเอก สิทธิ เศรษฐศิลา ซึ่งยืนยันความเป็นภัยคุกคามของเวียดนามต่อความมั่นคงของไทยผ่านการเน้นย้ำเรื่องการละเมิดกฎหมายระหว่างประเทศว่า

“... การที่ทหารเวียดนาม 2 แสนคน ทำการรุกรานเข้ามาในกัมพูชาเป็นการละเมิดกฎบัตรสหประชาชาติ ปัญหาที่เกิดขึ้นนั้นเป็นปัญหาที่กระทบต่อความปลอดภัยความมั่นคงของประเทศไทยและกลุ่มประเทศอาเซียนทั้งหมด เป็นการขัดต่อปฏิญญาของเราที่ตั้งมั่นว่าจะแสวงหาเขตสันติภาพ และเสรีภาพแห่งความเป็นกลาง ...”

คำกล่าวของพลเอกเปรม ติณสูลานนท์ และพลอากาศเอกสิทธิ เศรษฐศิลา ผู้ซึ่งมีบทบาทนำในการกำหนดนโยบายต่างประเทศไทยเป็นไปในทิศทางเดียวกันว่าเวียดนามเป็นภัยคุกคามต่อประเทศไทย (ฉัตรยา วิสุทธวิวัฒน์. 2546; ชัชชญา ศรีเมือง. 2567) ซึ่งสะท้อนให้เห็นการประกอบสร้างการรับรู้ว่าเวียดนามคือภัยคุกคามที่ไม่อาจประนีประนอมได้

สถานการณ์อันเกิดจากภัยคุกคามของเวียดนามชี้ให้เห็นว่าประเทศไทยประสบกับปัญหาพหุอำนาจทางภูมิศาสตร์ (Tyranny of Geography) (Thayer. 2011) อย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ เนื่องจากไม่สามารถย้ายตำแหน่งที่ตั้งประเทศหรือเขตพรมแดนหนีไปจากภัยคุกคามในกัมพูชาที่อาจลุกลามมาสู่อิทธิพลในดินแดนของไทย ผลพวงจากสงครามอินโดจีนครั้งที่ 3 นำพาการรับรู้ของผู้กำหนดนโยบายไปในทิศทางว่า เป็นการกระทบโดยตรงต่อผลประโยชน์แห่งชาติด้านความมั่นคงของไทย แม้ผลประโยชน์ด้านนี้เป็นเรื่องที่ซับซ้อนและยากในการกำหนดอย่างตายตัว หากแต่ขึ้นอยู่กับการรับรู้หรือทัศนคติ (attitude) ที่ปัจจัยอื่น ๆ ส่งผลกระทบ ในกรณีดังกล่าว การที่ไทยมีพรมแดนติดกับกัมพูชา และต้องเผชิญกับการมีทหารที่มีสมรรถภาพการรบสูงของเวียดนามมาประชิดตลอดแนวชายแดนไทย-กัมพูชา ซึ่งหาความเป็นไปได้ยากที่ฝ่ายไทยจะสามารถสู้รบกับกองทัพเหล่านี้ (อาจเป็น 1 ต่อ 10 หากเทียบอัตรากำลัง) จึงเป็นปัญหาสำคัญที่รัฐบาลไทยไม่สามารถเพิกเฉยได้เนื่องจากกระทบต่อความมั่นคงโดยตรง รวมถึงการหลั่งไหลของผู้ลี้ภัยชาวกัมพูชาเข้ามาในเขตดินแดนประเทศไทยจำนวนเกือบ 300,000 คน ซึ่งไม่เพียงเป็นเหตุให้รัฐบาลไทยต้องพิจารณาให้ความช่วยเหลือ แต่การมีผู้ลี้ภัยจำนวนมากบริเวณชายแดนยังนำไปสู่ปัญหาอื่น ๆ ตามมา เช่น การลักลอบ การละเมิดสิทธิมนุษยชน การก่อความไม่สงบของฝ่ายกองกำลังต่างชาติ เป็นต้น อย่างไรก็ตาม การยึดครองกัมพูชาของเวียดนามไม่ได้มีเพียงสองปัญหานี้เท่านั้น อาจนำไปสู่ปัญหาระยะยาวอื่น ๆ โดยเฉพาะการแย่งชิงเขตอำนาจและอิทธิพลของมหาอำนาจนอกภูมิภาคอย่างโซเวียตที่สนับสนุนเวียดนามและจีนที่สนับสนุนกัมพูชา ซึ่งอาจนำไปสู่การแข่งขันที่ทวีความซับซ้อนของความสัมพันธ์ระหว่างประเทศมากขึ้นอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ (สารสิน วีระผล. 2533) อย่างไรก็ตาม การรับรู้ภัยคุกคามของผู้นำไทยไม่ได้เกิดจากระยะทางเพียงประการเดียว แต่เกิดจากการอ่านความหมาย (ศุภมิตร ปิติพัฒน์. 2564) ของเหตุการณ์ดังกล่าวผ่านมุมมองอุดมการณ์โลกเสรีและความขัดแย้งในค่ายคอมมิวนิสต์ที่เวียดนามได้รับการสนับสนุนจากสหภาพโซเวียต ในขณะที่ไทยขาดหลักประกันทางทหารโดยตรงจากสหรัฐอเมริกา (Viraphol. 1985; ชัยชนะ อรุณโรจนวิวัฒน์. 2567)

สืบเนื่องจากรัฐบาลพลเอกเกรียงศักดิ์ ชมะนันทน์ มาสู่รัฐบาลพลเอกเปรม ติณสูลานนท์ การรับรู้ภัยคุกคาม (Threat Perception) ของผู้กำหนดนโยบายไทยถูกหล่อหลอมผ่านสายสัมพันธ์กับโลกเสรีตะวันตก (Liberal Western Linkage) และอิทธิพลตะวันตก (Western Leverage) ซึ่งเป็นมรดกตกทอดมาจากความสัมพันธ์ไทย-สหรัฐฯ ที่สืบเนื่องมาตั้งแต่ช่วงต้นสงครามเย็น โดยเฉพาะความหวาดกลัวสูญเสียอธิปไตยตามทฤษฎีโดมิโน (พวงทอง ภาวครพันธ์. 2561) หรือการประณามพฤติกรรมของเวียดนามอันเป็นการละเมิดกฎหมายระหว่างประเทศและกฎบัตรแห่งสหประชาชาติของพลเอกเกรียงศักดิ์ ชมะนันทน์ และคำกล่าวของพลเอกเปรม ติณสูลานนท์ และพลอากาศเอก สิทธิ เศวตศิลา (ฉัตรिया วิสุทธิวัฒน์. 2546; ชัชชญา ศรีเมือง. 2567; พวงทอง ภาวครพันธ์. 2561) สะท้อนให้เห็นว่าการอ่านความหมายหรือการตีความพฤติกรรมของผู้กำหนดนโยบายในช่วงเวลานี้ยึดโยงกับบรรทัดฐานความมั่นคงของโลกเสรีซึ่งใช้เป็นเกณฑ์การประเมินพฤติกรรมของเวียดนาม เวียดนามไม่เพียงเป็นรัฐเพื่อนบ้านที่มีความขัดแย้งต่อกัน แต่ยังถูกจัดอยู่ในฐานะตัวแทน (proxy) ของฝ่ายคอมมิวนิสต์โซเวียต (Solomon. 1979) เนื่องด้วยการรับรู้ในทิศทางเดียวกับมหาอำนาจโลกเสรีจึงส่งผลให้ไทยสามารถขับเคลื่อนกระบวนการทำให้เป็นประเด็นความมั่นคงได้อย่างมีประสิทธิภาพ ในฐานะรัฐหน้าด่านของโลกเสรีและรัฐผู้ดำเนินบทบาทนำในการแก้ไขวิกฤตการณ์ครั้งนี้

กล่าวโดยสรุป การรุกรานกัมพูชาของเวียดนามไม่อาจเป็นผลต่อการตอบสนองเชิงรุกของประเทศไทย หากรัฐไทยไร้ซึ่งการอ่านความหมายและตีความพฤติกรรมซึ่งนำไปสู่การรับรู้เชิงยุทธศาสตร์ (Strategic Perception) ต่อภัยคุกคามซึ่งเกี่ยวเนื่องในเชิงภูมิรัฐศาสตร์ พรมแดน และเขตอำนาจอธิปไตยจากการเสียรัฐกันชนเช่นกัมพูชา รวมถึงปัญหาพินธนาการทางภูมิศาสตร์ที่ไม่สามารถย้ายที่ตั้งหนีจากภัยคุกคามได้ ประกอบกับอิทธิพลแนวคิดและความหวาดกลัวภายใต้มรดกจากสายสัมพันธ์กับโลกเสรีตะวันตก ส่งผลให้มีมุมมองต่อภัยคุกคามเวียดนามในเชิงลึกมากกว่าปัญหาทางชายแดนหรืออธิปไตย แต่ขยายขอบเขตที่ซับซ้อนมากขึ้นในฐานะการเป็นรัฐที่ตกอยู่ท่ามกลางดุลอำนาจที่เปลี่ยนแปลงไปของมหาอำนาจค่ายคอมมิวนิสต์ อย่างไรก็ตาม การตัดสินใจเลือกแนวทางดำเนินบทบาทนำในการแก้ไขวิกฤตการณ์สงครามอินโดจีนครั้งที่ 3 อาจไม่ประสบผลสำเร็จหรือไม่เกิดขึ้นจริง หากปราศจากขีดความสามารถเชิงองค์การและอำนาจเชิงสถาบันของประเทศไทยในสมัยรัฐบาลพลเอกเปรม ติณสูลานนท์

2.2 ขีดความสามารถเชิงองค์การและอำนาจเชิงสถาบัน

นอกเหนือไปจากแนวทางการดำเนินนโยบายต่างประเทศต่อกัมพูชาที่มีความชัดเจน โดยยอมรับอิทธิพลของปัจจัยทางภูมิรัฐศาสตร์เหนืออุดมการณ์ ประเมินสถานการณ์จากขีดความสามารถหรือสมรรถนะของแต่ละประเทศตามความเป็นจริงที่ปรากฏ และมองผลประโยชน์แห่งชาติเป็นตัวกำหนดนโยบายและจุดยืนการต่างประเทศของไทยต่อปัญหาต่าง ๆ ผ่านการตระหนักว่าสิ่งใดคือผลประโยชน์และควรปกป้องผลประโยชน์นั้นอย่างไร (สุรพงษ์ ชัยนาม. 2564) ปัจจัยสำคัญอีกประการหนึ่งที่ช่วยส่งเสริมให้รัฐบาลพลเอกเปรม ติณสูลานนท์ สามารถดำเนินนโยบายตอบสนองเชิงรุกต่อพฤติกรรมของเวียดนามได้อย่างมีประสิทธิภาพ คือ ความสอดคล้องประสานกันอย่างเป็นเอกภาพของ 3 สถาบันหลัก ได้แก่ กระทรวงการต่างประเทศ (กต.) สภาความมั่นคงแห่งชาติ (สมช.) และกองทัพไทย ภายใต้ศูนย์กลางอำนาจอย่างพลเอกเปรม ติณสูลานนท์ ที่คอยประสานผลประโยชน์ของแต่ละหน่วยงานให้เป็นหนึ่งเดียว (อรอนงค์ น้อยวงศ์. 2536; ออรอนงค์ น้อยวงศ์. 2541) ซึ่งอำนาจเชิงสถาบันที่เข้มแข็งนี้ทำให้ไทยดำเนินนโยบายการทูตเชิงรุกได้อย่างต่อเนื่องและมั่นคง

ความเป็นเอกภาพเชิงสถาบันจากการบูรณาการศูนย์อำนาจของกลไกรัฐภายใต้รัฐบาลพลเอกเปรม ติณสูลานนท์ แสดงให้เห็นถึงขีดความสามารถเชิงองค์การที่เข้มแข็งในฐานะเงื่อนไขที่จำเป็นต่อการกำหนดนโยบายต่างประเทศของไทยช่วงทศวรรษ 1980 ดังในรายงานผลของ RAND Corporation ที่ระบุว่า ประเทศไทยต้องรับบทบาทในฐานะรัฐหน้าด่านของฝ่ายโลกเสรี โดยมีแรงกดดันเชิงโครงสร้างจากเวียดนามและสหภาพโซเวียตและการสนับสนุนทรัพยากรจากสหรัฐอเมริกาและเงินเป็นตัวแปรต้น แต่การดำเนินบทบาทนำหรือการแก้ไขวิกฤตการณ์ไม่สามารถเกิดขึ้นได้หากปราศจากความเข้มแข็งของสถาบันภายในที่สามารถแปลงการรับรู้ภัยคุกคามไปสู่ยุทธศาสตร์ชาติที่ชัดเจนและเป็นเนื้อเดียวกัน (Solomon. 1979) ทั้งนี้ ภาพสะท้อนของขีดความสามารถเชิงองค์การดังกล่าวไม่ได้จำกัดอยู่เพียงแค่การเจรจาทางการทูต แต่ปรากฏเด่นชัดในการบริหารจัดการวิกฤตการณ์ระดับพื้นที่ ซึ่งเป็นปฏิบัติการที่บูรณาการทั้งมิติความมั่นคงทางทหารและการจัดการด้านมนุษยธรรมเข้าด้วยกัน เนื่องด้วยการหลั่งไหลของผู้พลัดถิ่นจากพม่าจำนวนมากและการสู้รบตามแนวชายแดนส่งผลให้เกิดการเรียกร้องกลไกในการจัดการของรัฐไทย โดยรัฐบาลพลเอกเปรม ติณสูลานนท์ สามารถบริหารจัดการพื้นที่ชายแดนอย่างเป็นระบบ เช่น การตั้งศูนย์พักพิงเขาล้าน ศูนย์เขาอีด่าง เป็นต้น โดยใช้พื้นที่เหล่านี้เป็นทั้งการให้ความช่วยเหลือตามหลักสิทธิมนุษยชนเพื่อดึงดูดความร่วมมือจากองค์การสหประชาชาติ (UNHCR) ควบคู่ไปกับการเป็นพื้นที่ยุทธศาสตร์ทางการทหารเพื่อสนับสนุนกองกำลังต่อต้านเวียดนามตามแนวทางความร่วมมือไทย-จีน ด้วยเหตุนี้ การประสานงานกันระหว่างหน่วยงานทหารในพื้นที่และกระทรวงการต่างประเทศในครั้งนี้สะท้อนให้เห็นถึงศักยภาพในการระดมทรัพยากร (Resource Extraction) ของรัฐไทยเพื่อตอบสนองต่อนโยบายระดับชาติอย่างแท้จริง (วันชัย ไพเราะ และ ภารดี มหาขันธ์. 2559)

ความสำคัญของเอกภาพเชิงสถาบันในฐานะตัวแปรแทรกกลาง (Intervening Variable) ปรากฏเด่นชัดเมื่อพิจารณาเปรียบเทียบกับสภาวะการเปลี่ยนผ่านทางนโยบายในช่วงปลายทศวรรษ 1980 เมื่อรัฐบาลพลเอกชาติชาย ชุณหะวัณ ปรับเปลี่ยนแนวทางสู่การเป็นสนามการค้า (Turning the Battle Field into Economic Area Policy) ได้เกิดการปรับปรุงกลไกการตัดสินใจผ่านคณะที่ปรึกษากองทัพโลก ซึ่งส่งผลให้เกิดสภาวะความกำกวมเชิงอำนาจ (Institutional Pluralism) ระหว่างกลุ่มนโยบายใหม่และสถาบันความมั่นคงเดิมอย่างกระทรวงการต่างประเทศและ สมช. สภาวะดังกล่าวส่งผลให้แนวทางการทูตของไทยในช่วงเปลี่ยนผ่านมีความซับซ้อนและมีทิศทางที่แตกต่างไปจากเอกภาพเชิงนโยบายในทศวรรษก่อนหน้า (ศศิธร โอเจริญ และ เมธิพัชญ์ จวงโรทัย. 2563) ดังนั้น การเปรียบเทียบสถาบันของสองรัฐบาลนี้จึงตอกย้ำข้อเสนอหลักของแนวทางวิเคราะห์แบบสังคมนิยมคลาสสิกใหม่ที่ว่า แม้รัฐจะเผชิญกับเงื่อนไขสภาพแวดล้อมทางยุทธศาสตร์เดียวกัน แต่โครงสร้างความสัมพันธ์ระหว่างสถาบันภายในรัฐ (Domestic Institutional Arrangement) จะเป็นตัวกำหนดรูปธรรมของนโยบายต่างประเทศและความสามารถในการรักษาบทบาทนำของรัฐนั้น ๆ ในลำดับถัดมา

3. การดำเนินบทบาทนำ: การทำให้เป็นประเด็นความมั่นคงและการจัดวางแนวร่วมทางยุทธศาสตร์

ภายหลังการตกผลึกของการรับรู้ภัยคุกคามเชิงยุทธศาสตร์และการรวมศูนย์อำนาจเชิงสถาบัน บทบาทนำของไทยต่อปัญหากัมพูชาได้ถูกขับเคลื่อนผ่านกลไกสำคัญ 2 ประการ ประกอบด้วย (1) กระบวนการทำให้เป็นประเด็นความมั่นคง (Securitization) เพื่อยกระดับปัญหากัมพูชาจากการ

เป็นเพียงความขัดแย้งทางพรมแดน ให้กลายเป็นภัยคุกคามหรือวิกฤตการณ์ความมั่นคงระดับภูมิภาค และสากลโดยใช้วาทกรรมเรื่องอธิปไตยและการละเมิดกฎหมายระหว่างประเทศเป็นเครื่องมือในการสร้างความชอบธรรมเพื่อโคตเตียวเวียดนามและระดมแนวร่วมจากประชาคมโลก และ (2) การจัดวางแนวร่วมยุทธศาสตร์ (Strategic Alignment) ผ่านการจัดวางความสัมพันธ์กับมหาอำนาจอย่างมีชั้นเชิง ทั้งการประสานประโยชน์ทางทหารกับจีน และการฟื้นฟูความร่วมมือด้านความมั่นคงกับสหรัฐฯ ในฐานะรัฐหน้าด่าน ซึ่งทำหน้าที่เป็นสะพานเชื่อมระหว่างปัจจัยภายในรัฐไปสู่ผลลัพธ์เชิงนโยบายในเวทีระหว่างประเทศ กระบวนการเหล่านี้สะท้อนให้เห็นว่าประเทศไทยไม่ได้เป็นเพียงรัฐที่ตอบสนองต่อแรงกดดันจากระบบโลกอย่างจำนน แต่เป็นตัวแสดงที่มีเจตจำนงเชิงรุก (proactive agency) ในการบริหารจัดการดุลอำนาจเพื่อรักษาผลประโยชน์แห่งชาติ และนำไปสู่การยอมรับบทบาทนำของไทยในฐานะตัวแสดงหลัก (key player) ที่มีส่วนสำคัญในการกำหนดทิศทางสันติภาพในภูมิภาคตลอดทศวรรษ 1980

3.1 การสร้างประเด็นความมั่นคงร่วมระดับภูมิภาคและกลไกเวทีระหว่างประเทศ

รัฐบาลไทยไม่ได้ตอบสนองด้วยการใช้กำลังทหารเข้าปะทะโดยตรงเพื่อตอบสนองต่อวิกฤตการณ์กัมพูชา แต่อาศัยกระบวนการทำให้เป็นประเด็นความมั่นคงมาใช้เป็นเครื่องมือทางยุทธศาสตร์อย่างเป็นระบบ โดยมีเป้าหมายเพื่อยกระดับการรุกรานและยึดครองกัมพูชาของเวียดนามที่อาจถูกมองว่าเป็นเพียงความขัดแย้งทางพรมแดนแบบทวิภาคีให้กลายเป็นภัยคุกคามร่วมต่อระเบียบความมั่นคงของภูมิภาคและประชาคมโลก โดยรัฐบาลพลเอกเปรม ติณสูลานนท์ ใช้สถานภาพความเป็นแกนนำในสมาคมประชาชาติแห่งเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (ASEAN) เป็นเวทีและกลไกหลักในการรวบรวมเสียงสนับสนุน ซึ่งรัฐบาลไทยสามารถโน้มน้าวให้รัฐสมาชิกอาเซียนทั้ง 4 ประเทศ ได้แก่ อินโดนีเซีย มาเลเซีย ฟิลิปปินส์ และสิงคโปร์ เห็นพ้องต้องกันกับมุมมองการรับรู้ภัยคุกคามของไทย โดยอ้างถึงหลักการประเทศสมาชิกจะไม่แทรกแซงกิจการภายในซึ่งกันและกัน แต่อาศัยช่องว่างว่าไม่ได้มีส่วนใดระบุงถึงการห้ามแทรกแซงประเทศนอกกลุ่ม เช่น กัมพูชา หรือเวียดนาม เป็นต้น และผลักดันให้ออกแถลงการณ์ร่วมที่ประณามการกระทำของเวียดนามอย่างแข็งกร้าว (Jones, 2007) การผลักดันวาระนี้สอดคล้องกับบริบทของอาเซียนในยุคสงครามเย็น ซึ่งเป็นการรวมตัวกันของกลุ่มประเทศที่ไม่ฝักใฝ่คอมมิวนิสต์⁴ การชี้ให้เห็นว่าการขยายอำนาจของเวียดนามคือภัยคุกคามต่อโลกเสรีจึงทำให้ไทยสามารถโน้มน้าวให้รัฐสมาชิกอื่น ๆ ยืนหยัดต่อต้านเวียดนามร่วมกันได้อย่างเป็นเอกภาพ (กษิต ภิรมย์, 2560) การดำเนินการขั้นแรกนี้ไม่เพียงแต่สร้างความร่วมมือด้านความมั่นคงภายในภูมิภาค แต่ยังเป็นการสร้างป้อมปราการทางการทูตด้านแรกให้กับจุดยืนของประเทศไทย

⁴แม้ว่าในบริบทสงครามเย็น ประเทศสมาชิกอาเซียนจะประกอบไปด้วยรัฐบาลอำนาจนิยมหรือกึ่งอำนาจนิยมเบ็ดเสร็จ เช่น รัฐบาลซูฮาร์โตของ อินโดนีเซีย รัฐบาลมาร์คอสของฟิลิปปินส์ เป็นต้น ซึ่งไม่ได้มีอุดมการณ์ร่วมกันในด้านประชาธิปไตยแบบเสรีนิยมตะวันตก

เหตุผลหลักที่กลุ่มประเทศสมาชิกอาเซียนสนับสนุนประเทศไทย คือ เพื่อผลประโยชน์ด้านความมั่นคงร่วมในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เนื่องจากมีผลกระทบโดยตรงต่อความมั่นคงและความอยู่รอดของประเทศในภูมิภาค ซึ่งขัดต่อสันติภาพ เสถียรภาพ และจุดมุ่งหมายหรือปณิธานของอาเซียนที่ประกาศเป็นเขตแห่งสันติภาพเสรีภาพ และความเป็นกลาง (Zone of Peace, Freedom and Neutrality: ZOPFAN) โดยเฉพาะสิงคโปร์ที่ยึดถือปัจจัยทางภูมิรัฐศาสตร์และตามทฤษฎีสัจนิยมเป็นตัวกำหนดนโยบายได้มีมุมมองว่าประเทศไทยมีความสำคัญต่อการสร้างดุลอำนาจในอาเซียน กล่าวคือไทยสามารถคานอำนาจกับอินโดนีเซียและมาเลเซียได้ และประเทศไทยมีนโยบายต่อต้านการยึดครองกัมพูชาของเวียดนาม รวมถึงนโยบายต่อต้านคอมมิวนิสต์และการร่วมมือกับสหรัฐอเมริกาช่วงสงครามอินโดจีน ส่งผลให้ความสัมพันธ์ระหว่างไทยและสิงคโปร์เป็นมิตรภาพที่มีการร่วมมือกันอย่างใกล้ชิด เพื่อความมั่นคง ความอยู่รอด และเสถียรภาพระหว่างกัน รัฐบาลสิงคโปร์จึงมีนโยบายการสนับสนุนช่วยเหลือและร่วมมือกันอย่างใกล้ชิดอย่างต่อเนื่องและตรงไปตรงมา รวมถึงการหารือกันระหว่างผู้นำไทยกับสิงคโปร์ (สุรพงษ์ ชัยนาม. 2561) ขณะที่ผู้นำของอินโดนีเซียและมาเลเซียต่างมีการเจรจากลางกันเพื่อหาวิธียุติสงครามอินโดจีนครั้งที่ 3 อยู่ก่อนแล้ว โดยมุมมองเป็นไปในทิศทางเดียวกันกับไทยและสิงคโปร์ คือ หากเวียดนามยังใช้กำลังในกัมพูชายังเพิ่มแนวโน้มให้ไซเหียดเข้ามา มีอิทธิพลในภูมิภาคมากขึ้นย่อมส่งผลต่อเสถียรภาพในภูมิภาค (ชัชชญา ศรีเมือง. 2567; เสาวนีย์ เตชะไพฑูริย์. 2546) การสนับสนุนจุดยืนของไทยในเวทีอาเซียนจึงมีรากฐานมาจากความเข้าใจในสถานการณ์ เช่นเดียวกัน หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งคือ มีการตีความสภาพแวดล้อมในความหมายและทิศทางเดียวกัน ซึ่งต่อมาได้มีการจัดประชุม ณ วันที่ 14 ธันวาคม ค.ศ. 1979 ณ กรุงกัวลาลัมเปอร์ ประเทศมาเลเซีย (สมัยรัฐบาลพลเอกเกรียงศักดิ์ ชมะนันทน์) ได้ข้อสรุปว่าอาเซียนจะรับรองความชอบธรรมของรัฐบาลเขมรแดงที่เป็นรัฐบาลประชาธิปไตยตามจุดยืนของประเทศไทย (สุรพงษ์ ชัยนาม. 2564)

การดำเนินการขึ้นถัดมามุ่งเน้นขยายประเด็นความมั่นคงไปสู่นอกภูมิภาคและระดับโลก กลุ่มประเทศอาเซียนที่มีไทยเป็นผู้นำการสนับสนุนรัฐบาลเขมรแดงได้เสนอประเด็นนี้ต่อสหประชาชาติ และใช้คำกล่าวอ้างถึงรัฐบาล PRK ของเฮง สัมรินว่าเป็นรัฐบาลหุ่นเชิดของเวียดนาม รวมถึงรณรงค์ผ่านวาทกรรมอันเปรียบเสมือนโฆษณาชวนเชื่อนี้ให้นานาชาติต่อต้านการกระทำของเวียดนามและปิดล้อมทางเศรษฐกิจกัมพูชา (Jones. 2007) พร้อมทั้งแสดงหลักฐานการรุกรานอธิปไตยของกองทัพเวียดนามโดยการจัดทำสมุดปกขาวในชื่อ The Vietnamese Acts of Aggression against Thailand's Sovereignty and Territorial Integrity เมื่อ ค.ศ. 1980 และชี้แจงผ่านเอกอัครราชทูตไทยต่อสายตานานาชาติที่เคารพในเอกราชและเสรีภาพตามหลักการของสหประชาชาติเพื่อสกัดกั้นการกระทำอันถือเป็นการละเมิดของเวียดนามที่ได้รับการสนับสนุนจากโซเวียต ด้วยการแสวงหามติสนับสนุนจากทั่วทั้งโลก (ชัชชญา ศรีเมือง. 2567; วิจิต ญาณอม. ม.ป.ป.)

การดำเนินนโยบายต่างประเทศของไทยไม่เพียงมีบทบาทอย่างมากในอาเซียนเท่านั้น แต่ยังมีความสำคัญอย่างมากกับฝ่ายที่ต่อต้านเวียดนามและรัฐบาลหุ่นเชิด PRK โดยการโน้มน้าวให้นานาชาติสนับสนุนรัฐบาลเขมรแดงในสหประชาชาติ (พวงทอง ภวัครพันธุ์. 2561) ส่งผลให้รัฐบาลไทยได้รับการสนับสนุนจากกลุ่มประเทศสมาชิกอาเซียนผ่านคำแถลงของรัฐมนตรีต่างประเทศอาเซียนให้ทุกประเทศในภูมิภาคเคารพอธิปไตย บูรณภาพเหนือดินแดน ความเป็นเอกราช และอุดมการณ์ทางการเมืองซึ่งกันและกัน ด้วยข้อกังวลด้านเขตแดน เนื่องจากกัมพูชามีชายแดนติดกับไทย ไทยอาจต้องเผชิญกับ

ภัยคุกคามที่ประชิดชายแดนตนเอง (Acharya. 2014) อย่างไรก็ตาม สหรัฐอเมริกาไม่อาจยอมรับความโหดร้ายในอดีตของเขมรแดง จึงจำเป็นต้องหาแนวร่วมที่ไม่ใช่คอมมิวนิสต์เข้ามา คือ กลุ่มฟุนซินเปก (Funcinpec) ของเจ้าโรตมสีหนุ และกลุ่มแนวหน้าปลดปล่อยแห่งชาติของประชาชนกัมพูชา (Khmer People's National Liberation Front: KPNLF) ของซอน ซาน อดีตนายรัฐมนตรีของรัฐบาลเจ้าโรตมสีหนุ โดยรวมกับกลุ่มเขมรแดงของพอล พต ที่มีกองกำลังเข้มแข็งที่สุดเป็นรัฐบาลผสมแห่งกัมพูชาประชาธิปไตยหรือรัฐบาลผสมสามฝ่าย (The Coalition Government of Democratic Kampuchea: CGDK) ในวันที่ 22 มิถุนายน ค.ศ. 1982 เพื่อให้ภาพลักษณ์ของรัฐบาลกัมพูชาที่ชอบธรรมมีภาพลักษณ์ที่ดีขึ้น ภายใต้การสนับสนุนของประเทศไทยและกลุ่มประเทศสมาชิกอาเซียน จีน สหรัฐฯ และประเทศตะวันตกบางประเทศ (สารสิน วีระผล. 2533)

เมื่อกรอบประเด็นภัยคุกคามสงครามอินโดจีนครั้งที่ 3 ได้รับการยกระดับสู่เวทีสมัชชาใหญ่แห่งสหประชาชาติ (United Nations General Assembly: UNGA) การขับเคลื่อนกระบวนการสร้างความมั่นคงร่วมของไทยยังมีความชัดเจนและเข้มข้นมากยิ่งขึ้น ปัจจัยสำคัญแห่งความสำเร็จทางการทูตในเวทีระดับโลกนี้เป็นผลมาจากการที่รัฐไทยมีขีดความสามารถเชิงองค์การ (Organizational Power) ที่เข้มแข็ง โดยกระทรวงการต่างประเทศสามารถทำงานประสานสอดคล้องกับสภาความมั่นคงแห่งชาติและกองทัพบกได้อย่างมีเอกภาพสูงสุด (อรอนงค์ น้อยวงศ์. 2536; อรอนงค์ น้อยวงศ์. 2541) กลไกสถาบันเหล่านี้ได้ร่วมกันดำเนินบทบาทนำผลักดันวาทกรรมทางการทูตที่มุ่งโจมตีความชอบธรรมของรัฐบาลเวียตนามและรัฐบาลเฮง ส่าริน โดยยกหลักการพื้นฐานของกฎหมายระหว่างประเทศขึ้นมาเป็นบรรทัดฐาน นอกจากมิติทางกฎหมายแล้ว รัฐไทยอาศัยวิกฤตการณ์ด้านมนุษยธรรมมาเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการสร้างความมั่นคงร่วมโดยเปิดรับผู้อพยพชาวกัมพูชาจำนวนมหาศาลเข้าสู่ศูนย์พักพิงตามแนวชายแดน การกระทำดังกล่าวช่วยดึงดูดความร่วมมือและงบประมาณจาก UNHCR รวมถึงเป็นการฉายภาพให้ประชาคมโลกเห็นถึงความโหดร้ายของสงครามและผลกระทบที่รัฐไทยต้องแบกรับ ซึ่งช่วยยกระดับปัญหาให้เป็นวาระเร่งด่วนระดับสากลได้อย่างเบียบยล (วันชัย ไพเราะ และ ภารดี มหาขันธ์. 2559)

ข้อสังเกตจากการดำเนินบทบาทนำในกระบวนการสร้างความมั่นคงร่วม คือ รัฐบาลไทยสามารถผลักดันการรับรู้ภัยคุกคามเชิงยุทธศาสตร์ของตนเองไปสู่การสร้างการรับรู้ภัยคุกคามร่วมกัน (Common Threat Perception) ของรัฐสมาชิกอาเซียน โดยกระทรวงการต่างประเทศของไทยได้สร้างวาทกรรมโน้มน้าวให้รัฐสมาชิกอาเซียนตระหนักว่า ภัยคุกคามจากการละเมิดหลักการไม่แทรกแซงกิจการภายในของเวียตนามต่อกัมพูชาถือเป็นภัยคุกคามโดยตรงต่อความมั่นคงของอาเซียนทั้งมวล (อรอนงค์ น้อยวงศ์. 2536; อรอนงค์ น้อยวงศ์. 2541) ซึ่งสอดคล้องตามกรอบทฤษฎีความมั่นคงระดับภูมิภาคและอาศัยมรดกทางความคิดจากสายสัมพันธ์และอิทธิพลของโลกเสรีตะวันตก เช่น ความหวาดกลัวตามทฤษฎีโดมิโน หรือความเข้าใจในพฤติกรรมที่ขัดต่อกฎหมายระหว่างประเทศตามค่านิยมโลกเสรี เป็นต้น สะท้อนผ่านการอ่านความหมายพฤติกรรมของเวียตนามไปในทิศทางเดียวกัน ประกอบกับพันธมิตรอาเซียนยอมรับประเทศไทยในฐานะผู้นำในการจัดการปัญหากัมพูชา ยอมรับกัมพูชาในฐานะรัฐกันชน และยอมรับผลประโยชน์ของไทยในการรักษาความอยู่รอด โดยยึดถือว่าความอยู่รอดและความมั่นคงของไทยเป็นความอยู่รอดและความมั่นคงของอาเซียนเช่นกัน (สุรพงษ์ ชัยนาม. 2564)

เมื่อประสบความสำเร็จในการสร้างความมั่นคงร่วมกันภายใต้การรับรู้เชิงยุทธศาสตร์ในทิศทางเดียวกันจึงยกระดับไปสู่การสร้างความปลอดภัยในระดับสากลผ่านการสนับสนุนการจัดตั้งรัฐบาลผสมกัมพูชาประชาธิปไตยหรือรัฐบาลผสมสามฝ่ายใน ค.ศ. 1982 ในฐานะเครื่องมือทางการทูตเพื่อรักษาสถานะในการเป็นตัวแทนอันชอบธรรมของกัมพูชาในสหประชาชาติ และในทางตรงกันข้ามถือเป็นนวัตกรรมทางการทูตที่รัฐบาลไทยใช้เพื่อรักษาความปลอดภัยของกัมพูชาจากเวียดนาม ผลลัพธ์ของการดำเนินการดังกล่าวประสบความสำเร็จอย่างเป็นรูปธรรม ไทยและอาเซียนได้รับคะแนนสนับสนุนจากมติเสียงข้างมากของ UNGA เรื่องการแก้ไขวิกฤตการณ์กัมพูชาเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่องในทุกปี ซึ่งเรียกร้องให้เวียดนามถอนทหารทั้งหมดออกจากกัมพูชา (ชัชชญา ศรีเมือง. 2567; วิจิต ญาณอมร, ม.ป.ป.; สุรพงษ์ ชัยนาม. 2564)

3.2 การจัดวางแนวร่วมทางยุทธศาสตร์และการสร้างอำนาจต่อรอง

รัฐบาลไทยตระหนักดีว่าลำพังเพียงแรงกดดันทางการทูตไม่เพียงพอที่จะบังคับให้เวียดนามยอมถอนทหารออกไปจากกัมพูชา จึงใช้ขีดความสามารถเชิงองค์การในการบริหารจัดการทรัพยากรด้านความมั่นคงผ่านการจัดวางยุทธศาสตร์ดุลอำนาจกับมหาอำนาจนอกภูมิภาคอย่างจีนและสหรัฐฯ ควบคู่ไปกับการดำเนินนโยบายเชิงรุกทางการทูตที่มุ่งเน้นผลักดันประเด็นภัยคุกคามไปสู่การสร้างความปลอดภัยร่วมกัน

กรณีจีน รัฐบาลไทยได้ปรับเปลี่ยนรูปแบบความสัมพันธ์ให้จีนกลายมาเป็นกลไกสำคัญในการถ่วงดุลอำนาจกับเวียดนามและสหภาพโซเวียต รัฐบาลพลเอกเปรม ติณสูลานนท์ สามารถดำเนินวิเทศนโยบายที่แยกแยะระหว่างภัยคุกคามคอมมิวนิสต์ภายในประเทศออกจากผลประโยชน์ด้านความมั่นคงระหว่างประเทศได้อย่างเฉียบขาด ส่งผลให้ไทยสามารถประสานประโยชน์กับจีนในการยุติการสนับสนุนพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย (พคท.) แลกกับการที่ไทยยอมเปิดทางให้จีนใช้ไทยเป็นช่องทางสนับสนุนกลุ่มต่อต้านเวียดนามในกัมพูชา (อรอนงค์ น้อยวงศ์. 2536) ขณะที่ในระดับปฏิบัติการ รัฐบาลไทยบูรณาการนโยบายความมั่นคงเข้ากับการจัดการพื้นที่ชายแดน โดยปรับเปลี่ยนให้ศูนย์พักพิงผู้พลัดถิ่นตามแนวชายแดนไทย-กัมพูชา ทำหน้าที่เป็นพื้นที่ยุทธศาสตร์แฝง (strategic buffer) สำหรับการพักพิงและการส่งกำลังบำรุงด้านยุทธโประณ์จากจีนไปสู่กลุ่มกองกำลังต่อต้านเวียดนาม (วันชัย ไพเราะ และ ภารดี มหาขันธ์. 2559) ซึ่งเป็นการพลิกกระดานลงทุนทางสงครามกลับไปสู่เวียดนามโดยที่ไทยไม่ต้องสูญเสียทรัพยากรของตนเองโดยตรง

กรณีสหรัฐฯ รัฐบาลไทยได้ใช้สถานการณ์ความขัดแย้งในกัมพูชาเป็นเงื่อนไขสำคัญในการกระชับความสัมพันธ์ด้านความมั่นคง โดยไทยได้เน้นย้ำสถานะของตนเองในฐานะรัฐหน้าด่านของโลกเสรีประชาธิปไตย วาทกรรมดังกล่าวสอดคล้องอย่างยิ่งกับการประเมินยุทธศาสตร์ความมั่นคงของสหรัฐฯ ในช่วงปลายทศวรรษ 1970 ถึง 1980 ที่มองว่าการขยายอิทธิพลของสหภาพโซเวียตในภูมิภาคเอเชียผ่านเวียดนาม ถือเป็นภัยคุกคามโดยตรงต่อผลประโยชน์ของสหรัฐฯ และพันธมิตร (Solomon. 1979) สหรัฐฯ ยืนยันอย่างหนักแน่นว่าจะไม่มีการเปลี่ยนแปลงแนวทางนโยบายต่อกัมพูชาและอินโดจีน และยึดผลประโยชน์ของอาเซียนเป็นสำคัญ รวมถึงแสดงทรรศนะว่าไทยควรเป็นผู้ดำเนินบทบาทนำในอาเซียนเนื่องจากตำแหน่งที่ตั้งใกล้กับเขตความรุนแรงของสงครามมากที่สุด (ชัชชญา ศรีเมือง. 2567; เสาวนีย์ เตชะไพฑูริย์. 2546) ซึ่งสหรัฐฯ ให้การสนับสนุนในเชิงปฏิบัติอย่างเต็มที่ ทั้งการเพิ่มวงเงินช่วยเหลือโครงการขายอาวุธยุทธโประณ์ต่างประเทศ (Foreign Military Sales: FMS) หรือ

การให้คำมั่นพันธกรณี (commitment) ในการปกป้องอธิปไตยและความมั่นคงของไทย (Solomon. 1979; ชัชชญา ศรีเมือง. 2567)

ข้อสังเกตประการสำคัญเกี่ยวกับการที่รัฐไทยสามารถดึงดูดความช่วยเหลือจากสหรัฐฯ ได้สำเร็จนั้น เมื่อพิจารณาจากบริบททางประวัติศาสตร์ในช่วงต้นทศวรรษ 1970 สหรัฐฯ เคยใช้ยุทธศาสตร์การแทรกแซงโดยตรงผ่านการให้สนับสนุนรัฐบาลสาธารณรัฐเขมรของนายพลลอน นอล อย่างเต็มตัวเพื่อต่อต้านคอมมิวนิสต์ กระนั้น ความพ่ายแพ้ในสงครามเวียดนามและการล่มสลายของรัฐบาลลอน นอล ใน ค.ศ. 1975 กลับเป็นตัวสร้างบาดแผลทางการเมืองอย่างลึกซึ้ง หรือ Vietnam Syndrome ส่งผลให้รัฐสภาและประชาชนอเมริกันต่อต้านการส่งกำลังทางทหารเข้าไปพัวพันในภูมิภาคอินโดจีน ด้วยเหตุนี้ การที่รัฐไทยใช้ยุทธศาสตร์การสร้าง ความมั่นคงผ่านวาทกรรมการเป็นรัฐหน้าด่านของค่ายโลกเสรีจึงเป็นนวัตกรรมการแข่งขันนโยบายที่เปิดทางให้สหรัฐฯ เล็งเห็นถึงความสามารถในการกลับมาบีบหนทางสกัดกั้นอิทธิพลโซเวียตและเวียดนามได้อีกครั้งผ่านการสนับสนุนประเทศไทยในฐานะตัวแทนโดยหลักเลียงการแทรกแซงทางการทหารโดยตรงในพื้นที่ดังเช่นในอดีต (Shawcross. 1979)

กรณีกัมพูชา การจัดตั้งแนวร่วมรัฐบาลผสมถือเป็นปฏิบัติการที่สะท้อนแนวคิดแบบ Realpolitik อย่างเด่นชัดที่สุด โดยกองทัพไทยสมัยพลเอกเปรม ติณสูลานนท์ รับผิดชอบต่อความเป็นตัวกลางในการเจรจาและให้การสนับสนุนกลุ่มเขมรแดง แม้ว่ารัฐไทยมีอุดมการณ์และนโยบายต่อต้านคอมมิวนิสต์อย่างรุนแรง แต่การรับรู้เชิงยุทธศาสตร์ที่ชี้ชัดว่ากองกำลังเขมรแดงภายใต้การนำของเขียว สัมพันธ์ เป็นกองกำลังเดียวที่มีศักยภาพทางการทหารเพียงพอในการต้านทานกับกองทัพเวียดนาม ซึ่งกองทัพไทยคอยประสานงานอย่างลับ ๆ โดยการส่งมอบอาวุธยุทโธปกรณ์จากจีนส่งต่อไปยังกองกำลังเขมรแดงตามแนวชายแดนไทย-กัมพูชา (Thun. 2010) ส่วนกลุ่ม FUNCIPPEC ที่จงรักภักดีต่อเจ้าสีหนุ และกลุ่ม KPNLF ของซอน ซาน ถูกจัดวางให้เป็นฝ่ายถ่วงดุลกับกลุ่มเขมรแดงในรัฐบาลผสมสามฝ่าย เพื่อความสะดวกต่อการก้าวรุกทางการทูตและมีส่วนช่วยคัดค้านการเรียกร้องที่นั่งในที่ประชุมสหประชาชาติของสาธารณรัฐประชาธิปไตยของกลุ่มเขมรแดงเพียงกลุ่มเดียว (Weatherbee. 2005)

การดำเนินการของรัฐบาลไทยที่ขัดแย้งกับอุดมการณ์และนโยบายต่อต้านคอมมิวนิสต์แสดงให้เห็นความเป็นอิสระของกลไกรัฐ (state autonomy) ซึ่งความมั่นคงสามารถปรับเปลี่ยนได้ตามสภาพแวดล้อมระหว่างประเทศและปัจจัยกำหนดการรับรู้ภัยคุกคามเชิงยุทธศาสตร์โดยปราศจากข้อผูกมัดทางอุดมการณ์ เพื่อเป้าหมายสูงสุดตามแนวคิดสังนิยม คือ ความอยู่รอดและอธิปไตยของรัฐในฐานะผลประโยชน์แห่งชาติสูงสุด ขณะเดียวกัน อาเซียนต้องเผชิญกับสภาวะทางแพรงทางการตัดสินใจทั้งทางเลือกที่ต้องการให้เขมรแดงสู้รบกับ FUNCIPPEC และ KPNLF และทางเลือกที่ไม่ต้องการเห็นเขมรแดงกลับมาครองอำนาจ ประกอบกับเป้าหมายใหญ่เพื่อรับมือกับแรงกดดันเชิงโครงสร้าง คือ ความต้องการให้เวียดนามถอนทหารออกจากกัมพูชา ซึ่งการเจรจากับเวียดนามไม่เป็นผลเนื่องจากเวียดนามต้องการให้เขมรแดงเป็นฝ่ายยุติก่อน (Weatherbee. 2005)

กรณีอาเซียน แม้ไทยจะสามารถสร้างฉันทามติร่วมในเชิงหลักการได้สำเร็จ แต่ในระดับยุทธศาสตร์ปฏิบัติการ รัฐสมาชิกยังคงมีแนวทางที่แตกต่างกันตามการรับรู้ภัยคุกคามเฉพาะตัวภายในกลุ่มรัฐสมาชิกอาเซียน โดยเฉพาะกรณีของอินโดนีเซียและมาเลเซียที่มองว่าจีนคือภัยคุกคามระยะยาวมากกว่าเวียดนาม และมีแนวคิดตามกรอบ ZOPFAN ที่ต้องการลดอิทธิพลของมหาอำนาจนอกภูมิภาค การส่งพลเอกมอร์ดานีของอินโดนีเซียไปเยือนกรุงฮานอยใน ค.ศ. 1984 และคำประกาศในลักษณะที่ไม่มองเวียดนามเป็นภัยคุกคาม สะท้อนถึงสภาวะความเห็นต่าง (divergence) ภายใน

ภูมิภาคอย่างชัดเจน (Weatherbee, 2005) แม้ว่าผู้วิจัยกล่าวถึงการรับรู้ภัยคุกคามร่วมกันของสมาชิกอาเซียนในกระบวนการสร้างความมั่นคงร่วม แต่การรับรู้ภัยคุกคามร่วมกันดังกล่าวเป็นเพียงผ่าน การตีความหรืออ่านความหมายพฤติกรรมของเวียดนามที่ขัดต่อกฎหมายระหว่างประเทศ มิใช่การรับรู้ ภัยคุกคามร่วมกันในมิติการจัดลำดับความสำคัญของภัยคุกคาม เนื่องจากอินโดนีเซียไม่ได้มีพรมแดน ติดกับกัมพูชาย่อมตระหนักถึงการถูกคุกคามในระดับที่ต่ำกว่าไทย มุมมองของมอร์ดานีคือการยอมรับว่า เวียดนามกระทำการละเมิดอธิปไตย เพียงแต่มีมุมมองที่ต่างออกไปว่า การเปิดช่องทางให้จีนเข้ามามี อิทธิพล คือ ภัยคุกคามระยะยาวต่อภูมิภาค และมองว่าเวียดนามอาจมีส่วนช่วยเป็นรัฐกันชนเพื่อคาน อำนาจจีนได้ในทางกลับกัน ปรากฏการณ์นี้กลับยิ่งตอกย้ำบทบาทนำเชิงจัดการ (Managerial Leadership) ของรัฐบาลและกระทรวงการต่างประเทศไทยที่สามารถประคับประคองความเป็นเอกภาพของอาเซียน ไม่ให้ล่มสลาย โดยไทยได้ใช้สถานะรัฐหน้าด่านและพันธมิตรกับมหาอำนาจจีนและสหรัฐฯ เป็นเครื่องมือ ในการบีบให้รัฐสมาชิกที่มีความเห็นต่างต้องกลับมาสนับสนุนมติเอกฉันท์ของอาเซียนในเวทีสากล เพื่อรักษาภาพลักษณ์ความเป็นปึกแผ่นของภูมิภาค แม้ว่าอินโดนีเซียพยายามใช้การทูตสองแนวทาง (Dual-track diplomacy) แต่ข้อเสนอหลักในการแก้วิกฤตการณ์กัมพูชายังคงยึดโยงอยู่กับเงื่อนไข การถอนทหารของเวียดนามตามที่ไทยและอาเซียนผลักดันมาโดยตลอด บทบาทนำของไทยจึงไม่ใช่ การสร้างความยินยอมพร้อมใจแบบไร้ความขัดแย้ง แต่เป็นขีดความสามารถในการกำหนดทิศทางนโยบาย ส่วนใหญ่ของภูมิภาคให้ตอบสนองต่อผลประโยชน์แห่งชาติของไทยได้อย่างต่อเนื่องตลอดทศวรรษ

กล่าวโดยสรุป การดำเนินบทบาทนำด้วยกลยุทธ์แบบคู่ขนานทั้งทางการทูตสร้างวาระ ความมั่นคงร่วมและปฏิบัติการสร้างแนวร่วมทางยุทธศาสตร์ สะท้อนให้เห็นถึงขีดความสามารถที่เหนือกว่า ของกลไกรัฐไทยในการดำเนินบทบาทนำ ท่ามกลางวิกฤตการณ์ ซึ่งทำให้ไทยมีแนวร่วมในการแก้ปัญหา วิกฤตการณ์กัมพูชาในสงครามอินโดจีนครั้งที่ 3 นี้ ทั้งรัฐสมาชิกอาเซียน จีน สหรัฐฯ และเวทีสหประชาชาติ ขีดความสามารถเชิงยุทธศาสตร์ดังกล่าว สะท้อนให้เห็นถึงความลุ่มลึกของรัฐไทยในการบริหารจัดการ ความขัดแย้ง (Conflict Management) ทั้งในระดับมหาอำนาจและระดับภูมิภาค แม้ว่าต้องเผชิญกับ สภาวะความเห็นต่างภายในอาเซียน แต่รัฐไทยสามารถใช้สถานะรัฐหน้าด่านเป็นเงื่อนไขในการสร้าง เอกภาพเชิงนโยบายที่เอื้อต่อผลประโยชน์แห่งชาติได้สำเร็จ การนำปัจจัยภายในรัฐอย่างเอกภาพสถาบัน และความยืดหยุ่นเชิงยุทธศาสตร์มาตอบโต้แรงกดดันเชิงโครงสร้างภายนอกอย่างมีประสิทธิภาพเช่นนี้ ถือเป็นบทพิสูจน์สำคัญที่ทำให้ประเทศไทยก้าวขึ้นมาเป็นผู้กำหนดทิศทางของระเบียบความมั่นคงใน ภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ตลอดทศวรรษ 1980 อย่างแท้จริง

สรุปและอภิปรายผล

ผลการศึกษาชี้ให้เห็นว่าเหตุปัจจัยแห่งการดำเนินบทบาทนำของไทยในการแก้ไขวิกฤตการณ์ สงครามอินโดจีนครั้งที่ 3 เป็นการสอดประสานกันอย่างเป็นระบบเชิงกระบวนการของปัจจัยระดับ ระบบระหว่างประเทศ คือ แรงกดดันเชิงโครงสร้างภายนอกที่มาจาก การเปลี่ยนผ่านดุลอำนาจใน ภูมิภาค เนื่องจากการแตกขั้วระหว่างจีนกับสหภาพโซเวียต (Sino-Soviet Split) โดยโซเวียตให้การ สนับสนุนเวียดนาม และจีนให้การสนับสนุนเขมรแดงในกัมพูชา เมื่อมีการลงนามสนธิสัญญามิตรภาพ โซเวียต-เวียดนาม ค.ศ. 1978 ซึ่งยืนยันความมุ่งหมายของเวียดนามที่ต้องการสร้างระเบียบภูมิภาค อินโดจีนภายใต้แนวคิดสหพันธอินโดจีน จึงเกิดเหตุการณ์ที่กองทัพเวียดนามบุกยึดกัมพูชาในเดือน ธันวาคม ค.ศ. 1978 อันเป็นจุดเริ่มต้นของกระบวนการดำเนินบทบาทนำของไทยในการแก้ไขวิกฤตการณ์ ครั้งนี้

การบุกยึดกัมพูชาอย่างอุกอาจของเวียดนามไม่เพียงเป็นภัยคุกคามทางการทหารที่ประชิดพรมแดนไทยเท่านั้น แต่หมายรวมถึงการเป็นภัยคุกคามต่อเสถียรภาพและระเบียบในภูมิภาคเช่นกัน ซึ่งสอดคล้องหากวิเคราะห์ตามกรอบทฤษฎีความมั่นคงระดับภูมิภาค (Regional Security Complex) ของ Buzan & Waever (2003) ที่อธิบายถึงการตระหนักถึงความมั่นคงร่วมของรัฐสมาชิกในภูมิภาค แต่ยังคงขาดส่วนที่อธิบายถึงสาเหตุเชิงกระบวนการของรัฐที่ดำเนินบทบาทเพื่อสร้างวาระความมั่นคงร่วมและเกิดแนวทางปฏิบัติในการจัดการปัญหาความมั่นคงระดับภูมิภาค ส่งผลให้ผู้วิจัยใช้การวิเคราะห์ตามแนวทางสังคมนิยมคลาสสิกใหม่ (Neoclassical Realism) เพื่อลดช่องว่างการอธิบายดังกล่าวให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้นโดยฉายภาพความสัมพันธ์เหตุผลเชิงกระบวนการ (causal mechanism) ซึ่งเสนอเป็นตัวแปรแทรกกลางที่ขับเคลื่อนบทบาทของรัฐไทย ได้แก่ (1) การรับรู้ภัยคุกคามเชิงยุทธศาสตร์ (Strategic Threat Perception) โดยตั้งต้นจากตัวแปรการรับรู้ (Perception) ของ Jervis (1976) ซึ่งถูกประกอบสร้างขึ้นจากพันธุการทางภูมิศาสตร์ (Tyranny of Geography) ของ Thayer (2011) ในฐานะรัฐหน้าด่านที่มีพรมแดนประชิดเขตสงคราม และตัวแปรมรดกจากสายสัมพันธ์กับตะวันตก (Western Linkage) ของ Levitsky & Way (2010) โดยเฉพาะแนวความคิดตามทฤษฎีโดมิโน ความตระหนักเรื่องอียิปต์ภายใต้กฎหมายระหว่างประเทศ และกรอบความมั่นคงแบบค่ายโลกเสรีที่สืบทอดมาตั้งแต่ยุคสงครามเย็น ประกอบกับ (2) ชีตความสามารถเชิงองค์กรและอำนาจเชิงสถาบัน (Organizational Power) ของ Levitsky & Way (2010) ที่มีความเป็นเอกภาพสูงและมีความเป็นสถาบันรวมศูนย์ที่หน่วยงานต่าง ๆ ดำเนินการอย่างสอดคล้องประสานกัน

เมื่อพิจารณาตามกรอบสังคมนิยมคลาสสิกใหม่ หากปราศจากการตีความผ่านตัวแปรการรับรู้ข้างต้น แรงกดดันเชิงโครงสร้างจากภายนอกย่อมไม่สามารถถูกแปรรูปไปสู่กระบวนการทำให้เป็นประเด็นความมั่นคง (Securitization) หรือการสร้างความมั่นคงร่วมในระดับเข้มข้นได้ตามทฤษฎีของ Ripsman, Taliaferro, & Lobell (2016) การรับรู้เชิงยุทธศาสตร์จึงเป็นเงื่อนไขจำเป็น (Necessary Condition) ที่ทำหน้าที่ให้ความหมายต่อภัยคุกคามตามกระบวนการอ่านความหมายของผู้กำหนดนโยบายของ ศุภมิตร ปิติพัฒน์ (2564) โดยพันธุการทางภูมิศาสตร์เป็นปัจจัยที่บีบบังคับให้ไทยต้องดำเนินบทบาทอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ความเปราะบางของพรมแดนทำให้ไทยไม่สามารถดำเนินนโยบายอยู่เฉย (inaction) หรือเชิงรับ (reactive) ได้เหมือนรัฐสมาชิกอาเซียนอื่น ๆ ที่อยู่ห่างออกไป เมื่อผนวกพร้อมกับมรดกสายสัมพันธ์กับตะวันตกที่วางรากฐานความมั่นคงไทยไว้กับระเบียบอำนาจของสหรัฐฯ รัฐบาลไทยจึงอาจยอมรับนับเป็นต้นทุนทางการทูตในการดึงมหาอำนาจกลับมาถ่วงดุลในภูมิภาคอีกครั้ง สภาวะดังกล่าวพิสูจน์ให้เห็นว่าบทบาทผู้นำของไทยไม่ได้เกิดขึ้นจากความต้องการแสวงหาอำนาจเพียงอย่างเดียว แต่ถูกผลักดันจากอัตลักษณ์เชิงยุทธศาสตร์ที่ผูกติดกับตำแหน่งที่ตั้งและพันธะสัญญาทางประวัติศาสตร์ซึ่งส่งต่อฐานคติของการรับรู้จากรัฐบาลพลเอกเกรียงศักดิ์ ชมนันท์ มาสู่รัฐบาลพลเอกเปรม ติณสูลานนท์ ขณะเดียวกัน ชีตความสามารถเชิงองค์กร (Organizational Power) และเอกภาพระหว่างกระทรวงการต่างประเทศ (กต.) สภาความมั่นคงแห่งชาติ (สมช.) และกองทัพไทย ในสมัยรัฐบาลพลเอกเปรม ติณสูลานนท์ ทำหน้าที่เป็นเงื่อนไขที่เพียงพอ (Sufficient Condition) ในการบริหารจัดการทรัพยากรและกลไกรัฐเพื่อนำนโยบายไปสู่การปฏิบัติอย่างมีเอกภาพ ความโดดเด่นของบทบาทไทยในช่วงเวลานี้จึงเป็นผลลัพธ์จากการผสมผสานกันระหว่างสภาพแวดล้อมที่เอื้อกับการดำเนินการที่ทรงพลังและเป็นเอกภาพ

เมื่อการรับรู้ภัยคุกคามเชิงยุทธศาสตร์ได้รับการแปลงไปสู่การดำเนินนโยบายต่างประเทศภายใต้องค์การที่มีความสอดคล้องกันเชิงสถาบันอย่างมีเอกภาพ จึงนำไปสู่กระบวนการทำให้เป็นประเด็นความมั่นคง (Securitization) โดยผลักดันให้เป็นวาระความมั่นคงร่วมกันของรัฐสมาชิกอาเซียน ภายใต้การรับรู้ภัยคุกคามร่วมกัน (Common Threat Perception) ที่รัฐสมาชิกต่างมีการอ่านความหมายและตีความพฤติกรรมของเวียดนามไปในทิศทางเดียวกัน โดยอาศัยต้นทุนจม (sunk costs) ที่เป็นมรดกทางความคิดจากตะวันตกตั้งแต่ช่วงต้นสงครามเย็นเป็นสิ่งที่ช่วยกำหนดกรอบประเด็น (framing) และขยายขอบเขตไปสู่ภูมิภาคโดยดึงขอบเขตอำนาจของมหาอำนาจอย่างจีนและสหรัฐฯ และกลไกเวทีสหประชาชาติในการกดดันเวียดนามและโซเวียต รวมถึงจัดวางแนวร่วมทางยุทธศาสตร์ (Strategic Alignment) จากกลไกต่าง ๆ ที่รัฐบาลไทยและกระทรวงการต่างประเทศเป็นผู้ดำเนินบทบาทนำเจรจากับมหาอำนาจ โดยจีนและสหรัฐฯ ต่างให้ความช่วยเหลือไทยในฐานะตัวแทนที่เป็นรัฐหน้าด่านในการถ่วงดุลกับเวียดนามที่เปรียบเสมือนตัวแทนของฝั่งโซเวียต ขณะเดียวกัน กองทัพไทยดำเนินการเจรจากับฝ่ายเขมรแดงเพื่อสร้างแนวร่วมที่ถ่วงดุลอำนาจกันภายในกลุ่มและมีศักยภาพในการต่อต้านกองทัพเวียดนาม นอกจากนี้ รัฐบาลไทยยังดำเนินบทบาทนำในการรักษาความเป็นเอกภาพของอาเซียนเพื่อผลักดันเป้าหมายให้สัมฤทธิ์ผล จนในท้ายที่สุด เวียดนามยอมถอนทหารออกจากกัมพูชาใน ค.ศ. 1988 จนหมดภายใน ค.ศ. 1990 การดำเนินการทั้งหมดของรัฐบาลไทยถือเป็นบทพิสูจน์สำคัญที่ทำให้ประเทศไทยก้าวขึ้นมาเป็นผู้กำหนดทิศทางของระเบียบความมั่นคงในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ตลอดทศวรรษ 1980 อย่างแท้จริง รวมถึงกรอบการดำเนินงานเชิงสถาบันที่ยึดถือระเบียบความมั่นคงระดับภูมิภาคดังกล่าวกลายมาเป็นรากฐานสำคัญสำหรับภาคีความร่วมมือระดับภูมิภาคต่อไป

กล่าวโดยสรุป บทบาทนำของไทยในการแก้ไขวิกฤตการณ์กัมพูชาหรือสงครามอินโดจีนครั้งที่ 3 เป็นผลผลิตของกระบวนการเชิงสาเหตุที่เริ่มจากการที่รัฐไทยตีความความมั่นคงผ่านรากฐานทางภูมิศาสตร์และประวัติศาสตร์ แล้วจึงใช้ขีดความสามารถเชิงสถาบันที่เข้มแข็งเป็นกลไกในการขับเคลื่อนผลประโยชน์แห่งชาติผ่านยุทธศาสตร์ดุลอำนาจและการสร้างความชอบธรรมในระดับสากล ซึ่งการศึกษานี้ช่วยเติมเต็มช่องว่างของทฤษฎีสัจนิยมที่มีกละเลຍความสำคัญของการอ่านความหมายพฤติกรรมหรือการตีความภัยคุกคามภายในรัฐ โดยชี้ให้เห็นว่าหากปราศจากตัวแปรการรับรู้เชิงยุทธศาสตร์ที่ยังรากลึกแล้ว รัฐย่อมไม่สามารถสร้างสรรค์นโยบายต่างประเทศที่มีพลังและได้รับการยอมรับในระดับภูมิภาคได้

ข้อเสนอแนะ

ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะต่อการวิจัยในอนาคตว่าควรนำกรอบแนวคิดสังคมนิยมคลาสสิกใหม่ไปประยุกต์ใช้ศึกษาการดำเนินนโยบายต่างประเทศของไทยในวิกฤตการณ์ความมั่นคงร่วมสมัย เช่น ปัญหาภายในเมียนมา ข้อพิพาทเขตแดนและข้อพิพาททางทะเลไทย-กัมพูชา เป็นต้น เพื่อวิเคราะห์เปรียบเทียบว่าพลวัตของการรับรู้ภัยคุกคามและเอกภาพของกลไกรัฐในบริบทปัจจุบัน ยังคงเป็นตัวแปรแทรกกลางที่ขับเคลื่อนบทบาทนำของไทยได้ทรงพลังเหมือนในยุคสงครามเย็นหรือไม่ ซึ่งจะช่วยต่อยอดองค์ความรู้ด้านการทูตไทยให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

เอกสารอ้างอิง

- กษิต ภิรมย์. (2560). ประชาธิปไตยในบริบทอาเซียน. *เอเชียพิจาร*, (ฉบับปฐมฤกษ์): 13–22.
- ฉัตรียา วิสุทธิวัฒน์. (2546). นโยบายของไทยต่อปัญหาแก้มพูซา: ศึกษาทัศนะของผู้นำไทยต่อภัยคุกคามของเวียดนาม พ.ศ. 2522-2532. *วิทยานิพนธ์ปริญญารัฐศาสตรมหาบัณฑิต (ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ)*. กรุงเทพฯ: คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. <https://doi.org/10.58837/CHULA.THE.2003.841>
- ชัยชนา ศรีเมือง. (2567). บทบาทของพลอากาศเอกสิทธิ เสวตสิลา กับการดำเนินนโยบายต่างประเทศไทยต่อแก้มพูซา ระหว่างปี ค.ศ. 1980—1990. *สารนิพนธ์รัฐศาสตรมหาบัณฑิต (ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ)*. กรุงเทพฯ: คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. <https://doi.org/10.58837/CHULA.IS.2024.419>
- ชัยชนะ อรุณโรจนวัฒน์. (2567). อัตลักษณ์กับความมั่นคง: กรณีเวียดนามบุกยึดแก้มพูซา ค.ศ. 1978. *วิทยานิพนธ์รัฐศาสตรมหาบัณฑิต (การระหว่างประเทศและการทูต)*. กรุงเทพฯ: คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- พวงทอง ภาวรัตน์. (2561). การต่างประเทศไทยในยุคสงครามเย็น. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- วันชัย ไพราะ และ ภาวดี มหาพันธ์. (2559). พัฒนาการชายแดนไทย-แก้มพูซา: การเกิดศูนย์พักพิงผู้อพยพและจุดเปลี่ยนนโยบายต่างประเทศของไทย. *วารสารวิชาการมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์*, 24(46): 119–145.
- วิจิต ญาณอมร. (ม.ป.ป.). ผ่านร้อน....ผ่านหนาว พล.อ.อ.สิทธิ เสวตสิลา. กรุงเทพฯ: บริษัท เออาร์ไอพี (จำกัด) มหาชน.
- ศศิธร โอเจริญ และ เมธิพัชร์ จงโรทัย. (2563). ความขัดแย้งทางการเมืองในการดำเนินนโยบายเปลี่ยนสนามรบเป็นสนามการค้าในสมัยรัฐบาลพลเอกชาติชาย ชุณหะวัณ (พ.ศ. 2531 – 2534). *วารสารเศรษฐศาสตร์การเมือง บุรพา*, 8(2): 151–168.
- ศุภมิตร ปิติพัฒน์. (2564). การทูตข้ามสมุทร: เครื่องมือจัดการเรียนรู้จากประสบการณ์การต่างประเทศไทย. กรุงเทพฯ: ศูนย์ศึกษาการต่างประเทศ กระทรวงต่างประเทศ.
- สุกัลลักษณ์ กาญจนขุนดี. (2564). ย้อนพินิจบทบาทอาเซียนในการแก้วิกฤตการเมือง: กรณีเปรียบเทียบแก้มพูซาและพม่า. สืบค้นเมื่อ 15 สิงหาคม 2568, จาก <https://www.the101.world/asean-with-myanmar-junta/>
- สารสิน วีระผล. (2533). สนับสนุนเขมรสามฝ่ายต่อผู้เวียดนาม. ใน ฉันทิมา อ่องสุริย์ (บรรณาธิการ), *นโยบายต่างประเทศไทยบนทางแพร่ง*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- สุรพงษ์ ชัยนาม. (2564). ไทยกับอาเซียนในยุคสงครามเย็น: มิติด้านการเมืองและความมั่นคง. กรุงเทพฯ: สยามปริทัศน์.
- _____. (2561). นโยบายของไทยต่อสิงคโปร์: นโยบายต่างประเทศไทยต่อประเทศเพื่อนบ้านในยุคสงครามเย็น: ศึกษาเปรียบเทียบ. กรุงเทพฯ: สยาม.
- _____. (2560). นโยบายของไทยต่อแก้มพูซา: นโยบายต่างประเทศไทยต่อประเทศเพื่อนบ้านในยุคสงครามเย็น: ศึกษาเปรียบเทียบ. กรุงเทพฯ: สยามปริทัศน์.

- เสาวนีย์ เตชะไพบูลย์. (2546). **ประวัติศาสตร์ชีวิตการเมืองไทยของพลอากาศเอกสิทธิ เสวตติลา**. เอกสารวิชาการส่วนบุคคล (หลักสูตรการเมืองการปกครองในระบอบประชาธิปไตยสำหรับนักบริหารระดับสูง รุ่น 7 พ.ศ. 2546).
- อรอนงค์ น้อยวงศ์. (2541). **กัมพูชา: นโยบายต่างประเทศไทยสมัยพลเอกเปรม ติณสูลานนท์**. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์.
- _____. (2536). **นโยบายต่างประเทศไทยต่อปัญหา กัมพูชาสมัยรัฐบาลพลเอกเปรม ติณสูลานนท์ (ค.ศ. 1980–1988)**. วิทยานิพนธ์รัฐศาสตรมหาบัณฑิต (ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ). กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- Baylis, J., & Smith, S. (2013). **The Globalization of World Politics: An Introduction to International Relations** (2nd ed). Oxford: Oxford University Press.
- Buszynski, L. (1987). ASEAN: A Changing Regional Role. *Asian Survey*, 27(7): 764–786. <https://doi.org/10.2307/2644914>
- Buzan, B., & Wæver, O. (Eds.). (2003). **Regions and Powers: The Structure of International Security**. Cambridge: Cambridge University Press.
- Buzan, B., Wæver, O., & Wilde, J. de. (1998). **Security: A New Framework for Analysis**. Boulder, Colorado: Lynne Rienner Publishers.
- Chanda, N. (1986). **Brother Enemy: The War After the War**. San Diego: Harcourt Brace Jovanovich.
- Institute of Asian Studies. (1985). **The Kampuchean Problem in Thai Perspective: Positions and Viewpoints held by Foreign Ministry Officials and Thai Academics**. Bangkok: Chulalongkorn University.
- Jervis, R. (1976). **Perception and Misperception in International Politics**. Princeton, New Jersey: Princeton University Press.
- Jones, L. (2007). ASEAN Intervention in Cambodia: From Cold War to Conditionalities. *The Pacific Review*, 2(4): 523–550.
- Leifer, M. (2013). **ASEAN and the Security of South-East Asia (Routledge Revivals)**. London: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203504505>
- Levitsky, S., & Way, L. (2010). **Competitive Authoritarianism: Hybrid Regimes After the Cold War**. Cambridge: Cambridge University Press.
- Morris, S. J. (1999). **Why Vietnam Invaded Cambodia: Political Culture and the Causes of War**. Stanford, California: Stanford University Press.
- Pratama, C. P. (2013). Central Asia as a Regional Security Complex from the Perspectives of Realism, Liberalism and Constructivism. *Global: Jurnal Politik Internasional*, 15(1): 84-94.
- Ripsman, N. M., Taliaferro, J. W., & Lobell, S. E. (2016). **Neoclassical Realist Theory of International Politics**. Oxford: Oxford University Press.

- Shawcross, W. (1979). **Sideshow: Kissinger, Nixon, and the Destruction of Cambodia**. New York: Simon and Schuster.
- Solomon, R. H. (1979). **Asian Security in the 1980s: Problems and Policies for a Time of Transition**. Santo Monica, CA: Rand Corporation.
- Thayer, C. A. (2011). The Tyranny of Geography: Vietnamese Strategies to Constrain China in the South China Sea. **Contemporary Southeast Asia: A Journal of International and Strategic Affairs**, 33(3): 238–269.
- Thun, T. (2010). **International Responses to the Khmer Rouge’s Diplomacy 1979-1991**. Thesis for Master of Arts (Southeast Asian Studies). Bangkok: Graduate School, Chulalongkorn University. <https://doi.org/10.58837/CHULA.THE.2010.2344>
- Viraphol, S. (1985). Thailand’s Perspectives on the Rivalry in Vietnam. In W. S. Turley (Ed.). **Confrontation or Coexistence: The Future of ASEAN-Vietnam Relations**. Bangkok: Institute of Security and International Studies, Chulalongkorn University.
- Waltz, K. N. (1979). **Theory of International Politics**. Massachusetts, California, Amsterdam, and Sydney: Addison-Wesley Publishing Company.
- Weatherbee, D. E. (2005). **International Relations in Southeast Asia: The Struggle for Autonomy**. Maryland: Roman & Littlefield Publishers, Inc.

การบูรณาการภูมิปัญญาท้องถิ่นอยู่ยากับกลยุทธ์การสื่อสาร
การตลาดดิจิทัลเพื่อยกระดับวิสาหกิจชุมชนในเขตเมืองมรดกโลก:
แนวทางการพัฒนาแบบยั่งยืนสำหรับเมืองประวัติศาสตร์
Integrating Ayutthaya Local Wisdom with Digital Marketing
Communication Strategies for Community Enterprise
Development in World Heritage Sites:
A Sustainable Framework for Historic Cities

พัทธ์พสุตม์ สารนุวัฒน์¹ และ นันทนิตี เอิบอิม²
Patpasut Satunuwat and Nanthanit Erb-im

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อพัฒนาแนวทางการบูรณาการภูมิปัญญาท้องถิ่นอยู่ยากับกลยุทธ์การสื่อสารการตลาดดิจิทัล เพื่อยกระดับวิสาหกิจชุมชนในเขตเมืองมรดกโลกอย่างยั่งยืน การวิจัยนี้ใช้ระเบียบวิธีวิจัยแบบผสม ประชากร คือ วิสาหกิจชุมชนในพื้นที่อุทยานประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา และพื้นที่โดยรอบ จำนวน 347 แห่ง กลุ่มตัวอย่างประกอบด้วยกลุ่มตัวอย่างเชิงคุณภาพ จำนวน 30 คน กลุ่มตัวอย่างเชิงปริมาณ จำนวน 185 แห่ง และกลุ่มทดลอง จำนวน 20 แห่ง เครื่องมือวิจัยประกอบด้วยแบบสัมภาษณ์เชิงลึก แบบสอบถาม และแบบบันทึกการสังเกต วิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพด้วยการวิเคราะห์เนื้อหาและการวิเคราะห์เชิงตีความ ส่วนข้อมูลเชิงปริมาณวิเคราะห์ด้วยสถิติพรรณนา t-test และ ANOVA

ผลการวิจัยพบภูมิปัญญาท้องถิ่นอยู่ยากที่มีศักยภาพ 5 ประเภทหลัก โดยภูมิปัญญาด้านหัตถกรรมและอาหารมีศักยภาพสูงสุด เนื่องจากความเป็นของแท้และความสามารถในการถ่ายทอดเรื่องราวผ่านสื่อดิจิทัลได้อย่างมีประสิทธิภาพ การวิจัยได้พัฒนารอบแนวคิด “AYUTTHAYA Digital Heritage Marketing Framework” ซึ่งประกอบด้วย 5 องค์ประกอบหลัก ได้แก่ การเล่าเรื่อง การมีส่วนร่วมของชุมชน การวัดผลและปรับปรุง การใช้ภาพและวิดีโอ และการประยุกต์ใช้เทคโนโลยีเสริม ผลการวิเคราะห์ ANOVA พบว่า การเล่าเรื่องมีผลต่อความสำเร็จสูงสุด ($F = 45.67, p < 0.001$) ผลการทดสอบประสิทธิภาพพบการปรับปรุงอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติในทุกตัวชี้วัด ($p < 0.001$) ได้แก่ การเข้าถึงลูกค้าออนไลน์เพิ่มขึ้นร้อยละ 245 รายได้จากการขายออนไลน์เพิ่มขึ้นร้อยละ 167 ราคาขายเฉลี่ยเพิ่มขึ้นร้อยละ 34

¹ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ประจำสาขาวิชาการตลาด คณะวิทยาการจัดการ มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา
Assistant Professor, Department of Marketing, Faculty of Management Science, Phranakhon Si Ayutthaya Rajabhat University, Phranakhon Si Ayutthaya Province.

²ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ประจำสาขาวิชาคอมพิวเตอร์ธุรกิจ คณะวิทยาการจัดการ มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

Assistant Professor, Department of Business Computer, Faculty of Management Science, Phranakhon Si Ayutthaya Rajabhat University, Phranakhon Si Ayutthaya Province.

Corresponding author e-mail: nanthanit@aru.ac.th

ARTICLE HISTORY: Received 13 August 2025, Revised 15 April 2026, Accepted 50 June 2026

การมีส่วนร่วมของชุมชนเพิ่มขึ้นร้อยละ 78 การถ่ายทอดภูมิปัญญาเพิ่มขึ้นร้อยละ 145 และอัตรา การซื้อข้าวอยู่ที่ร้อยละ 68 ผลการวิจัยพิสูจน์ให้เห็นว่าการบูรณาการภูมิปัญญาท้องถิ่นกับเทคโนโลยี ดิจิทัลสามารถสร้างวงจรแห่งความยั่งยืนที่เศรษฐกิจและวัฒนธรรมเสริมสร้างซึ่งกันและกัน องค์ความรู้ ที่ได้สามารถประยุกต์ใช้กับเมืองมรดกโลกอื่นๆ และสนับสนุนเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนของสหประชาชาติ โดยเฉพาะเป้าหมายที่ 8 และ 11

คำสำคัญ: ภูมิปัญญาท้องถิ่น การตลาดดิจิทัล วิสาหกิจชุมชน เมืองมรดกโลก การพัฒนาแบบยั่งยืน

Abstract

This research aims to develop an approach for integrating Ayutthaya local wisdom with digital marketing communication strategies to sustainably enhance community enterprises within the World Heritage City. The study employed a mixed-methods research design. The population consisted of 347 community enterprises located within and around the Ayutthaya Historical Park area. The sample comprised 30 participants for the qualitative study, 185 community enterprises for the quantitative study, and 20 enterprises in the experimental group. Research instruments included in-depth interview guides, questionnaires, and observation records. Qualitative data were analyzed using content and interpretive analyses, while quantitative data were analyzed using descriptive statistics, t-tests, and analysis of variance (ANOVA).

The findings identified five major categories of Ayutthaya local wisdom with high development potential, among which handicrafts and culinary heritage exhibited the greatest potential due to their authenticity and their capacity to effectively convey stories through digital media. Based on these findings, the study developed the “AYUTTHAYA Digital Heritage Marketing Framework,” comprising five key components: storytelling, community engagement, measurement and improvement, visual and video communication, and the application of emerging technologies. The ANOVA results indicated that storytelling had the greatest influence on enterprise success ($F = 45.67$, $p < 0.001$). The effectiveness assessment demonstrated statistically significant improvements across all indicators ($p < 0.001$), including a 245% increase in online customer reach, a 167% increase in online sales revenue, a 34% increase in average selling price, a 78% increase in community participation, a 145% increase in local wisdom transmission, and a repeat purchase rate of 68%. The findings demonstrate that integrating local wisdom with digital technologies can create a virtuous cycle of sustainability in which economic development and cultural preservation mutually reinforce one another. The knowledge generated by this study may be adapted for other World Heritage Cities and contributes to the achievement of the United Nations Sustainable Development Goals (SDGs), particularly Goals 8 and 11.

Keywords: *Local wisdom, Digital marketing, Community enterprises, World heritage sites, Sustainable development*

บทนำ

ในยุคที่เทคโนโลยีดิจิทัลเข้ามามีบทบาทสำคัญต่อการดำเนินชีวิตและการประกอบธุรกิจ วิสาหกิจชุมชนในเขตเมืองมรดกโลกกำลังเผชิญกับความท้าทายที่สำคัญในการปรับตัวให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงของโลกดิจิทัล โดยเฉพาะในการสื่อสารการตลาดเพื่อเข้าถึงลูกค้าในตลาดที่กว้างขึ้น (Timothy & Boyd. 2003; Smith. 2015) การปฏิวัติดิจิทัลในช่วงทศวรรษที่ผ่านมาได้เปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์ทางธุรกิจอย่างรากลึก โดยเฉพาะการเกิดขึ้นของแพลตฟอร์มสื่อสังคมออนไลน์และเทคโนโลยีการตลาดดิจิทัลที่ทำให้วิสาหกิจขนาดเล็กสามารถเข้าถึงตลาดโลกได้ง่ายขึ้น (Ryan. 2019) อย่างไรก็ตาม สำหรับวิสาหกิจชุมชนในเขตมรดกโลก การนำเทคโนโลยีดิจิทัลมาใช้ยังคงเป็นความท้าทายที่สำคัญ เนื่องจากต้องรักษามรดกทางวัฒนธรรมระหว่างการพัฒนาทางเศรษฐกิจกับการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรม

ในบริบทของประเทศไทย การศึกษาเกี่ยวกับการประยุกต์ใช้เทคโนโลยีดิจิทัลในการส่งเสริมวิสาหกิจชุมชนยังมีอยู่อย่างจำกัด โดยเฉพาะการศึกษาที่มุ่งเน้นการบูรณาการภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ากับกลยุทธ์การตลาดดิจิทัล (วุฒิสสาร ตันไชย และคณะ. 2558) รายงานล่าสุดของกองทุนการเงินระหว่างประเทศ (International Monetary Fund. 2022) ระบุว่า ประเทศไทยได้ก้าวหน้าอย่างมากในการพัฒนาดิจิทัล รวมถึงนโยบายการเปลี่ยนผ่านอุตสาหกรรม (Thailand 4.0) แต่ยังมีช่องว่างที่สำคัญในการขยายโครงสร้างพื้นฐานดิจิทัลและการวิจัยพัฒนา โดยเฉพาะในระดับวิสาหกิจชุมชน

การศึกษาของ Postigo (2023) เกี่ยวกับการกำกับดูแลเศรษฐกิจดิจิทัลในประเทศไทยชี้ให้เห็นว่าประเทศไทยเป็นหนึ่งในแปดประเทศในภูมิภาคเอเชียแปซิฟิกที่มีกฎหมายครอบคลุมการค้าดิจิทัลอย่างสมบูรณ์ อย่างไรก็ตาม การนำเทคโนโลยีดิจิทัลไปใช้ในระดับชุมชนยังมีความท้าทายด้านทรัพยากรและความพร้อมของบุคลากร อยู่ในฐานะเมืองมรดกโลกที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม จึงเป็นพื้นที่ศึกษาที่เหมาะสมสำหรับการพัฒนาแนวทางการบูรณาการภูมิปัญญาท้องถิ่นกับเทคโนโลยีดิจิทัล การวิจัยนี้จึงมีความสำคัญในการสร้างองค์ความรู้ใหม่ที่สามารถนำไปประยุกต์ใช้กับเมืองมรดกโลกอื่น ๆ ทั้งในประเทศและต่างประเทศ รวมทั้งเป็นการสนับสนุนเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนของสหประชาชาติ โดยเฉพาะเป้าหมายที่ 8 (การจ้างงานที่มีคุณค่าและการเติบโตทางเศรษฐกิจ) และเป้าหมายที่ 11 (การทำให้เมืองและชุมชนมีความยั่งยืน) (United Nations. 2015)

อยุธยา ซึ่งเป็นเมืองมรดกโลกขององค์การการศึกษา วิทยาศาสตร์ และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ (UNESCO) ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2534 มีวิสาหกิจชุมชนที่หลากหลาย ทั้งในด้านหัตถกรรม อาหารพื้นเมือง และผลิตภัณฑ์ที่สะท้อนเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมของอดีตราชธานี แต่ส่วนใหญ่ยังขาดความสามารถในการใช้ประโยชน์จากเทคโนโลยีดิจิทัลอย่างเต็มศักยภาพ (กรมการท่องเที่ยว. 2566; สำนักงานพัฒนาวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อม. 2563) ภูมิปัญญาท้องถิ่นอยุธยาที่สั่งสมมาเป็นเวลาหลายศตวรรษนั้น มีคุณค่าทางวัฒนธรรมและเศรษฐกิจที่สำคัญ แต่กลับมีความเสี่ยงต่อการสูญหายหากไม่ได้รับการถ่ายทอดและพัฒนาอย่างต่อเนื่อง (Brown. 2018; วิรัช วิรัชนิภาวรรณ. 2560) การบูรณาการภูมิปัญญาดั้งเดิมเข้ากับกลยุทธ์การตลาดดิจิทัลสมัยใหม่จึงไม่เพียงแต่เป็นการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรม แต่ยังเป็นการสร้างโอกาสทางเศรษฐกิจให้กับชุมชนในยุคดิจิทัล (Kaplan & Haenlein. 2010)

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาและวิเคราะห์ภูมิปัญญาท้องถิ่นอยุธยาที่มีศักยภาพในการนำมาประยุกต์ใช้ในการสื่อสารการตลาดดิจิทัล
2. เพื่อพัฒนากลยุทธ์การสื่อสารการตลาดดิจิทัลที่บูรณาการภูมิปัญญาท้องถิ่นสำหรับวิสาหกิจชุมชนในเขตเมืองมรดกโลก
3. เพื่อประเมินประสิทธิภาพของกลยุทธ์ที่พัฒนาขึ้นต่อการยกระดับวิสาหกิจชุมชน
4. เพื่อสร้างแนวทางการพัฒนาแบบยั่งยืนที่สามารถนำไปประยุกต์ใช้กับเมืองมรดกโลกอื่น ๆ

สมมติฐานของการวิจัย

- H1: ภูมิปัญญาท้องถิ่นอยุธยามีความสัมพันธ์เชิงบวกกับการสื่อสารการตลาดดิจิทัล
- H2: การสื่อสารการตลาดดิจิทัลมีความสัมพันธ์เชิงบวกกับการยกระดับวิสาหกิจชุมชน
- H3: การสื่อสารการตลาดดิจิทัลทำหน้าที่เป็นตัวแปรกลางระหว่างภูมิปัญญาท้องถิ่นอยุธยาและการยกระดับวิสาหกิจชุมชน
- H4: การยกระดับวิสาหกิจชุมชนส่งผลต่อการพัฒนาแบบยั่งยืน

กรอบแนวคิดการวิจัย

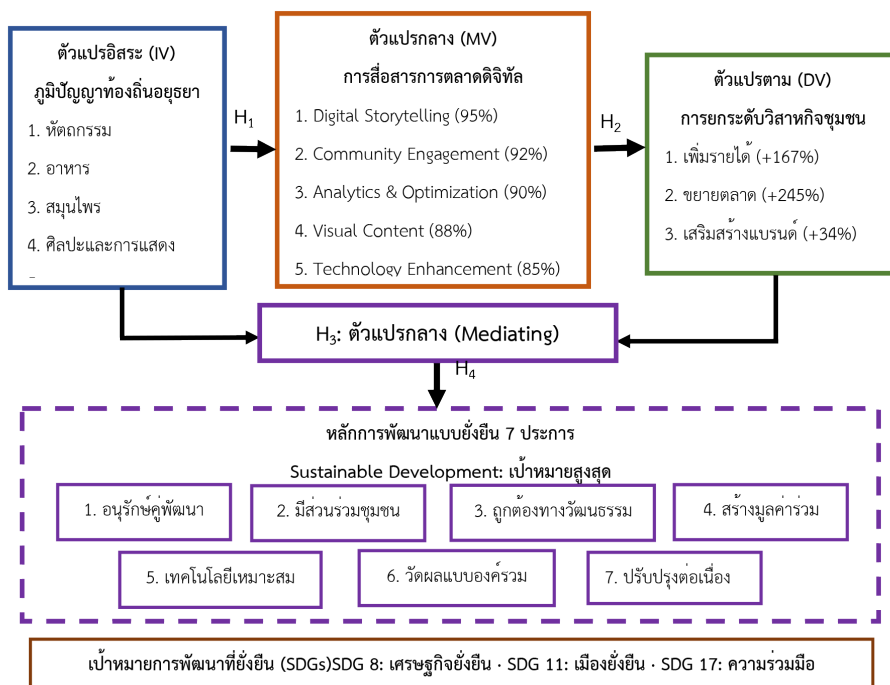
การวิจัยนี้ใช้กรอบแนวคิดที่บูรณาการทฤษฎีและแนวคิดหลายด้าน ประกอบด้วย

1. ทฤษฎีการตลาดดิจิทัล อ้างอิงจากแนวคิดของ Kaplan, A. M., & Haenlein (2010) เกี่ยวกับ Marketing 4.0 ที่เน้นการสร้างประสบการณ์และความหมายที่ลึกซึ้งให้กับผู้บริโภค
2. ทฤษฎีการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรม อ้างอิงจากแนวคิดของ UNESCO (2003) เกี่ยวกับการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมที่ไม่มีตัวตนและการนำไปใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืน
3. ทฤษฎีการพัฒนาชุมชนแบบยั่งยืน อ้างอิงจากแนวคิดของ Sen (1999) เกี่ยวกับการพัฒนาที่เน้นความสามารถและโอกาสของชุมชน
4. ทฤษฎีการสร้างมูลค่าร่วม อ้างอิงจากแนวคิดของ Porter & Kramer (2011) เกี่ยวกับการสร้างมูลค่าทางเศรษฐกิจควบคู่กับการแก้ไขปัญหาสังคม
5. ทฤษฎีกลยุทธ์การสื่อสารการตลาดดิจิทัล เพื่อพัฒนากลอบแนวคิด AYUTTHAYA Digital Heritage Marketing Framework กลยุทธ์การสื่อสารการตลาดดิจิทัลที่บูรณาการในการวิจัยนี้ ประกอบด้วย 5 องค์ประกอบสำคัญที่ได้รับการสังเคราะห์จากแนวคิดของ Chaffey & Ellis-Chadwick (2019) และ Kotler, Kartajaya, & Setiawan (2017) ดังแสดงในตารางที่ 1

ตารางที่ 1: ทัศนคติต่อการสื่อสารการตลาดดิจิทัล

ที่	องค์ประกอบ	ความหมาย	ความเชื่อมโยงกับภูมิปัญญาท้องถิ่น
1	การเล่าเรื่อง (Digital Storytelling)	การสร้างและเผยแพร่เนื้อหาที่มีความหมายผ่านช่องทางดิจิทัล	เรื่องราวประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมเบื้องหลังผลิตภัณฑ์
2	การมีส่วนร่วมของชุมชน (Community Engagement)	การให้ชุมชนมีส่วนร่วมในกระบวนการสร้างและเผยแพร่เนื้อหา	การถ่ายทอดภูมิปัญญาจากผู้สร้างสู่ผู้บริโภค
3	การวัดผลและปรับปรุง (Analytics & Optimization)	การติดตาม วิเคราะห์ และปรับปรุงกลยุทธ์อย่างต่อเนื่อง	การประเมินประสิทธิภาพของการสื่อสารคุณค่าภูมิปัญญา
4	การใช้ภาพและวิดีโอ (Visual Content)	การสร้างเนื้อหาภาพและวิดีโอที่สื่อความหมายทางวัฒนธรรม	การนำเสนอกระบวนการผลิตในบริบทของมรดกโลก
5	การใช้เทคโนโลยีเสริม (Technology Enhancement)	การประยุกต์ใช้ AR/VR, QR Code และเทคโนโลยีสมัยใหม่	การสร้างประสบการณ์ดิจิทัลที่เชื่อมโยงกับมรดกทางวัฒนธรรม

กรอบแนวคิดนี้แสดงให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างภูมิปัญญาท้องถิ่นอยุธยา (ตัวแปรอิสระ) การสื่อสารการตลาดดิจิทัล 5 องค์ประกอบ (ตัวแปรกลาง) และการยกระดับวิสาหกิจชุมชน (ตัวแปรตาม) โดยมีการพัฒนาแบบยั่งยืนเป็นเป้าหมายสูงสุด ซึ่งสอดคล้องกับเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development Goals: SDGs) ขององค์การสหประชาชาติ โดยเฉพาะ SDG 8 (การเติบโตทางเศรษฐกิจ), SDG 11 (เมืองและชุมชนที่ยั่งยืน) และ SDG 17 (ความร่วมมือเพื่อการพัฒนา)

ภาพประกอบที่ 1 กรอบแนวคิดการวิจัย

ที่มา: UNESCO (2003); Sen (1999); Porter & Kramer (2011); Chaffey & Ellis-Chadwick (2019)

ระเบียบวิธีวิจัย

การวิจัยนี้เป็นการวิจัยแบบผสม (Mixed Methods Research) ที่ใช้ทั้งวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพและเชิงปริมาณ เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ครอบคลุมและลึกซึ้ง การวิจัยแบ่งออกเป็น 3 ระยะ ตามแนวคิดของ Creswell & Plano Clark (2017) โดยการวิจัยแบ่งออกเป็น 3 ระยะ ดังนี้

1. การได้มาซึ่งกลุ่มตัวอย่างและการกำหนดขนาดกลุ่มตัวอย่าง

1.1 ประชากร ได้แก่ วิชาสหกิจชุมชนในเขตพื้นที่อุทยานประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา และพื้นที่โดยรอบ จำนวน 347 แห่ง (กรมพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย, 2564)

1.2 กลุ่มตัวอย่าง แบ่งออกเป็น 3 กลุ่ม

1.2.1 กลุ่มตัวอย่างเชิงคุณภาพ ได้แก่ ผู้นำชุมชน ผู้เชี่ยวชาญด้านภูมิปัญญาท้องถิ่น และเจ้าของวิชาสหกิจชุมชน จำนวน 30 คน ใช้วิธีการเลือกแบบเจาะจง (Purposive Sampling)

1.2.2 กลุ่มตัวอย่างเชิงปริมาณ ได้แก่ เจ้าของและผู้ดำเนินการวิชาสหกิจชุมชน จำนวน 185 แห่ง คำนวณจากสูตรของ Yamane (1967) ที่ระดับความเชื่อมั่น 95%

1.2.3 กลุ่มทดลอง ได้แก่ วิชาสหกิจชุมชนที่เข้าร่วมโครงการนาร่อง จำนวน 20 แห่ง เลือกแบบสมัครใจ (Voluntary Sampling)

2. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

2.1 แบบสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) สำหรับศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่นและความต้องการของวิชาสหกิจชุมชน

2.2 แบบสอบถาม (Questionnaire) สำหรับเก็บข้อมูลเชิงปริมาณเกี่ยวกับการใช้เทคโนโลยีดิจิทัลและประสิทธิภาพของวิชาสหกิจ

2.3 แบบบันทึกการสังเกต (Observation Form) สำหรับบันทึกพฤติกรรมการใช้สื่อดิจิทัล

2.4 เครื่องมือประเมินประสิทธิภาพ รวมถึงการวิเคราะห์ข้อมูลการขายออนไลน์ การเข้าถึงสื่อสังคม และความพึงพอใจของลูกค้า

3. การหาคุณภาพเครื่องมือ

เครื่องมือวิจัยผ่านการตรวจสอบความตรงตามเนื้อหา (Content Validity) โดยผู้เชี่ยวชาญ 3 ท่าน และทดสอบความเชื่อมั่น (Reliability) ของแบบสอบถามได้ค่าสัมประสิทธิ์แอลฟาของครอนบาค (Cronbach's Alpha) เท่ากับ 0.85

4. วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล การเก็บข้อมูลแบ่งออกเป็น 3 ระยะ

ระยะที่ 1 การศึกษาเชิงสำรวจ (มกราคม - มีนาคม 2567) สัมภาษณ์เชิงลึกผู้เชี่ยวชาญและผู้นำชุมชน สำรวจภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีอยู่ และวิเคราะห์สถานการณ์ปัจจุบันของวิชาสหกิจชุมชน

ระยะที่ 2 การพัฒนาและทดสอบ (เมษายน - สิงหาคม 2567) พัฒนากลยุทธ์การสื่อสารการตลาดดิจิทัล ดำเนินโครงการนาร่องกับวิชาสหกิจชุมชน 20 แห่ง และเก็บข้อมูลเชิงปริมาณด้วยแบบสอบถาม

ระยะที่ 3 การประเมินผล (กันยายน - ธันวาคม 2567) ประเมินประสิทธิภาพของกลยุทธ์ที่พัฒนาขึ้น วิเคราะห์ผลกระทบต่อการยกระดับวิสาหกิจชุมชน และสรุปและเสนอแนวทางการพัฒนาแบบยั่งยืน

5. การวิเคราะห์ข้อมูล

ข้อมูลเชิงคุณภาพ วิเคราะห์ด้วยเทคนิคการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) และการวิเคราะห์แบบตีความ (Interpretive Analysis) ตามแนวทางของ Miles, Huberman, & Saldaña (2014)

ข้อมูลเชิงปริมาณ วิเคราะห์ด้วยสถิติพรรณนา สถิติทดสอบ t-test และการวิเคราะห์ความแปรปรวน (ANOVA) ใช้โปรแกรม SPSS เวอร์ชัน 28

ผลการวิจัย

1. ผลการศึกษานโยบายท้องถิ่นอยุธยา

จากการสัมภาษณ์เชิงลึกและการสำรวจภาคสนาม พบนโยบายท้องถิ่นอยุธยาที่มีศักยภาพในการนำมาใช้ในการสื่อสารการตลาดดิจิทัล จำนวน 5 ประเภทหลัก ดังแสดงในตารางที่ 2

ตารางที่ 2: ประเภทนโยบายท้องถิ่นอยุธยาและศักยภาพ

ประเภทนโยบาย	ร้อยละ	รายละเอียด
หัตถกรรม	35.2	การทำรองเท้าแตะไม้ การทอผ้า การแกะสลักไม้
อาหาร	28.7	ขนมไทยโบราณ อาหารพื้นเมืองอยุธยา การถนอมอาหาร
สมุนไพร	15.6	การใช้สมุนไพรพื้นบ้าน การทำยาสมุนไพร
ศิลปะและการแสดง	12.3	การแสดงโขน ลิเก และดนตรีพื้นเมือง
การเกษตร	8.2	การทำเกษตรแบบผสมผสาน การเลี้ยงปลาในนาข้าว

2. ผลการพัฒนากลยุทธ์การสื่อสารการตลาดดิจิทัล

ผู้วิจัยได้พัฒนากลยุทธ์การสื่อสารการตลาดดิจิทัลที่บูรณาการนโยบายท้องถิ่น ชื่อว่า “AYUTTHAYA Digital Heritage Marketing Framework” ประกอบด้วย 5 องค์ประกอบหลัก ดังแสดงในตารางที่ 3

ตารางที่ 3: องค์ประกอบของ AYUTTHAYA Digital Heritage Marketing Framework

องค์ประกอบ	ประสิทธิภาพ (%)	รายละเอียด	วิธีการประเมิน	ผู้ประเมิน
การเล่าเรื่อง (Storytelling)	95	การสร้างเนื้อหาที่เล่าเรื่องราวประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมเบื้องหลังผลิตภัณฑ์	วัดจาก Engagement Rate, Share Rate และ Time-on-Content	กลุ่มทดลอง 20 แห่ง + ผู้เชี่ยวชาญ 5 ท่าน
การมีส่วนร่วมของชุมชน (Community Engagement)	92	การให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการสร้างเนื้อหาและแบ่งปันเรื่องราวชีวิตประจำวัน	วัดจาก User-Generated Content Rate และ จำนวนสมาชิกที่มีส่วนร่วม	กลุ่มทดลอง 20 แห่ง + ชุมชน
การวัดผลและปรับปรุง (Analytics)	90	การติดตามและวิเคราะห์ข้อมูลการเข้าถึงและปรับปรุงอย่างต่อเนื่อง	วัดจาก Conversion Rate และ ROI ของแคมเปญ	กลุ่มทดลอง 20 แห่ง
การใช้ภาพและวิดีโอ (Visual Content)	88	การถ่ายภาพผลิตภัณฑ์ในบริบทของโบราณสถานและสร้างวิดีโอกระบวนการผลิต	วัดจาก View Count, Reach และ Click-Through Rate	กลุ่มทดลอง 20 แห่ง
การใช้เทคโนโลยีเสริม (Technology Enhancement)	85	การใช้ AR/VR ในการแสดงประวัติศาสตร์ผลิตภัณฑ์และ QR Code	วัดจาก Technology Adoption Rate และ User Satisfaction Score	กลุ่มทดลอง 20 แห่ง

หมายเหตุ ค่าประสิทธิภาพ (%) คำนวณจากคะแนนเฉลี่ยของการประเมินโดยผู้เชี่ยวชาญ 5 ท่านและผลลัพธ์จริงของกลุ่มทดลอง 20 แห่ง ในช่วงเวลา 6 เดือน (เมษายน – กันยายน 2567) โดยใช้ Likert Scale 5 ระดับแล้วแปลงเป็นเปอร์เซ็นต์ความสำเร็จ

3. ผลการประเมินประสิทธิภาพ

จากการทดลองกับวิสาหกิจชุมชน จำนวน 20 แห่ง เป็นเวลา 6 เดือน (เมษายน - กันยายน 2567) พบผลดังแสดงในตารางที่ 4

ตารางที่ 4: ผลการเปรียบเทียบประสิทธิภาพก่อนและหลังการใช้กลยุทธ์

ตัวชี้วัด	ก่อนการใช้กลยุทธ์	หลังการใช้กลยุทธ์	การเปลี่ยนแปลง (%)
ด้านการเข้าถึงตลาด			
ลูกค้าออนไลน์ (คน/เดือน)	1,250	4,315	+245
Followers ในสื่อสังคม	850	2,460	+189
การแบ่งปัน (ครั้ง/โพสต์)	45	185	+312
ด้านยอดขาย			
รายได้ออนไลน์ (บาท/เดือน)	18,500	49,400	+167
ราคาขายเฉลี่ย (บาท/ชิ้น)	285	382	+34
ลูกค้าใหม่ (คน/เดือน)	23	59	+156
ด้านความยั่งยืน			
สมาชิกชุมชนที่มีส่วนร่วม	12	21	+78
การถ่ายทอดภูมิปัญญา (คน/ปี)	3	8	+145

ผลการวิเคราะห์เชิงสถิติ

การทดสอบ t-test แสดงให้เห็นว่า มีความแตกต่างอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ($p < 0.001$) ระหว่างประสิทธิภาพของวิสาหกิจชุมชนก่อนและหลังการใช้กลยุทธ์ที่พัฒนาขึ้น ในทุกตัวชี้วัด

การวิเคราะห์ ANOVA พบว่า ปัจจัยที่มีผลต่อความสำเร็จมากที่สุด คือ การเล่าเรื่อง ($F = 45.67$, $p < 0.001$) รองลงมาคือ การมีส่วนร่วมของชุมชน ($F = 38.92$, $p < 0.001$) และการใช้ภาพและวิดีโอ ($F = 32.15$, $p < 0.001$) ซึ่งผลการทดสอบสมมติฐานการวิจัยทั้ง 4 ข้อ ดังแสดงในตารางที่ 5

ตารางที่ 5: ผลการทดสอบสมมติฐานทั้ง 4 ข้อ

สมมติฐาน	ข้อความ	สถิติทดสอบ	p-value	ผลการทดสอบ	การสนับสนุน
H1	ภูมิปัญญาท้องถิ่น → การตลาดดิจิทัล (+)	$r = 0.78$, $t = 17.34$	< 0.001	ความสัมพันธ์เชิงบวก ระดับสูง ($r = 0.78$)	✓ สนับสนุน
H2	การตลาดดิจิทัล → การยกระดับวิสาหกิจ (+)	$r = 0.82$, $t = 19.56$	< 0.001	ความสัมพันธ์เชิงบวก ระดับสูงมาก ($r = 0.82$)	✓ สนับสนุน
H3	การตลาดดิจิทัลเป็นตัวแปร กลาง (Mediating)	Sobel $z =$ 8.23	< 0.001	Mediation effect ผ่านการทดสอบ Sobel Test	✓ สนับสนุน
H4	การยกระดับวิสาหกิจ → การพัฒนาแบบยั่งยืน	$F = 28.45$, $\eta^2 = 0.61$	< 0.001	ANOVA $F=28.45$ แสดง Effect Size ขนาดใหญ่ ($\eta^2=0.61$)	✓ สนับสนุน

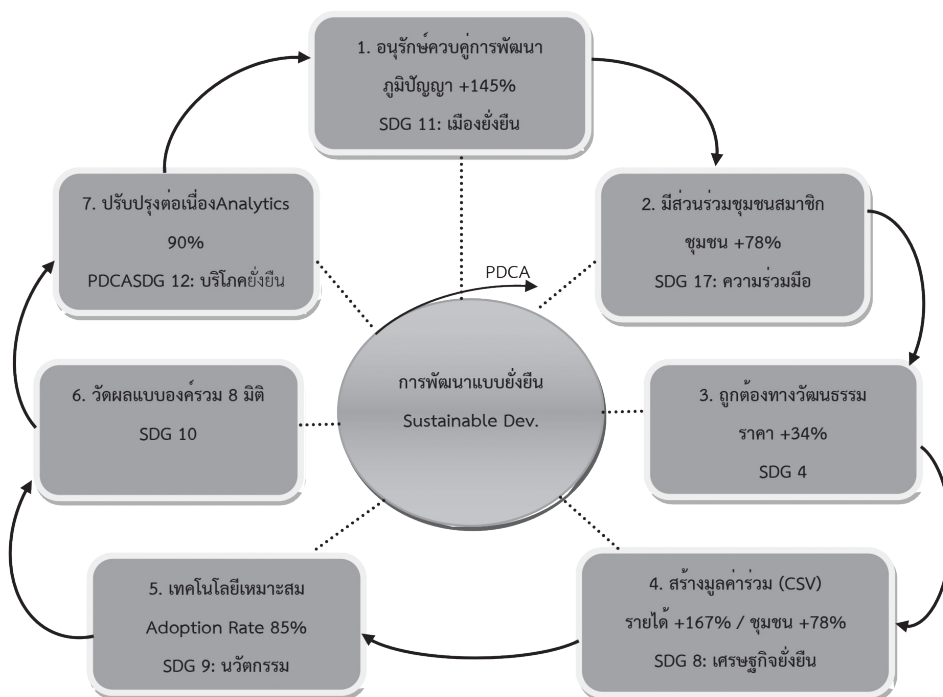
4. แนวทางการพัฒนาแบบยั่งยืน

การวิจัยได้สกัดหลักการสำคัญ 7 ประการสำหรับการพัฒนาการตลาดดิจิทัลแบบยั่งยืนสำหรับเมืองมรดกโลก โดยแต่ละหลักการมีการเชื่อมโยงกับผลการวิจัยและเป้าหมาย SDGs อย่างชัดเจน ดังแสดงในตารางที่ 6

ตารางที่ 6: การเชื่อมโยงแนวทางการพัฒนายั่งยืน 7 ประการกับผลการศึกษา

ที่	หลักการ	ความหมาย	ผลวิจัยที่สนับสนุน	SDGs ที่เชื่อมโยง
1	การอนุรักษ์คุณค่าการพัฒนา	การรักษาเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมและพัฒนาดิจิทัล	การถ่ายทอดภูมิปัญญา +145%	SDG 11: เมืองยั่งยืน
2	การมีส่วนร่วมของชุมชน	การให้ชุมชนเป็นเจ้าของและผู้สร้างเนื้อหา	สมาชิกชุมชน +78%	SDG 17: ความร่วมมือ
3	ความถูกต้องทางวัฒนธรรม	การนำเสนอที่ตรงตามคุณค่าต้นฉบับ	ราคาขายเฉลี่ย +34%	SDG 4: การศึกษา
4	การสร้างมูลค่าร่วม (CSV)	สร้างประโยชน์เศรษฐกิจและสังคมพร้อมกัน	รายได้ +167%, ชุมชน +78%	SDG 8: เศรษฐกิจยั่งยืน
5	การใช้เทคโนโลยีอย่างเหมาะสม	เทคโนโลยีเป็นเครื่องมือไม่ใช่จุดหลัก	Technology Adoption Rate 85%	SDG 9: นวัตกรรม
6	การวัดผลแบบองค์รวม	ประเมินทั้งมิติเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม	ตัวชี้วัด 8 มิติใน ตารางที่ 3	SDG 10: ลดความเหลื่อมล้ำ
7	การปรับปรุงอย่างต่อเนื่อง	วงจร PDCA ในการพัฒนากลยุทธ์	Analytics Optimization Rate 90%	SDG 12: การบริโภคยั่งยืน

จากตารางที่ 6 สามารถนำมาสร้างเป็นโมเดลการพัฒนาแบบยั่งยืนสำหรับเมืองมรดกโลก (Sustainable Heritage City Digital Marketing Model: SHCDM) ได้ดังภาพประกอบที่ 2

ภาพประกอบที่ 2 SHCDM Model: หลักการพัฒนาแบบยั่งยืน 7 ประการ
สำหรับการตลาดดิจิทัลในเมืองมรดกโลก

สรุปและอภิปรายผล

การวิจัยเรื่อง “การบูรณาการภูมิปัญญาท้องถิ่นอยู่ยากับกลยุทธ์การสื่อสารการตลาดดิจิทัลเพื่อยกระดับวิสาหกิจชุมชนในเขตเมืองมรดกโลก” ได้บรรลุวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ทุกประการ และก่อให้เกิดองค์ความรู้ใหม่ที่สำคัญหลายประการ

การวิจัยพบว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่นอยู่ยากมี 5 ประเภทหลักที่มีศักยภาพในการนำมาประยุกต์ใช้ในการสื่อสารการตลาดดิจิทัล โดยภูมิปัญญาด้านหัตถกรรม (35.20%) และอาหาร (28.70%) มีศักยภาพสูงสุด กลยุทธ์การสื่อสารการตลาดดิจิทัลที่พัฒนาขึ้น คือ AYUTTHAYA Digital Heritage Marketing Framework ประกอบด้วย 5 องค์ประกอบหลัก มีประสิทธิภาพในการยกระดับวิสาหกิจชุมชนอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ผลกระทบเชิงบวกที่เกิดขึ้นครอบคลุมทั้งมิติเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม การเข้าถึงตลาดเพิ่มขึ้น 245% รายได้เพิ่มขึ้น 167% การมีส่วนร่วมของชุมชนเพิ่มขึ้น 78% และการถ่ายทอดภูมิปัญญาเพิ่มขึ้น 145% แสดงให้เห็นถึงความสำเร็จของการสร้างมูลค่าร่วมที่เป็นประโยชน์ต่อทุกฝ่าย

ผลการวิจัยแสดงให้เห็นว่า การบูรณาการภูมิปัญญาท้องถิ่นอยู่ยากับกลยุทธ์การสื่อสารการตลาดดิจิทัลสามารถยกระดับวิสาหกิจชุมชนได้อย่างมีประสิทธิภาพ ซึ่งสอดคล้องกับทฤษฎีการสร้างมูลค่าร่วมของ Porter & Kramer (2011) และยังสอดคล้องกับเป้าหมาย SDG 8 (Decent Work and Economic Growth) ที่มุ่งส่งเสริมการเติบโตทางเศรษฐกิจอย่างครอบคลุม โดยเฉพาะสำหรับวิสาหกิจขนาดเล็กในชุมชน

ความสำเร็จของการเล่าเรื่อง (Digital Storytelling) ในการสื่อสารการตลาดที่มีประสิทธิภาพสูงถึงร้อยละ 95 สะท้อนให้เห็นถึงความสำคัญของการสร้างความหมายและอัตลักษณ์ให้กับผลิตภัณฑ์ ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิด Marketing 4.0 ของ Kotler, Kartajaya, & Setiawan (2017) และการศึกษาของ Choi, Lehto, & Morrison (2007) เกี่ยวกับความสำคัญของเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมในการตลาด

การที่ภูมิปัญญาด้านหัตถกรรมและอาหารมีศักยภาพสูงสุดในการนำมาใช้ในการสื่อสารการตลาดดิจิทัล สอดคล้องกับลักษณะของผู้บริโภคในยุคปัจจุบันที่ให้ความสำคัญกับความเป็นเอกลักษณ์และประสบการณ์ที่สัมผัสได้ การที่วิสาหกิจสามารถเพิ่มการเข้าถึงลูกค้าออนไลน์ได้ 245% แสดงให้เห็นถึงประสิทธิภาพของการใช้เทคโนโลยีดิจิทัลในการขยายตลาด ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของ Taiminen & Karjaluo (2015) เกี่ยวกับประโยชน์ของการตลาดดิจิทัลสำหรับวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อม

กรอบแนวคิด AYUTTHAYA Digital Heritage Marketing Framework ที่พัฒนาขึ้นได้รวมเอามิติทางวัฒนธรรมและความยั่งยืนเข้าด้วยกัน ซึ่งเป็นการขยายทฤษฎีการตลาดดิจิทัลแบบดั้งเดิม การที่การมีส่วนร่วมของชุมชนมีประสิทธิภาพสูงถึง 92% แสดงให้เห็นถึงความสำคัญของการให้ชุมชนเป็นผู้สร้างเนื้อหาหลัก ไม่ใช่เพียงผู้รับ ซึ่งสอดคล้องกับหลักการการพัฒนาแบบมีส่วนร่วมและทฤษฎีการพัฒนาชุมชนแบบยั่งยืนของ Sen (1999)

การที่การถ่ายทอดภูมิปัญญาให้คนรุ่นใหม่เพิ่มขึ้น 145% แสดงให้เห็นว่า การตลาดดิจิทัลไม่เพียงแต่ช่วยเพิ่มรายได้ แต่ยังช่วยอนุรักษ์และสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นได้อย่างมีประสิทธิภาพ ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมของ UNESCO (2003) และการศึกษาของ Brown (2018) เกี่ยวกับการใช้เทคโนโลยีดิจิทัลในการอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรม

ผลการวิเคราะห์ ANOVA ที่พบว่าผลการเล่าเรื่องมีผลต่อความสำเร็จมากที่สุด แสดงให้เห็นถึงความสำคัญของการสื่อสารที่มีความหมายและเชื่อมโยงกับวัฒนธรรมท้องถิ่น การที่ใช้เทคโนโลยีเสริมมีประสิทธิภาพต่ำที่สุด (85%) ไม่ได้หมายความว่าเทคโนโลยีไม่สำคัญ แต่แสดงให้เห็นว่าเทคโนโลยีควรเป็นเครื่องมือสนับสนุน ไม่ใช่จุดหลักของกลยุทธ์ การที่การแบ่งปันเนื้อหาเพิ่มขึ้น 312% แสดงให้เห็นถึงการตอบสนองเชิงบวกจากผู้บริโภคต่อเนื้อหาที่มีคุณค่าทางวัฒนธรรม ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของ Park & Gretzel (2007) เกี่ยวกับการใช้สื่อดิจิทัลในการส่งเสริมวัฒนธรรมท้องถิ่น อย่างไรก็ตาม การวิจัยนี้ไปไกลกว่าด้วยการพัฒนารอบแนวคิดที่เป็นระบบและการทดสอบประสิทธิภาพอย่างเป็นรูปธรรม

หลักการพัฒนาการตลาดดิจิทัลแบบยั่งยืน 7 ประการที่ได้จากการวิจัย สะท้อนให้เห็นถึงการบูรณาการแนวคิดหลายด้าน ตั้งแต่การอนุรักษ์ การมีส่วนร่วม ไปจนถึงการวัดผลแบบองค์รวม ซึ่งเป็นการขยายแนวคิดการพัฒนาแบบยั่งยืนในบริบทของเมืองมรดกโลกและการตลาดดิจิทัล การที่การรับรู้เรื่องความสำคัญของมรดกทางวัฒนธรรมเพิ่มขึ้น 89% แสดงให้เห็นว่า การตลาดดิจิทัลที่ถูกต้อง สามารถเพิ่มความตระหนักและความเห็นคุณค่าของมรดกทางวัฒนธรรมได้

ปัจจัยเชิงอุปสรรคที่ควรพิจารณา

นอกจากปัจจัยเชิงบวกดังกล่าว การวิจัยยังพบปัจจัยเชิงอุปสรรคสำคัญที่ควรนำมาพิจารณาประกอบการดำเนินงาน ดังแสดงในตารางที่ 7

ตารางที่ 7: ปัจจัยเชิงอุปสรรคที่ควรพิจารณา

ประเภทอุปสรรค	ปัจจัยภายใน	ปัจจัยภายนอก
ด้านทรัพยากร	ขาดทักษะดิจิทัลของผู้ประกอบการสูงอายุ; งบประมาณจำกัด; ขาดบุคลากรด้านการตลาดดิจิทัล	การเข้าถึง Internet ยังไม่ทั่วถึง; ต้นทุนอุปกรณ์เทคโนโลยีสูง
ด้านวัฒนธรรม	ความกังวลต่อการ ‘เปลี่ยนแปลง’ รูปแบบดั้งเดิม; การขาดความไว้วางใจในเทคโนโลยี	ความตึงเครียดระหว่างการอนุรักษ์ และการพัฒนา; นโยบาย UNESCO ที่เข้มงวด
ด้านการแข่งขัน	ผลิตภัณฑ์ที่มีความหลากหลายน้อย; ขาดมาตรฐานคุณภาพ	การแข่งขันจากสินค้าอุตสาหกรรม ราคาถูก; การเลียนแบบผลิตภัณฑ์
ด้านนโยบาย	ขาดระบบการจัดการและติดตามผลที่เป็นระบบ	ความไม่ต่อเนื่องของนโยบาย สนับสนุนภาครัฐ; กฎระเบียบด้าน พาณิชย์อิเล็กทรอนิกส์

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

- 1.1 หน่วยงานรัฐควรสนับสนุนการพัฒนาทักษะดิจิทัลให้กับวิสาหกิจชุมชนอย่างเป็นระบบ โดยจัดหลักสูตรฝึกอบรมที่เน้นการบูรณาการภูมิปัญญาท้องถิ่นกับเทคโนโลยีดิจิทัล
- 1.2 ควรมีการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานด้านเทคโนโลยีสารสนเทศในพื้นที่มรดกโลก เพื่อสนับสนุนการดำเนินธุรกิจออนไลน์ของวิสาหกิจชุมชน
- 1.3 ควรสร้างเครือข่ายความร่วมมือระหว่างภาคราชการ เอกชน สถาบันการศึกษา และชุมชนในการพัฒนาวิสาหกิจชุมชนแบบยั่งยืน

2. ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติ

- 2.1 วิสาหกิจชุมชนควรให้ความสำคัญกับการเล่าเรื่องและการสร้างเนื้อหาที่มีคุณค่าทางวัฒนธรรม โดยเน้นการนำเสนอเรื่องราวประวัติศาสตร์และกระบวนการผลิตแบบดั้งเดิม
- 2.2 ควรสร้างเครือข่ายการเรียนรู้และแบ่งปันประสบการณ์ระหว่างวิสาหกิจชุมชน เพื่อการพัฒนาาร่วมกันและการสนับสนุนซึ่งกันและกัน
- 2.3 ควรนำ AYUTTHAYA Digital Heritage Marketing Framework ไปปรับใช้ตามบริบทและความพร้อมของแต่ละวิสาหกิจ โดยเริ่มจากการเล่าเรื่องและการมีส่วนร่วมของชุมชน

3. ประเด็นสำหรับการวิจัยต่อไป

- 3.1 ควรมีการศึกษาติดตามผลในระยะยาว (2-3 ปี) เพื่อประเมินความยั่งยืนของผลกระทบและการปรับตัวของวิสาหกิจชุมชนในระยะยาว
- 3.2 ควรขยายการศึกษาไปยังเมืองมรดกโลกอื่น ๆ ในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เพื่อทดสอบความสามารถในการประยุกต์ใช้กรอบแนวคิดในบริบทที่แตกต่างกัน

3.3 ควรศึกษาการประยุกต์ใช้เทคโนโลยีใหม่ ๆ เช่น ปัญญาประดิษฐ์ (AI) เทคโนโลยีบล็อกเชน และเทคโนโลยี metaverse ในการอนุรักษ์และเผยแพร่ภูมิปัญญาท้องถิ่น

3.4 ควรพัฒนาเครื่องมือการวัดผลกระทบทางวัฒนธรรมที่เฉพาะเจาะจงและแม่นยำยิ่งขึ้น เพื่อประเมินประสิทธิผลของการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมผ่านการตลาดดิจิทัล

3.5 ควรศึกษาปัจจัยที่ส่งต่อการยอมรับและการใช้เทคโนโลยีดิจิทัลในกลุ่มผู้สูงอายุ และผู้ที่มีภูมิปัญญาท้องถิ่น เพื่อพัฒนาแนวทางการสนับสนุนที่เหมาะสม

การวิจัยนี้ได้แสดงให้เห็นว่า การบูรณาการภูมิปัญญาท้องถิ่นกับเทคโนโลยีดิจิทัลสมัยใหม่ ไม่เพียงแต่เป็นไปได้ แต่ยังสามารถสร้างประโยชน์ร่วมกันได้ทั้งในมิติเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม หากมีการจัดการและดำเนินการอย่างเหมาะสม ผลการวิจัยนี้จึงเป็นต้นแบบที่สำคัญสำหรับการพัฒนา วิสาหกิจชุมชนในเขตมรดกโลกอื่น ๆ และเป็นการขยายองค์ความรู้ในสาขาการตลาดดิจิทัล การอนุรักษ์ มรดกทางวัฒนธรรม และการพัฒนาชุมชนแบบยั่งยืน

เอกสารอ้างอิง

- กรมการท่องเที่ยว. (2566). **แผนปฏิบัติการราชการระยะ 5 ปี (พ.ศ. 2566-2570)**. กรุงเทพฯ: กรมการท่องเที่ยว.
- กรมพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย. (2564). **รายงานสถานการณ์วิสาหกิจชุมชน ปี 2564**. กรุงเทพฯ: กรมพัฒนาชุมชน.
- สำนักงานพัฒนาวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อม. (2563). **รายงานสถานการณ์วิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อม ปี 2563**. กรุงเทพฯ: กระทรวงอุตสาหกรรม.
- Chaffey, D., & Ellis-Chadwick, F. (2019). **Digital Marketing: Strategy, Implementation and Practice**. (7th ed.). Harlow: Pearson Education.
- Creswell, J. W., & Plano Clark, V. L. (2017). **Designing and Conducting Mixed Methods Research** (3rd ed.). Thousand Oaks, CA: SAGE Publications.
- Kotler, P., Kartajaya, H., & Setiawan, I. (2017). **Marketing 4.0: Moving from Traditional to Digital**. Hoboken, NJ: John Wiley & Sons.
- Miles, M. B., Huberman, A. M., & Saldaña, J. (2014). **Qualitative Data Analysis: A Methods Sourcebook**. 3rd ed. Thousand Oaks, CA: SAGE Publications.
- Sen, A. (1999). **Development as Freedom**. New York: Oxford University Press.
- Smith, M. K. (2015). **Issues in Cultural Tourism Studies**. 3rd ed. London: Routledge.
- Timothy, D. J., & Boyd, S. W. (2003). **Heritage Tourism**. Harlow: Pearson Education.
- Yamane, T. (1967). **Statistics: An Introductory Analysis**. 2nd ed. New York: Harper and Row.
- United Nations. (2015). **Transforming Our World: The 2030 Agenda for Sustainable Development**. New York: United Nations.
- วิรัช วิรัชนิภาวรรณ. (2560). การบริหารงานด้านการประกันคุณภาพการศึกษาของมหาวิทยาลัย ในเขตกรุงเทพมหานคร. **วารสารวิจัยและพัฒนา วไลยอลงกรณ์ในพระบรมราชูปถัมภ์ สาขามนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์**, 12(2): 23-38.

- Brown, P. (2018). Preserving Intangible Cultural Heritage in the Digital Age: Challenges and Opportunities. **International Journal of Heritage Studies**, 24(7): 672-688.
- Choi, S., Lehto, X. Y., & Morrison, A. M. (2007). Destination Image Representation on the Web: Content Analysis of Macau Travel Related Websites. **Tourism Management**, 28(1): 118-129.
- Kaplan, A. M., & Haenlein, M. (2010). Users of the world, Unite! The Challenges and Opportunities of Social Media. **Business Horizons**, 53(1): 59-68.
- Park, Y. A., & Gretzel, U. (2007). Success Factors for Destination Marketing Web Sites: A Qualitative Meta-Analysis. **Journal of Travel Research**, 46(1): 46-63.
- Porter, M. E., & Kramer, M. R. (2011). Creating Shared Value: How to Reinvent Capitalism and Unleash a Wave of Innovation and Growth. **Harvard Business Review**, 89(1/2): 62-77.
- Taiminen, H. M., & Karjaluo, H. (2015). The Usage of Digital Marketing Channels in SMEs. **Journal of Small Business and Enterprise Development**, 22(4): 633-651.
- UNESCO. (2003). **Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage**. Retrieved 2025, 15 July, from <https://ich.unesco.org/en/convention>

การศึกษาเปรียบเทียบระบบการจัดเก็บภาษีผู้สูงอายุ ของประเทศไทยและต่างประเทศ A Comparative Study of Taxation Systems for the Elderly in Thailand and Other Countries

รัฐอัครธีร์ อัครธีร์ธิตูภูมิ¹

Rattaakkhatee Akkhateerathitiphum

บทคัดย่อ

ประเทศไทยกำลังก้าวเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุสมบูรณ์แบบ ซึ่งส่งผลกระทบต่อระบบเศรษฐกิจและการจัดเก็บภาษีอย่างมีนัยสำคัญ การศึกษาระบบการจัดเก็บภาษีสำหรับผู้สูงอายุจึงมีความจำเป็นอย่างยิ่ง เพื่อเตรียมความพร้อมในการรองรับภาระทางการคลังที่เพิ่มขึ้น พร้อมทั้งสร้างความเป็นธรรมทางภาษีให้แก่กลุ่มประชากรสูงอายุ การวิจัยนี้มุ่งศึกษาเปรียบเทียบระบบการจัดเก็บภาษีสำหรับผู้สูงอายุของประเทศไทยกับประเทศสหรัฐอเมริกา ประเทศญี่ปุ่น และสาธารณรัฐอินเดีย ซึ่งเป็นประเทศที่มีระบบการจัดเก็บภาษีสำหรับผู้สูงอายุที่มีความหลากหลายและมีมาตรการรองรับสังคมผู้สูงอายุอย่างเป็นระบบ โดยได้วิเคราะห์เปรียบเทียบในประเด็นหลัก ได้แก่ โครงสร้างภาษี สิทธิประโยชน์ทางภาษีและผลกระทบทางเศรษฐกิจต่อรัฐและประชาชน จากการศึกษาพบว่า โครงสร้างภาษีของประเทศไทยสำหรับผู้สูงอายุยังคงยึดโยงกับระบบภาษีเงินได้บุคคลธรรมดาโดยมีการยกเว้นและลดหย่อนในลักษณะจำกัด ซึ่งขาดความยืดหยุ่นเมื่อเทียบกับต่างประเทศ ในขณะที่ประเทศสหรัฐอเมริกา ญี่ปุ่น และสาธารณรัฐอินเดีย ได้ออกแบบโครงสร้างภาษีที่แตกต่างกันตามอายุและระดับรายได้ได้อย่างเป็นระบบ ในด้านสิทธิประโยชน์ทางภาษี พบว่าสหรัฐอเมริกาเน้นการใช้เครดิตภาษีและการยกเว้นรายได้จากประกันสังคม ญี่ปุ่นใช้การลดหย่อนแบบขั้นบันไดตามช่วงอายุและรายได้ ส่วนสาธารณรัฐอินเดียแบ่งกลุ่มผู้สูงอายุเป็นสองระดับเพื่อกำหนดสิทธิประโยชน์ที่แตกต่างกัน ซึ่งสะท้อนแนวคิดความสามารถในการเสียภาษีของผู้สูงอายุอย่างชัดเจน นอกจากนี้ การออกแบบมาตรการภาษีดังกล่าวยังส่งผลกระทบต่อเศรษฐกิจโดยรวม กล่าวคือ รัฐสามารถบริหารภาระทางการคลังควบคู่กับการคุ้มครองคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุ ขณะที่ประชาชนสูงวัยได้รับการบรรเทาภาระภาษีและความมั่นคงทางเศรษฐกิจมากขึ้น เมื่อเทียบกับระบบของประเทศไทยในปัจจุบัน จากการศึกษาพบว่า ประเทศไทยควรปรับปรุงโครงสร้างภาษีของผู้สูงอายุให้มีความยืดหยุ่นและสอดคล้องกับระดับอายุและรายได้ โดยพิจารณาการยกเว้นภาษีในลักษณะขั้นบันไดตามช่วงอายุ ในด้านสิทธิประโยชน์ทางภาษี ควรขยายมาตรการลดหย่อนที่สะท้อนภาระรายจ่ายที่แท้จริงของผู้สูงอายุ โดยเฉพาะค่ารักษาพยาบาลและการส่งเสริมการออมเพื่อวัยเกษียณผ่านกลไกภาษี ขณะเดียวกัน การออกแบบระบบภาษีดังกล่าวควรมุ่งสร้างสมดุลระหว่างการรักษารายได้ของรัฐและการคุ้มครองคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุ ซึ่งจะช่วยลดผลกระทบเชิงลบต่อเศรษฐกิจมหภาคและเสริมสร้างความมั่นคงทางเศรษฐกิจให้แก่ประชาชนในสังคมสูงวัยอย่างยั่งยืน

คำสำคัญ: สังคมผู้สูงอายุสมบูรณ์แบบ ภาษีผู้สูงอายุ การจัดเก็บภาษีผู้สูงอายุ สิทธิประโยชน์ทางภาษีของผู้สูงอายุ

¹ผู้ช่วยศาสตราจารย์ประจำหลักสูตรนิติศาสตรบัณฑิต คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ กรุงเทพฯ

Assistant Professor, Bachelor of Laws program, Faculty of Social Sciences, Srinakharinwirot University, Bangkok.

Corresponding author e-mail: rattasapa@swu.ac.th

ARTICLE HISTORY: Received 27 June 2025, Revised 31 December 2025, Accepted 27 January 2026

Abstract

Thailand is transitioning into a complete aged society, creating significant challenges for fiscal sustainability and tax administration. Developing appropriate taxation systems for older adults is therefore essential to ensure tax equity and support the well-being of the aging population. This study compares taxation systems for older adults in Thailand with those of the United States, Japan, and the Republic of India, countries that have established diverse and systematic measures to address population aging. The analysis focuses on three key dimensions: tax structures, tax benefits, and their economic impacts on governments and citizens.

The findings reveal that Thailand's taxation system for older adults remains largely integrated into the personal income tax framework, offering limited exemptions and deductions with relatively low flexibility. In contrast, the United States, Japan, and India have developed tax systems that differentiate tax measures according to age and income levels. The United States emphasizes tax credits and exemptions for social security income, Japan employs graduated deductions based on age and income brackets, and India classifies older adults into different age groups to provide differentiated tax benefits. These approaches reflect the principle of taxpayers' ability to pay. The study further finds that well-designed tax policies can balance fiscal sustainability with the protection of older adults' quality of life by reducing tax burdens and enhancing economic security. Therefore, Thailand should reform its taxation system by introducing age-based progressive exemptions, expanding deductions for healthcare expenses, and promoting retirement savings through tax incentives. Such reforms would help maintain government revenue while strengthening economic security and improving the quality of life of older adults in an aging society.

Keywords: *Complete aged society, Elderly taxation, Elderly tax policy, Tax benefits for the elderly*

บทนำ

ปัจจุบันประเทศไทยกำลังก้าวเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุอย่างสมบูรณ์ (Aged Society) โดยองค์การสหประชาชาติคาดการณ์ว่าภายในปี 2050 สัดส่วนประชากรสูงอายุของโลกจะเพิ่มขึ้นเป็น 22 เปอร์เซ็นต์ ซึ่งส่งผลกระทบโดยตรงต่อโครงสร้างทางเศรษฐกิจและสังคม (United Nations. 2022) โดยเฉพาะอย่างยิ่งในด้านการจัดเก็บภาษีอากรที่จำเป็นต้องมีการปรับเปลี่ยนให้สอดคล้องกับสภาพสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป ประเทศไทยได้เข้าสู่สังคมผู้สูงอายุตั้งแต่ปี 2548 โดยมีประชากรอายุ 60 ปีขึ้นไปคิดเป็น 10.4 เปอร์เซ็นต์ ของประชากรทั้งหมด (Promphak. 2013) เมื่อพิจารณาจากความหมายที่ว่าสังคมผู้สูงอายุคือสังคมที่มีประชากรอายุ 60 ปี ขึ้นไปมากกว่า 10เปอร์เซ็นต์ หรือมีประชาชนที่มีอายุ 65 ปี

ขึ้นไปมากกว่า 7 เปอร์เซ็นต์ ประเทศไทยก็เป็นสังคมผู้สูงอายุแล้วตั้งแต่ปี 2548 เพราะตอนนั้น ประเทศไทย มีประชากรตั้งแต่ 60 ปีขึ้นไป 10.4 เปอร์เซ็นต์ และยังคาดการณ์ว่าในอีก 20 ปีข้างหน้า สังคมไทยจะเป็นสังคม ผู้สูงอายุโดยสมบูรณ์ (Aged Society) (Promphak. 2013) ซึ่งส่งผลกระทบต่อระบบเศรษฐกิจในหลายด้าน ทั้งการขาดแคลนแรงงาน การลดลงของผลิตภัณฑ์มวลรวมประชาชาติ และภาระทางภาษีที่เพิ่มขึ้น

ทั้งนี้ การเก็บภาษีสามารถจัดเก็บได้น้อยลงเนื่องจากมีวัยผู้สูงอายุซึ่งไม่มีรายได้มีสัดส่วนที่มากขึ้น ประเทศไทยกำหนดให้สิทธิประโยชน์ ความคุ้มครองสำหรับผู้สูงอายุ ไว้ในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2560 มาตรา 48 วรรคสอง และ พระราชบัญญัติผู้สูงอายุ กล่าวคือ บุคคลที่มีอายุเกิน 60 ปีขึ้นไปและมีสัญชาติไทยสมควรได้รับความช่วยเหลือที่เหมาะสมตามที่กฎหมายบัญญัติ การจัดเก็บภาษีอากร ก็เป็นหนึ่งในที่กฎหมายให้สิทธิประโยชน์สำหรับผู้สูงอายุ เช่นกัน

อย่างไรก็ตามโดยหลักการของการจัดเก็บภาษีบุคคลนั้นจะต้องมีความสัมพันธ์กับรัฐนั้นเป็นประการสำคัญ ความสัมพันธ์ซึ่งกันและกันที่ยอมรับกันทั่วโลก คือความสัมพันธ์เกี่ยวกับหลักแหล่งเงินได้ (Source Rule) หรือหลักถิ่นที่อยู่ (Resident Rule) หรือหลักสัญชาติ (Nationality Rule) (Yaimim. 2014) แม้ว่าประเทศไทยจะมีมาตรการทางภาษีสำหรับผู้สูงอายุ โดยให้สิทธิยกเว้นเงินได้ 190,000 บาท สำหรับผู้มีอายุ 65 ปีขึ้นไปที่อยู่ในประเทศไทยครบ 180 วันในปีภาษี แต่มาตรการดังกล่าวได้ถูกประกาศใช้มาตั้งแต่ปี 2549 (HumanOS. 2024) ซึ่งอาจไม่สอดคล้องกับสภาพเศรษฐกิจและสังคม ในปัจจุบัน การศึกษาเปรียบเทียบมาตรการทางภาษีสำหรับผู้สูงอายุในต่างประเทศ เช่น ประเทศสหรัฐอเมริกา ประเทศญี่ปุ่น และสาธารณรัฐอินเดีย จึงมีความสำคัญในการพัฒนาระบบภาษีของ ประเทศไทยให้มีความเหมาะสมและสอดคล้องกับบริบทของสังคมผู้สูงอายุมากยิ่งขึ้น

จากการศึกษาเบื้องต้นพบว่ามีกำหนดระบบภาษีสำหรับผู้สูงอายุในประเทศที่กำลังเข้าสู่ สังคมผู้สูงอายุอย่างสมบูรณ์ จากการศึกษาในแง่วิเคราะห์มาตรการทางภาษีสำหรับผู้สูงอายุในสาม ประเทศหลัก ได้แก่ สหรัฐอเมริกา ญี่ปุ่น และสาธารณรัฐอินเดีย ในประเด็นเกี่ยวกับการกำหนด มาตรการการจัดเก็บภาษีของผู้สูงอายุ กล่าวคือ สหรัฐอเมริกาใช้ระบบการยกเว้นภาษีแบบอัตราคงที่ สำหรับผู้สูงอายุ โดยมีการปรับเพิ่มวงเงินยกเว้นและการลดหย่อนค่ารักษาพยาบาลเป็นประจำทุกปี (Internal Revenue Service. 2023) ญี่ปุ่นมีระบบการยกเว้นภาษีแบบขั้นบันไดตามช่วงอายุ ซึ่งสะท้อนถึงการตระหนักถึงภาระค่าใช้จ่ายที่เพิ่มขึ้นตามอายุ (National Tax Agency Japan. 2024a) สาธารณรัฐอินเดียใช้ระบบการยกเว้นภาษีที่แตกต่างกันระหว่างผู้สูงอายุและผู้สูงอายุวัยปลาย โดยให้ สิทธิประโยชน์พิเศษแก่ผู้ที่มีอายุ 80 ปีขึ้นไป (Income Tax Department India. 2024) เป็นต้น

ทั้งนี้ในการศึกษาดังกล่าวมุ่งเน้นไปที่การวิเคราะห์และเสนอแนวทางการจัดเก็บภาษีที่เหมาะสม สำหรับผู้สูงอายุในบริบทของประเทศไทย 3 ประเด็นกล่าวคือ เพื่อศึกษาหลักการจัดเก็บภาษีที่ เกี่ยวข้องกับผู้สูงอายุในประเทศไทย เพื่อเปรียบเทียบแนวทางการจัดเก็บภาษีผู้สูงอายุกับสหรัฐอเมริกา ญี่ปุ่น และสาธารณรัฐอินเดีย เพื่อเสนอแนวทางที่เหมาะสมสำหรับการปรับปรุงระบบภาษีของไทยให้ สอดคล้องกับโครงสร้างประชากรที่เปลี่ยนแปลงไป

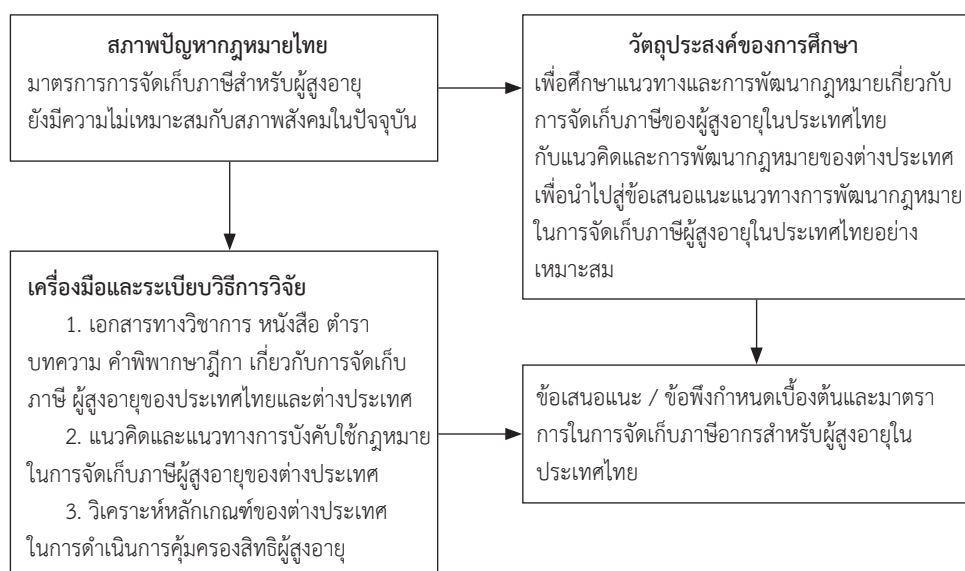
วัตถุประสงค์

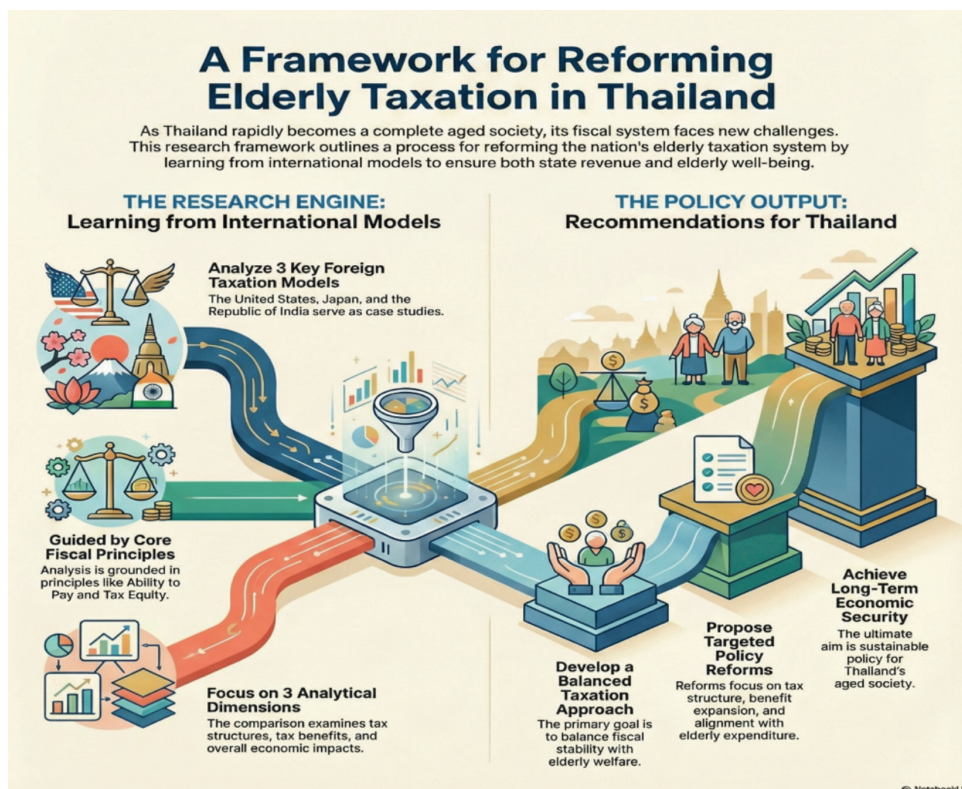
1. เพื่อศึกษาแนวทางการจัดเก็บภาษีเงินได้ของผู้สูงอายุตามกฎหมายไทยเปรียบเทียบกับต่างประเทศ
2. เพื่อวิเคราะห์และเปรียบเทียบการจัดเก็บภาษีผู้สูงอายุของประเทศไทยและต่างประเทศ
3. เพื่อหาแนวทางหรือมาตรการในการกำหนดโครงสร้างการเก็บภาษีและสิทธิประโยชน์ทางภาษีของผู้สูงอายุในประเทศไทย

ขอบเขตของการศึกษา

1. รวบรวม ศึกษา และวิเคราะห์แนวคิดและมาตรการทางกฎหมายที่เกี่ยวกับกฎหมายจัดเก็บภาษีอากรสำหรับผู้สูงอายุของต่างประเทศ ได้แก่ ประเทศสหรัฐอเมริกา ประเทศญี่ปุ่น และสาธารณรัฐอินเดีย
2. ศึกษาความเป็นไปได้ในการนำมาตรการทางกฎหมายของต่างประเทศ ที่เกี่ยวกับกฎหมายจัดเก็บภาษีอากรสำหรับผู้สูงอายุมาปรับใช้กับประเทศไทย

กรอบแนวคิดการวิจัย

ภาพประกอบ 1 กรอบแนวคิดการวิจัย

ที่มา: ผู้วิจัยจัดทำขึ้นโดยอาศัยการประมวลผลกรอบแนวคิดการวิจัย (Conceptual Framework) จากข้อมูลการศึกษาเชิงเอกสาร ผ่านระบบ NotebookLM วันที่ 31 ธันวาคม พ.ศ. 2568

การวิจัยนี้อาศัยกรอบแนวคิดเชิงกฎหมายและเชิงนโยบายแบบเปรียบเทียบ โดยมุ่งศึกษาระบบการจัดเก็บภาษีสำหรับผู้สูงอายุของประเทศไทยเปรียบเทียบกับสหรัฐอเมริกา ญี่ปุ่น และสาธารณรัฐอินเดีย ทั้งนี้ อาศัยการวิเคราะห์เอกสารและเนื้อหาสาระจากงานวิจัยเป็นฐานในการกำหนดกรอบแนวคิด ซึ่งประกอบด้วยมิติการวิเคราะห์หลัก 3 ประการ ได้แก่ (1) โครงสร้างภาษีของผู้สูงอายุ โดยพิจารณาถึงการนำอายุและระดับรายได้มาใช้เป็นเกณฑ์ในการจัดประเภทผู้เสียภาษีและการออกแบบการยกเว้นหรืออัตราภาษี (2) สิทธิประโยชน์ทางภาษีและมาตรการจัดเก็บภาษีของผู้สูงอายุ อาทิ การลดหย่อนการยกเว้น เครดิตภาษี รวมถึงมาตรการจูงใจด้านบำนาญ ค่าใช้จ่ายด้านการรักษาพยาบาล และการออมเพื่อวัยเกษียณ และ (3) ผลกระทบทางเศรษฐกิจจากการจัดเก็บภาษีผู้สูงอายุ การนำกรอบแนวคิดดังกล่าวมาประยุกต์ใช้กับการวิเคราะห์กฎหมายและนโยบายของต่างประเทศที่มีการรองรับสังคมผู้สูงอายุอย่างเป็นระบบ ช่วยให้สามารถประเมินข้อจำกัดของระบบภาษีผู้สูงอายุของประเทศไทยในปัจจุบัน และนำไปสู่การสังเคราะห์ข้อเสนอเชิงนโยบายเพื่อการปรับปรุงระบบการจัดเก็บภาษีให้เกิดความสมดุลระหว่างการหารายได้ของรัฐและการคุ้มครองทางสังคมในบริบทของสังคมผู้สูงอายุ สมบูรณ์แบบได้อย่างเหมาะสม

ระเบียบวิธีวิจัย

การศึกษานี้ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ควบคู่กับการวิจัยเอกสาร (Documentary Research) โดยมุ่งศึกษาค้นคว้า วิเคราะห์ และสังเคราะห์ข้อมูลจากเอกสารทางวิชาการและเอกสารทางกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการจัดเก็บภาษีอากรสำหรับผู้สูงอายุทั้งในประเทศและต่างประเทศ แหล่งข้อมูลที่ใช้ในการศึกษาประกอบด้วย หนังสือ ตำรา วารสารทางกฎหมาย บทความทางวิชาการ คำพิพากษาศาล รายงานการวิจัย ผลงานทางวิชาการของนักวิชาการ ผู้ทรงคุณวุฒิ วิทยานิพนธ์ ตลอดจนข้อมูลจากสื่ออิเล็กทรอนิกส์ที่มีความน่าเชื่อถือ

การศึกษาให้ความสำคัญเป็นพิเศษกับกฎหมายและมาตรการทางภาษีสำหรับผู้สูงอายุของต่างประเทศ โดยมุ่งวิเคราะห์กฎหมายของประเทศสหรัฐอเมริกา ประเทศญี่ปุ่น และสาธารณรัฐอินเดีย ซึ่งเป็นประเทศที่มีการกำหนดระบบการจัดเก็บภาษีผู้สูงอายุอย่างเป็นรูปธรรม ทั้งในส่วนที่มีการบังคับใช้อยู่ในปัจจุบันและในส่วนที่อยู่ระหว่างการพัฒนากฎหมายเพื่อรองรับการเปลี่ยนแปลงของโครงสร้างสังคมสูงวัย การวิเคราะห์ดำเนินการภายใต้แนวทางการวิจัยเชิงพรรณนา (Descriptive Research) และการวิเคราะห์เชิงเปรียบเทียบ (Comparative Analysis) เพื่อนำเสนอความเหมาะสมและสังเคราะห์แนวทางในการพัฒนาระบบการจัดเก็บภาษีผู้สูงอายุของประเทศไทยให้สอดคล้องกับบริบททางเศรษฐกิจและสังคมในปัจจุบัน

ผลการวิจัยและอภิปรายผล

การเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุในหลายประเทศได้นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้างทางเศรษฐกิจและการคลังของรัฐ ประเทศที่มีประชากรสูงอายุเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วต้องเผชิญกับความท้าทายในการจัดสรรทรัพยากรและการสร้างความสมดุลระหว่างรายได้จากภาษีและค่าใช้จ่ายสวัสดิการ การจัดเก็บภาษีสำหรับผู้สูงอายุจึงเป็นประเด็นสำคัญที่ต้องได้รับการพิจารณาเพื่อให้เกิดความเป็นธรรมและประสิทธิภาพสูงสุด

1. ระบบภาษีผู้สูงอายุในประเทศไทย

เพื่อให้เห็นภาพรวมของระบบการจัดเก็บภาษีสำหรับผู้สูงอายุในประเทศไทยอย่างชัดเจน การศึกษานี้จึงเริ่มจากการพิจารณาโครงสร้างภาษีและมาตรการทางกฎหมายที่ใช้บังคับอยู่ในปัจจุบัน โดยมุ่งวิเคราะห์ทั้งกรอบกฎหมาย หลักเกณฑ์การให้สิทธิประโยชน์ และผลกระทบที่เกิดขึ้นต่อรัฐและผู้สูงอายุในเชิงเศรษฐกิจและสังคม

1.1 โครงสร้างภาษีของผู้สูงอายุ

ระบบภาษีผู้สูงอายุของประเทศไทยยังคงอยู่ภายใต้โครงสร้างภาษีเงินได้บุคคลธรรมดาตามประมวลรัษฎากร โดยมีได้แก่ผู้สูงอายุออกเป็นกลุ่มผู้เสียภาษีเฉพาะแต่อย่างใด กล่าวคือผู้สูงอายุที่มีเงินได้ยังคงมีหน้าที่ต้องเสียภาษีตามหลักเกณฑ์ทั่วไปเช่นเดียวกับบุคคลธรรมดาทั่วไป หากแต่กฎหมายได้กำหนดมาตรการยกเว้นเงินได้บางส่วนเพื่อบรรเทาภาระทางภาษีให้แก่ผู้สูงอายุ

มาตรการดังกล่าวปรากฏตามมาตรา 42 แห่งประมวลรัษฎากร ประกอบกับกฎกระทรวงฉบับที่ 126 และฉบับที่ 257 ซึ่งกำหนดให้ผู้มีเงินได้ที่มีอายุไม่ต่ำกว่าหกสิบห้าปีบริบูรณ์ในปียาซี และมีถิ่นที่อยู่ในประเทศไทยตามหลักเกณฑ์ที่กฎหมายกำหนด มีสิทธิได้รับยกเว้นเงินได้เฉพาะส่วนที่ไม่เกิน 190,000 บาทต่อปีภาษี โดยเงินได้ในส่วนที่ได้รับยกเว้นดังกล่าวไม่ต้องนำมาคำนวณเพื่อเสียภาษีเงินได้บุคคลธรรมดา ทั้งนี้ โครงสร้างภาษีดังกล่าวสะท้อนให้เห็นว่าประเทศไทยยังคงใช้ระบบภาษีแบบรวมศูนย์ โดยให้สิทธิประโยชน์แก่ผู้สูงอายุในลักษณะของการยกเว้นเงินได้บางส่วน มากกว่าการออกแบบโครงสร้างภาษีเฉพาะสำหรับผู้สูงอายุโดยตรง

1.2 สิทธิประโยชน์ทางภาษีของผู้สูงอายุ

สิทธิประโยชน์ทางภาษีสำหรับผู้สูงอายุของประเทศไทยถูกกำหนดไว้ภายใต้กรอบของประมวลรัษฎากร มาตรา 42 ประกอบกับกฎกระทรวง ฉบับที่ 126 และฉบับที่ 257 ซึ่งมีวัตถุประสงค์เพื่อบรรเทาภาระภาษีให้แก่ผู้สูงอายุผ่านการยกเว้นเงินได้บางส่วน โดยกำหนดหลักเกณฑ์การใช้สิทธิไว้อย่างชัดเจน

1.2.1 ผู้มีเงินได้ต้องมีอายุไม่ต่ำกว่าหกสิบห้าปีบริบูรณ์ในปีภาษีนั้น และต้องเป็นผู้มีถิ่นที่อยู่ในประเทศไทยครบหนึ่งร้อยแปดสิบวันในปีภาษี จึงจะมีสิทธิได้รับการยกเว้นเงินได้ไม่เกินจำนวน 190,000 บาทต่อปีภาษี โดยเงินได้ในส่วนที่ได้รับยกเวดังกล่าวไม่ต้องนำมาคำนวณเพื่อเสียภาษีเงินได้บุคคลธรรมดา

1.2.2 กฎหมายเปิดโอกาสให้ผู้มีเงินได้สามารถใช้สิทธิยกเวดังกล่าวกับเงินได้หลายประเภท ไม่ว่าจะเป็นเงินบำนาญ เงินค่าเช่า หรือเงินได้ประเภทอื่น โดยผู้เสียภาษีอาจเลือกใช้สิทธิยกเวจากเงินได้ประเภทใดประเภทหนึ่ง หรือใช้จากหลายประเภทพร้อมกันก็ได้

1.2.3 กรณีที่คู่สมรสต่างฝ่ายต่างมีอายุครบหกสิบห้าปีบริบูรณ์และต่างฝ่ายต่างมีเงินได้เป็นของตนเอง ต่างฝ่ายย่อมมีสิทธิได้รับการยกเว้นเงินได้คนละ 190,000 บาท อย่างไรก็ตาม หากเป็นกรณีที่คู่สมรสมีเงินได้ร่วมกันและอยู่ร่วมกันตลอดปีภาษี กฎหมายกำหนดให้สิทธิยกเวเงินได้ตกเป็นของสามีเพียงฝ่ายเดียว

1.2.4 การใช้สิทธิยกเวภาษีเงินได้ของผู้สูงอายุต้องเป็นไปตามหลักเกณฑ์ด้านการแสดงรายการและการพิสูจน์สิทธิ โดยผู้มีเงินได้ต้องแสดงรายการเงินได้และจำนวนเงินที่ได้รับการยกเว้นในขณะยื่นแบบแสดงรายการภาษี พร้อมทั้งจัดเตรียมหลักฐานยืนยันอายุและการมีถิ่นที่อยู่ในประเทศไทยตามที่กรมสรรพากรกำหนด

จากการพิจารณาโดยรวม สิทธิประโยชน์ทางภาษีสำหรับผู้สูงอายุของประเทศไทยยังมีลักษณะจำกัดทั้งในด้านวงเงินและเงื่อนไขการใช้สิทธิ แม้จะมีเป้าหมายในการบรรเทาภาระภาษี แต่เมื่อพิจารณาภาระรายจ่ายที่แท้จริงของผู้สูงอายุในปัจจุบันแล้ว สิทธิประโยชน์ดังกล่าวอาจยังไม่เพียงพอที่จะสะท้อนสภาพเศรษฐกิจและสังคมของสังคมผู้สูงอายุในปัจจุบัน

1.3 ผลกระทบต่อเศรษฐกิจภาครัฐและประชาชน

แม้ว่ามาตรการยกเว้นเงินได้สำหรับผู้สูงอายุจะมีวัตถุประสงค์เพื่อบรรเทาภาระภาษีและเพิ่มรายได้สุทธิสำหรับการดำรงชีพของผู้สูงอายุ แต่จากการพิจารณาในทางปฏิบัติพบว่า มาตรการดังกล่าวยังไม่เพียงพอที่จะรองรับสภาพเศรษฐกิจและสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว โดยเฉพาะค่าใช้จ่ายในการดำรงชีพของผู้สูงอายุที่เพิ่มสูงขึ้นอย่างต่อเนื่อง ไม่ว่าจะเป็นค่ารักษาพยาบาล ค่ายา ค่าอาหาร และค่าใช้จ่ายจำเป็นอื่นในชีวิตประจำวัน ซึ่งได้รับผลกระทบจากภาวะเงินเฟ้อและโครงสร้างเศรษฐกิจในปัจจุบัน

ในมิติของรัฐ การกำหนดสิทธิยกเวภาษีในลักษณะคงที่โดยไม่มีการปรับปรุงตามบริบททางเศรษฐกิจ อาจไม่สอดคล้องกับโครงสร้างประชากรที่กำลังก้าวเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุอย่างสมบูรณ์ ขณะที่ในมิติของประชาชน ผู้สูงอายุที่ยังมีรายได้จากการทำงานหรือแหล่งรายได้อื่นยังคงต้องรับภาระภาษีในลักษณะเดียวกับบุคคลวัยแรงงาน แม้จะมีภาระรายจ่ายด้านสุขภาพและการดำรงชีพที่สูงกว่าอย่างมีนัยสำคัญ ส่งผลให้เกิดช่องว่างระหว่างโครงสร้างภาษีที่ใช้อยู่กับสภาพความเป็นจริงของสังคมผู้สูงอายุในปัจจุบัน

จึงเห็นได้ว่า ระบบภาษีผู้สูงอายุในประเทศไทยมีการใช้ระบบภาษีเงินได้บุคคลธรรมดาที่กำหนดให้ผู้สูงอายุยังคงต้องเสียภาษีตามอัตราก้าวหน้า แต่มีมาตรการลดหย่อนภาษีบางประเภท เช่น การยกเว้นภาษีเงินได้จากดอกเบี้ยเงินฝากที่ไม่เกินเกณฑ์ที่กำหนด การลดหย่อนค่าใช้จ่ายด้านการรักษาพยาบาล และการลดหย่อนภาษีสำหรับเงินบำนาญ นอกจากนี้ยังมีโครงการภาษีเพื่อการออมระยะยาวที่ช่วยให้ประชาชนมีเงินออมสำหรับวัยเกษียณ แต่ยังคงขาดมาตรการที่ชัดเจนในการรองรับการเพิ่มขึ้นของประชากรสูงอายุในระยะยาว นอกจากนี้พบว่าสิทธิของผู้สูงอายุในการได้รับสิทธิประโยชน์ทางภาษีมีข้อจำกัดอยู่บางประการ กล่าวคือ ในกรณีที่ผู้สูงอายุหรือพนักงานวัยเกษียณ หากยังทำงานได้รับเงินเดือนอยู่รายได้จากการทำงานประจำนี้ต้องยื่นภาษีด้วย รวมถึงรายได้อื่น ๆ ที่ต้องนำมารวมคำนวณภาษีหรือได้รับยกเว้นเช่นเดียวกับกรณีของบุคคลธรรมดาทั่วไป เมื่อพิจารณาถึงรายจ่ายของบุคคลธรรมดาแล้วนั้น พบว่าแม้กฎหมายจะกำหนดให้สิทธิแก่ผู้สูงอายุได้รับยกเว้นเงินได้ในจำนวน 190,000 บาท แต่เมื่อเทียบกับสัดส่วนรายจ่ายที่ผู้สูงอายุต้องใช้ในการดูแลสุขภาพและการดำรงชีพมีความแตกต่างจากบุคคลในวัยแรงงานอย่างมีนัยสำคัญ ประกอบกับปัจจุบันผู้สูงอายุจำนวนได้รับการสนับสนุนให้ยังคงอยู่ในตลาดแรงงานและมีรายได้จากการทำงานเช่นเดียวกับบุคคลธรรมดาทั่วไป อันเป็นผลจากความก้าวหน้าของเทคโนโลยีทางการแพทย์ อย่างไรก็ดี ผู้สูงอายุกลุ่มดังกล่าวยังต้องแบกรับภาระรายจ่ายแฝงด้านการดูแลสุขภาพและสวัสดิภาพ ส่งผลให้เกิดช่องว่างระหว่างโครงสร้างการคำนวณอัตราภาษีที่ใช้บังคับกับภาระค่าใช้จ่ายที่แท้จริงของผู้สูงอายุอย่างมีนัยสำคัญ

ดังนั้นจึงสรุปได้ว่าระบบภาษีของไทยยังคงมีช่องว่างในการรองรับการเปลี่ยนแปลงของโครงสร้างประชากร มาตรการภาษียังเน้นการลดหย่อนเฉพาะบางประเภทของรายได้เท่านั้น ขณะที่รายจ่ายที่เพิ่มขึ้นของผู้สูงอายุในด้านการรักษาพยาบาลและค่าครองชีพไม่ได้รับการชดเชยอย่างเพียงพอ ซึ่งอาจส่งผลให้เกิดปัญหาทางทางการเงินในอนาคต การปรับปรุงระบบภาษีให้สอดคล้องกับความสามารถในการเสียภาษีของผู้สูงอายุจึงเป็นแนวทางที่ควรได้รับการพิจารณา

2. ระบบภาษีผู้สูงอายุในต่างประเทศ

เพื่อเปรียบเทียบแนวทางการจัดเก็บภาษีผู้สูงอายุอย่างเป็นระบบ การศึกษาจึงพิจารณากฎหมายและมาตรการทางภาษีของประเทศสหรัฐอเมริกา ประเทศญี่ปุ่น และสาธารณรัฐอินเดีย ซึ่งเป็นประเทศที่วางแนวทางการรองรับสังคมผู้สูงอายุในระดับที่ชัดเจน

2.1 ระบบภาษีของประเทศสหรัฐอเมริกา

จากการศึกษามาตรการการจัดเก็บภาษีผู้สูงอายุในสหรัฐอเมริกา มีมาตรการภาษีที่ออกแบบมาเพื่อรองรับผู้สูงอายุ โดยใช้มาตรการลดหย่อนภาษีและการยกเว้นภาษีบางประเภท ตัวอย่างเช่น Social Security Benefits สามารถได้รับการยกเว้นภาษีบางส่วนหรือทั้งหมด ขึ้นอยู่กับรายได้รวมของผู้เสียภาษี นอกจากนี้ รัฐบาลยังมีการให้เครดิตภาษีสำหรับผู้สูงอายุที่มีรายได้ต่ำ (Credit for the Elderly or the Disabled) รวมถึงการใช้บัญชีการออมเพื่อการเกษียณอายุ เช่น 401(k) และ IRA ที่มีสิทธิประโยชน์ทางภาษีเพื่อลดภาระภาษีในระหว่างวัยทำงาน

นอกจากนี้ผู้วิจัยได้พบว่าแนวทางและมาตรการการจัดเก็บภาษีของผู้สูงอายุในสหรัฐอเมริกาจะเห็นได้ว่าการจัดเก็บภาษีสำหรับผู้สูงอายุในสหรัฐอเมริกาได้รับการพัฒนาบนพื้นฐานแนวคิดและทฤษฎี 2 ประการ ได้แก่ หลักความสามารถในการชำระภาษี (Ability to Pay Principle) (Musgrave & Musgrave, 1989) ที่นำไปสู่การออกแบบมาตรการลดหย่อนภาษีสำหรับผู้สูงอายุ และ

ทฤษฎีความเป็นธรรมทางสังคม (Social Equity Theory) (Stiglitz & Rosengard. 2015) ที่สะท้อนผ่านนโยบายการยกเว้นภาษีรายได้จากเงินบำนาญในหลายมลรัฐ โดย ผู้สูงอายุ มีค่านิยมตามประมวลกฎหมายรัชฎาของสหรัฐอเมริกา กล่าวคือ บุคคลผู้มีอายุไว้ที่ 65 ปีขึ้นไป โดยหากบุคคลใดมีอายุตามที่กฎหมายได้กำหนดไว้ จึงเป็นอันทำให้ได้รับสิทธิประโยชน์มาตรการทางด้านภาษี

2.1.1 โครงสร้างภาษีของผู้สูงอายุ

จากการศึกษามาตรการจัดเก็บภาษีผู้สูงอายุในสหรัฐอเมริกา พบว่าระบบภาษีได้ถูกออกแบบภายใต้โครงสร้างภาษีเงินได้บุคคลธรรมดาที่ให้ความสำคัญกับการจำแนกผู้เสียภาษีตามอายุและระดับรายได้ โดยผู้สูงอายุซึ่งมีอายุ 65 ปีขึ้นไปตามที่ประมวลกฎหมายรัชฎาของสหรัฐอเมริกา กำหนด จะได้รับสถานะทางภาษีที่แตกต่างจากบุคคลธรรมดาทั่วไปในบางประการ โครงสร้างดังกล่าวเปิดโอกาสให้ผู้สูงอายุสามารถเข้าถึงมาตรการยกเว้นและลดหย่อนภาษีเฉพาะกลุ่ม โดยยังคงใช้ระบบอัตราภาษีแบบก้าวหน้าเป็นหลัก

นอกจากนี้ ระบบภาษีของสหรัฐอเมริกายังเปิดช่องให้รายได้บางประเภทของผู้สูงอายุ เช่น รายได้จาก Social Security Benefits สามารถได้รับการยกเว้นภาษีบางส่วนหรือทั้งหมด ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับรายได้รวมของผู้เสียภาษี ซึ่งสะท้อนการออกแบบโครงสร้างภาษีที่คำนึงถึงแหล่งที่มาของรายได้และความสามารถในการเสียภาษีของผู้สูงอายุเป็นสำคัญ

2.1.2 สิทธิประโยชน์ทางภาษีของผู้สูงอายุ

สิทธิประโยชน์ทางภาษีสำหรับผู้สูงอายุในสหรัฐอเมริกากลุ่มกำหนดขึ้นบนพื้นฐานแนวคิดและทฤษฎีที่สำคัญ 2 ประการ ได้แก่ หลักความสามารถในการชำระภาษี (Ability to Pay Principle) และทฤษฎีความเป็นธรรมทางสังคม (Social Equity Theory) ซึ่งนำไปสู่การกำหนดมาตรการทางภาษีที่หลากหลายและเฉพาะเจาะจงสำหรับผู้สูงอายุ กล่าวคือ

1) การหักลดหย่อนภาษีเพิ่มเติมสำหรับผู้สูงอายุ

จากการศึกษาพบว่าประมวลรัชฎาของสหรัฐอเมริกาได้กำหนดสิทธิพิเศษทางภาษีเพิ่มเติมแก่ผู้สูงอายุ คือการหักลดหย่อนภาษีเพิ่มเติมสำหรับผู้สูงอายุ ซึ่งระบุในมาตรา 63(f) โดยให้สิทธิการหักลดหย่อนภาษีแก่ผู้มีอายุ 65 ปีขึ้นไป ทั้งนี้ จำนวนเงินที่ได้รับสิทธิหักลดหย่อนดังกล่าวมีการปรับเปลี่ยนตามกฎหมายและมาตรการปรับมูลค่าทางภาษีให้สอดคล้องกับภาวะเงินเฟ้อในแต่ละปีภาษี โดยในปัจจุบันผู้มีอายุ 65 ปีขึ้นไปสามารถได้รับสิทธิหักลดหย่อนเพิ่มเติมในอัตราประมาณ 1,650–2,050 ดอลลาร์สหรัฐ (ประมาณ 59,850–74,350 บาท) ขึ้นอยู่กับสถานะการยื่นแบบแสดงรายการภาษีของผู้เสียภาษี ผู้เสียภาษีสามารถใช้สิทธินี้เพื่อลดภาระภาษีจากรายได้ที่ต้องเสียภาษี จึงวิเคราะห์ได้ว่าสิทธิหักลดหย่อนเพิ่มเติมนี้ช่วยให้ผู้สูงอายุลดภาระภาษีได้อย่างมีประสิทธิภาพ ซึ่งเป็นการส่งเสริมให้เกิดความยุติธรรมในการจัดเก็บภาษีโดยพิจารณาถึงความสามารถทางเศรษฐกิจของแต่ละช่วงวัย ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของรัฐในการสนับสนุนกลุ่มเปราะบางในสังคม

2) การหักลดหย่อนค่าเบี้ยประกันการดูแลระยะยาว

จากการศึกษาพบว่าประมวลรัชฎาของสหรัฐอเมริกา มาตรา 213(d)(10) ได้กำหนดให้ผู้สูงอายุสามารถหักลดหย่อนค่าเบี้ยประกันการดูแลระยะยาว ซึ่งจำกัดเพดานการหักลดหย่อนตามอายุ จึงวิเคราะห์ได้ว่าข้อกำหนดนี้แสดงถึงการสนับสนุนให้ผู้สูงอายุมีความพร้อมทางการเงินในการดูแลตนเองในระยะยาว รัฐใช้มาตรการหักลดหย่อนเพื่อจูงใจให้ประชาชนวางแผนการเงินล่วงหน้าและป้องกันภาระทางการเงินในวัยเกษียณ

3) เครดิตภาษีสำหรับผู้สูงอายุ

กรมสรรพากรสหรัฐอเมริกาได้กำหนดให้ผู้สูงอายุที่มีรายได้จำกัดมีสิทธิได้รับเครดิตภาษีเพื่อช่วยลดภาระภาษี โดยมีเงื่อนไขการมีรายได้ไม่เกินเพดานที่กำหนด การขอรับเครดิตต้องใช้แบบฟอร์ม Schedule R (Form 1040) ซึ่งช่วยประเมินจำนวนภาษีที่ผู้สูงอายุมีสิทธิได้รับเครดิตภาษี จึงวิเคราะห์ได้ว่าระบบเครดิตภาษีนี้เป็นการส่งเสริมความเป็นธรรมด้านภาษี โดยให้ความช่วยเหลือผู้สูงอายุที่มีข้อจำกัดด้านรายได้ เป็นมาตรการที่รัฐใช้เพื่อลดความเหลื่อมล้ำในสังคมและสร้างความมั่นคงทางเศรษฐกิจให้แก่กลุ่มประชากรที่เปราะบาง

4) แผนการออมเพื่อการเกษียณตามมาตรา 401(k)

จากการศึกษาพบว่าประมวลรัษฎากรสหรัฐอเมริกา โดยปรากฏในมาตรา 401 ได้มีมาตรการกำหนดแผนการออมเพื่อการเกษียณ 401(k) มีทั้งแบบ Traditional และ Roth โดยมีสิทธิประโยชน์ทางภาษีที่แตกต่างกัน แบบ Traditional 401(k) ให้หักลดหย่อนภาษีจากจำนวนเงินที่ฝากในปีนั้น ส่วน Roth 401(k) จะเสียภาษีในปีที่ฝาก แต่จะได้รับการยกเว้นภาษีเมื่อถอนในช่วงเกษียณ

นอกจากนี้ ผู้ที่มีอายุ 50 ปีขึ้นไปยังได้รับสิทธิเพิ่มเติมในส่วนของการ catch-up contributions โดยในปีภาษี 2023 ผู้ที่มีอายุต่ำกว่า 50 ปีฝากได้สูงสุด \$22,500 (ประมาณ 810,000 บาท) ส่วนผู้ที่มีอายุ 50 ปีขึ้นไปสามารถฝากเพิ่มเป็น \$30,000 (ประมาณ 1,080,000 บาท) แผนการออม 401(k) เป็นมาตรการสำคัญในการส่งเสริมให้ผู้สูงอายุเตรียมความพร้อมด้านการเงินในช่วงเกษียณลดภาระด้านภาษีในระยะสั้น และเพิ่มโอกาสในการออมเพื่ออนาคตอย่างยั่งยืน จึงวิเคราะห์ได้ว่ามาตรการทางภาษิดังกล่าว สะท้อนให้เห็นว่ารัฐบาลสหรัฐอเมริกาใช้ระบบภาษีเป็นเครื่องมือในการกระจายทรัพยากรและสร้างความเป็นธรรมทางสังคม โดยคำนึงถึงข้อจำกัดด้านรายได้และความต้องการทางการเงินที่เฉพาะเจาะจงของประชากรสูงอายุ อันนำไปสู่การพัฒนาคุณภาพชีวิตและความมั่นคงทางเศรษฐกิจของประชากรกลุ่มนี้อย่างยั่งยืน โดยมาตรการทางภาษีของสหรัฐอเมริกา เช่น การหักลดหย่อนและเครดิตภาษี มีบทบาทสำคัญในการสร้างความมั่นคงทางการเงินให้แก่ผู้สูงอายุ การกำหนดสิทธิพิเศษทางภาษีเหล่านี้สะท้อนถึงความเข้าใจและการตอบสนองต่อความต้องการของกลุ่มประชากรสูงอายุ รัฐบาลจึงสามารถใช้ระบบภาษีเป็นเครื่องมือในการลดความเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจ

2.1.3 ผลกระทบต่อเศรษฐกิจภาครัฐและประชาชน

จากการวิเคราะห์มาตรการทางภาษิดังกล่าว พบว่าระบบภาษีผู้สูงอายุของสหรัฐอเมริกาทำให้รัฐสามารถใช้ภาษีเป็นเครื่องมือในการกระจายทรัพยากรและส่งเสริมความเป็นธรรมทางสังคม โดยคำนึงถึงข้อจำกัดด้านรายได้และความต้องการทางการเงินที่เฉพาะเจาะจงของผู้สูงอายุ อันนำไปสู่การเสริมสร้างคุณภาพชีวิตและความมั่นคงทางเศรษฐกิจของประชากรผู้สูงอายุได้

อย่างไรก็ตาม ระบบภาษีของสหรัฐอเมริกายังคงถูกวิพากษ์วิจารณ์ในประเด็นความเหลื่อมล้ำทางภาษี โดยเฉพาะในกรณีผู้สูงอายุที่มีรายได้สูงซึ่งสามารถใช้ประโยชน์จากมาตรการลดหย่อนและสิทธิประโยชน์ทางภาษีได้มากกว่าผู้สูงอายุที่มีรายได้น้อย ส่งผลให้เกิดความแตกต่างในการกระจายประโยชน์ทางภาษีระหว่างกลุ่มผู้สูงอายุด้วยกันเอง (Chen & Turner. 2021)

2.2 ระบบภาษีของสาธารณรัฐอินเดีย

สาธารณรัฐอินเดียมีการกำหนดมาตรการทางภาษีสำหรับผู้สูงอายุโดยจำแนกตามช่วงอายุและเปิดโอกาสให้ผู้เสียภาษีเลือกกระบวนการจัดเก็บภาษีที่เหมาะสมกับตนเอง

2.2.1 โครงสร้างภาษีของผู้สูงอายุ

จากการศึกษาการจัดเก็บภาษีสำหรับผู้สูงอายุในสาธารณรัฐอินเดีย ระบบภาษีสำหรับผู้สูงอายุของสาธารณรัฐอินเดียได้รับการพัฒนาบนพื้นฐานของทฤษฎีและแนวคิดที่สำคัญหลายประการ โดยมีเป้าหมายเพื่อสร้างความมั่นคงทางเศรษฐกิจและการคุ้มครองทางสังคมให้แก่ประชากรสูงวัย ภายใต้หลักการความเป็นธรรมในการจัดเก็บภาษีตามแนวคิดของ Musgrave ที่คำนึงถึงความสามารถในการจ่าย สาธารณรัฐอินเดียได้กำหนดการยกเว้นภาษีเงินได้ในอัตราพิเศษสำหรับผู้มีอายุ 60 ปีขึ้นไป และเพิ่มเพดานการยกเว้นสำหรับผู้ที่มีอายุเกิน 80 ปี

นอกจากนี้ ยังมีมาตรการบรรเทาภาระทางเศรษฐกิจผ่านการลดหย่อนภาษีด้านสุขภาพ การส่งเสริมการออมระยะยาวผ่านโครงการออมทรัพย์พิเศษ และการสนับสนุนความมั่นคงด้านที่อยู่อาศัย โดยสิทธิประโยชน์ทางภาษีเหล่านี้ได้รับการบัญญัติไว้ใน กฎหมายว่าด้วยภาษีเงินได้ของสาธารณรัฐอินเดีย พ.ศ. 2504 (Income-tax Act, 1961) และ กฎหมายการคลัง พ.ศ. 2558 (Finance Act, 2015) ซึ่งได้แบ่งกลุ่มผู้สูงอายุออกเป็นสองประเภท คือ ผู้สูงอายุ (Senior Citizen) ที่มีอายุ 60 ปีขึ้นไป และผู้สูงอายุขั้นสูง (Super Senior Citizen) ที่มีอายุ 80 ปีขึ้นไป เพื่อกำหนดสิทธิประโยชน์ทางภาษีที่แตกต่างกันตามช่วงอายุ

2.2.2 สิทธิประโยชน์ทางภาษีของผู้สูงอายุ

ด้านสิทธิประโยชน์ทางภาษี ระบบภาษีของสาธารณรัฐอินเดียได้กำหนดมาตรการบรรเทาภาระทางเศรษฐกิจให้แก่ผู้สูงอายุผ่านการลดหย่อนภาษีด้านสุขภาพ การส่งเสริมการออมระยะยาวผ่านโครงการออมทรัพย์พิเศษ และการสนับสนุนความมั่นคงด้านที่อยู่อาศัย โดยสิทธิประโยชน์ทางภาษีดังกล่าวถูกออกแบบให้สอดคล้องกับช่วงอายุและสถานะของผู้เสียภาษีแต่ละกลุ่ม จากการศึกษาถึงมาตรการจัดเก็บภาษีของผู้สูงอายุของสาธารณรัฐอินเดีย การที่บุคคลที่จะเสียภาษีระบบกฎหมายของสาธารณรัฐอินเดียได้ให้ทางเลือกแก่บุคคลที่ต้องเสียภาษีไว้ โดยให้เลือกว่าจะเสียภาษีตามระบบเก่า หรือระบบใหม่ ซึ่งเป็นการกำหนดถึงอัตราภาษีเงินได้ที่แตกต่างกัน และการคำนวณสิทธิประโยชน์ที่แตกต่างกัน โดยเป็นการทำให้ผู้เสียภาษีในสาธารณรัฐอินเดียสามารถเลือกใช้ระบบการเสียภาษีตามความเหมาะสมของตนเองได้มากยิ่งขึ้น

นอกจากนี้ ภายใต้ระบบภาษีใหม่ได้มีการกำหนดถึงมาตรการจัดเก็บภาษีสำหรับผู้สูงอายุ กล่าวคือ หากเป็นการจัดเก็บตามอัตราภาษีเงินได้ของผู้สูงอายุตามระบบภาษีใหม่ จะไม่มีการแบ่งแยกผู้สูงอายุกับบุคคลธรรมดาออกจากกัน กล่าวคือ ทั้งบุคคลธรรมดาและผู้สูงอายุหรือผู้สูงอายุขั้นสูงจะถูกจัดเก็บภาษีอากรตามขั้นบันไดที่เท่ากัน จึงเหมาะกับผู้ที่ไม่มีการลงทุนในโครงการที่ได้รับการหักลดหย่อนภาษี โดยอัตราการเสียภาษีอากรตามระบบภาษีใหม่จะมีอัตราที่ผู้เสียภาษีที่ต้องจ่ายน้อยกว่าแบบเก่าแต่อย่างไรก็ตามถึงจะมีอัตราภาษีที่ต่ำกว่า ตามระบบภาษีอากรแบบใหม่ จะไม่สามารถนำค่าลดหย่อนต่าง ๆ ภายใต้หมวด 6 ก ของกฎหมายว่าด้วยภาษีเงินได้ของสาธารณรัฐอินเดีย พ.ศ. 2504 (Income-tax Act, 1961, Chapter VI-A, Deductions to be made in computing total income) มาลดหย่อนภาษีได้

ตารางที่ 1: ภาษีเงินได้สำหรับผู้สูงอายุของสาธารณรัฐอินเดีย

เงินได้ (INR)	อัตรากาซีใหม่
0 - 2,50,000	ได้รับการยกเว้น
2,50,001 - 5,00,000	ร้อยละ 5
5,00,001 - 7,50,000	ร้อยละ 10
7,50,001 - 10,00,000	ร้อยละ 15
10,00,001 - 12,50,000	ร้อยละ 20
12,50,001 - 15,00,000	ร้อยละ 25
> 15,00,000	ร้อยละ 30

ที่มา: Income Tax Department India (2024)

2.2.3 ผลกระทบต่อเศรษฐกิจภาครัฐและประชาชน

จากการวิเคราะห์มาตรการทางภาษีดังกล่าว พบว่าการมีระบบภาษีทั้งแบบเก่าและแบบใหม่ช่วยให้รัฐสามารถรักษารายได้ทางภาษีไว้ได้ ขณะเดียวกันก็เปิดโอกาสให้ประชาชน โดยเฉพาะผู้สูงอายุ สามารถเลือกระบบการเสียภาษีที่เหมาะสมกับลักษณะรายได้และสถานการณ์ทางเศรษฐกิจของตนเอง

อย่างไรก็ตาม ภายใต้ระบบภาษีแบบใหม่ ผู้สูงอายุจะถูกจัดเก็บภาษีในอัตราก้าวหน้าเดียวกันกับบุคคลธรรมดาทั่วไปโดยไม่มีการแยกกลุ่มตามอายุ ซึ่งเหมาะกับผู้ที่ไม่มีการลงทุนหรือไม่มีความจำเป็นต้องใช้สิทธิหักลดหย่อนภาษี ในขณะที่ระบบภาษีแบบเก่ามีอัตราภาษีที่สูงกว่าแต่เปิดโอกาสให้ใช้สิทธิประโยชน์ทางภาษีได้มากกว่า ความแตกต่างดังกล่าวส่งผลต่อการตัดสินใจของผู้เสียภาษีและสะท้อนผลกระทบของระบบภาษีต่อทั้งภาครัฐและประชาชนในมิติของความเป็นธรรมและภาระทางเศรษฐกิจ

3. ระบบภาษีของประเทศญี่ปุ่น

ญี่ปุ่นกล่าวได้ว่าเป็นประเทศที่เผชิญกับสังคมผู้สูงอายุระบบการจัดเก็บภาษีของญี่ปุ่นซึ่งได้พัฒนามาตรการทางภาษีและสวัสดิการควบคู่กันเพื่อรองรับภาระทางเศรษฐกิจและสังคมจากการเพิ่มขึ้นของประชากรสูงอายุ ญี่ปุ่นเป็นประเทศที่มีอัตราส่วนประชากรสูงอายุมากที่สุดในโลก ระบบภาษีของญี่ปุ่นมีการยกเว้นภาษีบางส่วนสำหรับเงินบำนาญ และมีการจัดเก็บภาษีที่ลดลงสำหรับผู้สูงอายุที่มีรายได้น้อย (Krungsri. 2023) นอกจากนี้ ยังมีการกระจายอำนาจทางภาษีให้กับรัฐบาลท้องถิ่นเพื่อให้สามารถใช้ภาษีที่จัดเก็บได้นำไปพัฒนาสวัสดิการสำหรับผู้สูงอายุในแต่ละพื้นที่ แต่ญี่ปุ่นยังคงเผชิญกับปัญหาภาระงบประมาณที่เพิ่มขึ้น และมีข้อจำกัดในการขยายฐานภาษีเนื่องจากจำนวนประชากรวัยทำงานลดลงอย่างต่อเนื่อง รัฐบาลจึงต้องหาวิธีการสร้างรายได้เพิ่มเติมเพื่อรองรับค่าใช้จ่ายที่เพิ่มขึ้น โดยเฉพาะในด้านสวัสดิการสังคมและการดูแลสุขภาพสำหรับผู้สูงอายุ (Nantapisit. 2017)

3.1 โครงสร้างภาษีของผู้สูงอายุ

ญี่ปุ่นมีอัตราส่วนประชากรสูงอายุจำนวนมาก ส่งผลให้รัฐบาลต้องออกมาตรการทางภาษีที่เหมาะสมเพื่อลดภาระของผู้สูงอายุ ระบบภาษีของญี่ปุ่นอยู่ภายใต้กฎหมายว่าด้วยภาษีเงินได้ของญี่ปุ่น พ.ศ. 2508 (Income Tax Act of Japan. 1965) ซึ่งกำหนดหลักเกณฑ์การจัดเก็บภาษีเงินได้

บุคคลธรรมดาโดยยังคงใช้โครงสร้างอัตราภาษีแบบก้าวหน้า อย่างไรก็ตาม ได้มีการออกแบบโครงสร้างภาษีให้มีการยกเว้นและลดภาระภาษีบางส่วนสำหรับรายได้ที่เกี่ยวข้องกับการเกษียณอายุ โดยเฉพาะรายได้จากเงินบำนาญ และมีการจัดเก็บภาษีในอัตราที่ลดลงสำหรับผู้สูงอายุที่มีรายได้น้อย นอกจากนี้ ญี่ปุ่นยังมีการกระจายอำนาจทางภาษีให้แก่รัฐบาลท้องถิ่น เพื่อให้สามารถนำรายได้จากภาษีไปพัฒนาสวัสดิการสำหรับผู้สูงอายุในแต่ละพื้นที่ได้อย่างเหมาะสม (Tax Commission of Japan. 2003)

3.2 สิทธิประโยชน์ทางภาษีของผู้สูงอายุ

ในด้านสิทธิประโยชน์ทางภาษี กฎหมายว่าด้วยภาษีเงินได้ของญี่ปุ่น พ.ศ. 2508 (Income Tax Act of Japan, 1965) ได้กำหนดมาตรการลดหย่อนภาษีหลายประการที่เกี่ยวข้องกับผู้สูงอายุ โดยเริ่มจากการหักลดหย่อนพื้นฐานตามมาตรา 86 ซึ่งใช้ได้กับผู้เสียภาษีทุกคนเป็นจำนวน 580,000 เยน เพื่อบรรเทาภาระภาษีที่ต้องชำระ (National Tax Agency Japan. 2024b)

นอกจากนี้ มาตรการลดหย่อนค่ารักษาพยาบาลเพื่อบรรเทาภาระภาษีให้แก่ประชาชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในด้านการดูแลผู้สูงอายุ ซึ่งเป็นภาระสำคัญของประเทศ มาตรการดังกล่าวถือเป็นสิทธิประโยชน์ทางภาษีที่ส่งเสริมให้ประชาชนทุกช่วงวัยดูแลสุขภาพของตนเองอย่างเหมาะสม โดยผู้เสียภาษีสามารถนำค่ารักษาพยาบาลของตนเอง คู่สมรส และผู้ที่อยู่ในความอุปการะเลี้ยงดูที่อาศัยอยู่ร่วมกัน มาหักลดหย่อนจากเงินได้ที่ต้องเสียภาษีเงินได้บุคคลธรรมดาในปีนั้น โดยค่าใช้จ่ายที่สามารถนำมาลดหย่อนได้ประกอบด้วยค่ารักษาพยาบาลและค่าใช้จ่ายที่จำเป็นสำหรับการตรวจวินิจฉัยและรักษาโรค อย่างไรก็ตาม กฎหมายได้กำหนดข้อยกเว้นสำหรับค่าศัลยกรรมเพื่อความสวยงาม ค่าใช้จ่ายในการบำรุงร่างกาย และค่าแว่นตาสำหรับผู้มีปัญหาทางสายตาแต่กำเนิด

ในการคำนวณจำนวนค่ารักษาพยาบาลที่สามารถนำมาหักลดหย่อนนั้น จะต้องหักออกจากเงินที่ได้รับคืนจากประกันโดยตรง และหักเพิ่มเติมอีกร้อยละ 5 ของเงินได้รวมทั้งปี หรือหักจำนวนเงิน 100,000 เยน (ประมาณ 22,900 บาท) แล้วแต่จำนวนใดจะน้อยกว่า ทั้งนี้ วงเงินสูงสุดของค่ารักษาพยาบาลที่สามารถนำมาลดหย่อนได้ต้องไม่เกิน 2,000,000 เยน (ประมาณ 458,000 บาท) (Szabo. 2024)

ค่าลดหย่อนสำหรับเงินบำนาญสาธารณะตามกฎหมายภาษีของประเทศญี่ปุ่นตามข้อมูลจากกรมสรรพากรญี่ปุ่น (National Tax Agency) ค่าลดหย่อนสำหรับเงินบำนาญสาธารณะคำนวณตามอายุของผู้รับบำนาญและจำนวนรายได้รวมจากเงินบำนาญ (National Tax Agency. 2023) โดยมีรายละเอียดดังตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 2: ค่าลดหย่อนสำหรับเงินบำนาญของประเทศญี่ปุ่น

อายุของผู้รับบำนาญ	เงินได้เงินบำนาญสุทธิ (JPY)	การหักลดหย่อน (JPY)
มากกว่า 65 ปี ขึ้นไป	$\leq 1,300,000$	เทียบเท่ากับเงินได้สุทธิ
	1,300,001 - 4,000,000	เงินได้สุทธิ $\times$ ร้อยละ 75 - 275,000
	4,000,001 - 7,000,000	เงินได้สุทธิ $\times$ ร้อยละ 85 - 665,000
	$> 7,000,000$	4,700,000
น้อยกว่า 65 ปี	$\leq 1,300,000$	เทียบเท่ากับเงินได้สุทธิ
	1,300,001 - 3,600,000	เงินได้สุทธิ $\times$ ร้อยละ 75 - 275,000
	3,600,001 - 7,000,000	เงินได้สุทธิ $\times$ ร้อยละ 85 - 665,000
	$> 7,000,000$	4,700,000

ที่มา: National Tax Agency (2023)

รายได้จากการเกษียณ (Retirement Income) ตามมาตรา 30 แห่งกฎหมายว่าด้วยภาษีเงินได้ของญี่ปุ่น พ.ศ. 2508 (Income Tax Act of Japan, 1965) ได้กำหนดถึงหลักเกณฑ์เกี่ยวกับการจัดเก็บภาษีจากรายได้ที่เกิดจากการเกษียณอายุ โดยมีคำนิยามหมายถึง เงินบำนาญ เงินบำนาญครั้งเดียว และผลประโยชน์ตอบแทนอื่นใดที่มีลักษณะเดียวกันซึ่งได้รับเป็นครั้งคราวอันเนื่องมาจากการเกษียณ โดยกฎหมายได้กำหนดให้สามารถนำมาหักลดหย่อนได้เพิ่มเติมนอกเหนือจากการหักลดหย่อนพื้นฐาน (Okamoto. 2023).

3.2.1 การคำนวณรายได้จากการเกษียณในกรณีทั่วไปให้คำนวณในอัตราร้อยละ 50 ของจำนวนเงินคงเหลือภายหลังจากการหักค่าลดหย่อนรายได้จากการเกษียณออกจากรายรับเงินบำนาญและผลประโยชน์อื่นในปีภาษีนั้น

3.2.2 กรณีเงินบำนาญจะระยะสั้นแบ่งออกเป็นสองกรณี กล่าวคือ (1) กรณีที่จำนวนเงินคงเหลือภายหลังจากการหักค่าลดหย่อนไม่เกิน 3,000,000 เยน (ประมาณ 687,000 บาท) ให้คำนวณในอัตราร้อยละ 50 ของจำนวนเงินคงเหลือดังกล่าว และ (2) กรณีที่จำนวนเงินคงเหลือเกิน 3,000,000 เยน ให้คำนวณโดยนำจำนวนเงิน 1,500,000 เยน (ประมาณ 343,500 บาท) บวกกับจำนวนเงินคงเหลือภายหลังจากการหักจำนวนรวมของ 3,000,000 เยนและค่าลดหย่อน

3.2.3 กรณีเงินบำนาญกรณีการพิเศษ ให้คำนวณรายได้จากการเกษียณเท่ากับจำนวนเงินคงเหลือภายหลังจากการหักค่าลดหย่อน

สำหรับการกำหนดค่าลดหย่อนรายได้จากการเกษียณนั้น กฎหมายได้กำหนดหลักเกณฑ์โดยพิจารณาจากระยะเวลาการทำงาน โดยแบ่งออกเป็นสองกรณี ได้แก่ (1) กรณีที่มีอายุงานไม่เกิน 20 ปี ให้คำนวณโดยนำจำนวนเงิน 400,000 เยนคูณด้วยจำนวนปีที่ปฏิบัติงาน และ (2) กรณีที่มีอายุงานเกิน 20 ปี ให้คำนวณโดยนำจำนวนเงิน 8,000,000 เยนบวกกับผลคูณระหว่างจำนวนเงิน 700,000 เยน (ประมาณ 160,300 บาท) กับจำนวนปีส่วนที่เกินกว่า 20 ปี

มาตรการประกันรายได้สำหรับประชาชนผ่านระบบบำนาญสาธารณะ โดยเริ่มต้นในปี พ.ศ. 2485 ด้วยการประกาศใช้กฎหมายว่าด้วยบำนาญสำหรับลูกจ้าง (The Worker Pension Laws) ต่อมาในปี พ.ศ. 2543 ได้มีการปรับปรุงกฎหมายว่าด้วยบำนาญแห่งชาติ (The National Pension Act) เพื่อพัฒนาหลักเกณฑ์เกี่ยวกับสิทธิประโยชน์และปรับปรุงแผนนโยบายด้านระบบบำนาญเพื่อรองรับการเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุ และในปี พ.ศ. 2547 ได้มีการปฏิรูประบบบำนาญครั้งสำคัญ โดยปรับเปลี่ยนอายุผู้รับบำนาญจาก 60 ปีเป็น 65 ปี พร้อมทั้งปรับเพิ่มอัตราเบี้ยประกัน (Takayama. 2004) ปัจจุบันระบบบำนาญของประเทศญี่ปุ่นประกอบด้วย 3 ระบบหลัก ได้แก่ (1) ระบบบำนาญแห่งชาติ (National Pension System: NPS) ซึ่งเป็นบำนาญขั้นพื้นฐานสำหรับประชาชนที่มีถิ่นพำนักในประเทศญี่ปุ่นที่มีอายุระหว่าง 20-59 ปี รวมถึงเปิดโอกาสให้ประชาชนนอกระบบสามารถสมัครเข้าร่วมได้ โดยผู้เข้าร่วมจะได้รับเงินบำนาญเมื่ออายุครบ 65 ปีบริบูรณ์ (2) ระบบประกันบำนาญสำหรับลูกจ้าง (Employees' Pension Insurance: EPI) ซึ่งครอบคลุมลูกจ้างในภาคเอกชน และ (3) ระบบสมาคมช่วยเหลือซึ่งกันและกัน (Mutual Aid Associations: MAA) สำหรับข้าราชการส่วนกลาง ข้าราชการส่วนท้องถิ่น และลูกจ้างในโรงเรียนเอกชน

นอกจากนี้ ผู้วิจัยพบว่าประเทศญี่ปุ่นได้มีมาตรการอำนวยความสะดวกสำหรับผู้สูงอายุอย่างเป็นรูปธรรม โดยได้จัดตั้ง “ระบบยกเว้นการยื่นภาษีสำหรับผู้รับบำนาญสาธารณะ” (Public Pension Tax Filing Exemption System) ซึ่งมีวัตถุประสงค์หลักเพื่อลดภาระทางการ

บริหารและเพิ่มความสะดวกให้แก่ผู้สูงอายุที่พึ่งพารายได้จากบำนาญเป็นหลัก ทั้งนี้ ระบบดังกล่าวได้กำหนดเงื่อนไขการยกเว้นไม่ต้องยื่นแบบแสดงรายการภาษีเงินได้บุคคลธรรมดาไว้อย่างชัดเจน โดยผู้รับบำนาญจะต้องมีคุณสมบัติครบถ้วนทั้งสองประการ กล่าวคือ ประการแรก ต้องมีรายได้จากบำนาญสาธารณะรวมไม่เกิน 4,000,000 เยน (ประมาณ 916,000 บาท) ต่อปี และประการที่สอง ต้องมีรายได้จากแหล่งอื่นที่นอกเหนือจากบำนาญสาธารณะไม่เกิน 200,000 เยน (ประมาณ 45,800 บาท) ต่อปี (Cabinet Office of Japan. 2012) มาตรการเช่นนี้สะท้อนให้เห็นถึงความพยายามของรัฐบาลญี่ปุ่นในการสร้างระบบสวัสดิการที่เอื้อต่อการดำรงชีวิตของผู้สูงอายุอย่างมีประสิทธิภาพ

จึงวิเคราะห์มาตรการภาษีดังกล่าวได้ว่าการจัดเก็บภาษีของผู้สูงอายุของประเทศญี่ปุ่น ในฐานะที่เป็นประเทศที่มีอัตราส่วนประชากรสูงอายุมากที่สุดในโลก ได้พัฒนาระบบภาษีที่มีมาตรการเฉพาะสำหรับผู้สูงอายุ โดยมีการยกเว้นภาษีบางส่วนสำหรับเงินบำนาญและการจัดเก็บภาษีที่ลดลงสำหรับผู้มีรายได้น้อย มาตรการสำคัญประกอบด้วย การหักลดหย่อนพื้นฐาน 480,000 เยน การลดหย่อนค่ารักษาพยาบาลไม่เกิน 2,000,000 เยน และระบบค่าลดหย่อนเงินบำนาญที่แตกต่างกันตามอายุและรายได้ของผู้รับบำนาญ รวมถึงการลดหย่อนรายได้จากการเกษียณโดยพิจารณาจากรยะเวลาดำเนินการ นอกจากนี่ยังมี “ระบบยกเว้นการยื่นภาษีสำหรับผู้รับบำนาญสาธารณะ” ที่ช่วยอำนวยความสะดวกแก่ผู้สูงอายุที่มีรายได้จากบำนาญไม่เกิน 4,000,000 เยนและรายได้จากแหล่งอื่นไม่เกิน 200,000 เยนต่อปี

ระบบบำนาญของญี่ปุ่นประกอบด้วย 3 ระบบหลัก ได้แก่ ระบบบำนาญแห่งชาติ ระบบประกันบำนาญสำหรับลูกจ้าง และระบบสมาคมช่วยเหลือซึ่งกันและกัน โดยมีการปรับปรุงกฎหมายอย่างต่อเนื่องเพื่อรองรับการเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุ ซึ่งรวมถึงการปฏิรูปครั้งสำคัญในปี พ.ศ. 2547 ที่มีการปรับเพิ่มอายุผู้รับบำนาญจาก 60 ปีเป็น 65 ปี แม้มีมาตรการเหล่านี้ รัฐบาลญี่ปุ่นยังคงเผชิญความท้าทายด้านการระดมงบประมาณที่เพิ่มขึ้นและข้อจำกัดในการขยายฐานภาษีเนื่องจากจำนวนประชากรวัยทำงานที่ลดลง จึงต้องแสวงหาวิธีการสร้างรายได้เพิ่มเติมเพื่อรองรับค่าใช้จ่ายด้านสวัสดิการสังคมและการดูแลสุขภาพสำหรับผู้สูงอายุที่เพิ่มสูงขึ้น

3.3 ผลกระทบต่อเศรษฐกิจภาครัฐและประชาชน

จากมาตรการทางภาษีดังกล่าว พิจารณาได้ว่าระบบภาษีของญี่ปุ่นมีบทบาทสำคัญในการบรรเทาภาระภาษีและสนับสนุนการดำรงชีวิตของผู้สูงอายุผ่านกลไกการยกเว้นและลดหย่อนภาษีที่หลากหลาย ทั้งในด้านเงินบำนาญ ค่ารักษาพยาบาล และรายได้จากการเกษียณอายุ ขณะเดียวกัน การกระจายอำนาจทางภาษีไปยังรัฐบาลท้องถิ่นช่วยให้สามารถนำรายได้ภาษีไปพัฒนาสวัสดิการผู้สูงอายุได้ตรงกับบริบทของแต่ละพื้นที่

อย่างไรก็ดี ญี่ปุ่นยังคงเผชิญกับความท้าทายด้านการระดมงบประมาณที่เพิ่มสูงขึ้น และข้อจำกัดในการขยายฐานภาษีอันเนื่องมาจากจำนวนประชากรวัยทำงานที่ลดลงอย่างต่อเนื่อง ส่งผลให้รัฐบาลจำเป็นต้องแสวงหาวิธีการสร้างรายได้เพิ่มเติมเพื่อรองรับค่าใช้จ่ายด้านสวัสดิการสังคมและการดูแลสุขภาพสำหรับผู้สูงอายุที่เพิ่มขึ้น ซึ่งสะท้อนผลกระทบของระบบภาษีต่อทั้งภาครัฐและประชาชนในระยะยาว

4. การวิเคราะห์เปรียบเทียบ

จากการศึกษาข้อมูลในประเด็นข้างต้น สามารถยืนยันได้ว่าสังคมผู้สูงอายุเป็นปัจจัยเชิงโครงสร้างที่ส่งผลโดยตรงต่อระบบการจัดเก็บภาษีและเสถียรภาพทางเศรษฐกิจของรัฐ โดยประเทศไทยได้เข้าสู่สังคมผู้สูงอายุตั้งแต่ปี พ.ศ. 2548 (ชมพูนุท พรหมภักดี. 2556) อย่างไรก็ตาม ระบบภาษีสำหรับผู้สูงอายุของประเทศไทยยังคงมีลักษณะเป็นการปรับใช้กฎหมายเดิม มากกว่าการออกแบบเชิงโครงสร้างใหม่ให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงของโครงสร้างประชากร ทั้งนี้ การที่ประเทศไทยยังคงอาศัยประกาศอธิบดีกรมสรรพากร ฉบับที่ 150 ซึ่งประกาศใช้ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2549 เป็นฐานหลักในการให้สิทธิประโยชน์แก่ผู้สูงอายุ สะท้อนถึงข้อจำกัดในการพัฒนานโยบายภาษีให้ทันต่อสภาพเศรษฐกิจและสังคมในปัจจุบัน

เมื่อพิจารณาเชิงเปรียบเทียบกับกฎหมายภาษีของต่างประเทศ ได้แก่ กฎหมายภาษีของสหรัฐอเมริกา ประเทศสหราชอาณาจักร และกฎหมายภาษีของเยอรมนี พบว่าทั้งสามประเทศได้มีการพัฒนาระบบภาษีผู้สูงอายุในลักษณะที่แตกต่างจากประเทศไทยอย่างมีนัยสำคัญ โดยเฉพาะในด้านการออกแบบโครงสร้างภาษี การกำหนดสิทธิประโยชน์ และการจัดการผลกระทบทางเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นกับทั้งรัฐและประชาชน

4.1 โครงสร้างภาษี

ด้านโครงสร้างภาษี ประเทศไทยยังคงจัดให้ผู้สูงอายุอยู่ภายใต้ระบบภาษีเงินได้บุคคลธรรมดาเช่นเดียวกับบุคคลทั่วไป โดยให้สิทธิประโยชน์ในลักษณะของการยกเว้นเงินได้บางส่วนเท่านั้น ซึ่งเป็นการแก้ไขเชิงปลายเหตุ (ad hoc adjustment) มากกว่าการออกแบบโครงสร้างภาษีเฉพาะสำหรับผู้สูงอายุ ในทางตรงกันข้าม ประเทศญี่ปุ่นได้ออกแบบโครงสร้างภาษีที่แยกพิจารณารายได้ของผู้สูงอายุอย่างเป็นระบบ ทั้งตามประเภทของรายได้และช่วงอายุ ขณะที่สหรัฐอเมริกาและเยอรมนีใช้โครงสร้างภาษีที่คำนึงถึงอายุและระดับรายได้อย่างชัดเจน โดยอินเดียยังเปิดโอกาสให้ผู้เสียภาษีเลือกโครงสร้างภาษีที่เหมาะสมกับตนเอง เห็นได้ว่าโครงสร้างภาษีของประเทศไทยยังไม่สะท้อนแนวคิดที่ผู้สูงอายุเป็นกลุ่มผู้เสียภาษีที่มีลักษณะเฉพาะ แตกต่างจากวัยแรงงาน ทั้งในด้านแหล่งที่มาของรายได้และการกระจายรายได้ ส่งผลให้ระบบภาษีขาดความยืดหยุ่นและไม่สอดคล้องกับสภาพความเป็นจริงของสังคมผู้สูงอายุ

4.2 สิทธิประโยชน์ทางภาษี

ด้านสิทธิประโยชน์ทางภาษี ประเทศไทยให้สิทธิประโยชน์แก่ผู้สูงอายุในวงเงินและขอบเขตที่จำกัด เมื่อเทียบกับประเทศญี่ปุ่นซึ่งมีการยกเว้นและลดหย่อนภาษีแบบขั้นบันไดตามช่วงอายุ และกำหนดค่าลดหย่อนเงินบำนาญที่แตกต่างกันตามระดับรายได้ ขณะที่สหรัฐอเมริกาและเยอรมนีมีมาตรการที่ครอบคลุมทั้งการยกเว้นภาษี การลดหย่อน และการให้เครดิตภาษี โดยเฉพาะมาตรการที่เกี่ยวข้องกับการออมเพื่อวัยเกษียณและค่าใช้จ่ายด้านสุขภาพ เห็นได้ว่าสิทธิประโยชน์ทางภาษีของประเทศไทยยังไม่สามารถสะท้อนภาระค่าใช้จ่ายที่แท้จริงของผู้สูงอายุ โดยเฉพาะค่าใช้จ่ายด้านสุขภาพและการดำรงชีพ ส่งผลให้หลักความเป็นธรรมทางภาษีในเชิงเนื้อหา (substantive tax equity) ยังไม่ปรากฏอย่างชัดเจน เมื่อเปรียบเทียบกับต่างประเทศที่ใช้สิทธิประโยชน์ทางภาษีเป็นเครื่องมือในการคุ้มครองผู้สูงอายุอย่างเป็นระบบ

4.3 ผลกระทบต่อเศรษฐกิจภาครัฐและประชาชน

ด้านผลกระทบต่อเศรษฐกิจ ระบบภาษีของประเทศไทยยังไม่สามารถสร้างสมดุลระหว่างการเก็บรายได้ของรัฐและการคุ้มครองคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุได้อย่างเพียงพอ เมื่อเทียบกับประเทศญี่ปุ่นซึ่งแม้จะเผชิญภาระงบประมาณด้านสวัสดิการที่เพิ่มขึ้น แต่ยังคงใช้ระบบภาษีเป็นเครื่องมือในการรักษาเสถียรภาพทางการคลัง ขณะที่สหรัฐอเมริกาและสาธารณรัฐอินเดียเปิดทางเลือกเชิงนโยบายให้ประชาชนสามารถบริหารภาระภาษีของตนเองได้มากขึ้น เห็นได้ว่าการที่ประเทศไทยยังคงใช้มาตรการภาษีแบบจำกัดและไม่ปรับโครงสร้างอย่างจริงจัง อาจนำไปสู่ความเสี่ยงด้านภาระทางการคลังในระยะยาว เนื่องจากการเพิ่มขึ้นของประชากรสูงอายุควบคู่กับฐานผู้เสียภาษีวัยแรงงานที่ลดลง ซึ่งแตกต่างจากแนวทางของต่างประเทศที่พยายามใช้ระบบภาษีเป็นกลไกเชิงป้องกัน (preventive fiscal mechanism) มากกว่าการแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้า

จากการวิเคราะห์เปรียบเทียบดังกล่าว สามารถสรุปได้ว่าประเทศไทยยังมีช่องว่างเชิงโครงสร้างในการพัฒนาระบบภาษีผู้สูงอายุ เมื่อเทียบกับประเทศสหรัฐอเมริกา ประเทศญี่ปุ่น และสาธารณรัฐอินเดีย ทั้งในด้านโครงสร้างภาษี สิทธิประโยชน์ และผลกระทบทางเศรษฐกิจ การปรับปรุงระบบภาษีของไทยจึงไม่ควรจำกัดอยู่เพียงการเพิ่มสิทธิประโยชน์ในเชิงปริมาณ โดยควรมุ่งเน้นการออกแบบระบบภาษีที่คำนึงถึงลักษณะเฉพาะของผู้สูงอายุในฐานะกลุ่มผู้เสียภาษีอีกบทบาทหนึ่ง

สรุป

จากการศึกษาระบบภาษีสำหรับผู้สูงอายุของประเทศสหรัฐอเมริกา สาธารณรัฐอินเดีย และประเทศญี่ปุ่น สามารถสรุปความแตกต่างและแนวโน้มสำคัญของแต่ละประเทศได้ว่า ระบบภาษีของแต่ละประเทศมีการออกแบบมาตรการที่แตกต่างกันตามบริบททางเศรษฐกิจ โครงสร้างประชากร และบทบาทของรัฐในการคุ้มครองผู้สูงอายุ

1. สหรัฐอเมริกา พบว่าสหรัฐอเมริกาใช้มาตรการทางภาษีที่เอื้อต่อผู้สูงอายุผ่านการหักลดหย่อนและเครดิตภาษี รวมถึงการยกเว้นภาษีบางประเภท เช่น รายได้จาก Social Security Benefits และเครดิตภาษีสำหรับผู้สูงอายุที่มีรายได้ต่ำ นอกจากนี้ ระบบการออมเพื่อการเกษียณ เช่น 401(k) และ IRA ยังเป็นเครื่องมือสำคัญในการวางแผนทางการเงินและภาษีสำหรับวัยเกษียณ อย่างไรก็ตาม ระบบดังกล่าวยังถูกวิพากษ์วิจารณ์ในประเด็นความเหลื่อมล้ำทางภาษี โดยเฉพาะกรณีผู้สูงอายุที่มีรายได้สูงซึ่งสามารถใช้สิทธิประโยชน์ทางภาษีได้มากกว่ากลุ่มที่มีรายได้น้อย

2. สาธารณรัฐอินเดีย ระบบภาษีได้มีการแบ่งผู้สูงอายุออกเป็นสองกลุ่ม ได้แก่ Senior Citizen และ Super Senior Citizen โดยกำหนดอัตราภาษีและสิทธิประโยชน์ที่แตกต่างกันตามช่วงอายุ อีกทั้งเปิดโอกาสให้ผู้เสียภาษีเลือกใช้ระบบภาษีแบบเก่าหรือแบบใหม่ ซึ่งสะท้อนแนวคิดการให้ทางเลือกแก่ผู้เสียภาษีในการบริหารภาระภาษีของตนเอง อย่างไรก็ตาม ระบบภาษีของสาธารณรัฐอินเดียยังมีข้อจำกัดในการรองรับค่าใช้จ่ายด้านสุขภาพและสวัสดิการของผู้สูงอายุอย่างเพียงพอ

3. ญี่ปุ่น ซึ่งเป็นประเทศที่มีสัดส่วนประชากรสูงอายุสูงที่สุดในโลก ระบบภาษีมียุทธศาสตร์ชัดเจนและเน้นการจัดเก็บภาษีจากรายได้ทุกประเภทของผู้สูงอายุ แต่ในขณะเดียวกันก็มีการลดหย่อนภาษีบางส่วน เช่น การยกเว้นภาษีเงินได้บางประเภท การหักลดหย่อนค่ารักษาพยาบาล และการกำหนดค่าลดหย่อนรายได้จากการเกษียณอายุที่แตกต่างกันตามอายุและระยะเวลาการทำงาน ทั้งนี้ ญี่ปุ่นยังคงเผชิญกับภาระทางการคลังที่เพิ่มขึ้นจากค่าใช้จ่ายด้านสวัสดิการและการดูแลสุขภาพของผู้สูงอายุ อันเป็นผลมาจากการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างประชากร

เมื่อเปรียบเทียบกับประเทศไทย พบว่าระบบภาษีสำหรับผู้สูงอายุของไทยยังขาดมาตรการที่เป็นระบบและครอบคลุม ทั้งในด้านโครงสร้างภาษี สิทธิประโยชน์ทางภาษี และการรองรับภาระรายจ่ายที่แท้จริงของผู้สูงอายุ การนำแนวทางจากทั้งสามประเทศมาประยุกต์ใช้ เช่น การเพิ่มมาตรการลดหย่อนภาษีด้านสุขภาพ การส่งเสริมการออมเพื่อวัยเกษียณผ่านสิทธิประโยชน์ทางภาษี และการปรับโครงสร้างอัตราภาษีให้สอดคล้องกับช่วงอายุและการรายจ่ายของผู้สูงอายุ อาจเป็นแนวทางที่ช่วยให้ระบบภาษีของประเทศไทยสามารถรองรับการเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุได้อย่างมีประสิทธิภาพและเป็นธรรมมากยิ่งขึ้น

อย่างไรก็ตาม การพัฒนาระบบภาษีสำหรับผู้สูงอายุควรพิจารณานำจุดเด่นของทั้งสามประเทศมาประยุกต์ใช้ให้เหมาะสมกับบริบทของสังคมไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่งการพัฒนาระบบการวางแผนทางการเงินเพื่อวัยเกษียณ การปรับปรุงโครงสร้างการจัดเก็บภาษีให้สอดคล้องกับช่วงอายุ และการสร้างความสมดุลระหว่างการจัดเก็บภาษีและการให้สวัสดิการ ทั้งนี้ เพื่อรองรับการเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุอย่างสมบูรณ์

ข้อเสนอแนะ

จากผลการศึกษาระบบการจัดเก็บภาษีสำหรับผู้สูงอายุของประเทศสหรัฐอเมริกา ประเทศญี่ปุ่น และสาธารณรัฐอินเดีย ผู้วิจัยเห็นว่าประเทศไทยสามารถนำแนวทางจากต่างประเทศมาประยุกต์ใช้เพื่อพัฒนาระบบภาษีผู้สูงอายุให้มีความเหมาะสมกับบริบทของสังคมไทยมากยิ่งขึ้น โดยข้อเสนอแนะสามารถพิจารณาได้ใน 3 ประเด็นสำคัญ ดังนี้

1. ด้านโครงสร้างภาษี

ประเทศไทยควรพิจารณาปรับปรุงโครงสร้างภาษีสำหรับผู้สูงอายุให้มีความยืดหยุ่นและสอดคล้องกับช่วงอายุและระดับรายได้ โดยสามารถนำแนวทางการยกเว้นภาษีแบบขั้นบันไดตามช่วงอายุของประเทศญี่ปุ่น และการแบ่งกลุ่มผู้สูงอายุของสาธารณรัฐอินเดียมาประยุกต์ใช้ ทั้งนี้ เพื่อสะท้อนความแตกต่างของศักยภาพทางเศรษฐกิจในแต่ละช่วงวัย และลดข้อจำกัดของระบบภาษีไทยที่ยังคงใช้โครงสร้างภาษีเงินได้บุคคลธรรมดาแบบเดียวกับบุคคลทั่วไปเป็นหลัก การปรับโครงสร้างภาษีในลักษณะดังกล่าวจะช่วยให้ระบบภาษีสามารถตอบสนองต่อการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างประชากรได้อย่างเหมาะสมมากขึ้น

2. ด้านสิทธิประโยชน์ทางภาษี

ประเทศไทยควรขยายมาตรการลดหย่อนภาษีให้สะท้อนภาระรายจ่ายที่แท้จริงของผู้สูงอายุ โดยเฉพาะค่าใช้จ่ายด้านสุขภาพและการดูแลตนเองในระยะยาว ซึ่งจากการศึกษา พบว่าทั้งประเทศญี่ปุ่น และสาธารณรัฐอินเดียได้ให้ความสำคัญกับการลดหย่อนค่าใช้จ่ายด้านสุขภาพ ขณะเดียวกัน แนวทางของประเทศสหรัฐอเมริกาในการส่งเสริมการออมเพื่อวัยเกษียณผ่านระบบ 401(k) และบัญชีออมเพื่อการเกษียณอื่น ๆ แสดงให้เห็นถึงการใช้สิทธิประโยชน์ทางภาษีเป็นเครื่องมือในการสนับสนุนความมั่นคงทางการเงินของผู้สูงอายุ ดังนั้น ประเทศไทยควรพิจารณานำแนวคิดดังกล่าวมาปรับใช้เพื่อเสริมสร้างความมั่นคงทางการเงินให้แก่ประชาชนในระยะยาว

3. ด้านผลกระทบต่อเศรษฐกิจภาครัฐและประชาชน

การปรับปรุงระบบภาษีสำหรับผู้สูงอายุของประเทศไทยควรคำนึงถึงผลกระทบต่อเศรษฐกิจทั้งในระดับภาครัฐและระดับประชาชน โดยจากการศึกษาพบว่าประเทศญี่ปุ่น แม้จะมีภาระทางการคลังเพิ่มขึ้นจากค่าใช้จ่ายด้านสวัสดิการผู้สูงอายุ แต่ยังคงใช้ระบบภาษีเป็นเครื่องมือในการรักษาเสถียรภาพทางการคลัง ขณะที่ประเทศสหรัฐอเมริกาและสาธารณรัฐอินเดียใช้ระบบภาษีเพื่อกระจายภาระทางเศรษฐกิจและเปิดโอกาสให้ประชาชนสามารถบริหารภาระภาษีของตนเองได้อย่างเหมาะสม สำหรับประเทศไทย การออกแบบระบบภาษีที่สร้างสมดุลระหว่างการจัดเก็บรายได้ของรัฐและการบรรเทาภาระภาษีของผู้สูงอายุ จะช่วยลดความเสี่ยงด้านภาระทางการคลังในระยะยาว และส่งเสริมคุณภาพชีวิตของประชาชนผู้สูงอายุด้วยกันไป

สรุปได้ว่าการพัฒนาระบบภาษีสำหรับผู้สูงอายุของประเทศไทยควรมุ่งเน้นการปรับโครงสร้างภาษีให้สอดคล้องกับช่วงอายุ การขยายสิทธิประโยชน์ทางภาษีให้ครอบคลุมภาระรายจ่ายที่จำเป็น และการสร้างสมดุลระหว่างรายได้ของรัฐกับความมั่นคงทางเศรษฐกิจของผู้สูงอายุ ทั้งนี้ เพื่อรองรับการเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุอย่างสมบูรณ์ของประเทศไทยในอนาคต

ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยในอนาคต

จากผลการศึกษาครั้งนี้ ผู้วิจัยเห็นว่ายังมีประเด็นที่ควรได้รับการศึกษาเพิ่มเติมเพื่อพัฒนาความรู้และสนับสนุนการกำหนดนโยบายด้านภาษีผู้สูงอายุของประเทศไทยในอนาคต ดังนี้

1. ควรศึกษาความเป็นไปได้และความเหมาะสมในการนำระบบการยกเว้นภาษีแบบขั้นบันไดตามช่วงอายุ ซึ่งปรากฏในกรณีศึกษาของประเทศญี่ปุ่นและสาธารณรัฐอินเดีย มาประยุกต์ใช้กับบริบทของประเทศไทย โดยพิจารณาควบคู่กับโครงสร้างภาษีเงินได้บุคคลธรรมดาที่ใช้อยู่ในปัจจุบัน
2. ควรมีการวิเคราะห์ผลกระทบทางการคลังของรัฐจากการขยายสิทธิประโยชน์ทางภาษีสำหรับผู้สูงอายุ ทั้งในด้านรายได้ภาษีของรัฐและภาระงบประมาณในระยะยาว เพื่อประเมินความเหมาะสมและความยั่งยืนของมาตรการทางภาษีดังกล่าว
3. ควรศึกษาความเชื่อมโยงระหว่างสิทธิประโยชน์ทางภาษีกับระบบสวัสดิการสังคมสำหรับผู้สูงอายุ โดยพิจารณาบทบาทของภาษีในฐานะเครื่องมือเสริมสร้างความมั่นคงทางเศรษฐกิจและคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุในภาพรวม

กิตติกรรมประกาศ

ขอขอบพระคุณคณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ที่ได้ให้การสนับสนุนทุนวิจัยสำหรับการศึกษาวิจัยเรื่อง “การศึกษาเปรียบเทียบระบบการจัดเก็บภาษีผู้สูงอายุของประเทศไทยและต่างประเทศ” เพื่อรองรับสังคมผู้สูงอายุสมบูรณ์แบบในอนาคตครั้งนี้ การสนับสนุนดังกล่าวเป็นแรงขับเคลื่อนสำคัญที่ช่วยให้การดำเนินงานวิจัยสามารถเป็นไปอย่างราบรื่นและมีประสิทธิภาพ ส่งผลให้สามารถผลิตองค์ความรู้และข้อเสนอแนะเชิงนโยบายที่มีคุณค่าเพื่อประโยชน์แก่แวดวงวิชาการและการกำหนดแนวทางทางกฎหมายในการรองรับการเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุสมบูรณ์แบบของประเทศไทยในอนาคต

เอกสารอ้างอิง

- Cabinet Office of Japan. (2012). **Pension benefits system**. Retrieved February 23, 2024, from <https://www.gov-online.go.jp/useful/article/201212/1.html>
- _____. (2024). **Benefits for Senior Citizens & Very Senior Citizens**. Retrieved February 23, 2024, from https://incometaxindia.gov.in/booklets/%20%20pamphlets/benefits-for-senior-citizens-very-senior-citizens_english.pdf
- Chen, T., & Turner, J. A. (2021). **Tax Treatment of Pension Income and Elderly Labor Force Participation**. *Journal of Pension Economics & Finance*, 20(2): 279-297.
- HumanOS. (2024). **สิทธิพิเศษ! ยกเว้นภาษีเงินได้ 190,000 บาท แก่ผู้สูงอายุ 65 ปี และผู้พิการ**. Retrieved February 23, 2024, from <https://humanos.biz/2024/10/16/16102024-th/>
- Income Tax Department India. (2024). **Senior Citizens Tax Guide**. New Delhi: Government of India.
- Internal Revenue Service. (2023). **Tax Benefits for Elderly and Disabled Individuals**. Retrieved February 23, 2024, from <https://www.irs.gov/privacy-disclosure/tax-code-regulations-and-official-guidance>
- Krungsri Research. (2023). **Japan's Aging Society: Lessons for Thailand**. Retrieved February 23, 2024, from <https://www.krungsri.com/th/plearn-plearn/ageing-society-japan>
- Musgrave, R. A., & Musgrave, P. B. (1989). **Public Finance in Theory and Practice**. (5th ed). New York: McGraw-Hill.
- Nantapisit, A. (2017). **Tax Measures to Support an Aging Society: A Case Study of Japan**. Master's thesis, Bangkok: Chulalongkorn University.
- National Tax Agency Japan. (2024a). **Income Tax Guide for Foreigners**. Retrieved February 23, 2024, from https://www.japaneselawtranslation.go.jp/en/laws/view/3120/en#je_pt2ch3
- _____. (2024b). **Taxation of the Elderly in Japan**. Tokyo: Government of Japan.
- National Tax Agency. (2023). **Medical Expenses Deduction**. Retrieved February 23, 2024, from <https://www.nta.go.jp/taxes/shiraberu/taxanswer/shotoku/1600.htm>
- Okamoto, A. (2023). **Optimal Taxation in an Aging Japan**. *Journal of The Japanese and International Economies*, 57: 101170.
- Promphak, C. (2013). **Thailand's Transition to an Aging Society**. Office of Academic Affairs, Secretariat of the Senate.
- Stiglitz & Rosengard (2015). **Economics of the Public Sector**. 4th ed. New York: W. W. Norton & Company.

- Szabo.jp. (2024). **Medical Expense Tax Deduction in Japan (医療費控除)**. Retrieved February 24, 2024, from <https://szabo.jp/2024/02/03/medical-tax-deduction/>
- Takayama, N. (2004). **The Japanese Pension System: How It Was and What It Will Be**. Retrieved February 24, 2024, from <https://cis.ier.hit-u.ac.jp/Common/pdf/dp/2003/dp194.pdf>
- Tax Commission of Japan. (2003). **Mid-Term Report by the Tax Commission: A Sustainable Tax System for Japan's Aging Society**. Cabinet Office, Government of Japan. Retrieved February 24, 2024, from <https://www.cao.go.jp/zei-cho/history/1996-2009/etc/2003/e20030617.html>
- Yaimim, L. (2014). **Measures to Increase Personal Income Tax Allowances: A Case Study of Life Insurance Premium Allowances and New Income Distribution Equity**. Master of Laws thesis. Bangkok: College of Law, Dhurakij Pundit University.

บทบาทของผู้นำสี่เสาหลักต่อการอนุรักษ์และสืบสานวัฒนธรรมจีน ของคนไทยเชื้อสายจีนในอำเภอเบตง จังหวัดยะลา

The Roles of the Four Pillars of Leadership in Preserving and Transmitting Chinese Culture among Thai People of Chinese Descent in Betong District, Yala Province.

สุรัชย์ ไวยวรรณจิตร¹ สุไรยา นhire² อีสัยส มะแก้ง³
มูฮัมหมัดราพีร์ มะแก้ง⁴ และ วันชนะ หลีเอบ⁵
Surachai Vaivanjit, Suraiya Nire, Isyas Makeng,
Muhummudrapee Makeng, and Wanchana Leeab

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์คือ 1) ศึกษาวัฒนธรรมจีนของคนไทยเชื้อสายจีนในอำเภอเบตง จังหวัดยะลา 2) ศึกษาการมีส่วนร่วมของผู้นำสี่เสาหลักและประชาชนต่อการอนุรักษ์และสืบสาน วัฒนธรรมจีน 3) เพื่อเสนอแนะแนวทางการบริหารจัดการอนุรักษ์และสืบสานวัฒนธรรมจีนของคนไทย เชื้อสายจีนให้ดำรงคงอยู่ท่ามกลางสังคมพหุวัฒนธรรม การวิจัยครั้งนี้ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ กล่าวคือ ศึกษาจากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง (Documentary study) สัมภาษณ์เชิงลึก (In depth interview) และ เสนวนากลุ่มย่อย (Focus group) โดยแบ่งผู้ให้ข้อมูล ออกเป็น 3 กลุ่ม ประกอบด้วย 1) กลุ่มผู้นำสี่เสาหลัก คือ ผู้นำท้องถิ่น ผู้นำท้องที่ ผู้นำตามธรรมชาติ และ ผู้นำสมาคม คนจีน/ผู้นาศาสนา 2) ประชาชนชาวจีนเชื้อสายไทย และ 3) กลุ่มผู้นำที่เกี่ยวข้องในการส่งเสริม สนับสนุนในเรื่องวัฒนธรรมพื้นที่เบตง ประกอบด้วย หน่วยงานรัฐ หน่วยงานรัฐวิสาหกิจ และหน่วย งานเอกชน ผลการศึกษาพบว่า วัฒนธรรมของคนไทยเชื้อสายจีนในอำเภอเบตงสามารถแบ่งออกเป็น

¹ดร. ผู้บริหารโรงเรียนเรืาะห์มานียะห์ อำเภอจะนะ จังหวัดสงขลา

School Administrator, Rahmaniyah School, Chana District, Songkhla Province.

²ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ประจำสาขาการบริหารการศึกษา คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยฟาฏอนี จังหวัดปัตตานี

Assistant Professor, Department of Educational Administration, Faculty of Education, Fatoni University, Pattani Province.

³อาจารย์ประจำหลักสูตรสาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏยะลา จังหวัดยะลา

Lecturer, Public Administration Program, Faculty of Humanities and Social Sciences, Yala Rajabhat University, Yala Province.

⁴นักวิจัยอิสระ

Independent Researcher

⁵นักวิชาการศึกษา พนักงานส่วนท้องถิ่น อบต.กันตังใต้ อำเภอกันตัง จังหวัดตรัง

Educational Officer, Kantang Tai Subdistrict Administrative Organization, Kantang District, Trang Province.

Corresponding author e-mail: vonetime@gmail.com

ARTICLE HISTORY: Received 11 November 2025, Revised 12 May 2026, Accepted 10 June 2026

3 วัฒนธรรมที่สำคัญ กล่าวคือ 1) ภาษาจีน 2) ประเพณีชาวจีน และ 3) วัฒนธรรมด้านอาหาร และการมีส่วนร่วมของผู้นำสี่เสาหลักมีบทบาทโดดเด่นในเรื่องการส่งเสริมวัฒนธรรมหลักในลักษณะที่เป็นทางการ เพื่อผลักดันสู่การท่องเที่ยวและเศรษฐกิจในพื้นที่ ขณะที่กิจกรรมประเพณีวัฒนธรรมย่อย ถูกผลักดันเป็นวัฒนธรรมชายขอบ ที่ไม่ค่อยได้รับการสนับสนุน ส่วนใหญ่มีการจัดกิจกรรมภายในครอบครัวของแต่ละเชื้อสาย ในลักษณะแบบไม่เป็นทางการ ฉะนั้นแนวทางการบริหารจัดการเพื่อการอนุรักษ์วัฒนธรรมและประเพณีจีนเบตง ควรแบ่งเป็น 2 แนวทาง คือ แนวทางการส่งเสริมประเพณีวัฒนธรรมหลัก และแนวทางการพัฒนาวัฒนธรรมย่อย ทั้งสองแนวทางควรพัฒนาและส่งเสริมไปในแนวทางเดียวกัน คือ การส่งเสริมในเรื่องการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมที่สามารถเชื่อมโยงระหว่างกัน ข้อเสนอแนะ ศูนย์อำนวยการบริหารจัดการจังหวัดชายแดนภาคใต้ (ศอ.บต.) ร่วมกับหน่วยงานเกี่ยวข้องควรมีการจัดทำแผนพัฒนาแม่บทเมืองเบตงสำหรับทุกหน่วยงานในการนำไปใช้ในการพัฒนา เพื่อให้เห็นทิศทางการทำงานร่วมกัน และหนุนเสริมพื้นที่เบตงในลักษณะของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ทั้งวัฒนธรรมหลักและวัฒนธรรมย่อย เพื่อสร้างความเชื่อมโยงระหว่างกัน ทั้งในมิติของวัฒนธรรมอาหาร สถาปัตยกรรมชาติ และวิถีชีวิตของผู้คน ในขณะที่การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย สำนักงานนราธิวาส เข้ามาสนับสนุนในลักษณะของการสร้างพื้นที่นันทนาการ และเส้นทางของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม การสร้างแพคเกจท่องเที่ยวในหลากหลายรูปแบบผ่านการประชาสัมพันธ์

คำสำคัญ: การบริหารจัดการ ผู้นำสี่เสาหลัก วัฒนธรรมจีน คนไทยเชื้อสายจีน

Abstract

This study aims to: (1) examine the Chinese culture of Thai-Chinese communities in Betong District, Yala Province; (2) investigate the participation of the four pillars of leadership and local communities in preserving and sustaining Chinese culture; and (3) propose management approaches for preserving and sustaining Chinese culture among Thai-Chinese communities amid a multicultural society. This study employed a qualitative research methodology, including documentary research, in-depth interviews, and focus group discussions. The informants were divided into three groups: (1) the four pillars of leadership, comprising local administrative leaders, local community leaders, natural leaders, and leaders of Chinese associations or religious leaders; (2) Thai-Chinese residents; and (3) stakeholders involved in promoting cultural development in Betong, including government agencies, state enterprises, and private organizations. The findings revealed that the culture of Thai-Chinese communities in Betong District can be categorized into three major dimensions: (1) the Chinese language, (2) Chinese traditions and festivals, and (3) food culture. The participation of the four pillars of leadership was found to play a prominent role in promoting major cultural traditions through formal mechanisms aimed at enhancing tourism and local economic development. In contrast, minor cultural traditions have become marginalized and receive limited support, with most activities being organized informally within families of different

Chinese subgroups. Therefore, management approaches for preserving Chinese culture and traditions in Betong should be divided into two complementary strategies: (1) promoting major cultural traditions and (2) developing and revitalizing minor cultural traditions. Both strategies should be integrated under a cultural tourism framework that creates linkages among various cultural elements. The study further recommends that the Southern Border Provinces Administrative Centre (SBPAC), in collaboration with relevant agencies, formulate a master development plan for Betong to provide a common framework for area-based development and strengthen Betong as a cultural tourism destination. Such a plan should integrate both major and minor cultural traditions, linking food culture, environmental and natural resources, and local ways of life. In addition, the Tourism Authority of Thailand (Narathiwat Office) should support the development of recreational spaces, cultural tourism routes, and tourism packages through strategic promotional activities.

Keywords: *Management, Four pillars leadership, Chinese culture, Thai Chinese*

บทนำ

อำเภอเบตงเป็นอำเภอที่มีขนาดใหญ่และมีความสำคัญในจังหวัดยะลา นับเป็นอำเภอที่อยู่ใต้สุดของประเทศไทย โดยมีลักษณะเป็นหัวทอกยื่นเข้าไปประเทศมาเลเซีย ตั้งอยู่ในแนวเทือกเขาชันการาคีรี มีเนื้อที่ประมาณ 1,328 ตารางกิโลเมตร ห่างจากตัวเมืองยะลาประมาณ 140 กิโลเมตร และห่างจากกรุงเทพมหานครประมาณ 1,590 กิโลเมตร เมื่อปีพ.ศ. 2555 มีจำนวนประชากรรวมทั้งสิ้น 61,080 คน ประกอบด้วยคนไทยหลากหลายเชื้อชาติ ได้แก่ คนไทยพุทธ คนไทยเชื้อสายมลายู คนไทยเชื้อสายจีน เช่น จีนฮกเกี้ยน จีนแต้จิ๋ว จีนแคะ จีนกวางสี ภูมิประเทศเบตงส่วนใหญ่เป็นภูเขาสูงจึงทำให้มีอากาศดี และมีหมอกตลอดปี มีอาณาเขตติดต่อกับเขตการปกครองข้างเคียง คือ ทิศเหนือติดต่อกับอำเภอธารโต จังหวัดยะลา ทิศตะวันออกติดต่อกับอำเภอจะนะ จังหวัดนราธิวาส และอำเภอสุลูเปรัก (กรีก) รัฐประเทศมาเลเซีย ทิศใต้ติดต่อกับอำเภอเปิงกาลัย (โกรีะ) และอำเภอสุลูเปรัก รัฐประเทศมาเลเซีย ทิศตะวันตกติดต่อกับอำเภอบาลิง รัฐเกดะห์ ประเทศมาเลเซีย (ฐานข้อมูลท้องถิ่นภาคใต้ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์. 2561)

อำเภอเบตงประกอบไปด้วยประชาชน 3 กลุ่มวัฒนธรรมหลัก ประกอบด้วย กลุ่มคนไทยเชื้อสายมลายูที่นับถือศาสนาอิสลามโดยใช้ภาษามลายูถิ่นในการสื่อสารประจำวัน ประมาณร้อยละ 51 กลุ่มคนไทยที่นับถือศาสนาพุทธและคนไทยเชื้อสายจีนประมาณร้อยละ 47 ส่วนอีกประมาณร้อยละ 2 จะเป็นกลุ่มคนไทยที่นับถือศาสนาคริสต์และฮินดู ในเขตเทศบาลเบตง มีประชากรประมาณ 26,677 คน แบ่งเป็น 10,203 ครัวเรือนใน 25 ชุมชน ข้อมูล องค์ประกอบของกลุ่มประชากรลักษณะนี้ทำให้สังคมเบตงมีความหลากหลายทางเชื้อชาติ เป็นการผสมผสานของวัฒนธรรมที่หลากหลายและสามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างสงบสุข ปราศจากความขัดแย้งรุนแรงในระดับที่ส่งผลกระทบต่อความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มคนในชุมชน ทั้งนี้โดยปกติคนต่างวัฒนธรรมในพื้นที่เบตงต่างมีการเชื่อมต่อนสัมพันธ์กันมาโดยตลอด ผ่านงานประเพณี งานเลี้ยง งานแต่งงาน ซึ่งมีการเชิญไปมาหาสู่กันทุกครั้ง เป็นลักษณะของเพื่อนกัน “เวลามีสัตว์จะทำอะไร คนพุทธ และคนจีนก็ไปร่วมบริจาคกันตลอด ไม่ได้มีอะไรมาขวางกัน”

ประชากรในอำเภอเบตงเป็นประชากรที่ผสมผสานของคนไทยหลากหลายเชื้อชาติและศาสนา ทั้งคนไทยพุทธ คนไทยมุสลิม คนไทยเชื้อสายจีน และอื่น ๆ สิ่งที่เป็นความท้าทายต่อพื้นที่ความหลากหลายแห่งนี้คือ เมื่อประชากรส่วนใหญ่เป็นคนไทยเชื้อสายจีน ซึ่งมีวัฒนธรรมจีนที่สืบทอดกันมามากมาย อาทิ เทศกาลตรุษจีน วันเซ็งเหม้ง เทศกาลไหว้พระจันทร์ การอนุรักษ์และสืบสานการคงอยู่ท่ามกลางบริบทภายใต้คำว่าจังหวัดชายแดนภาคใต้ที่คนภายนอกมักมองว่าเป็นพื้นที่ของชาวมลายูเสียส่วนใหญ่ นั้นจะดำรงคงอยู่อย่างไร

การที่คนไทยเชื้อสายจีนในเมืองเบตง ยังคงความเป็นจีน ที่แสดงออกถึงอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ (Ethnic identity) ได้อย่างเข้มข้นและอยู่ได้ยาวนาน ส่วนหนึ่งเป็นเพราะคนไทยเชื้อสายจีนมีความขยันอดทน ประหยัด มีความรู้ด้านการค้าและการต่างประเทศเป็นอย่างดี และสามารถปรับตัวร่วมกับชาวมลายูและคนไทยได้ และที่สำคัญมีประวัติศาสตร์ของบรรพบุรุษที่เกิดจากเหตุการณ์คอมมิวนิสต์มาลายา ที่สมาชิกส่วนใหญ่เป็นคนจีน ได้อพยพมาอาศัยอยู่ในเมืองเบตง และผ่านการต่อสู้ทางเมืองมาอย่างยาวนาน ซึ่งทำให้คนไทยเชื้อสายจีนยังคงได้รับความรู้สึกร่วมในประวัติศาสตร์ อีกทั้งด้วยสภาพภูมิศาสตร์ของเมืองเบตง ซึ่งเป็นเมืองในหุบเขา แคมป์ยังตั้งอยู่ได้สุดสยาม ชายแดนไทย-มาเลเซีย ซึ่งห่างไกลกับอำเภออื่นๆ และตัวเมืองจังหวัดยะลา มาก เป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่ทำให้วัฒนธรรมและประเพณีจีนในเมืองเบตง จึงยังรักษาความหลากหลายที่เป็นอัตลักษณ์ของแต่ละกลุ่มคนจีนได้เป็นอย่างดี ทำให้วันนี้ชาวไทยเชื้อสายจีนสามารถรวมกลุ่มสมาคมที่เป็นระบบ กลายเป็นชนชั้นนำทั้งการเมือง เศรษฐกิจและสังคมของเบตงในที่สุด (ณัฐธิดา เย็นบำรุง. 2559)

อย่างไรก็ตาม แม้จะมีการแสดงออกถึงประเพณีและวัฒนธรรมที่ได้อย่างเข้มข้น แต่หากขาดแนวทางการบริหารจัดการที่ดีของผู้นำกลุ่ม องค์กรหรือสมาคมอาจทำให้ความเข้มข้นของบริหารจัดการในเรื่องการอนุรักษ์และสืบสานวัฒนธรรมจีนขาดความเข้มแข็งได้ นอกจากนี้ จากการศึกษางานวิจัยที่ผ่านมาเกี่ยวกับเบตงหลายชิ้นงานให้ความสำคัญในการท่องเที่ยว ทั้งในเชิงสุขภาพ วัฒนธรรม และในเรื่องประเพณีวัฒนธรรมของคนจีนที่ยังคงดำเนินอยู่ แต่การศึกษาในเรื่องของแนวทางการบริหารจัดการเพื่อสร้างความเข้มแข็งของการอนุรักษ์และสืบสานวัฒนธรรมจีนในเบตงยังคงมีข้อจำกัด เพราะแท้ที่จริงแล้วผู้นำถือเป็นปัจจัยสำคัญต่อความสำเร็จในกระบวนการบริหารจัดการเพื่อให้เกิดความเข้มแข็ง ความร่วมมือกันระหว่างกันของคนในชุมชน ยิ่งในพื้นที่เบตงที่มีวัฒนธรรมจีนที่เป็นอัตลักษณ์พิเศษแตกต่างจากพื้นที่อื่นของประเทศ ประกอบกับวัฒนธรรมต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับความเป็นคนจีนมีความสัมพันธ์ที่แน่นแฟ้นและเชื่อมโยงกับความเป็นคนจีนแผ่นดินใหญ่

ดังนั้น หากคนในชุมชนไม่ร่วมมือกันอนุรักษ์และสืบสานวัฒนธรรมที่ดีไว้จะเกิดการทำลายพื้นฐานทางวัฒนธรรมที่บรรพบุรุษได้สืบทอดกันมา คณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ ได้กล่าวว่าการเข้าไปมีส่วนร่วมของประชาชนในการดำเนินงานด้านวัฒนธรรมเป็นขั้นตอนที่มีความสำคัญมาก และได้อธิบายขั้นตอนของการมีส่วนร่วมของประชาชนในกระบวนการพัฒนาทั้งหลายจะต้องให้ประชาชนมีส่วนเกี่ยวข้องในทุกขั้นตอนของกระบวนการพัฒนา 8 ประการ คือ 1) ขั้นร่วมศึกษา 2) ขั้นร่วมสร้างรูปแบบ 3) ขั้นกำหนดนโยบาย วางแผน โครงการ และกิจกรรม 4) ขั้นร่วมตัดสินใจ 5) ขั้นร่วมปรับปรุง 6) ขั้นร่วมช่วยเหลือสนับสนุนด้านการเงินหรือลงทุน 7) ขั้นร่วมปฏิบัติ 8) ขั้นการควบคุม ติดตาม ประเมินผล

ด้วยปัจจัยหลายด้านตามที่กล่าวข้างต้น คณะผู้วิจัยเล็งเห็นว่าหากผู้นำชุมชนและประชาชนไม่ร่วมมือกันอนุรักษ์และสืบสานวัฒนธรรมจีนของคนไทยเชื้อสายจีนจะส่งผลให้วัฒนธรรมจีนในอำเภอเบตง จังหวัดยะลา ปรับเปลี่ยนไปตามกาลเวลาและสูญหายไปในที่สุด ดังนั้นการวิจัยครั้งนี้จึงมุ่งเน้นเพื่อศึกษา แนวทางการบริหารจัดการอนุรักษ์และสืบสานวัฒนธรรมจีนของคนไทยเชื้อสายจีนให้ดำรงคงอยู่ท่ามกลางสังคมพหุวัฒนธรรม

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- 1) ศึกษาวัฒนธรรมจีนของคนไทยเชื้อสายจีนในอำเภอเบตง จังหวัดยะลา
- 2) ศึกษาการมีส่วนร่วมของผู้นำสี่เสาหลักและประชาชนต่อการอนุรักษ์และสืบสานวัฒนธรรมจีน
- 3) เพื่อเสนอแนะแนวทางการบริหารจัดการอนุรักษ์และสืบสานวัฒนธรรมจีนของคนไทยเชื้อสายจีนให้ดำรงคงอยู่ท่ามกลางสังคมพหุวัฒนธรรม

ขอบเขตของการวิจัย

เป็นการศึกษาจากกลุ่มผู้นำองค์กรท้องถิ่น ผู้นำองค์กรปกครองท้องถิ่น ผู้นำธรรมชาติ และผู้นำทางศาสนาหรือผู้นำสมาคม ตลอดจนมีทั้งผู้นำในหน่วยงานรัฐ รัฐวิสาหกิจ เอกชน และประชาชนที่มีส่วนในการอนุรักษ์และสืบสานวัฒนธรรมจีนของคนไทยเชื้อสายจีนในอำเภอเบตง จังหวัดยะลา ในมิติของการรักษา การสืบทอด สืบต่อวัฒนธรรมจีนเบตง ตลอดจนมิติของการส่งเสริมในการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมจีนเบตง

กรอบแนวคิดการวิจัย

การวิจัยเรื่อง “บทบาทของผู้นำสี่เสาหลักต่อการอนุรักษ์และสืบสานวัฒนธรรมจีนของคนไทยเชื้อสายจีนในอำเภอเบตง จังหวัดยะลา” ได้ทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องในประเด็นต่าง ๆ เพื่อนำมาเป็นกรอบในการดำเนินการวิจัย ได้แก่ บริบทพื้นที่เบตงแนวคิดเกี่ยวกับการบริหารจัดการของผู้นำสี่เสาหลัก แนวคิดเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม แนวคิดเกี่ยวกับการแพร่กระจายทางวัฒนธรรม แนวคิดเกี่ยวกับวัฒนธรรมกับการท่องเที่ยว งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อนำมาสู่การค้นหาคำตอบในงานวิจัยตามวัตถุประสงค์

ระเบียบวิธีวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative research) โดยใช้วิธีการรวบรวมข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมจีนของคนไทยเชื้อสายจีนในอำเภอเบตง จังหวัดยะลา 3 วิธี

- 1) เก็บข้อมูลจากเอกสาร (Document) คือเก็บข้อมูลเกี่ยวกับวัฒนธรรมจีนของคนไทยเชื้อสายจีนในอำเภอเบตง จังหวัดยะลา
- 2) สัมภาษณ์เชิงลึก (In depth interview) กับกลุ่ม ผู้ให้ข้อมูล 3 กลุ่ม ประกอบด้วย 1) กลุ่มผู้นำสี่เสาหลัก คือ ผู้นำท้องถิ่น ผู้นำท้องที่ ผู้นำตามธรรมชาติ และ ผู้นำสมาคมจีน/ผู้นำศาสนา 2) ประชาชนชาวจีนเชื้อสายไทย และ 3) กลุ่มผู้นำที่เกี่ยวข้องในการส่งเสริมสนับสนุนในเรื่องวัฒนธรรมพื้นที่เบตง ประกอบด้วย หน่วยงานรัฐ หน่วยงานรัฐวิสาหกิจ และหน่วยงานเอกชน

3) เสวนากลุ่มย่อย (Focus group) ประชาชนคนไทยเชื้อสายจีน และเยาวชนเชื้อสายจีน ในอำเภอเบตง จังหวัดยะลา เพื่อให้เห็นถึงการมีส่วนร่วมของผู้นำสี่เสาหลักกับประชาชนต่อการอนุรักษ์และสืบสานวัฒนธรรมจีน

โดยมีจำนวนผู้ให้ข้อมูลหลักในการวิจัยครั้งนี้ รวมทั้งหมด 27 คน รายละเอียดดังแสดงในตารางที่ 1 ดังนี้

ตารางที่ 1: รายละเอียดผู้ให้ข้อมูลในการวิจัย

ผู้ให้ข้อมูล	สัมภาษณ์เชิงลึก	เสวนากลุ่มย่อย	จำนวน
ผู้นำท้องถิ่น	2 คน	-	1 (ครั้ง)
ผู้นำท้องที่	2 คน	-	1 (ครั้ง)
ผู้นำตามธรรมชาติ	5 คน	-	1 (ครั้ง)
ผู้นำสมาคมคนจีน	5 คน	-	1 (ครั้ง)
ประชาชนชาวจีนเชื้อสายไทย	-	5 คน	1 (ครั้ง)
เยาวชนเชื้อสายจีน	-	5 คน	1 (ครั้ง)
วัฒนธรรมจังหวัดยะลา	1 คน	-	1 (ครั้ง)
ผอ. การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (ททท.) สำนักงานนราธิวาส	1 คน	-	1 (ครั้ง)
ผู้อำนวยการกองส่งเสริมและสนับสนุนงานพัฒนาฝ่ายพลเรือน (ศอ.บต.)	1 คน	-	1 (ครั้ง)
รวม	17 คน	10 คน	

การวิเคราะห์ข้อมูล

หลังจากที่ได้มีการรวบรวมข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมจีนของคนไทยเชื้อสายจีนในอำเภอเบตง จังหวัดยะลาทั้ง 3 วิธีแล้วจึงดำเนินการวิเคราะห์ข้อมูลตามองค์ประกอบสำคัญของการวิเคราะห์ข้อมูล 3 ประการคือ 1) การจัดระเบียบข้อมูล (Data organizing) เพื่อให้ข้อมูลเป็นระเบียบ พร้อมทั้งจะแสดงและนำเสนออย่างเป็นระบบได้ โดยดำเนินการในทุกขั้นตอนของการวิจัย 2) การแสดงข้อมูล (Data display) เป็นการเชื่อมโยงข้อมูลที่จัดระเบียบแล้วเข้าด้วยกัน และ 3) การสร้างข้อสรุป (Conclusion) และการตีความหมาย (Interpretation) ของผลหรือข้อค้นพบที่ได้จากการแสดงข้อมูล ด้วยวิธีการที่ผสมผสานทั้งการวิเคราะห์เพื่อสร้างข้อสรุปแบบอุปนัย (Analytic induction) จากการตีความข้อมูลจากสิ่งที่เป็นรูปธรรม และการวิเคราะห์แบบจำแนกชนิดข้อมูล (Typological analysis) ร่วมกับการวิเคราะห์โดยการเปรียบเทียบข้อมูล (Constant comparison) ตามความเหมาะสมของข้อมูล เป็นการสรุปเพื่อจัดทำคำอธิบายเชิงทฤษฎีจากการหลักฐานและข้อค้นพบที่ได้รับ ร่วมกับการวิเคราะห์เชิงเนื้อหาจากเอกสารต่าง ๆ นำมาจัดกลุ่ม วิเคราะห์ความสัมพันธ์เชื่อมโยงกัน

ผลการวิจัย

วัฒนธรรมจีนของคนไทยเชื้อสายจีนในอำเภอเบตง จังหวัดยะลา

จากการศึกษาพบว่า วัฒนธรรมของคนไทยเชื้อสายจีนในอำเภอเบตงสามารถแบ่งออกเป็น 3 วัฒนธรรมที่สำคัญ และเห็นชัดในเรื่องของการขับเคลื่อนสู่การส่งเสริมอนุรักษ์และสืบสานวัฒนธรรม กล่าวคือ 1) ภาษาจีน 2) ประเพณีชาวจีน และ 3) วัฒนธรรมด้านอาหาร ทั้ง 3 วัฒนธรรมสำคัญของ

ชาวจีนเบตงดังกล่าวไม่มีลักษณะของการแซ่แข็ง หรือคงไว้ในลักษณะแบบเดิม แต่มีลักษณะของการเปลี่ยนแปลงซึ่งถือเป็นเรื่องปกติของชาวจีนเบตง และเป็นที่ยอมรับในวงกว้างของการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น โดยเฉพาะในกลุ่มคนรุ่นใหม่ของชาวจีน การเปลี่ยนแปลงทางประเพณีจีนและวัฒนธรรม คือ เรื่องของกิจกรรมประเพณีบางกิจกรรมได้มีการประยุกต์ และตัดทอนกิจกรรมบางอย่างออกไป อันเนื่องจากด้วยทรัพยากรที่หายาก การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมขึ้นอยู่กับกระบวนการทางความคิดของชาวจีนเบตงเป็นกระบวนการที่มีการเปลี่ยนแปลงแบบค่อยเป็นค่อยไป มีการผสมผสาน ปรับปรุงที่ต่อเนื่อง

ส่วนของวัฒนธรรมด้านอาหารของชาวจีนเบตง ที่ได้นำวัฒนธรรมอาหารการกินเข้ามาจากแผ่นดินใหญ่ และพัฒนาต่อยอดจนกลายเป็นอาหารเบตงอันโดดเด่นเป็นเอกลักษณ์ทำให้เกิดการพบปะสังสรรค์ทางวัฒนธรรมด้านอาหารของท้องถิ่นพื้นที่เบตง จนเป็นที่ยอมรับของวัฒนธรรมอาหารเบตงสำหรับวัฒนธรรมประเพณีที่โดดเด่น มีความเข้มแข็งในเรื่องของการจัดกิจกรรม หรือมหกรรมต่าง ๆ ที่สามารถเชิญชวนนักท่องเที่ยว หรือชาวจีนจากต่างจังหวัด หรือจากที่อื่นๆ เข้าร่วมกิจกรรม ประกอบด้วย 2 ประเพณี คือ ประเพณีงานตรุษจีน และประเพณีงานสมโภชและแห่เจ้ามูลนิธิ ทั้งสองกิจกรรมงานดังกล่าวมีการจัดใหญ่ผ่านการประสานร่วมกับสมาคมชาวจีนที่ 5 สมาคม และมีมูลนิธิเบตง ทำหน้าที่ในเรื่องของการประสานไปยังสมาคมเครือข่ายชาวจีนจากต่างประเทศเพื่อมาร่วมกิจกรรม สร้างความสมดุลของการพัฒนาในด้านสังคม เศรษฐกิจ การเมืองการปกครอง สิ่งแวดล้อม และ วัฒนธรรมในลักษณะองค์รวม ในลักษณะของการพึ่งตนเองเป็นหลัก ชาวจีนเบตงมีอิสระในการคิด ตัดสินใจและปฏิบัติโดยใช้ภูมิปัญญาของตนเอง และใช้วัฒนธรรมของตนเองสร้างเรียนรู้และปฏิบัติจนเกิดความเชื่อมั่นและความรู้สึกที่จะพึ่งตนเองสูงขึ้นบนพื้นฐานของความเสมอภาค มีอำนาจต่อรอง มีสิทธิ มีเสียง เพื่อนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน และที่สำคัญชาวจีนเบตง ความเข้าใจในวัฒนธรรมท้องถิ่น แต่ละท้องถิ่นมีขนบธรรมเนียม ประเพณีและวัฒนธรรมของตนเอง และความเข้มแข็งในเรื่องของการจัดกิจกรรม ประเพณีและวัฒนธรรมชาวจีนเบตงได้มีการยึดหลักในการพัฒนาพื้นที่ ประเพณีและวัฒนธรรมใน 3 องค์ประกอบดังกล่าว จนนำไปสู่การมีวัฒนธรรมประเพณีที่โดดเด่นสู่การเชิญชวนในลักษณะของการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมเบตง

การมีส่วนร่วมของผู้นำสี่เสาหลักและประชาชนต่อการอนุรักษ์และสืบสานวัฒนธรรมจีน

จากการศึกษาพบว่า ชาวจีนเบตงมีความเข้มแข็งด้วยทรัพยากรและงบประมาณของตนเองที่อยู่ภายใต้การดูแลของสมาคม ทั้งยังมีผู้นำในสมาคมเป็นคนที่เสียสละช่วยเหลือกลุ่มคนในสมาชิกด้านต่าง ๆ ส่งผลให้กิจกรรมต่าง ๆ ที่อยู่ภายใต้การดำเนินงานของสมาคมสามารถดำรงอยู่และดำเนินการอย่างต่อเนื่อง เพราะความเป็นชาวจีนมีเชื่อมโยงความสัมพันธ์และมีส่วนร่วมของผู้นำไม่เพียงในระดับท้องถิ่นของตนเอง และยังสามารถสร้างการมีส่วนร่วมร่วมกับสมาคมชาวจีนต่างประเทศ ประกอบกับการมีส่วนร่วมของผู้นำสี่เสาหลัก เช่น ผู้นำสมาคม ผู้นำท้องถิ่นที่ทำหน้าที่ในลักษณะของโครงสร้างแบบทางการให้กับสมาคมชาวจีนทั้ง 5 สมาคม และมูลนิธิเบตง ส่งผลให้มีหลายกิจกรรมที่ได้เห็นการมีส่วนร่วมของหน่วยงานรัฐ เช่น เทศบาลเมืองเบตงที่เข้ามามีส่วนส่งเสริมผ่านการจัดกิจกรรมงานตรุษจีน และหน่วยงานอื่น ๆ ที่คอยสนับสนุนด้วย เช่น อำเภอ ศาล อัยการ ภาคเอกชน ธนาคาร ธุรกิจท่องเที่ยว มูลนิธิเบตง และสมาคมชาวจีนทั้ง 5 สมาคม ร่วมกันสนับสนุนงานประเพณีวัฒนธรรมจีนเบตง โดยส่วนใหญ่หน่วยงานดังกล่าวส่งเสริมในกิจกรรมงานใหญ่ ๆ สร้างการมีส่วนร่วมของผู้นำในระดับท้องถิ่น

ท้องถิ่นหลากหลายกลุ่ม โดยงานที่พบคือ งานเทศกาลใหญ่ ๆ เช่น เทศกาลกินเจ เทศกาลปีใหม่ เทศกาลโคเฒ่า โดยผู้นำส่งเสริมเพื่อดึงดูดเศรษฐกิจในพื้นที่ ดึงการท่องเที่ยว และรายได้สู่ชุมชน และถือเป็นหัวใจสำคัญของประเพณีวัฒนธรรมเบตงในการสร้างรายได้ผ่านกิจกรรมการท่องเที่ยวในเชิงวัฒนธรรม แม้ว่าสถานการณ์ความรุนแรงในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ที่มีมาอย่างต่อเนื่องยาวนาน แต่ผู้นำที่เกี่ยวข้องในพื้นที่อำเภอเบตงมีการใช้กลยุทธ์การสื่อสารท่องเที่ยวโดยใช้สื่อกิจกรรม สื่อบุคคล และสื่อออนไลน์เป็นหลัก ในการส่งเสริม ประชาสัมพันธ์การท่องเที่ยว ประเพณีวัฒนธรรมที่เป็นเอกลักษณ์และแสดงถึงอัตลักษณ์พื้นที่เบตงตลอดจนอาหารท้องถิ่น สินค้าพื้นเมืองวิถีชีวิตและบรรยากาศของเมืองเพื่อแสดงให้เห็นถึงความปลอดภัยในการเดินทางมาท่องเที่ยวในพื้นที่และเป็นการสร้างภาพลักษณ์ที่ดี

ในส่วนของการเข้ามาของผู้นำในกิจกรรมประเพณีวัฒนธรรมย่อยหรืองานวัฒนธรรมเล็ก ๆ ที่ผ่านมากถูกหลักเป็นวัฒนธรรมชายขอบ ประกอบกับผู้นำไม่ค่อยได้รับการสนับสนุนมากนัก โดยส่วนใหญ่มีการจัดงานกันเองภายในครอบครัวชาวจีนแต่ละเชื้อสาย ในลักษณะแบบไม่เป็นทางการ และประเพณีดังกล่าวถือเป็นข้อท้าทายในเรื่องของแต่ละเชื้อสายที่ยึดปฏิบัติในแต่ละครอบครัว ญาติพี่น้อง เพราะประเพณีดังกล่าวมีปัจจัยทางเศรษฐกิจเกี่ยวข้องเป็นจำนวนมาก บางครั้งพบว่าพิธีกรรมบางอย่างในประเพณีถูกตัดทอน เนื่องจากปัจจัยทางเศรษฐกิจ การมีส่วนร่วมในการสืบสานวัฒนธรรมประเพณีของภาคประชาชนในระดับของชุมชนชาวจีนเบตงมีการจัดงานตามประเพณีของตนเอง โดยให้สมาชิกในครอบครัวเข้าร่วม และสอนถึงหลักการต่าง ๆ ของพิธีกรรม แต่อาจจะไม่สมบูรณ์ตามแบบฉบับของประเพณีของคนจีนในอดีต เพราะกิจกรรมบางอย่างอาจจะมีการลดขั้นตอนบางขั้นตอนไป

วัฒนธรรมในลักษณะดังกล่าวข้างต้นจึงเป็นสิ่งที่ผู้นำสี่เสาหลักในพื้นที่เบตงไม่ควรมองข้าม และละเลยประเพณีดังกล่าว เพราะเชื่อว่า วัฒนธรรมย่อยอาจจะมีคุณค่าในตัวของมันเองหากได้รับการสนับสนุนและส่งเสริมให้ตรงจุด และมีเป้าหมายที่ชัดเจน ผู้นำและผู้ที่เกี่ยวข้องควรเข้ามาประเดิมเล่นี้และสร้างกระแสวัฒนธรรมย่อยพื้นที่เบตงให้เด่นชัด และส่งเสริมวัฒนธรรมหลักและวัฒนธรรมย่อยในลักษณะของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ไว้เป็นส่วนหนึ่งของแผนการพัฒนาจังหวัด และพื้นที่อำเภอเบตง โดยมุ่งเน้นให้เกิดการพลิกฟื้นการท่องเที่ยวของประเทศไทยที่ โดยคำนึงถึงผลประโยชน์จาก 3 กลุ่มหลักตามแผนการพัฒนาการท่องเที่ยวของประเทศไทย คือ 1) เพื่อให้ประชาชนและนักท่องเที่ยวได้ประโยชน์เรื่องความสะดวก ปลอดภัย และการได้รับมาตรฐาน อย่างเท่าเทียมกัน ในด้านโครงสร้างพื้นฐานทั้งคมนาคมและสาธารณูปโภค อีกทั้ง สามารถเข้าถึงและใช้ข้อมูลจากศูนย์ข้อมูล Tourism Database ได้ 2) มุ่งเน้นการท่องเที่ยวที่ดึงดูดนักท่องเที่ยวคุณภาพสูงจากหลายประเทศอย่างสมดุล โดยสร้างประสบการณ์ ท่องเที่ยวที่น่าประทับใจ มีความล้ำสมัย และมีคุณค่า อีกทั้ง มุ่งเน้นการลดการรั่วไหลของรายได้การท่องเที่ยวและ กระจายความเจริญให้ทั่วทุกพื้นที่ในประเทศไทย โดยส่งเสริมและฟื้นฟูภาคการผลิตในอุตสาหกรรมเพื่อให้ประเทศไทยมีขีดความสามารถในการแข่งขันระดับโลก และ 3) การท่องเที่ยวไทยจะมีส่วนในการรักษาความอุดมสมบูรณ์ของสิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรม โดยการประยุกต์ใช้เทคโนโลยีและนวัตกรรมในการบริหารจัดการจำนวนนักท่องเที่ยวได้อย่างมีประสิทธิภาพ

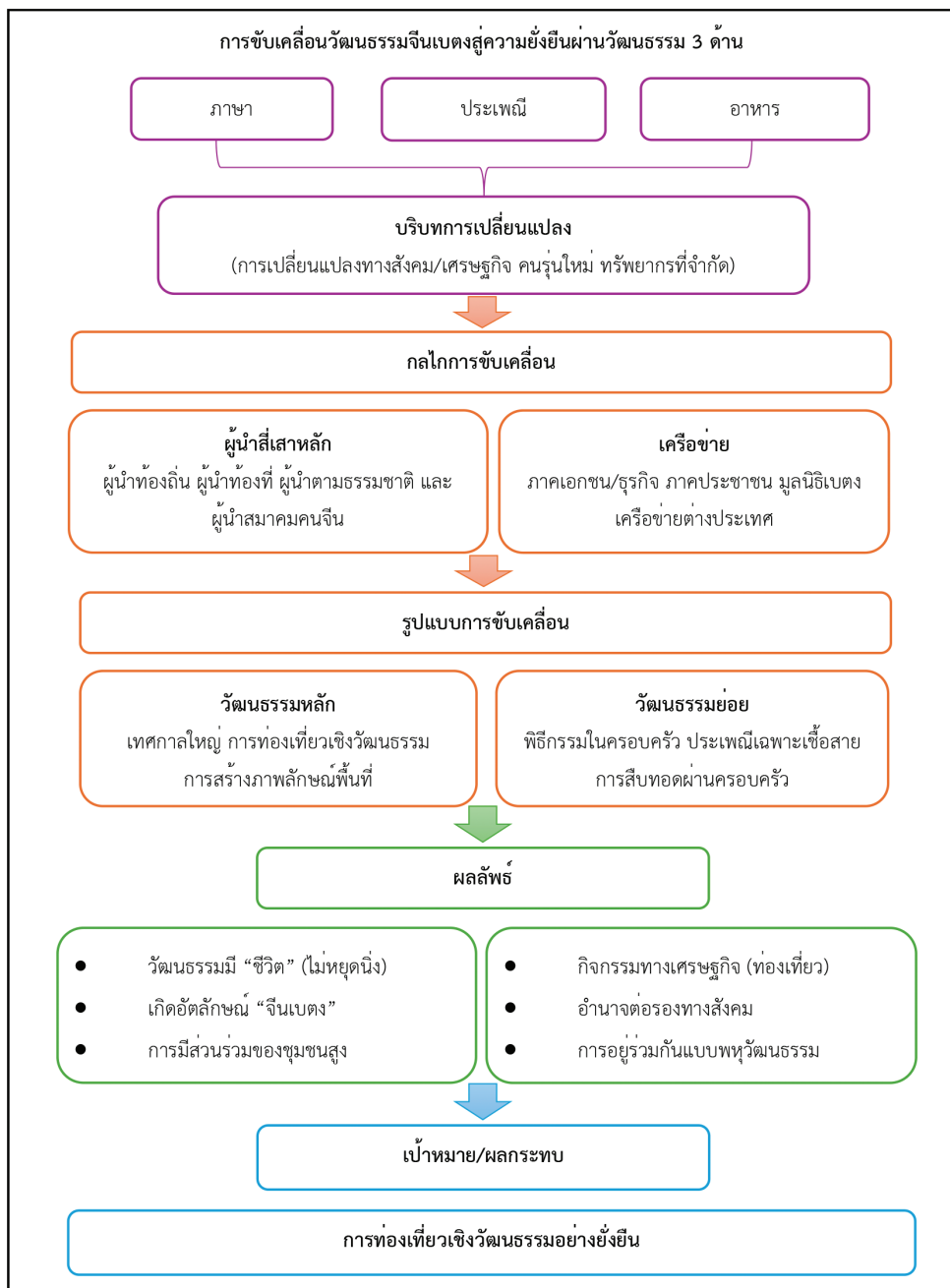
คนไทยเชื้อสายจีนค่อนข้างมากและมีบทบาทโดดเด่นในเรื่องของวัฒนธรรม และการท่องเที่ยวในชุมชน ประกอบกับมีวิถีชีวิตประเพณีและวัฒนธรรมของผู้คนที่แสดงถึงความเป็นจีนไว้เกือบทุกร้อยรวมทั้งภาษาที่ผู้คนใช้สื่อสารกันส่วนใหญ่ยังคงเป็นภาษาจีน จึงมองว่าแนวทางการบริหารจัดการเพื่อ

การอนุรักษ์วัฒนธรรมและประเพณีจีนเบตง ควรแบ่งออกเป็น 2 แนวทาง คือ แนวทางการส่งเสริมประเพณีวัฒนธรรมหลัก และแนวทางการพัฒนาวัฒนธรรมย่อย ทั้งสองแนวทางควรพัฒนาและส่งเสริมไปในแนวทางเดียวกัน คือ การส่งเสริมในเรื่องการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

1) วัฒนธรรมหลัก แนวทางการบริหารจัดการเพื่ออนุรักษ์วัฒนธรรมและประเพณีดังกล่าว จำเป็นต้องชี้ให้เห็นในเรื่องของการท่องเที่ยว เพื่อเป็นการสร้างรายได้แก่คนในพื้นที่หรือชุมชนโดยภาพรวมจึงจำเป็นต้องมีเจ้าภาพหลักในฐานะเป็นองค์กรในพื้นที่และที่มีงบประมาณ สู่การท่องเที่ยว แต่ทั้งนี้ยังมีการขาดในเรื่องของการเชื่อมโยงในภาคส่วนของการท่องเที่ยวอื่น ๆ เช่น การท่องเที่ยวในเชิงวัฒนธรรมที่มีภาคประชาชนเป็นคนดูแล สิ่งเหล่านี้จำเป็นต้องไปปรับการสนับสนุนและสร้างการเชื่อมโยงให้เกิดขึ้นบนเส้นทางของการท่องเที่ยวเบตง คงต้องได้รับการช่วยเหลือ และสนับสนุนจากภาคส่วนอื่น ๆ เช่น ศอบต. ททท. และ อบจ. เป็นต้น โดยเฉพาะในเรื่องของการส่งเสริม การประชาสัมพันธ์ และสนับสนุนในเรื่องการสื่อสารให้เป็นพื้นที่รู้จักในวงกว้าง ทั้งนักท่องเที่ยวในประเทศและต่างประเทศ การเปิดพื้นที่ในการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ต้องสร้างความสมดุลกันระหว่างนักท่องเที่ยวในประเทศและต่างประเทศ เพราะการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมเบตงเป็นทางเลือกใหม่ให้กับนักท่องเที่ยวที่ให้ความสำคัญกับประวัติศาสตร์ และสนใจที่จะรักษาไว้ซึ่งวัฒนธรรม วิถีชีวิต สภาพแวดล้อม การดำเนินชีวิตของบุคคลในแต่ละยุคสมัย นักท่องเที่ยวจะได้ทราบประวัติความเป็นมาความเชื่อ มุมมอง ความคิด ความศรัทธา ความนิยมของบุคคลสมัยอดีตที่ถ่ายทอดมาถึงคนรุ่นหลังผ่านสิ่งเหล่านี้ ซึ่งมีจุดขายเป็นมรดกแห่งอดีต เป็นต้นทุนทางวัฒนธรรมที่มีราคาในสังคมสมัยใหม่ เพราะฉะนั้นวัฒนธรรมดั้งเดิมจะเป็นจุดขายทางการท่องเที่ยว

2) วัฒนธรรมย่อย สร้างการผลักดันประเพณีดังกล่าวเพื่อให้เกิดการบริหารจัดการที่ดี และสามารถเกิดประโยชน์ภาพของของพื้นที่เบตง มองว่า ควรมีการจัดประเพณีที่สามารถเชื่อมโยงใน 3 วัฒนธรรมที่เป็นฐานสำคัญของเบตง วัฒนธรรมของชาวมลายู ชาวไทยพุทธ และวัฒนธรรมรองของจีน เพื่อสร้างการดึงดูดในการท่องเที่ยวเชิงพื้นที่เบตง ชูความเป็นชาวจีนเบตงที่สืบเชื้อสายมาจากชาวจีนแผ่นดินใหญ่ที่อพยพเข้ามาสร้างความเจริญให้กับดินแดนส่วนนี้ในสมัยสร้างบ้านแปงเมือง จากป่าดงดิบให้กลายเป็นสวนเป็นไร่ และเป็นเมืองเบตง ก่อนจะผสมผสานกับผู้คนหลายชาติพันธุ์ ศาสนาและความเชื่อ ตั้งแต่ยุคประวัติศาสตร์จนตราប់เท้าปัจจุบัน กลายเป็นเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมและวิถีชีวิตที่งดงามสงบสุข มีการอยู่ร่วมกันเป็นเมืองแห่งพหุวัฒนธรรมทั้งชาวไทยพุทธ ไทยมุสลิม ไทยคริสต์ อย่างสันติสุข

จากผลการวิจัย คณะผู้วิจัยได้พัฒนา “โมเดล” เพื่อเสริมสร้างความเข้าใจในการขับเคลื่อนวัฒนธรรมจีนของคนไทยเชื้อสายจีนในอำเภอเบตง โดยมุ่งเน้นการอนุรักษ์และสืบสานวัฒนธรรมผ่านกลไกและรูปแบบการดำเนินงานของผู้นำสี่เสาหลัก ควบคู่กับความร่วมมือของภาคีเครือข่ายในการสนับสนุนกิจกรรมและการธำรงรักษาวัฒนธรรมท้องถิ่นอันทรงคุณค่า อันสะท้อนอัตลักษณ์ของคนไทยเชื้อสายจีนในพื้นที่ ทั้งนี้ ยังให้ความสำคัญกับการนำทุนทางวัฒนธรรมดังกล่าวมาใช้เป็นจุดดึงดูด เพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมอย่างยั่งยืน

ภาพประกอบที่ 1 แบบจำลองการขับเคลื่อนวัฒนธรรมจีนเบตงสู่ความยั่งยืนผ่านวัฒนธรรม

สรุปและอภิปรายผล

ผลการวิจัยได้สะท้อนให้เห็นพลวัตทางวัฒนธรรมของสังคมพหุวัฒนธรรมในพื้นที่ชายแดนใต้ที่สามารถคงความเป็นเอกลักษณ์ของวัฒนธรรมจีนไว้ได้อย่างเข้มแข็ง แม้อยู่ท่ามกลางกระแสความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคม และเทคโนโลยี การดำรงอยู่ของวัฒนธรรมดังกล่าวมิได้เป็นเพียง

ผลของความผูกพันทางชาติพันธุ์เท่านั้น แต่เป็นผลจากกระบวนการบริหารจัดการของ “ผู้นำสี่เสาหลัก” ที่ทำหน้าที่เป็นกลไกสำคัญในการอนุรักษ์ พื้นฟู และต่อยอดทุนทางวัฒนธรรมให้กลายเป็นพลังแห่งการพัฒนาอย่างยั่งยืน

1. วัฒนธรรมจีนของคนไทยเชื้อสายจีนในอำเภอเบตง

ผลการวิจัยพบว่า วัฒนธรรมของคนไทยเชื้อสายจีนในอำเภอเบตงสามารถจำแนกได้เป็นสามมิติหลัก คือ (1) วัฒนธรรมด้านภาษา (2) วัฒนธรรมด้านประเพณี และ (3) วัฒนธรรมด้านอาหาร ทั้งสามด้านนี้สะท้อนให้เห็นถึงกระบวนการ “คงอยู่และปรับตัว” ของวัฒนธรรมจีนในสังคมเบตง

ภาษาจีนยังคงมีบทบาทสำคัญในการสื่อสารภายในครอบครัว สมาคม และในพิธีกรรมต่าง ๆ ถือเป็นเครื่องมือในการธำรงอัตลักษณ์และส่งต่อรากเหง้าวัฒนธรรมสู่คนรุ่นใหม่ ส่วนในด้านประเพณีพบว่าชาวจีนเบตงยังคงจัดกิจกรรมสำคัญอย่างต่อเนื่อง เช่น เทศกาลตรุษจีน งานสมโภชเจ้าแม่กวนอิม และพิธีไหว้พระจันทร์ ซึ่งกลายเป็นพื้นที่ของการสร้างความสามัคคีและความภาคภูมิใจร่วมของชุมชน ขณะที่วัฒนธรรมด้านอาหาร เช่น เป็ดย่าง หมูแดง ซุปไก่เบตง ได้รับการยอมรับอย่างกว้างขวางจนกลายเป็นอัตลักษณ์ของเมือง

ผลการวิจัยดังกล่าวสอดคล้องกับ แนวคิดการแพร่กระจายทางวัฒนธรรม (Cultural Diffusion Theory) ของ Kroeber และ Kluckhohn (1952) ที่อธิบายว่าวัฒนธรรมจะคงอยู่ได้ก็ต่อเมื่อสามารถปรับตัวเข้ากับสภาพแวดล้อมทางสังคมและการเปลี่ยนแปลงทางเทคโนโลยีได้อย่างเหมาะสม กรณีของชาวจีนเบตงเป็นตัวอย่างชัดเจนของ “การผสมผสานทางวัฒนธรรม (Cultural Integration)” ซึ่งไม่ได้ทำลายความเป็นจีน แต่กลับเพิ่มความหลากหลายทางวัฒนธรรมของพื้นที่ สอดคล้องกับงานของ Huang (2014) ที่ศึกษาชาวจีนฮากกาในภาคใต้ พบว่าการผสมผสานกับวัฒนธรรมมลายูและไทยพุทธมิได้ทำให้วัฒนธรรมดั้งเดิมสูญหาย หากแต่เสริมให้เกิดวัฒนธรรมร่วม (hybrid culture) ที่มีความยืดหยุ่นและยั่งยืน นอกจากนี้ แนวคิดของ Koentjaraningrat (1990) ที่มองว่าวัฒนธรรมคือระบบการเรียนรู้ (learned system) ที่สามารถถ่ายทอดจากรุ่นหนึ่งสู่อีกหนึ่งผ่านแบบแผนและพฤติกรรมในชีวิตประจำวัน ก็สามารถอธิบายผลการวิจัยได้อย่างสอดคล้อง การคงอยู่ของภาษา อาหาร และพิธีกรรมในเบตง จึงมิใช่เพียงการอนุรักษ์เชิงสัญลักษณ์ แต่คือกระบวนการเรียนรู้ทางสังคมที่ช่วยสร้างจิตสำนึกทางวัฒนธรรมของคนรุ่นใหม่อย่างเป็นรูปธรรม

2. การมีส่วนร่วมของผู้นำสี่เสาหลักและประชาชน

ผู้นำสี่เสาหลักในพื้นที่เบตง ได้แก่ ผู้นำท้องที่ ผู้นำท้องถิ่น ผู้นำตามธรรมชาติ และผู้นำสมาคมหรือศาสนา มีบทบาทสำคัญอย่างยิ่งในการขับเคลื่อนกิจกรรมทางวัฒนธรรม ทั้งในระดับชุมชนและระดับพื้นที่ โดยเฉพาะกลุ่มสมาคมจีนทั้ง 5 สมาคมในเบตง ซึ่งเป็นศูนย์กลางการจัดกิจกรรมใหญ่ เช่น เทศกาลโคมไฟหรืองานตรุษจีน ที่ดึงดูดนักท่องเที่ยวและเสริมสร้างรายได้ให้ชุมชน

ผลการวิจัยสอดคล้องกับหลักการส่งเสริมและรักษามรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมที่มุ่งเน้นให้ชุมชนและประชาชนมีส่วนร่วมอย่างกว้างขวางในทุกขั้นตอนของการดำเนินงาน ทั้งการร่วมคิด ร่วมวางแผน ร่วมดำเนินการ และร่วมติดตามประเมินผล อันเป็นกลไกสำคัญในการสร้างความยั่งยืนทางวัฒนธรรม (กรมส่งเสริมวัฒนธรรม. 2567)

ในบริบทของเบตง ผู้นำสี่เสาหลักทำหน้าที่เป็น “ผู้ประสานความแตกต่าง” (Cultural Mediator) ที่เชื่อมโยงความหลากหลายของศาสนาและชาติพันธุ์ ทั้งไทยพุทธ อิสลาม และจีน ให้สามารถอยู่ร่วมกันอย่างสันติ งานของ นูร์ชีดา เพอแอสละ นีวตัน สวีส์ต์แก้ว และ วีระศักดิ์ เพอแอสละ (2558) ชี้ว่าผู้นำสมาคมจีนในเบตงไม่เพียงทำหน้าที่ด้านวัฒนธรรม แต่ยังมีบทบาททางเศรษฐกิจและสังคม โดยใช้กิจกรรมวัฒนธรรมเป็นกลไกสร้างความไว้วางใจและความร่วมมือในชุมชน อย่างไรก็ตาม ผลการวิจัยพบว่ากิจกรรมวัฒนธรรมย่อยในระดับครอบครัว เช่น การสอนภาษาจีน หรือพิธีบูชาบรรพบุรุษบางรูปแบบ เริ่มถูกลดทอนลงจากข้อจำกัดด้านเศรษฐกิจและเวลา ซึ่งเป็นสัญญาณเตือนว่าการสืบทอดทางวัฒนธรรมอาจอ่อนแอในอนาคต จึงควรมีมาตรการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของคนรุ่นใหม่ให้มากขึ้น ผ่านกิจกรรมสร้างสรรค์และการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศ

3. แนวทางการบริหารจัดการอนุรักษ์และสืบสานวัฒนธรรมจีน

จากผลการวิจัย สามารถสรุปแนวทางการบริหารจัดการได้สองแนวทางสำคัญ ได้แก่

- (1) แนวทางส่งเสริมวัฒนธรรมหลัก โดยเน้นการเชื่อมโยงกับการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม (Cultural Tourism) เพื่อสร้างรายได้และภาพลักษณ์ที่ดีให้พื้นที่
- (2) แนวทางพัฒนาวัฒนธรรมย่อย ที่มุ่งฟื้นฟูพิธีกรรม ความเชื่อ และประเพณีในระดับครอบครัว เพื่อรักษาความต่อเนื่องของอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์

แนวทางดังกล่าวสอดคล้องกับแนวคิด 6A Model ของ Buhalis (2000) ซึ่งเสนอองค์ประกอบการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมที่ยั่งยืน ได้แก่ แหล่งท่องเที่ยว (Attraction) การเข้าถึง (Accessibility) สิ่งอำนวยความสะดวก (Amenities) กิจกรรม (Activities) แพคเกจที่จัดได้ (Available Packages) และบริการสนับสนุน (Ancillary Services) การบริหารจัดการวัฒนธรรมจีนในเบตง จึงควรยึดแนวทางดังกล่าวเพื่อสร้างความสมดุลระหว่างการอนุรักษ์และการพัฒนา ผลนี้ยังสอดคล้องกับงานของ ณัฐธิดา เย็นบำรุง (2559) ที่ชี้ว่าการบริหารจัดการวัฒนธรรมในเบตงควรบูรณาการกับเศรษฐกิจสร้างสรรค์และการท่องเที่ยว เพื่อให้วัฒนธรรมกลายเป็นทุนทางเศรษฐกิจของชุมชนและเป็นแรงขับเคลื่อนคุณภาพชีวิตที่ยั่งยืน

ข้อเสนอแนะ

- 1) จากการศึกษาพบว่า พื้นที่เบตงซึ่งเป็นพื้นที่ยุทธศาสตร์ของการส่งเสริมการท่องเที่ยว และวัฒนธรรมที่โดดเด่น การเข้ามาทำงานของกลุ่มผู้นำทั้งในกลุ่มผู้นำในหน่วยงานรัฐ และองค์กรอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง มีการส่งเสริม สนับสนุนในทิศทางที่แตกต่าง และขาดความต่อเนื่องในประเด็นการพัฒนาเชิงพื้นที่เป็นหลัก โดยส่วนใหญ่ส่งเสริมการมีส่วนร่วม การพัฒนาการท่องเที่ยว การประชาสัมพันธ์ในเรื่องวัฒนธรรมในลักษณะของงานอีเวนต์ (event) ดังนั้นคณะผู้วิจัยจึงมองว่า ศูนย์อำนวยการบริหารจัดการจังหวัดชายแดนภาคใต้ (ศอ.บต.) ร่วมกับหน่วยงานรัฐอื่น ๆ เช่น วัฒนธรรมจังหวัด หน่วยงานรัฐวิสาหกิจ และ องค์กรเอกชนที่เกี่ยวข้องควรมีการจัดทำแผนพัฒนาแม่บทเมืองเบตงสำหรับทุกหน่วยงานในการนำไปใช้ในการพัฒนา เพื่อให้เห็นทิศทางของการทำงานร่วมกัน ทั้งในหน่วยงานรัฐ รัฐวิสาหกิจ และองค์กรเอกชนอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องสามารถทำงานได้อย่างตรงทิศทางที่ควรจะเป็นมากขึ้น

2) ศูนย์อำนวยการบริหารจัดการจังหวัดชายแดนภาคใต้ (ศอ.บต.) ร่วมกับหน่วยงานอื่น ๆ ควรมีการหนุนเสริมพื้นที่เบตงในลักษณะของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ทั้งวัฒนธรรมหลักและวัฒนธรรมย่อย ในรูปแบบของการสร้างพื้นที่ยุทธศาสตร์ของการท่องเที่ยว ผ่านการสื่อสาร ประชาสัมพันธ์ สนับสนุนเรื่องราววัฒนธรรมท้องถิ่นอยู่ตลอด

3) ศูนย์อำนวยการบริหารจัดการจังหวัดชายแดนภาคใต้ (ศอ.บต.) ควรชูประเด็นแผนการพัฒนาพื้นที่ ที่ชัดเจนในการทำงานพื้นที่เบตงในลักษณะของการเป็นเมืองแห่งพุทธวัฒนธรรมทั้งชาวไทยพุทธ ไทยมุสลิม และไทยคริสต์ ตลอดจนคนไทยเชื้อสายจีน โดยการใช้ฐานของความเป็นวัฒนธรรมการท่องเที่ยวเชิงพื้นที่ เพื่อสร้างความเชื่อมโยงระหว่างกัน ทั้งในมิติของวัฒนธรรมอาหาร สภาพแวดล้อม ธรรมชาติ และวิถีชีวิตของผู้คน เพราะท้ายสุดที่ประชาชนจะได้รับคือ การมีรายได้เพิ่มขึ้น และความเป็นอย่างสันติสุข ที่สำคัญคือการมีคุณภาพชีวิตที่ดี

4) การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย สำนักงานราธิวาส ควรเข้ามาสนับสนุนในลักษณะของการสร้างพื้นที่นันทนาการ และเส้นทางของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม การสร้างแพ็คเกจท่องเที่ยวในหลากหลายรูปแบบผ่านการประชาสัมพันธ์

กิตติกรรมประกาศ

งานวิจัยนี้ได้รับทุนสนับสนุนการวิจัยจากสำนักงานการวิจัยแห่งชาติ (วช.) ร่วมกับศูนย์อำนวยการบริหารจังหวัดชายแดนภาคใต้ (ศอ.บต.) ให้ทุนสนับสนุนการวิจัยและนวัตกรรม ภายใต้กรอบการวิจัยและนวัตกรรม “โครงการวิจัยเพื่อการพัฒนาจังหวัดชายแดนภาคใต้” ประจำปีงบประมาณ 2565

ขอขอบพระคุณหน่วยงานที่เกี่ยวข้องที่ให้ความอนุเคราะห์ให้ข้อมูลและข้อแนะนำพร้อมอำนวยความสะดวกในการดำเนินงานวิจัยและงานวิจัยสำเร็จอย่างสมบูรณ์ได้ด้วยความอนุเคราะห์และความช่วยเหลือให้ข้อคิดเห็นและข้อเสนอแนะจากผู้ทรงคุณวุฒิของสำนักงานการวิจัยแห่งชาติ (วช.) ตลอดจนผู้เชี่ยวชาญและผู้ตรวจสอบเครื่องมือในการวิจัยในครั้งทุกท่านที่กรุณาให้ความช่วยเหลือและให้คำแนะนำ ให้ข้อเสนอแนะเป็นอย่างดีที่เป็นประโยชน์ต่องานวิจัย คณะผู้วิจัยรู้สึกซาบซึ้งในความกรุณา ขอขอบพระคุณเป็นอย่างสูง

คุณค่าและประโยชน์อันใด ที่พึงมีจากงานวิจัยนี้ คณะผู้วิจัยขอบแต่ผู้อ่าน ผู้ที่สนใจ และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องนำไปใช้ประโยชน์ในการพัฒนาพื้นที่เบตงสืบไป

เอกสารอ้างอิง

กรมส่งเสริมวัฒนธรรม. (2567). คู่มือการดำเนินงานตามพระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษามรดก

ภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม พ.ศ. 2559. กรุงเทพฯ: กระทรวงวัฒนธรรม.

ณัฐธิดา เย็นบำรุง. (2559). เมืองเบตง: คนไทยเชื้อสายจีนที่เข้มแข็ง. สืบค้นเมื่อวันที่ 12 มีนาคม

2566, จาก <http://www.furd.in.th/event/field-trip/view/5PDq0L4X0gaX/>

ฐานข้อมูลท้องถิ่นภาคใต้ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์. (2561). ประวัติความเป็นมา อำเภอเบตง

จังหวัดยะลา. สืบค้นเมื่อวันที่ 14 เมษายน 2569, จาก <https://clib.psu.ac.th/southerninfo/content/1/f17a1ad5>

นุรชิดา เพอแผลละ นิวัตน์ สวัสดิ์แก้ว และ วีระศักดิ์ เพอแผลละ. (2558). เบตง: วิถีสู่ความแข็งแกร่ง.

วารสารสถาบันพระปกเกล้า, 13(2): 41-61.

- Kroeber, A. L., & Kluckhohn, C. (1952). **Culture: A Critical Review of Concepts and Definitions**. Cambridge, Massachusetts: Peabody Museum Press.
- Koentjaraningrat. (1990). **Kebudayaan, Mentalitas Dan Pembangunan**. Jakarta: PT Gramedia Pustaka Utama.

ปัจจัยที่ส่งผลต่อความตั้งใจซื้ออุปกรณ์ระดับยนต์รถออฟโรด ของตรายี่ห้อหนึ่ง

Factors Influencing Purchase Intention toward Off-Road Vehicle Accessories of a Particular Brand

อัจฉรา ชื้อสกุลเจริญ¹ และ สมบัติ ธำรงสินถาวร²

Auschara Cheusakunjaroen and Sombat Thamrongsinthaworn

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษา ปัจจัยด้านรูปแบบการดำเนินชีวิต และส่วนประสมทางการตลาดที่มีอิทธิพลต่อความตั้งใจซื้ออุปกรณ์ระดับยนต์รถออฟโรดของตรายี่ห้อหนึ่ง โดยศึกษาถึงลักษณะรูปแบบการดำเนินชีวิตของผู้บริโภค ปัจจัยส่วนประสมการตลาดด้านผลิตภัณฑ์ พฤติกรรมของผู้บริโภค และความตั้งใจซื้ออุปกรณ์ระดับยนต์รถออฟโรดของตรายี่ห้อหนึ่ง และกลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการศึกษาครั้งนี้คือ ผู้บริโภคที่ตั้งใจซื้ออุปกรณ์ระดับยนต์รถออฟโรดของตรายี่ห้อหนึ่ง กรุงเทพฯ/ชลบุรี/ระยอง 335 คน ซึ่งได้จากการคัดกรองข้อมูลที่เป็นแบบแจกแจงปกติ จากผู้ตอบแบบสอบถามทั้งหมด 400 คน สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูลได้แก่ ร้อยละ ค่าเฉลี่ย ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน การวิเคราะห์ค่าแปรปรวนทางเดียว การวิเคราะห์เชิงถดถอยแบบ Enter Method โดยใช้โปรแกรมคอมพิวเตอร์สำเร็จรูป (SPSS version 29.0.1) ผลการวิจัยพบว่า กลุ่มตัวอย่างมีระดับความคิดเห็นเกี่ยวกับลักษณะรูปแบบการดำเนินชีวิต ส่วนประสมทางการตลาด(4Ps) และความตั้งใจซื้ออุปกรณ์ระดับยนต์รถออฟโรดโดยรวมอยู่ในระดับมากที่สุด โดยเฉพาะในด้านขอบความท้าทาย ขอบธรรมชาติ/เข้าป่า เติบโตเต็มความฝัน ในวัยเด็ก ต้องการสังคมที่เข้าใจในเรื่องรถออฟโรด ขอบความปลอดภัย และใช้ในการแข่งขัน ในด้านพฤติกรรมผู้บริโภค พบว่า ร้อยละ 49.3 เลือกซื้อสินค้าจากความนิยมในแบรนด์ ร้อยละ 65.1 ซื้อสินค้า 1-2 ครั้งต่อปี ร้อยละ 41.5 มีค่าใช้จ่ายในการซื้อแต่ละครั้งมากกว่า 30,001 บาท และร้อยละ 60.9 ใช้ข้อมูลจากสื่อออนไลน์ในการตัดสินใจซื้อ ผลการทดสอบสมมติฐานพบว่า ตัวแปรอิสระทั้ง 10 ตัว ได้แก่ ด้านรูปแบบการดำเนินชีวิต และส่วนประสมทางการตลาด สามารถร่วมกันทำนายความตั้งใจซื้อได้ในระดับร้อยละ 52.8 อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ โดยตัวแปรที่มีอิทธิพลต่อความตั้งใจซื้ออย่างมีนัยสำคัญ ได้แก่ ขอบธรรมชาติ/เข้าป่า ขอบความปลอดภัย ปัจจัยด้านผลิตภัณฑ์ ช่องทางจำหน่าย

¹รองศาสตราจารย์ ดร. คณะบริหารธุรกิจ มหาวิทยาลัยบูรพา จังหวัดชลบุรี

Associate professor, Faculty of Burapha Business School, Burapha University, Chonburi Province.

²นักศึกษาลัทธิสุตรมหาบัณฑิตสาขาบริหาร คณะบริหารธุรกิจ มหาวิทยาลัยบูรพา จังหวัดชลบุรี

Master's degree student in Business Administration, Faculty of Burapha Business School, Burapha University, Chonburi Province.

Corresponding author e-mail: auschara2534@outlook.com

ARTICLE HISTORY: Received 23 August 2025, Revised 12 May 2026, Accepted 5 June 2026

และการส่งเสริมการตลาด โดยผลการวิจัยนี้สามารถนำไปใช้เป็นแนวทางในการวางแผนกลยุทธ์ทางการตลาด การพัฒนาผลิตภัณฑ์ การเลือกช่องทางจัดจำหน่าย และการส่งเสริมการตลาดให้สอดคล้องกับพฤติกรรมและความต้องการของกลุ่มลูกค้าเป้าหมายได้อย่างมีประสิทธิภาพ รวมทั้งใช้เป็นข้อมูลอ้างอิงสำหรับการศึกษาวิจัยในอนาคตได้อีกด้วย

คำสำคัญ: ลักษณะรูปแบบการดำเนินชีวิต ส่วนประสมทางการตลาด ความตั้งใจซื้อ อุปกรณ์ประต๋ายนต์ร้อออฟโรด พฤติกรรมผู้บริโภค

Abstract

This research aims to examine the influence of lifestyle factors and the marketing mix on consumers' purchase intention toward off-road vehicle accessories of a particular brand. The study investigates consumers' lifestyle characteristics, product-related marketing mix factors, consumer behavior, and purchase intention toward off-road vehicle accessories. The sample consisted of 335 consumers in Bangkok, Chonburi, and Rayong who intended to purchase off-road vehicle accessories of a particular brand. The sample was selected from 400 questionnaire respondents after screening for normal data distribution. Data were analyzed using percentage, mean, standard deviation, one-way analysis of variance (ANOVA), and multiple regression analysis using the Enter Method with SPSS version 29.0.1.

The findings revealed that respondents reported the highest level of agreement regarding lifestyle characteristics, the marketing mix (4Ps), and purchase intention. Key lifestyle attributes included preferences for challenges, nature exploration and off-road activities, fulfilling childhood dreams, seeking communities with shared interests in off-road vehicles, valuing safety, and participating in competitions. Regarding consumer behavior, 49.3% of respondents purchased products due to brand popularity, 65.1% made purchases one to two times per year, 41.5% spent more than 30,001 baht per purchase, and 60.9% relied on online media for purchase decisions. The hypothesis testing results indicated that the ten independent variables, comprising lifestyle and marketing mix factors, jointly explained 52.8% of the variance in purchase intention at a statistically significant level. Significant predictors of purchase intention included preferences for nature exploration, safety orientation, product factors, distribution channels, and marketing promotion. The findings provide practical implications for strategic marketing planning, product development, channel selection, and promotional activities to better align with the behaviors and needs of target consumers.

Keywords: *Lifestyle characteristics, Marketing mix, Purchase intention, Off-road vehicle accessories, Consumer behavior*

บทนำ

ในปัจจุบันตลาดอุปกรณ์ระดับยนต์รถออฟโรดมีการเติบโตอย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะในประเทศไทยซึ่งเป็นฐานการผลิตรถกระบะขนาดใหญ่ของโลก และมีความนิยมในกิจกรรมกลางแจ้ง การผจญภัย และการใช้งานรถยนต์ขับเคลื่อนสี่ล้อ (4WD) เพิ่มมากขึ้น ตรายี่ห้อหนึ่งได้เข้ามาดำเนินธุรกิจในประเทศไทยในฐานะผู้ผลิตอุปกรณ์ระดับยนต์รถออฟโรดและผู้ผลิตอุปกรณ์ตามแบบฐาน (Original Equipment Manufacturer: OEM) ด้วยผลิตภัณฑ์ที่หลากหลาย ครอบคลุมการใช้งานของนักผจญภัยชาวไทย จึงได้รับการตอบรับที่ดีจากผู้บริโภคในด้านคุณภาพ ความทนทาน ความน่าเชื่อถือ และภาพลักษณ์ของสินค้าเมื่อใช้งานกับรถยนต์ (ไดรฟ์โอไดบล็อก. 2561) อย่างไรก็ตาม ตลาดอุปกรณ์ตกแต่งรถออฟโรดยังคงเผชิญกับการแข่งขันที่รุนแรงจากตราสินค้าใหม่ ชุดแต่งจากผู้ผลิตรถยนต์โดยตรง รวมถึงผลกระทบจากสถานการณ์โควิด-19 ที่ส่งผลต่อกำลังซื้อและพฤติกรรมผู้บริโภค ส่งผลให้ผู้ประกอบการจำเป็นต้องศึกษาปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อความตั้งใจซื้อของผู้บริโภคมากยิ่งขึ้น

จากการศึกษางานวิจัยที่ผ่านมา พบว่าปัจจัยที่ส่งผลต่อความตั้งใจซื้อสินค้าประเภทอุปกรณ์ยานยนต์ ได้แก่ ความน่าเชื่อถือของตราสินค้า พฤติกรรมผู้บริโภค ทักษะ และส่วนประสมทางการตลาด โดยผู้วิจัยเลือกศึกษาตัวแปรด้าน “รูปแบบการดำเนินชีวิต” เนื่องจากเป็นปัจจัยที่สะท้อนค่านิยม ความสนใจ และลักษณะการใช้ชีวิตของผู้บริโภค ซึ่งมีความสัมพันธ์กับการเลือกซื้อสินค้าที่เกี่ยวข้องกับภาพลักษณ์และกิจกรรมเฉพาะทาง เช่น อุปกรณ์ระดับยนต์รถออฟโรด ขณะเดียวกัน ผู้วิจัยยังเลือกศึกษาปัจจัยด้าน “ส่วนประสมทางการตลาด” เนื่องจากเป็นปัจจัยที่ธุรกิจสามารถกำหนดและควบคุมได้ ทั้งด้านผลิตภัณฑ์ ราคา ช่องทางการจัดจำหน่าย และการส่งเสริมการตลาด ซึ่งล้วนส่งผลต่อการตัดสินใจซื้อของผู้บริโภคในตลาดที่มีการแข่งขันสูง

อย่างไรก็ตาม จากการทบทวนวรรณกรรมและงานวิจัยที่ผ่านมา พบว่างานวิจัยส่วนใหญ่ศึกษาปัจจัยด้านรูปแบบการดำเนินชีวิตหรือส่วนประสมทางการตลาดแยกออกจากกัน และมักศึกษาในบริบทของสินค้าแฟชั่น เครื่องสำอาง รถยนต์ทั่วไป หรือสินค้าอุปโภคบริโภค ขณะที่งานวิจัยที่ศึกษาเกี่ยวกับอุปกรณ์ระดับยนต์รถออฟโรดโดยเฉพาะยังมีอยู่อย่างจำกัด อีกทั้งยังไม่พบงานวิจัยที่นำตัวแปร “รูปแบบการดำเนินชีวิต” และ “ส่วนประสมทางการตลาด” มาศึกษาร่วมกันเพื่ออธิบายความตั้งใจซื้อของผู้บริโภคในตลาดอุปกรณ์ระดับยนต์รถออฟโรดอย่างชัดเจน ซึ่งถือเป็นช่องว่างของงานวิจัย (Research Gap) ดังนั้น ผู้วิจัยจึงสนใจศึกษา “ปัจจัยที่ส่งผลต่อความตั้งใจซื้ออุปกรณ์ระดับยนต์รถออฟโรดของตรายี่ห้อหนึ่ง” เพื่อนำผลการวิจัยไปใช้เป็นแนวทางในการวางกลยุทธ์ทางการตลาดและพัฒนากลุ่มลูกค้าเป้าหมายให้สอดคล้องกับพฤติกรรมผู้บริโภคในอนาคต

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาอิทธิพลของปัจจัยด้านลักษณะรูปแบบการดำเนินชีวิตของผู้บริโภค (Lifestyle) ที่มีต่อความตั้งใจซื้ออุปกรณ์ระดับยนต์รถออฟโรดของตรายี่ห้อหนึ่งของผู้บริโภค
2. เพื่อศึกษาอิทธิพลของปัจจัยด้านส่วนประสมทางการตลาดที่มีผลต่อความตั้งใจซื้ออุปกรณ์ระดับยนต์รถออฟโรดของตรายี่ห้อหนึ่งของผู้บริโภค

ทบทวนวรรณกรรม

แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการวิเคราะห์ลักษณะรูปแบบการดำเนินชีวิตของผู้บริโภค (Lifestyle)

รูปแบบการดำเนินชีวิตของผู้บริโภค (Lifestyle) เป็นปัจจัยสำคัญที่สะท้อนพฤติกรรม ค่านิยม และความสนใจของผู้บริโภค ซึ่งมีอิทธิพลต่อกระบวนการตัดสินใจซื้อสินค้าและบริการ โดยธุรกิจสามารถนำข้อมูลด้าน Lifestyle มาใช้ในการแบ่งส่วนตลาดและกำหนดกลยุทธ์ทางการตลาดให้สอดคล้องกับกลุ่มเป้าหมายได้อย่างมีประสิทธิภาพ (Solomon, 2563) โดยสามารถนิยามลักษณะสำคัญต่าง ๆ ได้ดังนี้

1. ความชอบความท้าทาย หมายถึงการแสวงหาประสบการณ์ใหม่ที่มีความยากหรือเสี่ยง โดยมุ่งหวังการเติบโตและพัฒนาตนเอง (Dweck, 2006) ซึ่งสัมพันธ์กับทฤษฎีต่าง ๆ เช่น มาสโลว์และเฮิร์ชเบิร์ก
2. ความชอบเข้าป่า/ชอบธรรมชาติ อธิบายผ่านทฤษฎีชีวพิสัย (Biophilia) โดยเน้นความผูกพันทางชีววิทยาและจิตใจที่ต้องการเชื่อมต่อกับธรรมชาติ ซึ่งมีประโยชน์ทั้งต่อสุขภาพกายและใจ รวมถึงความสัมพันธ์ทางสังคม
3. ความปลอดภัย หมายถึงสภาพแวดล้อมที่ปราศจากภัยและมีมาตรการป้องกัน (Caren & Denise, 2548) โดยแบ่งเป็นความปลอดภัยเชิงวัตถุและเชิงอัตวิสัย (Kullberg, 2014) ซึ่งทั้งสองมุมมองมีความสำคัญในการวิจัยพฤติกรรมผู้บริโภค
4. การเติมเต็มความฝันในวัยเด็ก คือการตั้งเป้าหมายและทำให้สำเร็จ สร้างความสุขและแรงบันดาลใจให้ตนเองและผู้อื่น (Pausch, 2008)
5. ความต้องการสังคมที่คึกและเข้าใจในเรื่องรถออฟโรด สะท้อนความต้องการทางสังคมของผู้ที่ชื่นชอบกิจกรรม Off Road ในการแลกเปลี่ยนประสบการณ์และสร้างความสัมพันธ์ในกลุ่ม (Maslow, 1943)
6. การแข่งขัน คือพฤติกรรมที่บุคคลหรือกลุ่มพยายามเอาชนะกันเพื่อผลประโยชน์ร่วมกัน โดยมีลักษณะสำคัญ เช่น เป้าหมายร่วมกัน การเปรียบเทียบ และแรงจูงใจ ทั้งในรูปแบบการแข่งขันทางตรง ทางอ้อม และภายในบุคคล (วิวรรณ ธาราหิรัญโชติ, 2564)

แนวความคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับส่วนประสมทางการตลาด

ส่วนประสมทางการตลาดเป็นแนวคิดสำคัญที่ช่วยให้ธุรกิจตอบสนองความต้องการตลาดอย่างเหมาะสม โดยมีส่วนประกอบหลักคือ ผลิตภัณฑ์ที่ตอบโจทย์ลูกค้า ราคาที่เหมาะสม ช่องทางจัดจำหน่ายที่มีประสิทธิภาพ และการส่งเสริมการตลาดเพื่อกระตุ้นการซื้อ (ฉัตรยาพร, 2549) ธนวรรณ แสงสุวรรณ (2547) ระบุว่าส่วนประสมทางการตลาด (Marketing Mix) ประกอบด้วยส่วนที่เกี่ยวข้องและเท่าเทียมกัน นักการตลาดต้องวางกลยุทธ์โดยเน้นปัจจัยที่เหมาะสมกับกลุ่มเป้าหมาย (Kotler & Keller, 2022) ส่วนประสมทางการตลาด หรือ 4P's เป็นเครื่องมือสำคัญที่องค์กรใช้ในการวางแผนและกำหนดกลยุทธ์ทางการตลาด เพื่อให้สามารถตอบสนองความต้องการของผู้บริโภคและสร้างความได้เปรียบทางการแข่งขัน ประกอบด้วย 4 ด้าน ได้แก่

1. ผลิตภัณฑ์ (Product) ที่ตอบสนองความต้องการของผู้บริโภค
2. ราคา (Pricing) ที่เหมาะสมกับคุณค่าและการแข่งขัน

3. ช่องทางการจัดจำหน่าย (Place) ที่ช่วยให้ผู้บริโภคเข้าถึงสินค้าได้สะดวก
 4. การส่งเสริมการตลาด (Promotion) ช่วยสร้างการรับรู้และกระตุ้นการตัดสินใจซื้อของผู้บริโภค
- ส่วนประสมทางการตลาดทั้ง 4 ปัจจัยนี้ มีเป้าหมายเพื่อช่วยให้ธุรกิจสามารถเพิ่มส่วนแบ่งตลาดได้อย่างมีประสิทธิภาพ นอกจากนี้ในระดับที่สอง ยังเน้นการสร้างประสบการณ์ที่ดีและความผูกพันทางอารมณ์กับลูกค้า ซึ่งจะช่วยให้ธุรกิจมีส่วนแบ่งการตลาดในใจลูกค้ามากขึ้น เมื่อเทียบกับคู่แข่ง (ณัฐ. 2554)

แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการวิเคราะห์พฤติกรรมผู้บริโภค (Analyzing Consumer Behavior)

พฤติกรรมผู้บริโภคหมายถึงการแสดงออกของบุคคลในการตัดสินใจเลือกซื้อและใช้ผลิตภัณฑ์หรือบริการ โดยอาศัยการประเมินผลการรับรู้ เพื่อให้ตอบสนองความต้องการทั้งทางร่างกายและจิตใจ (Kotler. 1991) รวมถึงการศึกษาและวิจัยพฤติกรรมและการซื้อของบุคคล กลุ่ม หรือองค์กร เพื่อเข้าใจความต้องการ รูปแบบการเลือกซื้อ และประสบการณ์ที่สร้างความพึงพอใจ (ปณิศาณัฐ. 2548) โดยใช้ 7 คำถาม (6Ws 1H) เพื่อค้นหา 7 คำตอบ (7Os) ช่วยวิเคราะห์พฤติกรรมผู้บริโภคอย่างลึกซึ้ง (ปรีชญา. 2554) โดยสามารถนิยามลักษณะสำคัญต่าง ๆ ได้ดังนี้

1. เหตุผลที่เลือกซื้อสินค้า เป็นกระบวนการตัดสินใจของผู้บริโภคที่ได้รับอิทธิพลจากปัจจัยภายในและภายนอก ซึ่งเกี่ยวข้องกับด้านจิตใจและพฤติกรรม และเป็นกระบวนการพิจารณาทางเลือกตามข้อมูลและข้อจำกัดในแต่ละสถานการณ์ (พิชญ จงสถิตวัฒนา. 2542) ซึ่งช่วยธุรกิจในการออกแบบกลยุทธ์การตลาดได้อย่างมีประสิทธิภาพ
2. ความถี่ที่ซื้อสินค้าต่อปี เป็นตัวชี้วัดสำคัญที่บ่งบอกความภักดีของลูกค้าและโอกาสทำกำไรระยะยาว สะท้อนความสัมพันธ์ระหว่างผู้บริโภคกับแบรนด์ และใช้เป็นพื้นฐานในการวางแผนกลยุทธ์การตลาด (Kotler & Keller. 2022)
3. ค่าใช้จ่ายเฉลี่ยต่อการซื้อสินค้าแต่ละครั้ง หมายถึง จำนวนเงินที่ผู้บริโภคจ่ายโดยเฉลี่ยในแต่ละครั้ง เป็นตัวแปรสำคัญในการวิเคราะห์พฤติกรรมการใช้จ่ายและประเมินประสิทธิภาพการดำเนินงานของธุรกิจ (กรมสรรพากร. 2563)
4. แหล่งข้อมูลที่ใช้ในการตัดสินใจซื้อสินค้า คือแหล่งข้อมูลที่บริโภคนำมาใช้ในการตัดสินใจซื้อสินค้าและบริการ มีผลต่อพฤติกรรมการซื้อและช่วยให้ธุรกิจเข้าใจช่องทางการสื่อสารที่มีประสิทธิภาพ (Kotler & Keller. 2022)

แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการตั้งใจซื้อ

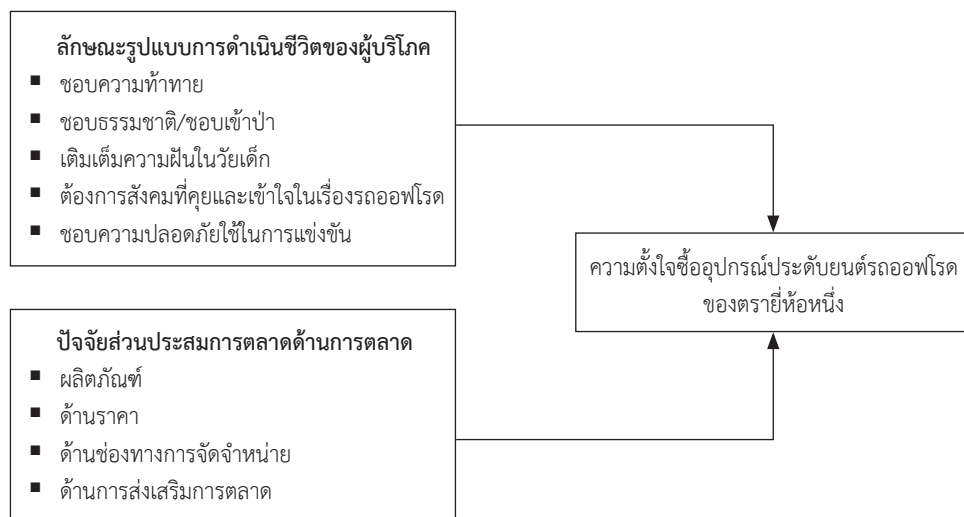
ความตั้งใจซื้อ (Purchase Intention) เป็นแนวคิดสำคัญที่สะท้อนถึงความพร้อมของผู้บริโภคในการตัดสินใจซื้อสินค้าและบริการ โดยมีปัจจัยสนับสนุนจากทั้งภายในและภายนอก เช่น ทัศนคติส่วนบุคคล ความพึงพอใจ ประสบการณ์ที่ผ่านมา ตลอดจนองค์ประกอบของการตลาด อิทธิพลทางสังคม และการรับรู้คุณค่าของแบรนด์ (Das. 2014)

ความตั้งใจซื้อถือเป็นมิติหนึ่งของความจงรักภักดีต่อแบรนด์ ซึ่งประกอบด้วยพฤติกรรมการเลือกใช้บริการซ้ำ การบอกต่อในเชิงบวก ความไม่อ่อนไหวต่อราคา และพฤติกรรมชาร้องเรียนเมื่อพบปัญหา (Zeithaml, Parasuraman, & Berry. 1990) โดยทัศนคติที่ดีของผู้บริโภคมีความสัมพันธ์โดยตรงกับความตั้งใจซื้อ (Coleman et al. 2011) ทั้งนี้ ปัจจัยภายนอก เช่น ความเชื่อมั่นในแบรนด์

การรับรู้ความเสี่ยง และความไว้วางใจในคุณภาพของสินค้า ก็มีอิทธิพลอย่างมีนัยสำคัญเช่นกัน (Yeo, Goh & Rezaei. 2017)

จากการสังเคราะห์แนวคิดต่าง ๆ สามารถสรุปได้ว่า ความตั้งใจซื้อเป็นกระบวนการทางจิตวิทยาที่เกิดขึ้นก่อนการตัดสินใจซื้อ และเป็นตัวชี้วัดสำคัญของพฤติกรรมผู้บริโภค โดยมีปัจจัยหลายด้านที่ส่งผลกระทบต่อระดับของความตั้งใจซื้อ เช่น ปัจจัยส่วนบุคคล สังคม ประสพการณ์ และการรับรู้คุณค่าจากแบรนด์ ดังนั้นผู้วิจัยจึงกำหนดกรอบแนวคิดในการวิจัย โดยศึกษาปัจจัยด้านรูปแบบการดำเนินชีวิตของผู้บริโภคและส่วนประสมทางการตลาดที่คาดว่าจะมีอิทธิพลต่อความตั้งใจซื้ออุปกรณ์ประดับยนต์รถออฟโรดของผู้บริโภค

กรอบแนวคิดการวิจัย

ภาพประกอบที่ 1 กรอบแนวคิดการวิจัย

สมมติฐานของการวิจัย

H1: ลักษณะรูปแบบการดำเนินชีวิตของผู้บริโภค (Life style) ต่อความตั้งใจซื้ออุปกรณ์ประดับยนต์รถออฟโรดของตราयीี่ห้อหนึ่ง

H1.1: ลักษณะรูปแบบการดำเนินชีวิตของผู้บริโภค (Life style) ด้านชอบความท้าทายมีผลต่อความตั้งใจซื้ออุปกรณ์ประดับยนต์รถออฟโรดของตราयीี่ห้อหนึ่ง

H1.2: ลักษณะรูปแบบการดำเนินชีวิตของผู้บริโภค (Life style) ด้านชอบธรรมชาติ/ชอบเข้าป่ามีผลต่อความตั้งใจซื้ออุปกรณ์ประดับยนต์รถออฟโรดของตราयीี่ห้อหนึ่ง

H1.3: ลักษณะรูปแบบการดำเนินชีวิตของผู้บริโภค (Life style) ด้านเติบโตในความฝันในวัยเด็กมีผลต่อความตั้งใจซื้ออุปกรณ์ประดับยนต์รถออฟโรดของตราयीี่ห้อหนึ่ง

H1.4: ลักษณะรูปแบบการดำเนินชีวิตของผู้บริโภค (Life style) ด้านต้องการสังคมที่คุยและเข้าใจในเรื่อง Off Roadมีผลต่อความตั้งใจซื้ออุปกรณ์ประดับยนต์รถออฟโรดของตราयीี่ห้อหนึ่ง

H1.5: ลักษณะรูปแบบการดำเนินชีวิตของผู้บริโภค (Life style) ด้านชอบความปลอดภัย มีผลต่อความตั้งใจซื้ออุปกรณ์ระดับยนต์รถออฟโรดของตราयीห่อหนึ่ง

H1.6: ลักษณะรูปแบบการดำเนินชีวิตของผู้บริโภค (Life style) ด้านใช้ในการแข่งขัน มีผลต่อความตั้งใจซื้ออุปกรณ์ระดับยนต์รถออฟโรดของตราयीห่อหนึ่ง

H2: ปัจจัยส่วนประสมทางการตลาดต่อความตั้งใจซื้ออุปกรณ์ระดับยนต์รถออฟโรดของตราयीห่อหนึ่ง

H2.1: ปัจจัยส่วนประสมทางการตลาดด้านผลิตภัณฑ์ มีผลต่อความตั้งใจซื้ออุปกรณ์ระดับยนต์รถออฟโรดของตราयीห่อหนึ่ง

H2.2: ปัจจัยส่วนประสมทางการตลาดด้านราคา มีผลต่อความตั้งใจซื้ออุปกรณ์ระดับยนต์รถออฟโรดของตราयीห่อหนึ่ง

H2.3: ปัจจัยส่วนประสมทางการตลาดด้านช่องทางจัดจำหน่าย มีผลต่อความตั้งใจซื้ออุปกรณ์ระดับยนต์รถออฟโรดของตราयीห่อหนึ่ง

H2.4: ปัจจัยส่วนประสมทางการตลาดด้านส่งเสริมการตลาด มีผลต่อความตั้งใจซื้ออุปกรณ์ระดับยนต์รถออฟโรดของตราयीห่อหนึ่ง

วิธีดำเนินการวิจัย

การศึกษาวิจัยเรื่องปัจจัยที่ส่งผลต่อความตั้งใจซื้ออุปกรณ์ระดับยนต์รถออฟโรดของตราयीห่อหนึ่ง เป็นการวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative Research) โดยใช้วิธีการวิจัยแบบสำรวจ (Survey Research) กลุ่มประชากรที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ ผู้บริโภคที่ตั้งใจซื้ออุปกรณ์ระดับยนต์รถออฟโรดของตราयीห่อหนึ่งในจังหวัดกรุงเทพฯ ชลบุรี และระยอง เนื่องจากเป็นพื้นที่ที่มีตัวแทนจำหน่ายและโชว์รูมหลัก โดยกลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัยมีจำนวน 335 คน ซึ่งได้จากการคัดกรองข้อมูลที่สมบูรณ์จากผู้ตอบแบบสอบถามทั้งหมด 400 คน โดยใช้วิธีการเลือกกลุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง (Purposive Sampling) ซึ่งเป็นวิธีการเลือกกลุ่มตัวอย่างแบบไม่ใช้ความน่าจะเป็น (Non-probability Sampling) เพื่อเน้นกลุ่มเป้าหมายที่เฉพาะเจาะจง เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บข้อมูลคือแบบสอบถาม (Questionnaire) ซึ่งแบ่งออกเป็น 4 ส่วน ได้แก่

1. ข้อมูลลักษณะรูปแบบการดำเนินชีวิตของผู้บริโภค (Lifestyle)
2. ปัจจัยส่วนประสมทางการตลาดที่ส่งผลต่อความตั้งใจซื้อ
3. ความตั้งใจซื้ออุปกรณ์ระดับยนต์ Off Road
4. พฤติกรรมของผู้บริโภคและอิทธิพลต่อความตั้งใจซื้อ โดยส่วนนี้เป็นแบบตรวจสอบรายการ (Checklist)

การวิเคราะห์ข้อมูล

ผู้วิจัยใช้โปรแกรมสำเร็จรูปทางสถิติในการประมวลผลและวิเคราะห์ข้อมูล เพื่อสรุปผลการศึกษา โดยแบ่งการวิเคราะห์ออกเป็น 2 ส่วน ได้แก่ การวิเคราะห์เชิงปริมาณ (Quantitative Method) และการวิเคราะห์เชิงพรรณนา (Descriptive Method) สำหรับการวิเคราะห์เชิงปริมาณ ผู้วิจัยใช้การวิเคราะห์ถดถอย (Regression Analysis) เพื่อศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างลักษณะรูปแบบการดำเนินชีวิต (Lifestyle) และส่วนประสมทางการตลาดที่มีต่อความตั้งใจซื้ออุปกรณ์ระดับยนต์ Off Road ของ

ตราสินค้าหนึ่ง รวมทั้งใช้การวิเคราะห์ความแปรปรวนทางเดียว (ANOVA) เพื่อเปรียบเทียบความแตกต่างของปัจจัยที่ส่งผลต่อความตั้งใจซื้อในกลุ่มพฤติกรรมผู้บริโภคที่แตกต่างกัน ส่วนการวิเคราะห์เชิงพรรณนาใช้สถิติพื้นฐาน ได้แก่ ค่าความถี่ (Frequency) และค่าร้อยละ (Percentage) เพื่ออธิบายลักษณะข้อมูลทั่วไปและพฤติกรรมความตั้งใจซื้อของผู้บริโภค

ผลการวิจัย

การวิเคราะห์ผลการวิจัย สามารถสรุปผลการวิจัยได้ดังนี้

1. ข้อมูลเชิงประชากรศาสตร์และพฤติกรรมของผู้บริโภค ผู้ตอบแบบสอบถามที่มีความตั้งใจซื้ออุปกรณ์ประดับยนต์รถออฟโรดของตราयीห่อหนึ่ง จำนวน 400 คน โดยอ้างอิงจากการคำนวณขนาดกลุ่มตัวอย่างด้วยสูตรของคอคแรน (Cochran) ที่ระดับนัยสำคัญ 0.05 และภายหลังการตัดชุดข้อมูลที่มีค่าผิดปกติออก เหลือกลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิเคราะห์ทั้งสิ้นจำนวน 335 คน คิดเป็นร้อยละ 100 ผลการศึกษาพบว่า ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่เลือกซื้อสินค้าเนื่องจากนิยมในแบรนด์แห่งหนึ่งจำนวน 165 คน คิดเป็นร้อยละ 49.3 มีความถี่ในการซื้อสินค้าเฉลี่ย 1–2 ครั้งต่อปี จำนวน 220 คน คิดเป็นร้อยละ 65.1 มีค่าใช้จ่ายในการซื้อสินค้าเฉลี่ยต่อครั้งมากกว่า 30,001 บาท จำนวน 139 คน คิดเป็นร้อยละ 41.5 และใช้สื่อออนไลน์ต่าง ๆ เช่น YouTube และ Facebook เป็นแหล่งข้อมูลในการตัดสินใจเลือกซื้อสินค้า จำนวน 204 คน คิดเป็นร้อยละ 60.9

2. ผลการวิเคราะห์ระดับความคิดเห็นเกี่ยวกับรูปแบบการดำเนินชีวิตของผู้บริโภค (Lifestyle) ส่วนประสมทางการตลาด และความตั้งใจซื้ออุปกรณ์ประดับยนต์รถออฟโรดของตราयीห่อหนึ่ง ผลการวิเคราะห์พบว่า กลุ่มผู้บริโภคที่มีความตั้งใจซื้ออุปกรณ์ประดับยนต์รถออฟโรดของตราयीห่อหนึ่ง มีระดับความคิดเห็นเกี่ยวกับลักษณะรูปแบบการดำเนินชีวิตของผู้บริโภค (Lifestyle) โดยรวมอยู่ในระดับมากที่สุด เมื่อพิจารณารายด้าน พบว่า ด้านชอบความท้าทาย ด้านชอบธรรมชาติและการเข้าป่า ด้านเติมเต็มความฝันในวัยเด็ก ด้านต้องการสังคมที่สามารถพูดคุยและเข้าใจเรื่องรถออฟโรด ด้านชอบความปลอดภัย และด้านใช้ในการแข่งขัน อยู่ในระดับมากที่สุดทุกด้าน

นอกจากนี้ ผลการวิเคราะห์ระดับความคิดเห็นเกี่ยวกับส่วนประสมทางการตลาด พบว่า โดยรวมอยู่ในระดับมากที่สุดเช่นกัน โดยเมื่อพิจารณารายด้าน พบว่า ปัจจัยด้านผลิตภัณฑ์ ด้านราคา ด้านช่องทางการจัดจำหน่าย และด้านการส่งเสริมการตลาด อยู่ในระดับมากที่สุดทุกด้าน ขณะเดียวกัน ผลการวิเคราะห์ระดับความคิดเห็นเกี่ยวกับความตั้งใจซื้ออุปกรณ์ประดับยนต์รถออฟโรดของตราयीห่อหนึ่ง พบว่า โดยรวมอยู่ในระดับมากที่สุด

3. ผลการทดสอบสมมติฐาน ผลการทดสอบสมมติฐานพบว่า ปัจจัยด้านรูปแบบการดำเนินชีวิตของผู้บริโภค (Lifestyle) และปัจจัยด้านส่วนประสมทางการตลาด มีอิทธิพลต่อความตั้งใจซื้ออุปกรณ์ประดับยนต์รถออฟโรดของตราयीห่อหนึ่งอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 โดยสะท้อนให้เห็นว่าลักษณะการใช้ชีวิตของผู้บริโภค รวมถึงกลยุทธ์ทางการตลาดของธุรกิจ เป็นปัจจัยสำคัญที่ส่งผลต่อการตัดสินใจและความตั้งใจซื้อของผู้บริโภคในตลาดอุปกรณ์ประดับยนต์รถออฟโรด

ผลการทดสอบสมมติฐาน

ตารางที่ 1: การวิเคราะห์ลักษณะรูปแบบการดำเนินชีวิตของผู้บริโภค (Life style) และปัจจัยส่วนประสมทางการตลาดที่มีความตั้งใจซื้ออุปกรณ์ระดับยন্ত্রถ่อฟโรดของตรายี่ห้อหนึ่ง

ปัจจัย	Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	P-Value
	b	Std. Error	Beta		
ค่าคงที่ (Constant)	.908	.206		4.411	0.000
1. ลักษณะรูปแบบการดำเนินชีวิตของผู้บริโภค					
1.1 ชอบความท้าทาย	.095	.049	.123	1.921	.056
1.2 ชอบธรรมชาติ/ชอบเข้าป่า	.183	.051	.235	3.555	0.000*
1.3 เติบโตความฝันในวัยเด็ก	.009	.036	.013	.263	.793
1.4 ต้องการสังคมที่คุยและเข้าใจในเรื่อง Off Road	.020	.032	.029	.630	.529
1.5 ชอบความปลอดภัย	.119	.047	.140	2.570	.013*
1.6 ใช้ในการแข่งขัน	-0.42	.041	-.059	-1.026	.306
2. ปัจจัยส่วนประสมทางการตลาด					
2.1 ปัจจัยด้านผลิตภัณฑ์	.191	.053	.203	3.580	0.000*
2.2 ปัจจัยด้านราคา	.002	.048	.002	.032	.974
2.3 ด้านช่องทางจำหน่าย	.108	.051	.116	2.118	.035*
2.4 ด้านการส่งเสริมการตลาด	.115	.051	.126	2.249	.025*
R = .726a, R ² = .528, R ² = .513 Adj, F - test = 36.191, Sig.=.000*, Durbin Watson = 1.833					

ตัวแปรอิสระทั้ง 10 ตัวประกอบด้วย ชอบความท้าทาย ชอบธรรมชาติ/ชอบเข้าป่า เติบโตความฝันในวัยเด็ก ต้องการสังคมที่คุยและเข้าใจในเรื่องรถออฟโรด ชอบความปลอดภัย ใช้ในการแข่งขัน ปัจจัยด้านผลิตภัณฑ์ ปัจจัยด้านราคา ด้านช่องทางจำหน่าย และด้านการส่งเสริมการตลาด สามารถร่วมกันทำนายความตั้งใจซื้ออุปกรณ์ระดับยন্ত্রถ่อฟโรดของตรายี่ห้อหนึ่ง โดยมีอำนาจการพยากรณ์คิดเป็นร้อยละ 52.8 (F = 36.191 ,p = 0.000) โดยการวิเคราะห์เชิงถดถอยแบบ Enter Method ได้จากสมการถดถอยดังนี้

ความตั้งใจซื้อ = 0.908 + 0.095 (ชอบความท้าทาย) + 0.183 (ชอบธรรมชาติ/ชอบเข้าป่า) + 0.009 (เติบโตความฝันในวัยเด็ก) + 0.020 (ต้องการสังคมที่คุยและเข้าใจในเรื่อง Off Road) + 0.119 (ชอบความปลอดภัย) - 0.42 (ใช้ในการแข่งขัน) + 0.191 (ปัจจัยด้านผลิตภัณฑ์) + 0.002 (ปัจจัยด้านราคา) + 0.108 (ด้านช่องทางจำหน่าย) + 0.115 (ด้านการส่งเสริมการตลาด)

สรุปและอภิปรายผล

สมมติฐานที่ 1 ลักษณะรูปแบบการดำเนินชีวิตของผู้บริโภค (Lifestyle)

ผลการศึกษาพบว่า ด้านชอบธรรมชาติ/ชอบเข้าป่า และด้านชอบความปลอดภัย มีอิทธิพลต่อความตั้งใจซื้ออุปกรณ์ประตัยนต์ Off Road ของตราสินค้าหนึ่ง เนื่องจากผู้บริโภคกลุ่มนี้นิยมกิจกรรมกลางแจ้งและให้ความสำคัญกับความปลอดภัยในการใช้งานจริง จึงเลือกอุปกรณ์ที่ช่วยเพิ่มสมรรถนะและความมั่นใจในการขับขี่ ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ วันทิกา หิรัญเทศ (2557) และ น้ำผึ้งทองขาว (2562) ที่พบว่าผู้บริโภคให้ความสำคัญกับธรรมชาติ ความปลอดภัย และความเหมาะสมในการใช้งาน

ขณะที่ด้านชอบความท้าทาย เติบโตความฝันในวัยเด็ก ต้องการสังคมที่เข้าใจเรื่อง Off Road และใช้ในการแข่งขัน ไม่มีอิทธิพลต่อความตั้งใจซื้อ เนื่องจากผู้บริโภคกลุ่ม Off Road ส่วนใหญ่ตัดสินใจจากคุณภาพ ประสิทธิภาพ และข้อมูลเชิงเทคนิคมากกว่าปัจจัยด้านอารมณ์หรือค่านิยม ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ สันติ จิตพิชิตชัย (2565) ที่กล่าวว่าผู้บริโภคให้ความสำคัญกับมาตรฐาน คุณภาพ และการทดสอบการใช้งานจริงของอุปกรณ์มากที่สุด

สมมติฐานที่ 2 ส่วนประสมทางการตลาด

ผลการศึกษาพบว่า ปัจจัยด้านผลิตภัณฑ์ ช่องทางจำหน่าย และการส่งเสริมการตลาด มีอิทธิพลต่อความตั้งใจซื้ออุปกรณ์ประตัยนต์ Off Road ของตราสินค้าหนึ่ง เนื่องจากผู้บริโภคให้ความสำคัญกับคุณภาพ ความทนทาน สมรรถนะสินค้า รวมถึงความน่าเชื่อถือของร้านค้าและบริการหลังการขาย ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของปากภูมิ และ ณัฏฐ์ธัญญา (ปากภูมิ พร้อมไพล. 2551; ณัฏฐ์ธัญญา มโนชิตมยุขพันธ์ ไชยมนคง และ ธนาสุส ธนธิต. 2556) ในขณะที่ปัจจัยด้านราคาไม่มีอิทธิพลต่อความตั้งใจซื้อ เนื่องจากผู้บริโภคกลุ่มนี้ให้ความสำคัญกับคุณภาพ ความปลอดภัย และความคุ้มค่าในระยะยาวมากกว่าราคา จึงยอมจ่ายในราคาที่สูงหากสินค้ามีคุณภาพและตอบโจทย์การใช้งานจริง ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ Thongmool & Puangyanee (2021)

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะเชิงทฤษฎี

ผลการศึกษาครั้งนี้สามารถอธิบายและเชื่อมโยงกับแนวคิดและทฤษฎีด้านพฤติกรรมผู้บริโภคและการตลาดได้หลายประการ โดยเฉพาะแนวคิดด้านลักษณะรูปแบบการดำเนินชีวิต (Lifestyle) ส่วนประสมทางการตลาด (Marketing Mix) และกระบวนการตัดสินใจซื้อของผู้บริโภค

ประการแรก ผลการศึกษาสามารถอธิบายได้ด้วยทฤษฎี AIO Model ของ Plummer (1974) ซึ่งประกอบด้วยกิจกรรม (Activities) ความสนใจ (Interests) และความคิดเห็น (Opinions) โดยผลการศึกษาพบว่า ผู้บริโภคที่มีความตั้งใจซื้ออุปกรณ์ประตัยนต์ Off Road ของตราสินค้าหนึ่ง ให้ความสำคัญกับลักษณะรูปแบบการดำเนินชีวิตด้านชอบธรรมชาติ/ชอบเข้าป่า และด้านชอบความปลอดภัยในระดับสูง สะท้อนให้เห็นถึงพฤติกรรมการใช้ชีวิตที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมการเดินทาง การผจญภัย และการใช้งานรถยนต์ในสภาพแวดล้อมที่ท้าทาย รวมถึงให้ความสำคัญกับความปลอดภัยในการใช้งานจริง ดังนั้น แนวคิด AIO Model จึงสามารถนำมาใช้ในการวิเคราะห์และแบ่งกลุ่มผู้บริโภค เพื่อพัฒนากลยุทธ์ทางการตลาดที่สอดคล้องกับพฤติกรรมและความต้องการของกลุ่มเป้าหมายได้อย่างมีประสิทธิภาพ

ประการที่สอง ผลการศึกษาสอดคล้องกับทฤษฎี Hierarchy of Effects Model ของ Lavidge & Steiner (1961) ซึ่งอธิบายกระบวนการตอบสนองของผู้บริโภคตั้งแต่การรับรู้ ความสนใจ ความต้องการ จนไปสู่การตัดสินใจซื้อ โดยผลการศึกษาพบว่าผู้บริโภคมีระดับความตั้งใจซื้ออยู่ในระดับสูง แสดงให้เห็นว่าผู้บริโภคได้ผ่านกระบวนการรับรู้ข้อมูล การพิจารณา และการประเมินคุณค่าของสินค้าอย่างต่อเนื่องก่อนตัดสินใจซื้อ ดังนั้น ผู้ประกอบการสามารถประยุกต์ใช้แนวคิดดังกล่าวในการวางแผนการสื่อสารทางการตลาด เพื่อสร้างการรับรู้ ความสนใจ และกระตุ้นให้เกิดการตัดสินใจซื้ออย่างเป็นระบบ

ประการสุดท้าย ผลการศึกษายังสนับสนุนแนวคิดส่วนประสมทางการตลาด (Marketing Mix: 4Ps) ของ McCarthy (1960) โดยพบว่าปัจจัยด้านผลิตภัณฑ์ ช่องทางการจัดจำหน่าย และการส่งเสริมการตลาด มีอิทธิพลต่อความตั้งใจซื้ออุปกรณ์ระดับยন্ত্রถ่อฟโรต ของผู้บริโภคอย่างมีนัยสำคัญ ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่าผู้บริโภคให้ความสำคัญกับคุณภาพสินค้า ความสะดวกในการเข้าถึงสินค้า และการสื่อสารทางการตลาดที่สามารถสร้างความเชื่อมั่นต่อสินค้าได้ ดังนั้น ผู้ประกอบการควรให้ความสำคัญกับการพัฒนาผลิตภัณฑ์ที่มีคุณภาพและตอบโต้การใช้งานจริง ควบคู่กับการพัฒนาช่องทางการจัดจำหน่ายและกิจกรรมส่งเสริมการตลาดที่เหมาะสมกับกลุ่มเป้าหมายเฉพาะทาง

ข้อเสนอแนะเชิงการจัดการและการนำไปประยุกต์ใช้

จากผลการศึกษาครั้งนี้ ผู้ประกอบการธุรกิจอุปกรณ์ระดับยন্ত্রถ่อฟโรต สามารถนำผลการวิจัยไปประยุกต์ใช้ในการกำหนดกลยุทธ์ทางการตลาดและพัฒนาธุรกิจได้อย่างมีประสิทธิภาพ โดยควรให้ความสำคัญกับการสร้างคุณค่าให้แก่สินค้าและการตอบสนองต่อรูปแบบการดำเนินชีวิตของผู้บริโภค

ผู้ประกอบการควรพัฒนาผลิตภัณฑ์ให้มีคุณภาพ ความแข็งแรง และความทนทานต่อการใช้งานจริง รวมถึงออกแบบสินค้าให้สอดคล้องกับลักษณะการใช้งานและไลฟ์สไตล์ของกลุ่มผู้บริโภคถ่อฟโรต นอกจากนี้ ควรพัฒนาเทคโนโลยีและฟังก์ชันการใช้งานที่ช่วยเพิ่มสมรรถนะและความปลอดภัย เพื่อสร้างความเชื่อมั่นและความภาคภูมิใจในการเป็นเจ้าของสินค้าให้แก่ผู้บริโภค

ในด้านช่องทางการจัดจำหน่าย ผู้ประกอบการควรพัฒนาช่องทางการเข้าถึงสินค้าให้มีความสะดวก รวดเร็ว และสามารถให้คำปรึกษาเชิงเทคนิคแก่ลูกค้าได้อย่างเหมาะสม รวมถึงให้ความสำคัญกับบริการหลังการขายและการรับประกันสินค้า เพื่อสร้างความพึงพอใจและความสัมพันธ์ระยะยาวกับลูกค้า

สำหรับด้านการส่งเสริมการตลาด ควรเน้นการสื่อสารที่สะท้อนลักษณะการใช้ชีวิตของผู้บริโภคกลุ่มถ่อฟโรต โดยเฉพาะการนำเสนอประสบการณ์การเดินทาง การผจญภัย และการใช้งานจริงผ่านสื่อออนไลน์หรือรีวิวจากผู้ใช้งานจริง ตลอดจนจัดกิจกรรมทดลองใช้สินค้าและกิจกรรมร่วมกับกลุ่มผู้ใช้งานถ่อฟโรต เพื่อสร้างการมีส่วนร่วม ความเชื่อมั่น และความผูกพันต่อแบรนด์ในระยะยาว

ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

การวิจัยครั้งต่อไปควรขยายขอบเขตการศึกษาไปยังปัจจัยด้านจิตวิทยาผู้บริโภคเพิ่มเติม เช่น ความภาคภูมิใจในการเป็นเจ้าของรถยนต์ การใช้รถยนต์เพื่อสะท้อนอัตลักษณ์ของตนเอง หรือแรงจูงใจจากกลุ่มสังคม เนื่องจากปัจจัยดังกล่าวอาจมีอิทธิพลต่อความตั้งใจซื้อและพฤติกรรมผู้บริโภคในเชิงลึกมากยิ่งขึ้น

นอกจากนี้ ควรศึกษาเปรียบเทียบพฤติกรรมผู้บริโภคตามปัจจัยด้านประชากรศาสตร์และภูมิศาสตร์ เช่น เพศ อายุ ระดับรายได้ หรือพื้นที่อยู่อาศัย เพื่อให้สามารถแบ่งกลุ่มตลาดและกำหนดกลยุทธ์ทางการตลาดที่เหมาะสมกับกลุ่มผู้บริโภคแต่ละกลุ่มได้อย่างมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น

อีกทั้ง ควรศึกษาปัจจัยด้านอารมณ์ ความรู้สึก และแรงจูงใจส่วนบุคคลเพิ่มเติม เช่น ความภาคภูมิใจ การแสดงออกทางบุคลิกภาพ หรืออิทธิพลจากกลุ่มสังคมและชุมชนผู้ใช้งาน เนื่องจากปัจจัยเหล่านี้ อาจส่งผลต่อความตั้งใจซื้อในลักษณะที่แตกต่างจากปัจจัยพื้นฐานทั่วไป และสามารถนำไปใช้ในการพัฒนากลยุทธ์การตลาดเชิงพฤติกรรมได้อย่างเหมาะสมต่อไป

กิตติกรรมประกาศ

ปริญญานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จลุล่วงได้ด้วยความรู้และความอนุเคราะห์อย่างดียิ่งจาก รองศาสตราจารย์ ดร.ดนุพล หุ่นโสภณ ประธานคณะกรรมการควบคุมการสอบ นายसानนท์ อนันตานนท์ กรรมการควบคุมการสอบ และรองศาสตราจารย์สมบัติ อารังสินถาวร อาจารย์ที่ปรึกษา ที่ได้กรุณา ให้คำปรึกษา ข้อเสนอแนะ และข้อคิดเห็นอันเป็นประโยชน์ ตลอดจนตรวจแก้ไขข้อบกพร่องต่าง ๆ ด้วยความเอาใจใส่เป็นอย่างดี จนทำให้งานวิจัยฉบับนี้สำเร็จสมบูรณ์ ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณ เป็นอย่างสูงไว้ ณ โอกาสนี้ ผู้วิจัยขอขอบพระคุณคณาจารย์และเจ้าหน้าที่หลักสูตรบริหารธุรกิจ มหาบัณฑิตทุกท่าน ที่ได้ให้ความช่วยเหลือ ให้คำแนะนำ และอำนวยความสะดวกในด้านต่าง ๆ ตลอด ระยะเวลาการศึกษาของผู้วิจัย นอกจากนี้ ผู้วิจัยขอขอบพระคุณผู้ตอบแบบสอบถามและผู้ให้ข้อมูลทุกท่าน ที่กรุณาสละเวลาในการให้ข้อมูลอันเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาวิจัยในครั้งนี้ จนทำให้งานวิจัยฉบับนี้ สำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยดี ท้ายที่สุดนี้ คุณค่าและประโยชน์อันพึงมีจากปริญญานิพนธ์ฉบับนี้ ผู้วิจัย ขอมอบเป็นเครื่องแสดงความกตัญญู-กตเวทิต์แด่บิดา มารดา ครอบครัว คณาจารย์ และผู้มีพระคุณ ทุกท่าน ที่คอยให้กำลังใจและสนับสนุนผู้วิจัยด้วยดีเสมอมา

เอกสารอ้างอิง

- กรมสรรพากร, กองมาตรฐานการสอบบัญชีภาษีอากร. (2563). **ประเด็นด้านต้นทุนและค่าใช้จ่าย**. สืบค้นเมื่อ 20 กรกฎาคม 2568, จาก <https://www.rd.go.th/>
- ฉัตรยาพร เสมอใจ. (2549). **พฤติกรรมผู้บริโภค**. กรุงเทพฯ: ซีเอ็ดดูเคชั่น.
- ณัฏฐ์ฐิญา มโนชาติ, มยุขพันธ์ุ ไชยมั่นคง, และ ธนายศ ธนธิต. (2556). **การศึกษาเรื่องปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับพฤติกรรมการซื้ออุปกรณ์ประดับยนต์ของลูกค้าจากร้านประดับยนต์ในจังหวัดนนทบุรี**. วิทยานิพนธ์ปริญญาบริหารธุรกิจมหาบัณฑิต (บริหารธุรกิจ). กรุงเทพฯ: คณะบริหารธุรกิจ มหาวิทยาลัยธนบุรี.
- ณัฐ อธิรณไพบูลย์. (2554). **ความพึงพอใจของผู้รับเหมาต่อส่วนประสมทางการตลาดผลิตภัณฑ์คอนกรีตผสมเสร็จของโรงงานซีแพคแฟรนไชส์ สาขาจอมทอง เชียงใหม่**. วิทยานิพนธ์ปริญญาบริหารธุรกิจมหาบัณฑิต (บริหารธุรกิจ). เชียงใหม่: คณะบริหารธุรกิจ มหาวิทยาลัย เชียงใหม่.
- ไดรฟ์ออโต้บล็อก. (2561). **“Anthony Ronald Brown” สร้างแบรนด์ ARB จากความรักการผจญภัย**. สืบค้นเมื่อ 20 กรกฎาคม 2568, จาก <https://www.driveautoblog.com/4025>
- ธนวรรณ แสงสุวรรณ. (2547). **การบริหารการตลาด**. กรุงเทพฯ: เอ็กซ์เปอร์เน็ท.

- น้ำผึ้ง ทองขาว. (2562). ปัจจัยที่ส่งผลต่อการพิจารณาเลือกซื้อรถยนต์ MG ZS ของกลุ่มผู้บริโภคในย่านสีลม จังหวัดกรุงเทพมหานคร. วิทยานิพนธ์ปริญญาบริหารธุรกิจมหาบัณฑิต (บริหารธุรกิจ). กรุงเทพฯ: คณะบริหารธุรกิจ มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- ปรัชญา ปิยะรังสี. (2554). การเปรียบเทียบพฤติกรรมผู้บริโภคในการบริโภคสุราโรงงานกับสุรากลั่นชุมชนในจังหวัดเชียงใหม่. วิทยานิพนธ์ปริญญาบริหารธุรกิจมหาบัณฑิต (บริหารธุรกิจ). เชียงใหม่: คณะบริหารธุรกิจ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- ปณิศาณัฐ ชานนท์. (2548). **หลักการตลาด**. กรุงเทพฯ: ธรรมสาร.
- พากภูมิ พร้อมไพล. (2551). ปัจจัยส่วนประสมการตลาดที่มีอิทธิพลต่อการตัดสินใจซื้อสินค้าไอพอด. วิทยานิพนธ์ปริญญาบริหารธุรกิจมหาบัณฑิต (บริหารธุรกิจ). กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- พิษณุ จงสถิตวัฒนา. (2542). การบริหารการตลาด: การวิเคราะห์กลยุทธ์และการตัดสินใจ. พิมพ์ครั้งที่ 5. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- วันทิกา หิรัญเทศ. (2557). ปัจจัยที่มีผลต่อการตัดสินใจท่องเที่ยวเชิงนิเวศของนักท่องเที่ยวชาวไทยในแหล่งท่องเที่ยวจังหวัดนนทบุรี. วิทยานิพนธ์ปริญญาบริหารธุรกิจมหาบัณฑิต (การจัดการการท่องเที่ยว). กรุงเทพฯ: คณะบริหารธุรกิจ วิทยาลัยราชพฤกษ์.
- วิวรรณ ธาราหิรัญโชติ. (2564). **MoneyPro**. สืบค้นเมื่อ 20 กรกฎาคม 2568, จาก <https://www.bangkokbiznews.com/>
- สันติ จิตพิชิตชัย. (2565, 24 กุมภาพันธ์). **สนทนาธุรกิจ (formula)**. สืบค้นเมื่อ 20 กรกฎาคม 2568, จาก <https://www.autoinfo.co.th/article/336370>
- Coleman, M. D., Bahman, S., Kelkar, M., & Curry, D. (2011). Walking to the Talk: How the Theory of Reasoned Actions Explains Adult and Student Intentions to Go Green. **Journal of Applied Business Research**, 27(3): 107-116.
- Das, M. (2014). Consumer Purchase Intention: A Study on the Factors Influencing the Intention to Purchase Goods and Services. **Journal of Marketing and Consumer Research**, 5: 45-53.
- Dweck, C. S. (2006). **Self-Theories: Their Role in Motivation, Personality, and Development**. New York: Psychological Review.
- Kotler, P. (1991). **Marketing Management: Analysis, Planning, Implementation, and Control**. New Jersey: Prentice Hall.
- Kotler, P., & Keller, K. L. (2022). **Marketing Management**. 16th ed. New Jersey: Prentice Hall.
- Kullberg, A., Sharp, L., Johansson, H., & Bergenmar, M. (2014). Information Exchange in Oncological Inpatient Care—Patient Satisfaction, Participation, and Safety. **European Journal of Oncology Nursing**, 19(2): 142-147.
- Lavidge, R. J., & Steiner, G. A. (1961). A Model for Predictive Measurements of Advertising Effectiveness. **Journal of Marketing**, 25(6): 59-62.

- Maslow, A. H. (1943). **A Theory of Human Motivation**. New York: Psychological Review.
- McCarthy, E. J. (1960). **Basic Marketing: A Managerial Approach**. Illinois: Richard D. Irwin.
- Pausch, R., & Zaslow, J. (2008). **The Last Lecture**. New York: Hyperion.
- Plummer, J. T. (1974). The Concept and Application of Lifestyle Segmentation. **Journal of Advertising Research**, 14(1): 3–8.
- Thongmool, P., & Puangyanee, S. (2021). The Value and Quality Factors Influencing Purchase Decision of Car Audio Customers. **International Journal of Academe and Industry Research**, 2(1): 1–20.
- Yeo, V. C. S., Goh, S.-K., & Rezaei, S. (2017). Consumer Experiences, Attitude and Behavioral Intention toward Online Food Delivery (OFD) Services. **Journal of Retailing and Consumer Services**, 35: 150–162.
- Zeithaml, V. A., Parasuraman, A., & Berry, L. L. (1990). **Delivering Quality Service: Balancing Customer Perceptions and Expectations**. New York: The Free Press.